

Alfred Rosmer

Moskva under Lenin

1953

Översättning (från franska): Marianne Lejefors

Redigering: Kenth-Åke Andersson

Första upplagan 1971 (René Coeckelberghs Partisanförlag AB)

Publicerat med tillstånd av *Bokförlaget Röda Rummet*

Innehåll

Inledning till den svenska utgåvan	1
Företal.....	3
1920.....	5
1. Europa 1920	5
2. Resan till Moskva.....	7
3. Första maj i Wien	11
4. Tjeckoslovakien under Masaryk	12
5. Clara Zetkin. Sjljapnikov. En storartad demonstration i Berlin	13
6. Från Stettin till Revel (Tallinn)	15
7. Petrograd – Zinovjev	17
8. Moskva – Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté – Sadoul – Radek – Bucharin	18
9. Trotskij	20
10. I Kreml – Lenin	22
11. Bland delegater vid Kommunistiska Internationalens andra kongress	32
12. Radek talar om Bakunin	34
13. Smolnij – Andra kongressens högtidliga öppnande	35
14. Debatterna på andra kongressen.....	37
15. Trotskij håller det avslutande talet	43
16. De orientaliska folken på kongress i Baku	48
17. De ryska fackföreningarna	52
18. Anarkisterna – Krapotkins död och begravning.....	55
19. Det franska socialistpartiets kongress – Majoriteten röstar för anslutning till Kommunistiska Internationalen	58
20. Den franska kommunistgruppen i Moskva	60
21. ‘Trotskijs tåg’. Wrangel. Slut på inbördeskriget	62
1921	65
1. Fackföreningsfrågan framkallar en stor debatt.....	65
2. Revolten i Kronstadt.....	67
3. Lenin redogör för den nya ekonomiska politiken (NEP) vid Kommunistiska Internationalens tredje kongress.....	69
4. Röda Fackföreningsinternationalen håller sin konstituerande kongress	77
5. Sjutton månader i Moskva – en sammanfattning	80

6. Återkomst till Paris – en annan värld	81
1922	82
1. Återkomst till Moskva – Enhetsfronten, Sjljapnikov och Cachin.....	82
2. Världsekonomisk kris – Lloyd George föreslår en konferens – Cannes.....	87
3. De tre Internationalernas delegater i Berlin	88
4. Genua och Rapallo	91
5. Processen mot socialistrevolutionärerna	92
6. Oktoberrevolutionens femte födelsedag – Kommunistiska Internationalens fjärde kongress.....	95
1923	98
1. Poincaré låter ockupera Ruhr	98
2. Hamburg: fusion av Andra Internationalen och wienerinternationalen	103
3. Förvirring i Kommunistiska Internationalens styrelse – Revolutionär situation i Tyskland	104
1924.....	109
Lenins död	109
Appendix	110
Sammanfattning	113
Korta biografier	118

Inledning till den svenska utgåvan

Alfred Rosmer. Namnet väcker väl ingen genklang hos svenska läsare. Sverige, som varit så avlägset från de revolutionära strömningarna i Europa under 1900-talet, har också varit avskuret från de stora debatterna om marxismens väsen och egenskaper. När Partisanförlaget därför nu introducerar Rosmers berömda arbete *Moskva under Lenin* är det något av en kulturgärning. Publiceringen måste ses i relation till den debatt som nu förekommer inom den svenska vänstern om revolutionär marxism kontra stalinism (och allt vad stalinism innebär av teoretiska och praktiska deformationer av Marx' teorier). I denna debatt kommer Rosmers arbete att få en klargörande funktion; den ger oss möjlighet att se Lenins Sovjetunionen utan de färgade glasögon som en stalinistisk eller borgerlig eftervärld försett oss med.

Alfred Rosmer (1877-1964) var före och under första världskriget anarkist och syndikalist. I den sjudande teoretiska debatt som försiggick på denna tid, kom han i kontakt med ryska revolutionärer, och drogs successivt till deras synsätt. Han svarade på appellen från Zimmerwald (1915) och då oktoberrevolutionen bröt ut, fylldes han av entusiasm och hängivenhet. Han reste till Moskva, där han under de första sjudande 20-tals-åren kom att delta i Kommunistiska Internationalens organiserande och programmatiska arbete. På nära håll kom han i kontakt med revolutionsledarna, såsom Lenin, Trotskij, Zinovjev, Kamenev, Bucharin. Han deltog i Kominterns fyra första kongresser, dessa kongresser fyllda av debatt och strider, som står i så skarp kontrast till Kominterns senare uppvisningar av 'enighet' och devota hyllningar till ledaren Stalin. Han kunde urskilja de politiska mönster som avtecknade sig, och på nära håll kunde han se det heroiska och självupppoffrande arbete som bedrevs för att säkra segern i inbördeskriget och bygga upp proletariats stat. Han ser, han bedömer, han värderar. Alla iakttagelser gör honom inte högstämnd och entusiastisk; han ser även det byråkratiska missfoster som håller på att födas i sovjetsamhället. Man kan vara oenig med honom på enskilda punkter. Men hans skarpsyn och personliga integritet står över all diskussion.

Rosmers vidare öden är på sätt och vis typiska för en europeisk revolutionärs under mellankrigstiden. När partistriden bröt ut i Sovjetunionen, kampen mellan Stalins 'socialism i ett land' och Trotskijs 'permanent revolution', förblev han sin internationalistiska och revolutionära åskådning trogen. Han ställde sig följaktligen på Trotskijs sida. Ett sådant ställningstagande kunde inte ske ostraffat. 1924 uteslöts han ur det franska kommunistparti som han varit med om att grunda. I slutet av 20-talet och hela 30-talet deltog han i arbetet för att skapa en trotskistisk organisation i Frankrike. Det var inget arbete för en människa med svaga nerver. De forna kamraterna i franska KP fördömde och förtalade honom och hans kamrater som kämpade mot den stalinistiska byråkratin. Även interna stridigheter i rörelsen tog på krafterna. I frågan om strategin att bygga ett revolutionärt-marxistiskt parti i Frankrike kom han i konflikt med Trotskij, och när konflikten förstörades, drog han sig ur partilivet. Men trots det faktum att han brutit med Trotskij, förblev de nära personliga vänner. Under Moskvaprocessens mörka dagar, var han medlem i den undersökningskommission ('Dewey-kommissionen'), som tillsattes för att på ett mer objektivt sätt undersöka rättegångarnas groteska anklagelser mot Trotskij för att vara 'Hitlers agent' etc. För den interna utvecklingen inom den trotskistiska rörelsen spelade han en viss roll genom att 1938 öppna sin villa i Perigny, nära Paris, för avhållandet av Fjärde Internationalens grundningskongress. Och under Trotskijs sista två år, höll Alfred Rosmer och hans maka den åldrande revolutionären sällskap och var en alltid trogen sympatisör.

Rosmer tillhörde den generation av arbetare och intellektuella som i det revolutionära uppsvingets kölvatten drogs till det stora experimentet i Sovjetunionen, för att sedan vid revolutionens byråkratisering stötas bort och isoleras. Men till skillnad från alla dessa revolutionärer av typ 'Jag trodde på kommunismen', blev han aldrig en överlöpare till den

borgerliga sidan; till skillnad från en Koestler eller en Fischer kunde han aldrig enrulleras i det anti-kommunistiska korståget under 50-talet. Han förblev sin revolutionära åskådning trogen; men i den politiska situation som rådde, fanns det ingen möjlighet för honom att få utlopp för sin syn i revolutionär aktivitet. Hans viktigaste insats ligger därför i hans studier över kommunismens historia, och först och främst i *Moskva under Lenin*.

Rosmers personlighet och öde påminner oss också om ett nu nästan bortglömt faktum: nämligen den tillströmning av anarkister och syndikalister som skedde under Sovjetstatens första år. Under Andra Internationalens epok och socialdemokratins storhetstid, utgjorde anarkismen en slags säkerhetsventil för de revolutionära krafterna. Marxismen urholkades och många unga revolutionärer som inte ville stå för detta skal utan innehåll, drogs automatiskt över till anarkismen, som trots sin teoretiska löslighet kunde ge alibi åt deras revolutionära strävanden. Här kunde de finna en kritik mot socialdemokratien som stod på arbetarrörelsens grund, en kritik som framförallt inriktade sig på socialdemokratins överdrivna förhoppningar på parlamentet och tron att statsägande var lika med socialism. (Samma fenomen har vi kunnat iaktta under stalinismens epok, då anarkismen åter vunnit i styrka och på samma grunder som under Andra Internationalens tid.) Men det är lätt att glömma att under Kominterns första period, skedde en reell fusion mellan anarkister och bolsjevikerna. Den marxism anarkisterna mötte hos Lenin och hans kamrater var annorlunda än den partipåvarna inom den tyska socialdemokratien predikat. Rosmer beskriver ex.vis den skakande upplevelse som läsningen av Lenins *Staten och revolutionen* innebar. Naturligtvis innebar inte denna fusion att anarkismen som helhet försvann. En del ståndpunkter som utarbetats inom anarkismen var oantagbara, och blev orsak till splittring och debatt. Det kunde gälla partiteorin eller proletariats diktatur. Men de bästa elementen inom anarkismen sögs upp i oktoberrevolutionens strömdrag. Anarkismens grund – dess funktion av motpol mot byråkratin – försvann. Det är ett intressant drag i kommunismens historia som läsningen av Rosmers bok väcker till liv.

Men den glömska som omger Sovjetstatens första år gäller inte bara anarkismen. Efter decennier av stalinistisk historieförfalskning och borgerligt empiristiska 'analyser' ter sig stalinismen för många som den enda konsekvensen av leninismen. Rosmer visar oss att det inte är så, att det finns ett reellt brott i kontinuiteten mellan Lenins epok och Stalins. Naturligtvis inte i den vulgära meningen att byråkratin föddes vid Lenins dödsbädd. Nej, Rosmer visar att problemet med byråkratin fanns tidigare. Men den centrala skillnaden får inte skymmas undan. Under Lenins tid fanns det en kamp mot byråkratin, under Stalins en kamp k byråkratin. Denna Stalins kamp kunde naturligtvis inte föras under öppet visir, den måste få en ideologi. Men den kunde inte heller bedrivas under den vetenskapliga marxism-leninismens baner. Den måste föras under en märklig hybrid av *ideologiserad leninism*. Det gällde att i ord dölja brytningen, att söka visa en slags kontinuitet mellan Lenin och Stalin. Men samtidigt måste den nya ideologin finna andra teoretiska utgångspunkter. Det är denna karaktär av ideologisk deformation av leninismen, som dolt karaktären i stalinismen, inte bara för dess egna anhängare och de borgerliga historikerna, utan även för många uppriktiga och ärliga revolutionärer.

Arbetet att återfinna den äkta marxismen bortom stalinismens Potemkinkulisser har endast inletts. Under 60-talets revolutionära uppsving har ett arbete startats för att teoretiskt återgripa på leninismen, att återfinna marxismens levande själ fjärran från allt katekesplugg och rabblande. Detta arbete kommer att bli långvarigt och svårt. Det kommer att kräva ingående studier, utprövandet av en ny revolutionär praktik, och ett teoretiskt utarbetande av de marxistiska begreppen. Det är ett arbete som kommer att kräva många instrument. Ett av dessa instrument kommer att vara Alfred Rosmers *Moskva under Lenin*.

Kenth-Åke Andersson

Företal

Sovjetrysslands första tid, Kommunistiska Internationalens första kongresser, den period som sträcker sig från oktober 1917 till Lenins död i januari 1924 framstår trots att händelserna bara ligger trettio år tillbaka i tiden som ett slags socialismens förhistoria. Under andra världskriget utplånades en avsevärd del av de verk och skrifter som fanns från denna tid, och det återstår bara svåråtkomliga fragment och splittrade samlingar. Detta är dock inte det allvarligaste problemet. Det värsta är att de som gör anspråk på att vara arvtagare och på att fortsätta det verk som påbörjades 1917 är de ivrigaste drivkrafterna bakom denna förstörelse. De talar om detta verk enbart för att vanställa det, ser till att det successivt förändras och slutligen reduceras till en handbok där det samlats ett maximum av förfalskningar, luckor, tillägg, och vars utmärkande drag är att den motsäger allt vad som tidigare skrivits av regimens officiella historiker. 'Denna katalog upphäver alla föregående', säger försäljarna.

Från denna period har jag många och detaljerade minnen. Jag kan direkt vittna om alla viktiga händelser, eftersom jag själv deltagit i dem. Det har ofta hänt att jag berättat om den tiden för vänner eller på sammankomster, och man har ständigt påpekat för mig att jag borde skriva ner dessa minnen.

Jag har beslutat mig för att göra det i dag av flera skäl. Det publiceras med jämna mellanrum böcker om 'Sovjetrysslands födelse', eller om Kommunistiska Internationalen eller om Lenin, och det händer ibland att författarna presenterar sig som 'förtrogna', 'vänner' eller till och med som 'rådgivare'. Jag vet att man kan skratta åt dessa pretentioner. Men den grova lögnens taktik har visat sig gå hem och den kan alltså inte helt och hållet ignoreras. Det senaste av dessa verk, publicerat i New York 1947 under titeln *Pattern for World Revolution* och i Paris kallat *Du Comintern au Stalintern* är anonymt. Författaren eller författarna har dolt sig bakom pseudonymen Ypsilon. Bortsett från vissa förvånande misstag innehåller boken en hel del riktiga upplysningar och utgör i sin helhet ett viktigt dokument. Men det är självklart, att om en sådan bok skall få sitt rätta värde och kunna användas är det första villkoret att man vet författarens identitet. Men denne eller dessa vill gömma sig så väl att de till och med uppfinner personligheter eller kamouflerar vissa av dem som framträder i boken, antingen för att grumla källorna eller av något annat skäl. Det är alltså tid för mig att tala själv, och ställa en sanningsenlig berättelse mot alla deformerade och köpta.

Jag var i Sovjetryssland i flera omgångar från 1920 till 1924 och min längsta vistelse varade från juni 1920 till oktober 1921. Jag återvände till Moskva i februari 1922; därefter varje år, ibland flera gånger samma år. Jag deltog vid Kommunistiska Internationalens andra kongress som medlem av politbyrån, liksom vid tredje och fjärde kongresserna och var medlem i Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté från juni 1920 till juni 1921 och i dess 'lilla styrelse' från och med kongressen i Tours (december 1920) där det franska socialistpartiet röstade för anslutning till Kommunistiska Internationalen. Tillsammans med Losovskij arbetade jag för att bilda Röda Fackföreningsinternationalen och jag var också medlem i Kommunistiska Internationalens delegation vid de tre Internationalernas konferens i Berlin och även vid den i Hamburg, då Andra Internationalen och de Socialistiska Partiernas Internationella Union slogs samman. I det franska Kommunistpartiet satt jag i styrelsekommittén, politbyrån och i *Humanités* styrelse från 1923 till mars 1924. Det är inte av fåfänga som jag räknar upp alla dessa titlar: de flesta av dem ålades mig mot min vilja. Jag accepterade dem motvilligt och var aldrig lyckligare än när jag kunde befria mig från någon av dem och återta min plats i ledet. Jag nämner dem enbart för att visa mina referenser. Läsaren bör få veta att jag i vilket fall varit ganska väl placerad för att lära känna människor och händelser under Lenins tid.

Jag har återfunnit tillräckligt med dokument för att kunna stödja min berättelse, verifiera fakta och data när jag har tvekat. Mitt minne har varit så exakt och säkert, att de misstag jag kunnat begå bara kan vara obetydliga. För revolutionärerna i min generation som svarade på Oktoberrevolutionens appell har dessa år lämnat djupa spår. Vi nådde då det högsta av våra mål, och den internationalistiska tro som vi bevarade intakt under proletärernas ömsesidiga massaker fick sin belöning när den nya Internationalen bildades. De skamliga eftergifterna 1914 hade hämnats.' Den sovjetiska republiken proklamerade det socialistiska samhället, människans befrielse. Sådana epoker fastnar i minnet för gott.

Ryska revolutionens öde och de dagliga akrobatkonster från senare år som kallas 'marxism-leninism' ställer viktiga frågor: fortsätter Stalin Lenins verk? Är den totalitära regimen en annan form för det som man kallade proletariatets diktatur? Fanns masken redan i frukten? Är stalinismen 'en logisk och nästan oundviklig utveckling av leninismen' som Norman Thomas påstår? ... För att kunna svara på dessa frågor är det först nödvändigt att lära känna fakta, idéerna och människorna sådana de var under revolutionens heroiska år: ett föregående röjningsarbete är nödvändigt, ty de har systematiskt begravts under lager på lager av olika lögner. Mitt arbete bör hjälpa till att återupprätta deras verkliga jag. Jag säger helt enkelt: jag var där, det var på det här sättet. Mitt mål är att underlätta arbetet för dem som intresserar sig för den här tidens historia genom att låta varje händelse få sin rätta belysning, genom att ge varje text dess riktiga mening.

Innan jag skrev ner min berättelse läste jag om den engelske författaren Arthur Ransomes *Six Weeks in Russia in 1919* som publicerades 1919. Ransome hade åtnjutit det fantastiska privilegiet att kunna resa till Sovjetryssland i början av 1919, innan Clemenceaus 'cordon sanitaire' ännu hade brutits. Genom sin kännedom om landet och språket och genom den sympati han kände för den spirande regimen, trots att han inte var kommunist, kunde han göra en levande och sanningsenlig skiss av regimen och människorna. Tillsammans med honom fick man komma in på Lenins kontor, följa med i samtalen och se Lenin skratta och blinka med ena ögat... Bakom den 'ohygglige' teoretikern kunde man få se den verkliga, den ungdomlige och hjärtlige Bucharin, skuttande lämna hallen på hotell Metropole efter att ha framställt världsrevolutionens utveckling inför sin klenrogne, men förtjuste åhörare. Boken skrevs i en enkel, rak stil. Det var en sällsynt gåva.

Jag har ansträngt mig att ha den som modell. När skillnaden mellan igår och idag blivit alltför tydlig har jag ofta frestats att stanna upp ett ögonblick och ställa frågan: 'Är detta samma sak?' men jag har frivilligt avhållit mig från detta. Jag skall begränsa mig till att avlägga min långa rapport om livet i Sovjetrepubliken, om Kommunistiska Internationalen och Röda Fackföreningsinternationalen och om människor och händelser. Jag beskriver det idag som jag hade kunnat göra det 1924. Mina källor finns samtliga i Kommunistiska Internationalens officiella publikationer och är lätta att verifiera.

För kongresserna och konferenserna är det omöjligt att göra fullständiga redogörelser. Kommunistiska Internationalens och ryska revolutionens historia under dessa avgörande år skulle kräva åtskilliga volymer. Dagordningarna var alltid omfattande. Kommissionssammankomsterna och plenarsammanträdena var otaliga, teserna ordrika, resolutionerna talrika . . . Men eftersom jag deltagit har det varit möjligt för mig att dra ut det väsentliga, skilja ut det tongivande, visa kontinuiteten i debatterna och framhäva slutsatserna av dessa. Jag har citerat så lite som möjligt. Men jag har samlat ihop Lenins viktigaste texter under denna period. De omfattar tiden från *Staten och revolutionen* till talet vid fjärde kongressen (november 1922) – hans sista framträdande i Kommunistiska Internationalens liv. De återfinns i bokens appendix.

November 1949

Alfred Rosmer

1920

1. Europa 1920

I början av 1920 befann jag mig hos min vän Marcel Martinet i Toulon. En dag fick jag ett brev från Paris som tillkännagav att jag blivit uttagen av Tredje Internationalens utskott för att resa till Sovjetryssland. Det var ont om tid; jag måste vara resklar om en vecka. Men det var mer tid än jag behövde för mina förberedelser. För mig och för alla dem med vilka jag upplevt de långa år av vad man då kallade det Stora Kriget, var Oktoberrevolutionen den revolution vi väntat på – revolutionen som skulle följa på kriget. Den var början till en ny era och ett nytt liv. Allt som låg före den i tiden utövade inte längre någon lockelse: jag tappade intresset för mina böcker, häften, samlingar och påbörjade arbeten. Jag var inte bara färdig utan även otålig att resa.

Denna resa till Moskva upphörde inte att sysselsätta våra tankar, särskilt inte mina eftersom jag i förväg var utsedd att resa. Men på den tiden var det ett svårt företag, särskilt för fransmän. Av alla länder hade Clemenceaus och Poincarés Frankrike visat sig vara det land som häftigast angrep Sovjetrepubliken. Clemenceau hade skrutit med att han skulle isolera den från omvärlden och behandlade den som en pestsmittad som borde omges av en 'cordon sanitaire', för att både förkväva den och skydda andra folk från smittan. Vi kunde bara avundas de engelsmän eller amerikaner som för det mesta hade möjlighet att övervinna de hinder av alla slag som faktiskt bildade ett 'bälte'.

Vi var emellertid kapabla att skilja sant från osant i den ström av information som tidningarna publicerade. Oktoberrevolutionen hade kommit som en överraskning för bourgeoisien; dess representanter, även de som inte var dumma, kunde inte begripa någonting av den: hur skulle den lilla kärna av emigranter som den provisoriska regeringen låtit återvända till Ryssland kunna hålla sig kvar vid makten? Visst var det en mardröm, men den skulle bara vara några dagar.

De tidningskorrespondenter som dittills varit installerade i Petrograd hade nu förflyttat sig till grannländernas huvudstäder. Från Riga, Stockholm och Warszawa telegraferade de varje dag de dystraste historier: Lenin hade låtit avrätta Trotskij: sedan, under en annan palatsrevolution, var det tvärtom Lenin som blivit avrättad och Trotskij som hållit i bössan, ty allting rörde sig kring dessa två namn som omedelbart avskilde sig från de andra. Genom sin okunnighet plockade journalisterna upp de mest fantastiska rykten och om de till äventyrs hade kännedom om var de skulle söka sanningen, visste de att deras arbetsgivare ändå inte skulle tillåta dem att säga den.

Man måste ha läst den tidens nyheter och de kommentarer som följde dem, för att kunna göra sig en föreställning om vilket tillstånd av hatfylld vrede Oktoberrevolutionen försatt bourgeoisien i. Alla medel var tillåtna för att slå ner revolutionen; för övrigt skulle hungersnöd oundvikligen utbreda sig över landet och ur detta hämtade bourgeoisien ett slags tröst.

Samma dag som tidningarna beslutat tillkännage att bolsjevikerna tagit makten, befann jag mig på tåget till Paris på väg från en permission i Marseille. I närheten av mig satt tre stabs-officerare som var oerhört indignerade. Mina grannar tävlade i att överösa upprorsledarna, vilkas namn de dittills svävat i okunnighet om – och detta var för dem ytterligare en källa till förtrytelse – med de grövsta svordomar. Och som avslutning utropade en av dem: 'Men de kommer snart att dö av hunger! De har inte mat för mer än tre dagar!'

Vi var immuna mot de olika lögner som Riga-korrespondenterna serverade och för övrigt kände vi väl till dessa 'okända'; vi var förtrogna med deras namn och idéer. En del av dem hade bott i Frankrike under kriget, främst Trotskij, från november 1914 tills dess han

utvisades i september 1916 av inrikesministern Malvy, kollega till de socialistiska ministrarna Guesde och Sembat; sedan Antonov-Ovsejenko, administratör av den dagstidning i Paris, som under hela kriget publicerade de socialistiska ryska strömningar, vilka förenat sig i opposition mot det imperialistiska kriget och i försvar för den proletära internationalismen; Dridzo-Losovskij, Manuilskij och andra. Vi hade träffats för första gången på hösten 1914, när vi genom en tillfällig omständighet kunnat konstatera att vi hade en identisk grundinställning till de problem som ställts genom kriget. Tjtjerin och Litvinov var i London, Lenin och Zinovjev i Schweiz. Kontakter hade skapats mellan de socialister som var trogna internationalismen vid konferenserna i Zimmerwald (september 1915) och Kienthal (april 1916). Vi hade roligt åt de misstag som de 'stora tidningarnas' journalister i sin okunnighet begick, då de förlorade sig i levnadsteckningar och gjorde de mest fantastiska sammanblandningar. Till och med fotograferna misstog sig när de skulle identifiera personerna på sina klichéer.¹

Trots allt hände det att vårt förtroende för den nya regimens soliditet sviktade inför de utförliga telegram som tillkännagav Petrograds fall eller Röda Arméns sammanbrott inför någon kontrarevolutionär generals segerrika anfall. Attentatet mot Lenin den 30 augusti 1918, där inget tvivel längre var tillåtet, försänkte oss i ångest och oro – skulle kontrarevolutionen till slut rycka bort honom?

Vid tiden för min resa till Sovjetrepubliken våren 1920, hade situationen blivit så gynnsam och regimen så väl stått emot alla anfall, att dess mest ursinniga motståndare tvingades erkänna att de grovt missbedömt bolsjevismen. De hade bara sett en resning förberedd av en handfull demagoger, vilka till följd av exceptionella omständigheter tillförsäkrat sig en lätt seger, men som det inte desto mindre skulle vara lätt att slå ner. I stället blev det en obehaglig överraskning för dem att stöta på en rörelse som var kapabel att skapa en ny ordning och som redan slagit rot i den jord som igår tillhörde tsarväldet. För första gången sedan oktober kunde arbetarnas, böndernas och soldaternas sovjet andas fritt. Med en väldig ansträngning hade republiken befriat sig från det tredubbla hot som hängt över den i tre år. Judenitj, Denikin, Koltjak och efter dem de allierade bourgeoiserna, hade successivt blivit tillbakaslagna. På en punkt hade kedjan brutits: traktatet med Estland gav Sovjetrepubliken ett fönster mot Europa och därmed mot världen. England följde Amerika och avstod från all öppen intervention; arbetarprotesterna hade till och med blivit så starka att Lloyd George förberedde den brittiska opinionen för ett handelsavtal med sovjeterna. Endast Frankrike envisades och underhöll i Polen ett krigiskt och chauvinistiskt tillstånd. Detta Polen som knappt var återupprättat ville redan annektera Ukraina! Men till vilket pris Ryssland hade befriats förstod man inte förrän senare.

Den revolutionära rörelse som utvecklade sig i Frankrike så snart kriget slutat drog förutom arbetarna med sig bönder, intellektuella, vissa lager av medelklassen och de krigsveteraner som återvände hem från kriget halta och lemlästade (och det var många), med en stark känsla av att ha en räkning att göra upp: regeringen och regimen som under fyra år hänvisat dem till ett bestialiskt liv i skyttegravarna och till strid för 'Kommunikén', borde betala. Bourgeoisin var bragt ur fattningen: den var bestört över att upptäcka allt oförutsett kriget fört med sig; den hade förlorat tron på sitt öde.

Denna revolutionära rörelse som var stark både genom sin vilja och sin bredd, bromsades av de män som då dirigerade fackföreningarna och de socialistiska partierna överallt i världen. Genom att utnyttja de nykomnas bristande erfarenhet och genom att maskera sina manövrer med demagogiska fraser, lyckades de vända dem från alla revolutionära handlingar. Antalet anslutna hade ökat avsevärt. I Frankrike hade det socialistiska partiet i juli 1914 ökat till 200

¹ I den lärda *Revue des Deux Mondes* skrev Charles Benoist för att verka informerad: 'Lenin eller Zederblum?' Sedan tillfogade han inte utan harm: 'Det verkar faktiskt som han hette Uljanov.'

000 från att ha haft 90 000 och C.G.T., som i början av kriget på grund av mobiliseringen reducerats till en skugga av sig själv, kunde för första gången i sin historia göra anspråk på att vara en massorganisation med sina två miljoner reguljärt anslutna. Det räckte, sade reformistledarna, att vara enade för att vara starka och för att ha möjlighet att påtvinga de styrande arbetarklassens vilja i varje viktigt problem. Man underströk i ord sin solidaritet med den ryska revolutionen, men det skulle inte vara nödvändigt, tillade man, att gripa till våld i västvärldens demokratiska stater, ty här kunde en ny ordning inrättas genom att förverkliga ett ekonomiskt program, utarbetat av arbetarorganisationerna och som de styrande och arbetsgivarna måste acceptera. På så sätt skulle man undvika de hårda strider, de lidanden, den misär som drabbade de länder där revolutioner härjade. Jag fick tillfälle att senare under min resa genom Europa konstatera att det var ganska lätt att med sådana illusioner dupera de män som blivit revolutionära genom kriget; vad skulle det tjäna till att slåss igen om målet kunde nås utan strid? I Frankrike hade på så sätt Jouhaux och hans vänner i unionsledningen, där de djupt komprometterat sig, lyckats hålla sig kvar i spetsen för C.G.T., medan däremot ledarna i socialistiska partiet avlägsnats under kriget och ersatts av osäkra element, som bara följde med strömmen.

I början av 1920 visade dock den första stora strejken efter kriget (järnvägsarbetarnas) att rörelsen trots allt ännu var stark. Den kom ofta till sitt rätta uttryck i de nya ledningar som lokalorganisationerna skaffat sig i opposition mot de konfederade ledarnas förtäckta reformism. Deras mognad var ibland anmärkningsvärd. Under min vistelse i Toulon hade jag på nära håll kunnat följa den lokala fackföreningens aktivitet. När järnvägsarbetarnas strejk bröt ut, blev jag förvånad över den intelligens som fackföreningssekreteraren visade i att förbereda och organisera stödet till de strejkande. Han redogjorde klart för strejkens betydelse, visade på den utveckling den kunde få i en allmänt revolutionär situation, och han förutsåg de motåtgärder som regeringen inte skulle undvika att sätta in. För att säkra fortsättningen på arbetaraktionen bildade han omedelbart grupper av ersättare till strejkkommittén. Detta sades och gjordes enkelt, utan de åthävor som är ganska vanliga hos invånarna i denna del av landet. Häpna över rörelsens plötslighet och vidd och av dess fortsatta fasthet och disciplin, gav företagen snabbt vika. De kom dock att slå tillbaka tre månader senare då regeringen och C.G.T.:s ledare hjälpte dem att sabotera en solidaritetsstrejk.

2. Resan till Moskva

Att resa genom Europa efter kriget var mycket komplicerat. De nya stater som den wilsonska ideologin bidragit till att skapa förskansade sig bakom sina gränser; de försvarade sig mot intrång från bolsjevikerna och också mot det slags resenärer som i mångfald dyker upp i orostider. För att komma in i dessa länder behövdes först inresevisum, därefter utresetillstånd, vidare underkastades man noggranna tullvisitationer, oändliga och outhärdliga formaliteter och ändå kunde man vara glad om man slapp undan oskadd; slutligen det sista och allvarligaste hindret: genom de länder som gränsade till Tsar-Ryssland, men som frigjort sig därifrån, kunde man inte passera.

Av alla dessa skäl tog min resa från Paris till Moskva sex veckor; jag fann den väl lång. Inte desto mindre var den rik på erfarenheter, ty den innebar långa omvägar som förde mig till Centraleuropas nya stater och till det nya Tyskland. Jag kunde på platsen studera och även komma i kontakt med partier och olika grupper som redan anslutit sig till Tredje Internationalen eller ämnade göra det, och lära känna de män som jag senare skulle komma att återse i Moskva.

Veckan innan avresan ägnade jag åt en resa i Katalonien. Jag hade släktingar och vänner där som jag ville träffa innan jag gav mig av. Jag tänkte inte så mycket på de faror som min långa

resa skulle innebära och inte heller på de följder den kunde få; blotta tanken på att jag snart skulle befinna mig i hjärtat av den sovjetiska revolutionen slog bort all oro. Men det fanns dock en del faror och de var förvisso inte inbillade. Denna snabba visit skulle dessutom få mig att med egna ögon se det aktuella tillståndet hos denna regions mäktiga syndikaliströrelse. På vägen hittade jag av en händelse på biblioteket på stationen i Geron ett verk om den revolutionära syndikalismen och om C.N.T. vilket nyligen publicerats. Det gav intressanta förtydliganden om den kongress som denna organisation med anarko-syndikalistiska tendenser nyligen haft i Madrid (december 1919), och vid vilken man enhälligt röstat för anslutning till Tredje Internationalen. Kongressen hade dessutom uttalat sig för proletarietets diktatur. Det var en ytterst viktig händelse; genom den kunde man mäta de återverkningar som oktoberrevolutionen haft i världen. Ledarna för den segerrika revolutionen var marxister och socialdemokrater, även om de var olika dem som man hittills träffat på i den internationella socialiströrelsen. Och ändå hade de revolutionära syndikalisterna i Spanien inte tvekat att svara på deras appell trots att de var klara motståndare till 'politiker' och politiska partier. Joaquín Maurín kommenterade senare dessa beslut: 'Syndikaliströrelsen genomgår en verklig förvandling.' Det var samma sak med dem som med de revolutionära syndikalisterna i Italien och som med oss.

Men jag var i Spanien och medan syndikalisterna öppet kunnat hålla en stor kongress i Madrid, var samma organisation olaglig i Barcelona. Där var dess medlemmar förföljda av dels den vanliga polisen och dels av en speciell polis som upprättats av arbetsgivargrupperna, de s.k. 'somatenes', och en speciell undantagslag gav polisen makt att utan rättegång avrätta de män den beslutat sig för att bli av med. Anarko-syndikalisterna svarade med attentat mot de personer som var ansvariga för brotten och mot angivare. Det pågick en ständig, blodig kamp. Jag hade svårigheter att återfinna några av de vänner vilka jag träffat under tidigare vistelser. De bekräftade och kompletterade det som jag genom tidningar och brevväxling fått reda på om arbetarrörelsen under kriget. Katalonien hade då haft en alldeles ovanlig blomstringsperiod; fabriken arbetade för fullt för de krigsförande makterna, både för Tyskland och för Frankrike. Detta välstånd sövde inte den revolutionära andan hos arbetarna, utan väckte den tvärtom, och den ryska revolutionen fick den att kulminera; 1917 hade en generalstrejk fått en för regimen hotfull omfattning. Men det industriella arbetarkatalonien var inte den enda region som skakats av den upprörda sinnesstämningen; även jordbruksprovinserna i söder hade, fast i mindre skala, känt av försök till uppror riktat mot storgodsägarna, särskilt i Andalusien. Den viktigaste uppgiften för revolutionärerna blev att hädanefter koordinera dessa båda rörelser. Men i Katalonien var alla krafter för närvarande engagerade i den hemliga verksamheten. När jag drack min sista '*café con leche*' på kaféet vid la Rambla, dök plötsligt kvällstidningsförsäljarna upp och skrek ut dagens nyhet: en arbetsgivare mördad i San Gervasio.

I Paris träffade jag den ryske kamrat, som man sade hade förberett min resa. Jag kommer att få tillfälle att tala ganska ofta om honom i fortsättningen och eftersom han försvann ganska snart från den politiska arenan där han spelade en helt obetydlig roll, kommer jag helt enkelt att kalla honom för Ivan. Han förklarade den resplan han tänkt ut: italienska Socialistpartiet hade beslutat sända en stor delegation till Ryssland; i den skulle ingå partiledarna och de viktigaste fackföreningsledarna. Den omfattade alltså många personer som skulle resa utan svårighet, med normala pass och alla nödvändiga visa; socialisterna var det största partiet i parlamentet, och deras inflytande i städerna och på landet var enormt; regeringen hade visat sig mer än villig att gynna deras resa; nu skulle man utnyttja dessa gynnsamma omständigheter för att inbegripa mig i delegationen. Det var i själva verket mycket enkelt och verkade nästan för bra. Vi stämde träff i Milano.

Jag anlände i sista minuten; i Modena kom jag med det sista tåget som hade tillstånd att ge sig av innan arbetet upphörde – järnvägsarbetarna hade just givit order om strejk. Socialistpartiets nationella råd var i dessa dagar församlat i Milano. Jag frågade efter Bordiga som jag förmodade stod oss ganska nära: han var ledare för abstentionistfraktionen och försvarade på ett lysande sätt sitt ställningstagande i gruppens tidskrift, *Il Soviet*. Mot min förmodan tog han klart och tydligt avstånd från oss. Med den fantastiska munvighet som på kongresser var stenografers förtvivlan, förklarade han för mig att han inte alls var överens med oss, och att han ansåg den revolutionära syndikalismen vara en felaktig, anti-marxistisk teori och följaktligen farlig. Jag blev överraskad av detta oförutsedda angrepp; men jag fick klarhet i denna antiparlamentariska grupps inställning.

Man förde oss sedan hem till G.-M. Serrati som då var redaktör för *Avanti* – partiets dagstidning – där det hölls ett möte av mer förtrolig karaktär. Serrati hade varit en mycket aktiv zimmerwaldare, och hans tidning var utmärkt väl informerad om den internationella rörelsen; han hade varit i Paris och jag hade träffat honom på Merrheims kontor, som då varit hem och mötesplats för internationalister från alla länder. Förutom Serrati och två italienska deputerade fanns där ungrare, österrikare, en ryss och några från Balkan: en rumänier och en bulgar och de franska zimmerwaldarnas socialistiske ledare Fernand Lorient, som anlant dagen innan; som synes komponenter till en verkligt internationell konferens.

Denna lilla konferens, och andra av samma slag som jag skulle delta i på väg till Moskva, var framför allt till för att utbyta erfarenheter och information. Var och en av deltagarna visste i stort vad som hänt i Europa och i världen, men de var otåliga att få reda på mer, särskilt vad beträffar balkanstaterna och de centraleuropeiska länderna som mer än de andra blivit omskakade av kriget och revolutionära efterkrigsrörelser. De ville också veta hur Wilsons Europa utvecklats, denna utopi av en liberal intellektuell från Amerika, en presbyteriansk professor.

Våra kamrater från Balkan å sin sida hungrade efter nyheter om arbetarrörelsen i de stora västländerna. Eftersom vi emellertid befann oss i Milano, och situationen i Italien med rätta kunde betraktas som förrevolutionär, var det till detta land som uppmärksamheten koncentrerades. Serrati ombads hålla ett föredrag, men förklarade sig som jävig och bad deputeranden Sacerdote att ta hand om saken. Denne gav oss en slags administrativ rapport där han räknade upp antalet socialistiska parlamentsledamöter; samhällen, hela regioner, städer och bygder som vunnits för socialismen, fackföreningarnas ständiga tillväxt, generalstrejker genom vilka arbetarklassen intervererat i politiken varje gång ett viktigt problem uppstod. Det var intressant, imponerande och uppmuntrande; men vi förväntade oss trots allt något annat. Serrati förstod att en kommentar var nödvändig. Med några ord sammanfattade han de statistiska data vi fått höra: 'Vi har både stad och landsbygd med oss, sade han. Arbetarna svarar på våra appeller; bönderna är inte mindre hängivna; i de talrika landskommunerna har borgmästarna ersatt kungens porträtt med Lenins på sina kontor. Vi är så starka att inte någon, vare sig vän eller fiende skulle komma på att förneka det. Det enda problemet för oss är hur vi skall utnyttja denna styrka.' Det var i själva verket det stora problemet för arbetarna i alla länder men här var problemet mer påträngande än någon annanstans.¹

¹ En icke-socialistisk författare beskrev situationen vid den här tiden På följande sätt: 'Ända till i september 1920 gav Italien verkligen intryck av att vara offer för den värsta oordning och revolutionär galenskap, vilket tog sig uttryck i framför allt verbala överdrifter. Strejkmanin inom alla arbetarkategorier, t.o.m inom den allmänna sektorn, nådde gränsen till det tragikomiska. Minsta orsak fick duga som förevändning att stoppa produktionen. Allt som smakade "bourgeoisie" blev föremål för angrepp. Bilar kunde inte fara omkring på landsbygden och i förorterna till vissa "röda" städer utan att riskera att bli måltavlor för stenar som arbetarna och bönderna kastade ... Den ryska myten hade nått sin höjdpunkt. Kommunistryssland blev idealet för den stora majoriteten av arbetarbefolkningen.' (G. Prezzolini, *Le fascisme*.)

Jag hade gjort nya bekantskaper, men jag hade också gamla vänner i Milano: anarkisten Enrico Malatesta och sekreteraren i *l'Unione Sindacale Italiana*, Armando Borghi. Malatesta var en av de stora personligheterna inom anarkismen. Mer än en gång hade han tvingats fly från Italien undan förföljelser men så snart något gynnsamt tillfälle yppade sig, dök han upp igen – den här gången hade hans återkomst påtvingats den vacklande regeringen genom strejkhot från matroserna – och återtog sin verksamhet som om han gett sig av dagen innan. Jag kände honom väl. Jag hade läst hans skrifter långt innan jag träffade honom i London första gången, där han funnit en tillflyktsort när livet i Italien blivit honom omöjligt. Den upprorsrörelse som skakade Italien i dess grundvalar efter världskriget, den 'röda veckan', hade varit som störst i Ancona, där Malatesta då gav ut en veckotidskrift, *Volontà*. Under en vecka hade han och hans vänner herraväldet över staden och dess omgivningar. Sedan resningen förrättats av socialistledarna, krossades den av regeringsstyrkor, och ännu en gång var Malatesta tvungen att fly till London.¹ När han återvände till Italien i början av 1920 slog han sig ner i Milano och började genast förbereda utgivningen av en dagstidning, *Umanità Nuova*, och det var där jag skulle träffa honom. Tidningsredaktionen bestod av ett inte särskilt stort, fyrkantigt rum där det knappast fanns plats för de fyra bord, ett i varje hörn, som tillhörde redaktörerna. Malatesta arbetade vid sitt; man höll just på att förbereda ett nummer. Vi stämde möte till kvällen. Jag tog med mig Armando Borghi som jag hämtat på l'Unione Sindacales kontor.

Malatesta hade ägnat dagens artikel åt Tredje Internationalen. Han frågade: vad är den? Hans attityd var hjärtlig och sympatisk men för ögonblicket gick det inte att begära mer av honom; han ville först vara noggrant informerad innan han bestämde sig för egen del. Socialistiska partiet hade redan reservationslöst anslutit sig, och mellan dem som svarat på Moskvas appell uppstod spontant en viss sympati som suddade ut tidigare motsättningar. Malatesta, som väl kände det socialistiska partiets ledare; hade emellertid anledning att fråga sig hur vissa element i partiet, framför allt då reformistledarna i '*Confederazione Generale del Lavoro*', hade kunnat godkänna detta beslut; däri låg med all säkerhet en av orsakerna till att han förhöll sig avvaktande. Uppriktighet var en av de egenskaper han satte främst i relationer mellan människor; han var själv oförmögen att dölja eller göra avkall på sina idéer; han hade visat prov på detta under kriget, när han klart tagit ställning mot Krapotkin och de anarkister som stött kriget och skrivit en sträng artikel under rubriken 'Anarkister i regeringen'. Och trots att han kände stor sympati för den revolutionära syndikalismen, höll han alltid styvt på att syndikalism och anarkism förblev två klart åtskilda uppfattningar. Borghi och hans revolutionära syndikalistorganisation hade däremot inte tvekat att engagera sig omedelbart; de hade röstat för anslutning, liksom sina spanska kamrater och minoriteten i franska C.G.T.

Dagen därpå hade vi ett långt samtal med Ivan och den ryske kommunisten som jag träffat hos Serrati. Han var mycket olik Ivan, och fastän jag saknade upplysningar om hans ursprung och politiska bakgrund kunde jag föreställa mig att han tillhörde den kategori av intellektuella och tekniker som Oktoberrevolutionen sporrat till revolutionär verksamhet, och hans urtyp var ingenjör *Krassin*. Det var han som tillsammans med Serrati redigerade *Comunismo*. 'Vi har enormt mycket arbete på tidningen, sade han under vårt samtal; jag får göra både det ena och det andra; jag har inte ens haft tid att gå på en konsert sedan jag kom hit!'

Det märktes snart nog under vår samvaro, att den magnifika plan som tänkts ut för att underlätta min resa hade rasat ihop så snart man börjat tala lite mer i detalj om den. Av alla

¹ En socialist har skrivit följande om Malatesta och hans idéer: 'Anarkisten Malatesta som är omkring 67 år och som för några dagar sedan återvänt från exilen är den ende sanne revolutionär man kunde finna i Italien under perioden 1919-1920. Ordet "revolution" har för honom en exakt innebörd ... Malatesta anser att revolutionen måste komma snarast. Ty, säger han, "om vi låter det gynnsamma ögonblicket gå förlorat kommer vi sedan att med blodstårar få betala för den rädsla vi nu inger bourgeoisien".' (A. Rossi, *La naissance du fascisme*.)

möjliga orsaker hade de italienska socialisterna inte alls lust att besväras av mig; de avsåg att färdas som hederliga medborgare med riktiga pass och resa till Moskva som vilka Cook-resenärer som helst. Det blev nödvändigt att hitta på något annat. Den variant man i all hast ordnade innebar en lång omväg över Wien, med ett första uppehåll i Venedig där Ivan skulle invänta oss.

Vi hittade faktiskt varandra, men på ett sådant sätt att jag allvarligt började tvivla på Ivans förmåga som arrangör av hemliga resor. Han kom inte med det överenskomna tåget och inte heller med nästa. Först dagen därpå under en promenad i staden, fick vi av en tillfällighet syn på honom mitt på Rialtobron, där han stod och betraktade gondolernas manövrer på Canal Grande.

3. Första maj i Wien

Den österrikiska gränsen markerade tydligt var det andra Europa började. Man behövde en hel förmiddag för att komma igenom alla kontroller, granskningar och visitationer. Tåget bestod endast av två vagnar där man fick tränga ihop sig. Till sist kunde det ge sig av. Jag skulle ha kunnat beundra den magnifika trakt vi färdades genom om det inte hade varit för min reskamrats svada. Han var oerhört pratsam och berättade alla möjliga historier för mig; vissa av dem var inte utan intresse, t.ex. när han anförtrodde mig sin beundran för Krupskaja. Han hade arbetat i Schweiz under flera år och vid ett tillfälle hade han varit på väg att förfalla till ett urholkat och tomt nöjesliv. Det var Krupskaja som hade räddat honom med sina kloka råd, med det milda inflytande som Lenins livskamrat utövade på alla som kom i hennes närhet och framför allt genom sin egen enkla livsstil.

Men det var ett undantag. Han kunde också ljuga på det mest idiotiska sätt. 'I Ryssland är det fortfarande hungersnöd, men det som finns är förstklassigt', sade han bland annat. Han visste ju att allt jag skulle finna där var dåligt svart bröd och att en skål bovete skulle framstå som en värdefull gåva. Det var verkligen otrevligt. Visst kunde jag förstå att Moskva inte nöjde sig med annat än säkra män som kurirer, men bekantskapen med den här andra, till och med tredje klassens bolsjevik gjorde ett irriterande intryck. I frågor där han var bättre informerad än jag och där han hade kunnat ge mig nyttiga upplysningar, var han mycket återhållsam. På kongressen som hållits i Heidelberg i oktober förra året hade det unga tyska kommunistpartiet delats i två hälfter när det gällde frågan om parlamentarismen och fackföreningens roll. Ett inte oansenligt antal delegater hade kraftigt uttalat sig mot att delta i parlamentariskt arbete och för att överge de reformistiska fackföreningarna, vilka de ville ersätta med nya massorganisationer av arbetare. Men ledningen hade varit omedgörlig. De blev uteslutna ur partiet men hade genast skapat ett nytt parti, K.A.P.D. (Tysklands kommunistiska arbetarparti). Jag hade bara allmänna och summariska upplysningar om detta och hade gärna velat veta mera. Men när jag frågade ut Ivan drog han sig undan. Han visste att jag som syndikalist var fientligt inställd mot parlamentet och fruktade helt barnsligt att jag skulle bli påverkad av denna schism.

Situationen i Wien våren 1920 var fruktansvärd. Nöden fanns överallt, en nöd som det gjorde ont att se. Den avslöjade sig redan på hotellet genom de trasiga lakanen och personalens fysiska utmattning. I butikernas fönster skyltade man bara med några tomma askar. Fientligheterna hade knappt upphört förrän människor hade strömmat till från alla håll för att plundra huvudstaden i det sammanstörtade kejsardömet. Italienarna anlände först då de ju bodde närmast och fann en extra glädje i att plundra sin 'arvfiende'. Det kändes svårt att bevittna allt detta.

De tre dagar vi tillbringade där liknade vår vistelse i Milano: ett litet internationellt sammansatt möte och besök hos någon välkänd anarkist. Här dominerades mötet av ungrare – de som

hade lyckats fly när den unga republiken dukat under för de allierades rumänska legosoldater. Béla Kun hade tagits tillfång och satt i fängelse. Bland ungrarna befann sig ekonomen Eugen Varga. Han kände till förhållandena i Frankrike någorlunda och frågade mig bl.a. om Francis Delaisi och dennes bok *La démocratie et les financiers*. Frankrikes verkliga herrar var inte de 'demokratiska' regeringsmedlemmarna, menade Delaisi, utan 'finansmännen', dvs. en liten grupp män som man återfann i alla de stora företagens styrelser – det som senare under Folkfrontsepoken kallades de '200 familjerna'. Det var en engagerad men ytlig bok vilken hade haft en viss framgång i Frankrike och som jag nu kunde konstatera även passerat gränserna. Kommunistgruppen i Wien publicerade också en tidskrift, *Kommunismus*, men i jämförelse med *Comunismo* i Milano hade den 'vänsteristiska' tendenser. Redaktionen var betydligt originellare och personligare och mindre beroende av de ståndpunkter som då betraktades som officiella. Den anarkist som jag därefter besökte var helt olik Malatesta. Det var biblioteksmänniskan istället för handlingsmänniskan. Han hade skrivit ett betydande verk över Bakunin. Han hade inte funnit någon förläggare och inte heller sökt någon, ty han var misstänksam och stolt och avskydde att behöva be om något. I stället han hade låtit trycka ett begränsat antal exemplar som var avsedda för de stora biblioteken, där forskare, historiker och studenter alltid skulle ha möjlighet att studera dem. Under krigsåren hade han plågats mycket av alla umbäranden och av att inte kunna lämna Österrike. Han var inte rik, men hade tillräckliga medel för att leva som han ville och tyckte om att resa både för sitt nöjes skull och för att göra de efterforskningar som hans arbeten krävde. Om arbetarrörelsen i allmänhet och anarkismen i synnerhet hade han samlat en ansevärd mängd verk som han hade i förvar i flera städer. Skulle han återfinna dem? Det var hans stora bekymmer.

När jag kom hem till honom höll han på att göra i ordning sin kvällsmåltid som bestod av en skål bönor, och över dem hade han brett ett lager kaffesump. Då han märkte min förvåning över den ovanliga blandningen sade han: 'Det finns näringsämnen kvar i kaffesumpen som man inte har råd att låta gå förlorade.' När vi gick ut tillsammans påpekade jag att det satt en lapp i hans hatt. 'Det är med flit, sade han, för att jag inte skall glömma cigarettutdelningen. Eftersom jag inte röker kan jag byta mina mot lite föda.' Sådant var livet i Wien i april 1920 och till ett sådant tillstånd hade det långa kriget och dess umbäranden reducerat en fri man.

En eftermiddag när vi promenerade i en förstad till Wien hejdade Nettlau oss och sade bittert: 'Häriifrån kan man se det som de kallar Tjeckoslovakien.' I fråga om kriget hade han samma ståndpunkt som Krapotkin fast tvärtom: han var för den germanska kulturen och mot det asiatiska barbariet. Vi stannade på ett av dessa trevliga värdshus som vanligtvis var fulla av folk på söndagarna, men där gästerna nu var få. Ett glas vitt vin och en kaka var tillräckligt för att förändra vår väns ansikte. Hans kinder fick färg och det dystra och nedslagna ansiktsuttrycket fick ge vika för en slags hänförelse.

Vi hade kommit till första maj och den sedvanliga demonstrationen var mycket imponerande. Den antog en internationell karaktär med många deltagare från Italien, Ungern och Balkan. De många ungrarna gav, trots att de var besegrade, ett intryck av styrka. De sjöng Internationalen mycket rytmiskt, i ett slags marschtakt som var helt olik det vanliga lite släpiga sjungandet.

4. Tjeckoslovakien under Masaryk

Efter Wien erbjöd Prag en total kontrast: överflöd istället för nöd; glädje istället för den resignerade dysterheten. Affärerna svämmade över av matvaror. Den nya staten hade fötts under de gynnsammaste förhållanden, åtminstone vad man kunde döma efter en dags intryck. Den ivriga sympati man visade fransmän var nästan generande. Det gick inte att undvika att någon ung tjeck tog hand om ens väska och erbjöd sig att visa staden. Fastän jag aldrig varit tilltalad av kraven på nationellt oberoende, hade den glada vitalitet som den här gynnade unga na-

tionen visade en sympatisk sida. Men tjecker och österrikare hade ideliga sammanstötningar. Till och med på internationella, socialistiska och fackföreningskongresser var deras antagonism varje gång orsak till häftiga konflikter, eftersom tjeckerna gjorde anspråk på en oberoende nationell representation. De skulle så småningom dock kunna leva som goda grannar.

Emellertid behövde man inte vara länge i Prag för att få allvarliga tvivel om grannsämjan. När jag skulle växla österrikiska kronor fick jag tillbaka dem med svaret att man inte tog den valutan. I Wien hade vi besökt sekreteraren i den österrikiska sektionen av Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet. Hon hade inte utan risk kämpat för sina idéer under kriget, och trots nöden i landet och den meningslösa styckning som gjort Österrike till en inte längre livskraftig nation, hade hon förblivit sin pacifistiska internationalism trogen. Sin tjeckiska motsvarighet, som hon givit oss adressen till, var däremot annorlunda. Hennes man hade en viktig tjänst i den nya staten – det hade funnits många platser lediga vid befrielsen. Själv ledde hon en nyligen upprättad institution och det var inte tal om att kompromettera sig med internationell verksamhet. Man var stolt över republikens stora män, Masaryk och Beneš, och den uppskattning Wilson visade dem. Man talade överlägset och utan sympati om den ryska revolutionen; Tjeckoslovakien skulle visa världen vad en riktig demokrati var. Detta visade hurdan genomsnittstjeckens chauvinism såg ut. Den nya staten hade inte färre nationella minoriteter än habsburgarnas gamla Österrike, och man kunde redan börja frukta att de inte skulle behandlas bättre.

Prag var avgjort annorlunda. Där fanns inte som i Milano och Wien något internationellt möte. Kommunisterna hade ingen anledning att fara dit utan undvek snarare staden. Masaryk – den store – var tydligt och öppet fientlig mot bolsjevismen och Oktoberrevolutionen. De tjeckoslovakiska fångar som den sovjetiska regeringen hade tillåtit att återvända hem över Sibirien och Vladivostok hade plötsligt vänt sig mot Sovjetryssland och förenat sig med Koltjak. Jag kunde bara ordna ett sammanträffande med socialistiska journalister. De tillhörde vänstern, och det pågick en häftig kamp inom partiet. Partiledarna ville behålla den koalition som förverkligats under kriget mellan Masaryk-Beneš' nationella bourgeoisie och det socialdemokratiska partiet, trots kritiken från en stark opposition som krävde en brytning och en återgång till en socialistisk klasskampspolitik (söndringen kom några månader senare i september 1920; det socialistiska partiets vänsterflygel bildade kommunistpartiet, som anslöt sig till Tredje Internationalen i maj 1921). Jag förvånades över det sätt på vilket man talade om Bohumir Šmeral – den man som skulle bli kommunistpartiets ledare. Han var en stor opportunist, hade varit ledamot i *Reichsrat* under habsburgarna och hade så att säga visat vad han gick för. Man var besvärad av detta, men kunde ändå inte undgå att känna en viss beundran för denna slipade politikers skicklighet. Flera gånger upprepade man att ingenting kunde göras utan Šmeral, som om man svarade på en hela tiden återkommande invändning.¹

5. Clara Zetkin. Sjljapnikov. En storartad demonstration i Berlin

I Berlin återfann vi Ivan som vi fullständigt tappat bort i Wien. Han hade råkat ut för oväntade svårigheter vid tjeckoslovakiska gränsen som var bättre bevakad än han trott. Vårt första besök gällde Clara Zetkin. Hon bodde i vanliga fall i Stuttgart men hade en liten våning i Berlin nära Potsdamerplatz. En ung sekreterare såg till att hon fick sin vila: 'Låt henne inte tala för mycket, bad hon oss, hon är ganska trött för närvarande.' Men det var inte till oss hon borde ha vänt sig med en sådan rekommendation, ty när Clara Zetkin samtalade med någon eller vände sig till auditoriet på ett möte med sitt vanliga 'Genossinen und Genossen', var det

¹ När Beneš talar om Šmeral i sina *Minnen* nämner han hans 'opportunistiska, austrofila politik' under kriget vilken han rättfärdigade med marxistiska formuleringar: 'Säg gärna att jag är en cyniker, en materialist och vad vet jag? Men politiken är inte en moralisk affär.' Beneš tillägger: 'Han ansågs då vara en av de främsta politikerna som alla räknade med.' Beneš, *Souvenirs de guerre et de revolution*.

alltid med den största entusiasm, och det var inte lätt att stoppa henne. Hon gav oss en intressant översikt över den allmänna situationen i landet och livet inom olika socialistpartier, ungefär som om hon hållit ett tal. Hon höll sig till de generella dragen utan att fördjupa sig i meningsskiljaktigheterna. När vi ville dra oss tillbaka utropade hon: 'Oh, ni förstår min organism har en förvånansvärd elasticitet. Det är förmodligen för att jag har franskt blod i ådrorna.'

Hon föreslog att vi skulle träffa Paul Levi som nu ledde partiet tillsammans med henne och var mer insatt i dess inre liv. Jag kände honom inte, men en holländsk kommunist som jag just träffat och som väl kände till den tyska socialiströrelsen, hade skisserat hans porträtt för mig. Han var advokat, son till en bankir, ganska rik och bodde i en bekväm våning. Under kriget hade han vistats i Schweiz. Han hade då närmast sig Lenin och bolsjevikerna och deltagit i Kienthalkonferensen. Tillbaka i Tyskland igen hade han kämpat vid sidan av Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg, vilkas advokat han dessutom varit. Det var en bildad och välinformerad man som kunde göra briljanta analyser, men däremot inte dra de naturliga slutsatserna av dem. Hans ursprung och sätt att leva tycktes förhindra att han blev chef för ett revolutionärt arbetarparti. Clara Zetkin hade varit optimistisk och fylld av iver. Han var dyster och kinkig. De kommunister som varit mot honom i Heidelberg avskydde han och kunde inte släppa tanken på det. Konflikten artade sig till en personlig affär. I hans ögon var syndikalisterna inte politiskt pålitliga, och det fanns risk för att de skulle förledas av kommunistiska arbetarpartiets antiparlamentarism. Vi försökte tala om något annat, ty samtalet blev pinsamt, men det var omöjligt. Han återkom hela tiden till denna hemska opposition. Det snuddade vid förföljelseteman.

Den italienska delegationen, som startat senare än mig från Milano, gjorde just då ett kort besök i Berlin. Den ryske kommunist som jag träffat hos Serrati var nu här och hade bett mig söka upp honom. När jag närmade mig den adress som han angivit, stötte jag på Serrati. Han var rasande. 'Man har bett mig vänta på gatan. Det är idiotiskt. Jag riskerar ingenting, jag har mitt pass. Men han ... Märkliga konspirationsmetoder.' Han dundrade fortfarande när man kom och hämtade oss. Det mest förvånande var att man ingenting hade att säga, bara banala rekommendationer för den fortsatta resan.

I Berlin träffade vi andra Moskvaresenärer, som liksom vi väntade på att hitta en möjlig väg dit. Det var först Angel Pestaña, sekreterare i C.N.T., centrum för anarko-syndikalisterna i Spanien, vidare de män från Balkan, som jag hade träffat i Wien. En annan dag var det tre bulgarer, bl.a. Kolarov, en ny typ av kommunister som i sitt sätt och sin klädsel på ett egendomligt sätt påminde om notarier eller rika grosshandlare; ingen risk att polisen skulle förhöra dem under en razzia. De gjorde inte desto mindre anspråk på att vara autentiska bolsjeviker, ty de tillhörde 'tessniaki' (de snäva) som försvarade klasskampssocialismen mot de 'breda'. I själva verket var det ingenting annat än en antagonism, typ Guesde-Jaurès, vilket en avgörande händelse snart skulle visa.

Vi tog kontakt med flera militanta ungdomar från de kommunistiska ungdomsorganisationerna och de var alla mycket trevliga och fyllda av framåtanda. De hade också klagomål på partiledningen – och till och med mot den Kommunistiska Internationalen – dock inte av samma art som K.A.P.D:s. De förebrådde den framför allt – men på ett vagt sätt – för att inte vara tillräckligt revolutionär.

Det var vid den tiden Pilsudskis polacker än en gång invaderade Ukraina och gjorde anspråk på att få annektera området. Aggressionen var så uppenbar att Lloyd George och den brittiska regeringen vägrade dem all hjälp; den Andra Internationalens ledare uppmanade sina sektioner att fördöma händelsen på möten och fackföreningarna att vägra all transport av förråd till Warszawa. De socialistiska och kommunistiska partierna organiserade tillsammans

en demonstration genom Berlin där de olika tågen så småningom samlades på det stora torget i hjärtat av staden mellan det gamla kejsarpalatset, katedralen och museet. En enorm skara hade ställt upp och grupperat sig efter sina sympatier framför ett dussintal tribuner. För övrigt hade alla tal samma tema och lät likadana. Pilsudski hade väckt tyskarnas latent antipati för polacker, t.o.m. hos socialisterna, och den 'korridor' som Versaillesfreden tilldelat Polen och som helt idiotiskt delade Tyskland i två från varandra avskilda delar hade gjort tyskarna extra förbittrade gentemot polackerna. När mötet skulle avslutas blåstes i ett horn. En resolution lästes upp och antogs överallt under bifallsrop. Talen hade med en gång upphört på alla tribuner, utom vid ungdomsribunen där man fortsatte att tala även efter hornsignalen. Slutligen formade sig deras tåg, begav sig med kraftfulla steg ut på Unter den Linden, entusiastiskt sjungande Internationalen. När tåget kommit till Friedrichstrasse vek det tillsammans med de övriga av mot arbetarkvarteren i Wedding.

Sjiljanikov¹ var just då i Berlin. Han hade kommit dit som delegat för den ryska fackföreningsrörelsen vid det tyska metallförbundets kongress. Han utnyttjade detta sällsynta tillfälle till att samla så mycket information som möjligt om västvärlden, vilken förblev avskuren från Moskva och till att fråga ut alla de otåliga pilgrimer som fastnat i Berlin och väntade på att få fortsätta sin resa. Vi hade stämt möte i förbundets högkvarter, och när han äntligen kom för att hämta mig hade jag fått vänta ganska länge. Men han anlände helt upprymd och sade skrattande: 'Vet ni vem som varit på mitt kontor? Cachin och Frossard.' Men detta varken kompenserade min väntan eller glädde mig. Cachin var chefredaktör för l'Humanité och Frossard sekreterare i socialistiska partiet. Den kongress som detta parti hållit i Strasbourg hade bestämt sig för att sända dem till Moskva 'för information', innan det ville uttala sig för anslutning till Tredje Internationalen och nöjde sig provisoriskt med att dra sig ur Andra Internationalen. Jag kände ingen sympati för varken den ene eller andre. Cachin var en karaktärlös man. Han hade varit ultranationalist under kriget och gått den franska regeringens ärenden hos Mussolini, sedan hade han följt med strömmen och utgav sig nu för att vara bolsjevikvänlig, fastän han i sina artiklar fördömt Oktoberrevolutionen och i grund och botten avskydde bolsjeviker. Om Frossard räcker det att säga att han var en medelmåttig imitation av Briand. Han hade från början haft zimmerwaldsympatier men slutade som minister hos Laval och till och med hos Pétain. Vi återkommer till honom längre fram.

Vistelsen saknade inte intresse men blev för lång. För att dämpa vår otålighet hade vi samtal delegater emellan; ofta anlände det också nya. På café Bayer serverades dåligt kaffe, men där fanns tidningar från alla länder. Vår lilla grupp mottog med glädje alla rykten om en snar avfärd: än hade ungdomsorganisationerna ordnat en passage, än skulle man kunna fara över Skandinavien ända till Murmansk... Fåfängt hopp, och väntan fortsatte. Man fick resignera och intressera sig för staden och för Max Reinhardts märkliga experiment i den ofantliga cirkus, där han gav en repertoar som var ganska förvirrande i sin mångfald, allt från *Vävarna* till *Orfeus i underjorden*. När pjäsen passade in i ramen var föreställningarna mycket bra, t.ex. *Julius Cesar*. Men jag tyckte inte om föreställningen av *Vävarna*, vilken jag glatt mig åt i förväg men fann underlägsen Antoines uppsättning på hans minimala scen i Paris. På Lessing-teatern gav man en torftig uppsättning och tolkning av Peer Gynt och på operan kunde vi njuta av vackra wagneraftnar. Vi promenerade utanför staden till skogssjöarna och med båt for vi ända till Potsdam.

6. Från Stettin till Revel (Tallinn)

Till sist blev Pestaña och jag underrättade om att vi skulle ge oss av omedelbart. Det var redan sent på kvällen, och följande morgon skulle vi ta första tåget till Stettin. Allt gick hur enkelt

¹ Militant syndikalist, ledare för 'Arbetaroppositionen', hade varit arbetskommissarie vid revolutionens början.

som helst, utom på slutet, när ett sista oförutsett hinder dök upp. Det var när vi skulle gå ombord på en vacker båt som skulle föra oss till Reval (som blivit Tallinn). Vi flanerade på däck och måltiderna var angenäma efter dieten i Wien och Berlin. Vi blev besvärade när vi upptäckte två hemliga passagerare, nämligen engelsmannen Murphy och amerikanen Fraina, som på kvällen vågade sig ut ur kolboxen där vi blivit tvungna att hysa dem. Fastän jag inte hade med saken att göra kunde Murphy aldrig förlåta mig.

Vi hade en trevlig och lugn överresa i tre dagar. I Reval blev uppvaknandet obehagligt. Våra pass var i sin ordning, men vi hade inte bett om estländskt visum i Berlin. Vi blev därför skilda från de övriga passagerarna och förda till regeringspalatset. Wilsons ideologi och en önskan att amputera Sovjetryssland hade gått hand i hand med återupprättandet av de baltiska staterna, Estland, Lettland och Litauen som oberoende stater. Som vi redan kunnat konstatera i Tjeckoslovakien, följdes denna självständighet av en chauvinism som knappast stod i proportion till landets storlek. Här tycktes den i varje fall vara stark, ty utrikesministern kom personligen och läxade upp oss med hotelser: 'Man vill ignorera oss, skrek han, men vi kommer inte att tillåta det!' Och när vi med passande ödmjukhet försökte förklara för honom att vi inte hade en tanke på det, blev han bara mer upphetsad och skrek ännu värre: 'Vi är fast beslutna att sätta i oss respekt!' Det var en liten man och gestikulerande mätte han upp sitt kontor med långa steg och höjde rösten var gång han närmade sig oss. Scenen var egentligen löjlig, till och med komisk, men vi kände oss inte i form att bedöma den så. Vi frågade oss om vi på detta idiotiska sätt skulle stranda så nära hamnen. Slutligen fick vi lov att dra oss tillbaka – vårt fall skulle undersökas och vi skulle meddelas beslutet.

Vi gick till vår tillflyktsort, den sovjetiska delegationen, och berättade vår historia. Ministern satt till bords med sin familj och sina sekreterare. Man bjöd oss att först ta plats och stärka oss, så skulle vi tala om vårt äventyr i slutet av måltiden. En sekreterare förde oss till sitt kontor där vi skulle invänta regeringens beslut. Timmarna gick. Pestaña hade funnit ett samtalsämne, som han alltid var glad att få utveckla: den aktuella situationen i Spanien var mer gynnsam än någonsin för att störta Alfonsos regim. I själva verket var det första gången som den revolutionära agitationen inte enbart var begränsad till Kataloniens arbetare. Den höll på att utvecklas parallellt i jordbruksdistrikten i söder som fortfarande var underkastade en feodal regim. Bönderna gjorde uppror och deras rörelse hade fått tillräcklig spridning för att inte bara möjliggöra, utan även påskynda en förening av de båda rörelserna. Sekreteraren tycktes vara mycket intresserad av denna berättelse, som plötsligt avbröts av ett sändebud med en uppmuntrande nyhet. Något beslut hade ännu inte fattats, men man tycktes vara på väg att bli mer medgörlig. Den brådska sekreteraren då fick att försvinna, fick oss att tro att hon när allt kom omkring kanske inte var så intresserad av Spanien som hon velat påskina.

Resan genom Estland, från Reval till gränsen, tog en hel förmiddag, inte för att avståndet krävde det utan för att järnvägen här och där var i dåligt skick. En stor bro, som knappt var reparerad, kunde man fara över endast sedan allvarliga försiktighetsmått vidtagits. Det var inte så länge Judenitj hade passerat den vägen . . . I Narva fick vi genomgå utreseformaliteter. Till sist nådde vi fram till Sovjetryssland i Iambourg. Vi hoppade alla ivrigt av tåget och sprang över spåren till stationsbyggnaden. Vi bildade nu en hel liten grupp, ty delegater som vi hittills inte sett, dök plötsligt upp. Glädjen vi kände ryckte med sig även de lugnaste och alla började omfamna och klappa om varandra.

Ceremonin som ägde rum på stationen var mycket enkel. På väggarna hängde som enda dekor fyra stora fotografier: Lenin, Trotskij, Zinovjev och Lunatjarskij. De ryska kommunister so kom och mötte oss fortsatte resan med oss, och vår vagn förvandlades snart till en diskussionsklubb. Fraina var mycket stolt över att kunna visa en tjock volym med artiklar av Trotskij och Lenin som han redigerat och just publicerat och lyckats föra med sig ända hit, vilket sannerligen var skickligt.

En rysk kommunist ville till varje pris diskutera parlamentarismen med mig. Hans förvändning var att få mig att översätta några teser som han bara hade tillgång till på engelska. Deras författare hade tydligt ansträngt sig att utforma en samling föreskrifter som var så exakta, att man hädanefter inte skulle behöva frukta att de medlemmar av ett parti som en gång valts skulle kunna avvika från partidisciplinen, utöva personlig politik och använda sina mandat för att göra karriär, som man sett alltför många exempel på. När jag avslutat läsningen uttryckte mina grannar sin tillfredsställelse, och blev förvånade över att jag visade mig likgiltig: 'Är det inte en utmärkt text? frågade de mig. – Jo, den är mycket bra, men vi kommer att ha gjort revolution i Frankrike innan man lyckats genomföra den. Sådana som Millerand och Briand skrattar åt alla påbud och sprider en lära som efteraparna utnyttjar.' Därvid började diskussionen på nytt, andra kamrater drogs in i den och våra ryska vänner kom till undsättning. 'Om ni finner texten otillräcklig, föreslå då att man utökar den, era tillägg kommer säkert att antas.'

Med dessa improviserade diskussioner om än det ena än det andra gick resan mycket fort. Men vi hade också tillfälle att betrakta landskapet, detta nya Ryssland som i ett slag passerat från den avskyvärda tsarismen till ett av revolutionen befriat land mot vilket revolutionärer i alla länder nu vände blickarna. Vid ett av de sällsynta tillfällena när jag lyckats fly från debatten, träffade jag i korridoren en kvinnlig engelsk journalist, utsänd av den liberala dagstidningen *Daily News*, där jag ofta hämtat intressant information om Sovjetryssland. Hon tog snart upp frågan om Tredje Internationalen och den kongress som skulle samlas. En rysk kamrat skilde oss helt diskret åt och sade sedan han förhört sig om vilka frågor hon ställt: 'Undvik henne, vi tycker hon verkar misstänkt. Hon kommer hit efter en vistelse i Polen. Det intresse hon visar Tredje Internationalen kan bara styrka oss i våra misstankar. – Men varför låter ni henne komma in i landet? – Vi är intresserade av att avslöja spioner. De borgerliga regeringarna försöker få in agenter mitt i Tredje Internationalens centrum. Dessutom kommer de flesta delegaterna illegalt till kongressen. Vi måste vaka över deras säkerhet.'

7. Petrograd – Zinovjev

Vi anlände till Petrograd i början av kvällen, en kväll som aldrig tog slut: det var vid årstiden för de vita nätterna. Vi hade redan fått erfarenhet av dem på båten. Finska viken var ännu inte helt fri från minor, och båten var tvungen att gå försiktigt längs kusterna. Allt kändes egenomligt, den långsamma passagen med lots genom Ålands skärgård, natten som inte kom ... det gick inte att stänga in sig i sin hytt för att sova. Ännu mindre i Petrograd. Vi hade knappt anlänt förrän Ivan kom springande med en text, som jag borde korrigeras. Det var enligt honom ett förträffligt stycke, och han var säker på att jag skulle tycka om att läsa det. Under våra samtal hade jag upprepade gånger sagt honom att det tycktes mig omöjligt att bilda ett kommunistparti tillsammans med ledarna för det socialistiska partiet, i synnerhet sådana av Cachins typ, som övergivit socialismen och förrått arbetarna i kritiska stunder under kriget och istället förvandlats till ursinniga chauvinister. Om de, skakade av den ryska revolutionen, mer eller mindre uppriktigt hade ändrat sig så hade det framför allt varit för att stanna kvar i partiledningen. Men den storartade texten var ett utkast till ett öppet brev till alla medlemmar i franska socialistpartiet, som utan skonsamhet och utan att glömma något påminde och fördömde ledarnas avvikelser. Kongressen skulle på så sätt vända sig till arbetarklassen över huvudet på partiledarna. Det var tydligt avsett att 'förbereda' de två sändebudens, Cachin och Frossard, återkomst till Frankrike. Jag kunde inte känna någon entusiasm för det och ville framför allt ägna mig åt annat. Victor Serge kom lagom för att befria mig: 'Låt det vara, sade han, det är vårt arbete.'

Han var en av de anarkister som hörsammat appellen från Oktoberrevolutionen och Tredje Internationalen. Han hade gått en lång väg och i sin ungdom tillhört de individualistiska

anarkisterna. Men han hade gått igenom svåra prövningar. När revolutionen bröt ut i Ryssland, var han i Spanien. Han begav sig genast därifrån i hopp om att nå Petrograd via Frankrike, men hade blivit arresterad och hamnat i koncentrationsläger. Tillsammans med en konvoj hemvändande soldater hade han till sist tagit sig till Petrograd, där han åtagit sig utgivningen av Kommunistiska Internationalens tidskrift. Här kunde hans språkkunskaper, författartalang och kännedom om arbetarrörelsen i olika länder utnyttjas till fullo. Han var den bäste av guider och överhopades med frågor. Vi hade mycket att fråga honom om och han var ivrig att få reda på var demokratierna i väst stod. Kommunikationerna var svåra, tidningar anlände endast oregelbundet och brev gick bara fram under exceptionella omständigheter.

Ett exempel kan räcka för att visa i vilken utsträckning förbindelserna var sällsynta och hur svårt det var att bli exakt informerad. Då *Vie ouvrière* – som då representerade den revolutionära syndikalism som vunnits för Tredje Internationalen – kunde återta sin utgivning, dök det upp en ny veckotidning med det besynnerliga namnet, *Le Titre Censur* (Titeln censurerad). Av texten framgick att den titel som förbjudits av censuren var *Bolsjeviken*. Tidningen var en skapelse av Clemenceaus polischef Mandel och dess tydliga avsikt var att motarbeta *Vie ouvrière* och lura arbetarna. Det var ganska skickligt gjort och till och med några källborgare i Frankrike gick på det. Victor Serge var därför ursäktad för att han tagit med den i en av sina krönikor över de tidskrifter som försvarade Sovjetryssland och Tredje Internationalen.

Våra långa promenader i staden förde oss till platser som jag redan väl kände till genom böcker. Det fanns fortfarande många spår efter kriget. På flera ställen hade gatubeläggningen av trä slitits bort. Genom sitt geografiska läge hade staden varit den svåraste att förse med förråd och försvara. Man hade fått utstå fruktansvärda lidanden. Vi gick på Nevskij Prospekt vid vars ena ände man kunde urskilja Amiralitetes guldpir. Vi såg Kazankatedralen med sina portiker. Vinterpalatset fick oss genast att tänka på tragedin den 22 januari 1905, då den fredliga folkmassan ledd av popen Gapone kom med sin bön till Nikolaus II och endast fick gevärseld till svar.

Vi tog Trotskij-bron över Neva längs den dystra Peter-Paulfästningen och kom in i den revolutionära stadsdelen Vasilij Ostrov. Vår rundtur slutade på Sankt Isaacstorget vid hotel Astoria där Petrograds sovjetledare bodde. Victor Serge hade ett rum där. Längst bort i vestibulen kunde man se en kulspruta, som var riktad mot ingången. Det var inte så länge sedan staden hade levt i ständig oro, farligt hotad av Judenitj-arméns offensiv. Man kände fortfarande inbördeskriget i luften, och Pilsudskis soldater hade nyligen invaderat Ukraina.

Zinovjev skulle fara till Moskva dagen därpå, ditkallad av Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté. Han tog med sig de delegater som redan anlant till Petrograd för att utnyttja resan till kontakter och frågor. Zinovjev svarade mot den bild vi gjort oss av honom: med sitt breda huvud och sina stadiga axlar liknade han en klassisk folktribun. Samtalen var helt hjärtliga och han tycktes uppskatta oförargliga skämt. Till en delegat som vägrade äta en tallrik soppa, sade han: 'Måste ätas upp – det är ordningen här!'

8. Moskva – Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté – Sadoul – Radek – Bucharin

I Moskva blev vi instoppade i bilar som körde oss direkt till Kommunistiska Internationalens högkvarter. Flera av medlemmarna i exekutivkommittén var redan där, bland dem Jacques Sadoul. Han hade rest till Ryssland med den franska militärdelegationen och blivit Albert Thomas' personlige sagesman. Sadoul hörde före kriget till socialistpartiets mest moderata flygel, men hade gripits av Oktoberrevolutionen och gått över på bolsjevikernas sida. De brev

som han då skrev till sin vän Thomas, visade att han på ett intelligent sätt skötte sitt uppdrag.¹ Han var en av de få fransmän vilka då befann sig i Ryssland som förstod betydelsen av de händelser han fick bevittna. Bolsjevikerna hade fått tag på dessa brev under en visitering och publicerat dem. Man kan gå till dem för att studera historien om revolutionens första tid. På våra möten i Paris och hela Frankrike väckte de stor entusiasm – de var det bästa svaret på Riga-korrespondenternas lögn. Sadoul visste det redan, men blev glad när jag återigen talade om det för honom. ‘Hur kommer det sig att ni blivit så god vän med Trotskij. Han talar alltid med värme om er och era syndikalistiska vänner. När jag var i Frankrike var ju syndikalister och socialister inte särskilt goda vänner?’ Och innan jag hann svara: ‘Men ni kommer inte att kunna träffa honom, han har måst lämna Moskva och befinner sig på ett sanatorium.’ Knappt hade jag lämnat Sadoul förrän Radek kom fram till mig och hans första ord var: ‘Räkna inte med att träffa Trotskij. Han är sjuk och har dragit sig tillbaka utanför staden för att vila.’ Dessa ord borde ha oroat mig, men hela förmiddagen hade varit så händelserik att jag inte haft tid att tänka på det; i grund och botten visste jag att jag ändå skulle träffa Trotskij.

Sammanträdet skulle just börja när en liten, spenslig man diskret kom in. Ivan som befann sig i närheten av mig sade: ‘Bucharin... vår kristall.’ Min andre granne, som hört vad han sade, vände sig mot mig och tillade: ‘Det är synd att ni inte var här igår när era vänner Cachin och Frossard uppträdde inför partiets centralkommitté. Bucharin påminde dem om deras chauvinism och förräderi under kriget. Det var rörande – Cachin grät. – Åh, sade jag, han har aldrig haft långt till tårarna. 1918 grät han i Strasbourg inför Poincaré när Elssas’ återförening med Frankrike firades.’

Radek var sekreterare i Kommunistiska Internationalen. Han läste upp en deklARATION som behandlade fackföreningsfrågan, vilket var mötets huvudämne och även förklarade närvaron av Losovskij som inte tillhörde Internationalens exekutivkommitté men hade författat den text som skulle diskuteras. Det var nödvändigt att samla alla de syndikalistiska element som var gynnsamt inställda till Oktoberrevolutionen och den nya Internationalen. För närvarande stod de att finna bland anarko-syndikalistiska organisationer som anslutit sig blockvis och bland mer eller mindre talrika minoriteter inom de reformistiska fackföreningarna. Man föreslog bildandet av ett ‘Provisoriskt Internationellt Råd för Röda Fackföreningar’ vars uppgift skulle vara att underlätta sammanslagningen och samordna deras aktivitet. En inledningsfras, där man i klump nämnde syndikalistledarnas förräderi, föranledde en anmärkning från Pestaña. Han ansåg det nödvändigt att specificera – man kunde t.ex. inte ta med hans vänner i C.N.T. bland förrädarna. Jag stödde honom och tillfogade att de amerikanska ledarna för I.W.W. förföljts och fängslats just på grund av sin revolutionära verksamhet mot kriget och för den ryska revolutionen. Radek ändrade följaktligen texten, om än motvilligt. När mötet var slut sade han att han inte kunde förstå hur jag kunde vägra att klandra Jouhaux för hans attityd under kriget, när de som var socialdemokrater, inte tvekade att nämna till och med Kautsky. Han var ganska välinformerad, men inte så väl som jag trott, och hans anmärkning visade att han ingenting förstod av vår intervention.

Man förde oss nu till hotellet där vi skulle bo under kongressen. Djelovoj Dvor som låg en bit från Kreml på andra sidan ‘kinesiska staden’ var ett utmärkt hotell med sin perfekta inredning. Ett föredöme för funktionalistisk arkitektur skulle man säga idag. Två våningar med enkelt

¹ Dessa brev från Ryssland publicerades först i Moskva, sedan i Bern under titeln *Notes sur la revolution bolchevique* (oktober 1917–juli 1918) och senare i Paris (Moskvautgåvan var den fullständigaste). Trettio år senare skrev Sadoul en bok, *Naissance de l’U.R.S.S.*, där de händelser han beskrivit i sina brev anpassats till dagens stalinistiska smak. När ‘processen i Moskva’ pågick utmärkte han sig för grovt lögnaktiga rapporter därifrån. Den klarsynte och skarpsinnige observatören från revolutionens början hade ersatts av en vulgär åklagare.

möblerade rum: en säng, en byrå och två stolar. En stor matsal upptog en stor del av första våningen och på bottenvåningen fanns en samlingssal. Man hade snabbt inrett det för att hysa den stora brittiska fackföreningsdelegationen som just farit när vi anlände. Det var en angenäm överraskning. Jag sade det till Sadoul: 'Det är Trotskij, svarade han, som har ansvarat för det. – Men hur kan det komma sig? Det har ju ingenting att göra med hans kommissariat! – Visserligen inte, men när man vill att något skall bli gjort väl och i tid, vänder man sig alltid till Trotskij.'

Den stora italienska delegationen var redan installerad. Partiledarna och fackföreningsledarna hade kommit med sitt tåg, väl försedda med matvaror. Man hade berättat så mycket om hungersnöden att de vidtagit försiktighetsåtgärder. De hade också vidtagit åtgärder mot tyfus och skaffat sig ett slags dräkter som slöt till vid handleder och anklar för att skydda mot smittan. Vi drev lite med dem, ty de var de enda som tagit till sådana förebyggande åtgärder, fastän tyfusen olyckligtvis inte var ett påhitt av Rigakorrespondenterna. I delegationen fanns bl.a. Serrati, Graziadei, Bombacci, som representerade socialistpartiet, och bland fackföreningsledarna, som kommit enbart som observatörer och inte som deltagare till kongressen, sekreterarna i C.G.L. och flera andra federationer: D'Aragona, Dugoni, Colombino och flera andra som snart drog sig tillbaka. Bordiga, ledaren för abstentionistfraktionen kom inte förrän senare, liksom Armando Borghi, sekreterare i italienska fackföreningsunionen.

När Pestaña och jag efter dessa timmar, som varit så fyllda av händelser och sammanträffanden, försökte samla ihop våra intryck, kom Ivan och hämtade oss. Vi skulle tala om Internationalen för soldater i Röda Armén som var förlagda i en förstad till Moskva. Bilen lämnade staden bakom sig och körde in i skogen, och plötsligt var vi framme i en glänta där soldaterna satt i grupper under träden och väntade på oss. Man placerade oss i mitten, och så gott vi kunde berättade vi om Kommunistiska Internationalen, vad vi gjort för den i våra hemländer och vad vi väntade oss av den. Vi var ganska rörda båda två, till och med Pestaña som var mer van än jag att tala för publik.

9. Trotskij

När vi återvände till hotellet talade intendenten om att Trotskij ringt och bett mig besöka honom så snart jag var ledig. Resan var ordnad. Jag skulle först bege mig till Kreml. Bilen lämnade sedan staden och körde i vansinnesfärd ut på landet. Som jag senare skulle märka, var detta moskvachaufförernas vanliga sätt att köra, och då på en vägbanan i så dåligt skick att man kastades hit och dit. Vägen gick genom flera byar, där bondstugorna kantade den breda bygatan. Vi hade kört på detta sätt i ungefär en halvtimme innan vi vek av in i skogen, och snart saktade bilen farten. Trotskij stod vid vädkanten med sin son Léon. Jag hade gjort rätt i att inte oroa mig – det var ingen sjuk människa jag hade framför mig.

Huset familjen bodde i hade varit en rik Moskvabos furstliga sommarställe. Den stora salongen på bottenvåningen hade gjorts om till ett museum dit man hade samlat alla tavlor som fanns i huset. Några sällsynta målningar var det inte fråga om, utan samma oundvikliga Canaletto. Trotskij och hans familj disponerade två stora rum på första våningen, varifrån man hade utsikt över den omgivande landsbygden ända bort till kullarna som vid horisonten inramade slätten. Huvudtrappan hade förklarats oduglig och kölden hade överallt skadat rörledningarna, så komforten i detta 'palats' var ganska ringa. Det var endast beboeligt på sommaren. Man kom upp på första våningen via ett slags steg 'som ju kunde anses passande för de nya sovjetiska herrarna' som Trotskijs ironiska kommentar löd.

Han tog emot mig med vänskapliga förebråelser: 'Man kan inte säga att ni hade bråttom hit. Revolutionärer och journalister har kommit hit överalltifrån utom från Frankrike.' När vi alla satt församlade kring matbordet på kvällen sade Natalia Ivanovna: 'Här sitter vi igen precis

som i Paris. – Ja, svarade jag, men det har hänt en del däremellan.’ Och vi talade om minnen från krigstiden, pensionen på rue de l’Amiral-Mouchez, det lilla huset vid skogsbrynet i Sèvres, den anspråkslösa bostaden vid rue Oudry och den outhärdliga polisövervakningen som föregick förvisningen. Vi tillbringade två dagar med att försöka besvara alla de frågor, som vi ville ställa varandra. Trotskij frågade ut mig om de män han lärt känna i Paris. Två av dem, Monatte och Lorient, satt i fängelse och skulle inför domstol. Millerand hade oroats av kommunismens framsteg och hittat på en ‘komplott mot statens säkerhet’ – den vanliga formuleringen för detta slags polisoperationer. En illa arrangerad järnvägsstrejk, där ledarna för C.G.T. (som egentligen önskade att strejken skulle misslyckas) anförtrotts organisationen av sympatistrejken, hade givit regeringen den förevändningen man väntat på för att sätta de militanta socialister och syndikalister i fängelse som försvarade Oktoberrevolutionen och Kommunistiska Internationalen. Om själva händelserna hade jag inte mycket nytt att komma med. Under de två år Trotskij tillbragt i Paris, hade han inifrån lärt känna den franska politiken och dess män och naturligtvis utvecklingen av de olika tendenser som fanns inom C.G.T. och det socialistiska partiet. Det räckte att gå igenom en bunt tidningar då och då för att hålla sig à jour.

Men jag hade mycket att lära, ty om de stora etapperna i revolutionen, resningen, Brest-Litovsk, Röda Armén och inbördeskriget, sovjeternas organisation och funktion hade vi bara fått allmänna och vaga upplysningar. Konferensen i Brest-Litovsk hade väckt ett betydande uppseende i ententeländerna och hos centralmakterna. Bourgeoisens språkrör hade tagit tillfället i akt att presentera den som ett förräderi, och arbetarna hade blivit oroade. Mötet runt samma bord med representanter för Sovjetryssland och Hohenzollrare för att diskutera och slutligen underteckna fredsvillkoren hade utnyttjats tillfullo, framför allt av de socialister som förrätt arbetarklassen i augusti 1914. Trotskij preciserade vilken hans taktik varit. En sak var säker. Ryssland hade inte längre någon möjlighet att fortsätta kriget. Livsmedel saknades, arméernas utrustning blev sämre och sämre och soldaterna ville inte längre slåss. Det återstod bara att göra det mesta möjliga av appellen om fred. Gensvaret hade inte varit att förakta, men olyckligtvis inte tillräckligt starkt eftersom de strejker som då bröt ut i Tyskland inte gick så långt som till allmän resning mot regeringen. Socialist- och fackföreningsledarna, från Scheidemann till Legien, gjorde vad de kunde för att stoppa rörelsen. Den hållning som Lenin intagit var oundviklig: det blev nödvändigt att acceptera de villkor tyskarna ställt. Men en lidelsefull diskussion följde, och inom partiet och i centralkommittén fanns en opposition som var omöjlig att kuva och som krävde ett revolutionärt krig mot Tyskland. De socialist-revolutionärer på vänsterkanten som regerade tillsammans med bolsjevikerna, bröt på ett våldsamt sätt enigheten och övergav sina kommissariat.

Trotskij gav en livfull skildring av de män han råkat på i Brest-Litovsk: general Hoffman, dum och inskränkt, men som slog näven i bordet när han förstod vad bolsjevikdelegationen ville och gjorde, von Kühlmann, som var intelligent, smidig och belevad (‘Jag är glad att ni kommit, det är så mycket angenämare att ha att göra med ledare’) men inte helt lugn inför utgången av kriget.

Men om diskussionerna inom partiet och de meningsmotsättningar som där kunde komma till uttryck var Trotskij mycket tystlåten. Han hade inte smak för skvaller eller anekdoter, och iakttog skrupulöst de regler man frivilligt accepterar när man ansluter sig till ett parti. Jag fick alltså ingenting veta om den bistra strid han hade utstått mot Stalin och dennes klick under hela inbördeskriget, och han berättade heller ingenting om sin oenighet med Lenin angående de viktiga militära operationer som just då pågick mot Polen. Det var inte förrän långt senare när diskussionerna i partiet tvingade honom till det, som han påminde om sitt motstånd mot marschen mot Warszawa.

I Moskva hade jag funnit en utmärkt källa för små historier: Henri Guilbeaux. Han hade rest till Genève 1915 som pacifist och 'rollandist', men så småningom utvecklats ända till bolsjevism under inflytande av de revolutionära ryssar han träffat i Schweiz. Han kände personligen ett stort antal sovjetiska ledare och var alltid ivrig att samla skvaller och anekdoter, eftersom han hade större intresse för individer än för idéer och alltid hade uttalade antipatier eller sympatier. Han var framför allt författare och hans klassificeringar var följaktligen mycket summariska. Under ett samtal berättade han följande för mig: 'Lenin (som han mycket beundrade), det är vänstern, Zinovjev och Kamenev högern; men Lenin vill ha dem i politbyrån just därför. Trotskij går inte att klassificera. Den riktiga vänstern är Bucharin.' En dag när jag berättade detta för Trotskij sade han: 'Det är ungefär så. Bucharin är alltid längst fram, men han vänder sig hela tiden om för att försäkra sig om att Lenin inte är långt borta.' När jag lärde känna de båda männen såg jag framför mig en scen som illustrerade detta omdöme: Lenin, solid och undersätsig, skred fram med jämna steg, och Bucharin, liten, galopperade framför honom, men alltid i behov av att känna hans närvaro.

10. I Kreml – Lenin

Samma dag som jag återkom till Moskva, blev jag kallad till Kreml av Lenin. Han var otålig att ta direkt kontakt med delegaterna, lära känna var och en av dem personligen och fråga ut dem. Så snart någon anlant förberedde han ett sammanträffande. Jag hade ännu aldrig träffat honom. En av de saker som slog mig mest vid detta första möte, var den otvungenhet som infann sig från samtalets början och sedan fortsatte hela tiden. Även hans enkelhet och sättet att säga till mig, en människa som han knappast kände: 'Jag måste ha skrivit en dumhet' gjorde stort intryck på mig.

Kommunistiska Internationals exekutivkommitté hade skickat ut en appell 'Till alla kommunister, till alla revolutionärer!' och bett dem sända delegater till den 2:a kongressen. Datum och plats var helt djärvt fixerade: den 15 juli i Moskva. Men blockaden bestod ännu och varje gräns var ett allvarligt hinder.

I juni 1920 var atmosfären i Moskva på något sätt exalterande. Man kände fortfarande dallringen från den väpnade revolutionen. Bland de delegater som kommit från olika länder och olika politiska väderstreck kände en del redan varandra. De flesta träffades dock för första gången. Ett sant kamratskap uppstod spontant mellan dem. Diskussionerna var heta, ty åsiktsbrytningar saknades inte, men vad som dominerade alla var en absolut tilltro till revolutionen och den kommunism som höll på att födas.

Från Kreml observerade Lenin uppmärksamt förberedelserna för kongressen. Två av de viktigaste teserna var skrivna av honom. Han räknade med att aktivt delta i såväl enskilda överläggningar som i plenarsammanträdena. För första gången sedan revolutionen hade han möjlighet att få kontakt med kommunister från Europa, Amerika och Asien och var ivrig att fråga ut dem. Man hade knappt anlant till Moskva, förrän man kallades till hans kontor i Kreml.

På vägen från hotellet till Kreml frågade man sig vad för slags Person man skulle träffa. Hans skrifter med undantag för de senaste var tämligen okända för oss, och vi hade ganska vaga kunskaper om de passionerade strider som olika grupper inom den ryska socialdemokratin tidigare hade utkämpat. Skrifterna avslöjade en ny typ av revolutionär: en förvånansvärd blandning av dogmatism – eller hellre en orubblig tilltro till vissa fundamentala principer – och en extrem realism. Han fäste stor vikt vid att manövrera, 'kryssa', 'gå i sick-sack' – ett typiskt leninistiskt uttryck – i kampen mot bourgeoisien. Man förberedde frågor och svar, och plötsligt befann man sig mitt i ett hjärtligt och intimt samtal med en man som man träffade för första gången, men talade med som om man känt honom länge. Denna enkelhet och detta

otvungna mottagande kunde inte undgå att göra intryck på delegaterna, och man kunde vara säker på att det var detta som vid återkomsten skulle börja och avsluta deras berättelse om besöket hos Lenin.

Innan man kom fram till hans arbetsrum passerade man genom sekretariatet, ett stort fyrkantigt rum. De kommunister som arbetade där var uteslutande kvinnor. En av dem reste sig för att visa mig vägen, men Lenin var redan där för att ta emot mig. När jag kom hade han just avbrutit ett sammanträde med två tjänstemän från Krigskommissariatet, vilka rapporterat om de senaste militära operationerna. 'Ursäkta mig, men jag måste låta er vänta en stund.' Sedan vände han sig snabbt mot sina besökare, som blivit stående framför den stora karta, där de kunde följa arméns rörelser.

Röda Armén förföljde just i dagarna Pilsudskis soldater vilka fördrivits från de positioner de försökt hänga fast vid i en ny invasion av Ukraina. Röda Arméns framfart var blixtnabb och förvirrade helt professionella militärer. Den drog fram buren av den entusiasm som endast en revolutionär armé kan känna.

Samtalet framför kartan fortsatte ännu några minuter, och sedan kom Lenin och satte sig framför mig. Med några få ord delgav han mig det väsentligaste i frontrapporterna, som han just fått. Fastän det rörde sig om ett fälttåg som kunde bli avgörande för revolutionen, var han alldeles lugn och behärskad, redo att börja tala om något annat, ty han frågade mig genast om situationen i Frankrike.

Jag gjorde inga anteckningar från detta första samtal, och när jag idag försöker komma ihåg det, minns jag att han nöjde sig med att ställa korta frågor, alltid i rätta ögonblicket, vilka visade hans förmåga att överblicka de mest komplicerade situationer. Men det var en replik han plötsligt fällde som fick mig att förstå hemligheten med hans enastående ställning i partiet och det dominerande inflytande han hade där. När vi talade om den zimmerwaldska minoriteten i franska socialistpartiet och dess perspektiv, sade han: 'Nu är det tid att de går ur partiet och bildar ett franskt kommunistparti. De har väntat länge nog.' Jag svarade att de som ledde denna minoritet inte hyste samma åsikt. De hade tidigare varit otåliga och velat lämna partiet en masse, men den kongress som nyligen hållits i Strasbourg hade varit så framgångsrik för dem, att de nu opponerade sig mot ett utträde. De kunde hoppas på att snabbt komma i majoritet. 'Om det är på det sättet, svarade han, måste jag ha skrivit någon dumhet i min tes. Be om en kopia på Kommunistiska Internationalens sekretariat och skicka mig de ändringar ni har att föreslå.'

Sådan var han. Han gjorde inte anspråk på att veta allt. Inte desto mindre visste han mycket, och hans kännedom om arbetarrörelsen i Västerlandet var unik. Ty även om många revolutionärer liksom han kunde främmande språk och hade tillbringat många år i exil, var det bara några få som verkligen kommit livet i de olika europeiska länder där de levat så nära som han. Detta gjorde att han kunde följa med de händelser som utspelade sig, bedöma dem rätt och ge dem deras exakta betydelse. Men just för att han var så kunnig, var han också öppen för att komplettera sina kunskaper när tillfället yppade sig och, vilket var ovanligt för en 'chef, erkänna att han helt enkelt hade tagit fel.

Jag fick senare många tillfällen att observera Lenin, först på kongressen och sedan i kommissionerna. Kommissionsarbete tillsammans med honom var stimulerande. Han följde diskussionerna från början till slut, lyssnade uppmärksamt på var och en, avbröt då och då, alltid med skarp och ironisk blick.

Man visste att han om det var nödvändigt kunde vara obönhörlig och hård även mot sina närmaste medarbetare, när det rörde sig om frågor som enligt honom var avgörande för revolutionen. Då tvekade han inte att fälla stränga omdömen och försvara brutala beslut. Men

han förklarade först tåligt – han ville övertyga. Från sin ankomst till Petrograd och till de stora dagarna i oktober fick han ofta kämpa hårt mot en fraktion i partiets centralkommitté 1920 var hans auktoritet enorm. Händelserna hade visat att han bedömt allvarliga situationer rätt. I allas ögon var han den säkraste ledstjärnan för revolutionen, men han förblev ändå samma enkla, hjärtliga man, alltid redo att förklara för att övertyga.

Några exemplar av en bok av Lenin med namnet *Staten och revolutionen* hade kommit ut i Frankrike i början av 1919. Det var en utomordentlig bok och dess öde var besynnerligt: marxisten och socialdemokraten Lenin blev hånad av de socialistiska partiernas teoretiker: 'Detta är inte marxism!' utropade de, det är en blandning av anarkism och blanquism – *blanquism à la sauce tartare*, skrev en av dem för att göra sig kvick. Däremot var denna blanquistiska 'sås' en angenäm nyhet för de revolutionärer – syndikalister och anarkister – som befann sig utanför den ortodoxa marxismen. Aldrig hade de marxister de kände talat ett liknande språk. De läste och läste om denna tolkning av Marx som de inte var vana vid. I Frankrike hade Guesdes och Lafargues ursprungliga marxism blivit alltmer torftig. I det enade socialistpartiet som bildats 1905 kunde fortfarande mening stå mot mening, och polemiken vara frän. Men man var enig om det väsentliga: att förverkliga socialismen så småningom med reformer. Man talade fortfarande om revolution, men det var bara en kliché, en konvention för att avsluta någon appell. (Själva ordet hade ännu inte fuskats bort som senare efter fascismen; det betydde våld och arbetarnas resning.) På samma sätt gick det i Tyskland, som ansågs vara marxismens förlovade land, där Kautsky ville ge sken av att försvara den sanna marxismen.

Men vad man fann i *Staten och revolutionen* var marxismens revolutionära karaktär: texter av Marx och Engels kommenterade av Lenin. Även för honom hade dessa texter varit en slags upptäckt. 'Dessa saker är skrivna för femtio år sedan, och det behövs nästan utgrävningar för att återfinna och överlämna kunskapen om denna oförfalskade marxism till massorna.' Men varför ställa frågan om staten mitt under krig? Därför att, som Lenin skrev i början av sin bok: 'frågan om staten har för närvarande erhållit en speciell betydelse såväl teoretiskt som praktiskt. Det imperialistiska kriget har i ytterligt hög grad påskyndat och tillspetsat den process, som medför den monopolistiska kapitalismens förvandling till statsmonopolistisk kapitalism ... Den internationella proletära revolutionen håller tydligt på att växa fram. Frågan om dess förhållande till staten erhåller praktisk betydelse.' Därefter citerade han Engels fundamentala text från *Anti-Dühring*: 'Den första handling, vari staten framträder som representant för hela samhället – övertagandet av produktionsmedlen i hela samhällets namn – utgör samtidigt dess sista självständiga handling såsom stat. Då blir statsmaktens inblandning i de samhälleliga förhållandena överflödigt på det ena området efter det andra och dör ut av sig själv. I stället för regeringen över personer träder administrationen av ting och handledningen av produktionsprocesser. Staten 'upphävs' inte, *den dör ut*'.

Lenin kommenterar denna text mening för mening, sedan skriver han: 'Proletariatet behöver staten – detta upprepar alla opportunisterna, socialchauvinisterna och kautskyanerna, och försäkrar att detta är Marx' lära och glömmar att tillägga, att för det första, enligt Marx, behöver proletariatet endast den döende staten, dvs. en stat så organiserad att den omedelbart börjar dö och inte kan låta bli att dö.' 'Denna proletära stat börjar dö genast efter sin seger, ty i ett samhälle utan klassmotsättning är staten onödig och omöjlig.' 'Tillintetgörande av statsmakten', som varit en 'parasitisk utväxt', dess 'bortopererande', dess 'krossande', 'den nu överflödiga statsmakten' – se där, i vilka uttryck Marx talar om staten, då han värdesätter och analyserar Kommunens 1871 erfarenhetsrön.' Och till sist: 'Proletariatet behöver staten endast för någon tid. Vi skiljer oss absolut inte från anarkisterna i frågan om statens upphävande såsom mål.'

På så sätt var revolutionen för Lenin inte ett avlägset mål, ett vagt ideal som skulle förverkligas bitvis inom den demokratiska bourgeoisins strikta ramar. Det var ett konkret problem, dagens problem som ställdes genom kriget och som arbetarklassen skulle lösa. Förutom texter där de kunde finna ett språk som liknade deras och en uppfattning om socialismen som var besläktad med deras, var det framför allt det obevekliga fördömandet av opportunisterna, som glädde revolutionärerna, syndikalisterna och anarkisterna och som förde dem närmare bolsjevismen. Och de uppskattade fördömandet av både det slags socialchauvinistiska opportunisterna som hjälpt fram sina imperialistregeringar under kriget, och av dem som stannat på halva vägen och kritiserat regeringspolitiken, men inte vågat dra de logiska konsekvenserna av sin opposition.

För Lenin innebar socialistiska internationals sammanbrott vid krigsutbrottet 1914 början på en ny era. Kautsky ville däremot bevara organisationen, vars misslyckande var uppenbart, och menade att Internationals bara gällde i fredstid. Lenin utropade då: 'Andra Internationals är död! Leve den nya Internationals!' Vi måste omedelbart arbeta för att återupprätta den och samla ihop de proletärer som förblivit trogna under oroligheterna. Och eftersom revolutionen kommer att följa på kriget, måste vi från och med nu studera problemen med att bygga upp socialismen.

Staten och revolutionen sammanställdes inte förrän i augusti-september 1917 när Lenin, hårt ansatt av Kerenskij och anklagad för förräderi, blivit tvungen att gömma sig i Finland, men hela dess grundstomme och de viktigaste texterna hade Lenin haft med sig från Schweiz. Det var i Schweiz under kriget, som han hade börjat sammanställa och kommentera dem. Strax före sin avfärd från Schweiz den 17 februari 1917, skrev han från Zürich till Alexandra Kollontaj: 'Jag håller på att skriva (och har så gott som avslutat) en studie över frågan om marxismens relationer till staten.' Och han fäste så stor vikt vid detta arbete att han under julidagarna, när bolsjevismen genomgick en svår fas, skrev till Kamenev – till Kamenev som Stalin sedan skulle utlämna till bödeln:

'Kamrat Kamenev, *oss emellan*, om jag skulle bli dödad ber jag er publicera en skrift som heter *Marxismen och staten* (den finns i säkerhet i Stockholm). Blått bundet omslag. Där finns samlat alla citat av Marx och Engels och även Kautskys mot Pannekoek. Dessutom en serie anmärkningar och anteckningar. Det är bara att redigera dem. Jag tror att detta arbete skulle kunna publiceras på en vecka. Jag anser det viktigt, ty det är inte bara Plechanov och Kautsky som sparat ur. Ett villkor: allt detta måste absolut stanna mellan oss.'

Utän tvekan fanns det kvar meningsmotsättningar mellan Lenin och hans nya partisaner. Även om man var överens om statens utdöende, fanns dock övergångstiden under vilken man var tvungen att bevara den i form av proletariatets diktatur. Men de ryska socialisterna hade inte tvekat att göra de revisioner som socialdemokratins sammanbrott framtvingade. Syndikalisterna borde å sin sida dra nytta av erfarenheten: erfarenheten under kriget då syndikalismen delvis försvagats och erfarenheten från den ryska revolutionen. Hittills hade de försummat att studera denna övergångsperiod på allvar. Lenins bok, men ännu mer bolsjevikernas åtgärder vid makten hade skapat ett gynnsamt klimat för ett närmande. Vi har redan sett att anarkosyndikalisterna i spanska C.N.T. på kongressen uttalade sig för proletariatets diktatur.¹

¹ Den tyske anarkisten Eric Mühsam skrev i september 1919 från fortet Augsburg där han satt fängslad: 'Lenins teoretiska och praktiska teser om revolutionens genomförande och det kommunistiska proletariatets uppgifter har givit vår verksamhet en ny bas ... Inga oöverstigligen hinder finns längre för att ena hela det revolutionära proletariatet. Visserligen har de kommunistiska anarkisterna fått ge med sig på den viktigaste punkten av oenighet mellan dessa två stora riktningar inom socialismen. De har fått överge Bakunins negativa attityd inför proletariatets diktatur och på denna punkt ge sig för Marx' åsikt ... Det revolutionära proletariatets enande är nödvändigt och bör inte försenas. Den enda organisation som är kapabel att förverkliga detta är det tyska

Några dagar efter vår ankomst till Moskva fick vi två böcker som just utgivits på Kommunistiska Internationalens förlag. Det var *Radikalismen, kommunismens barnsjukdom* av Lenin och *Kommunismen och terrorn* av Trotskij, ett svar från Trotskij på ett arbete av Kautsky som kommit ut under samma titel. Båda två utgjorde ett slags introduktion och kommenterar till de Teser som förberetts till kongressen.

Innehållet i *Radikalismen* kände jag redan till genom de samtal och diskussioner som jag hört under min resa, framför allt i Tyskland: parti, fackföreningar, parlamentarism – oenighet i dessa frågor hade framkallat sprickor hos de tyska kommunisterna. När jag läste boken kände jag igen den sanne Lenin från *Staten och revolutionen*, men här var inte motståndaren längre opportunisten, socialchauvinisten eller centrismen. Det var en kommunist som Lenin kallade för 'vänsterkommunist'. Men enligt Lenin så handlade det inte så mycket om en sjukdom som alla barn går igenom, utan snarare om barnslighet i vanlig, okomplicerad mening. Han talar för övrigt upprepade gånger om 'barnlig naivitet', om 'lättsinne' och om 'antiparlamentarismens barnslighet'.

Enligt honom manifesterade sig denna tendens ofta hos nya grupperingar och kommunistpartier. Man ville hastigt skapa något nytt, upprätta nya organisationer som skilde sig från alla dem som kom från en epok man redan ansåg ha bakom sig. Man övergav fackföreningarna för att skapa massförsamlingar av arbetare. Man ville inte längre höra talas om demokrati och parlament. Man bevarade partiet endast på villkor att det blev ett 'massparti' som nerifrån väntar på den revolutionära kampens början och utveckling, och inte var ett 'ledarparti' som ledde kampen uppifrån, medan det kompromissade och satt i parlamentet. Vi har sett hur det tyska kommunistiska arbetarpartiet inrättat sig på en sådan basis, och man fann överallt grupperingar som var på väg åt samma håll helt eller delvis, t.ex. gruppen kring *Kommunismus* i Wien, holländarna med Gorter i spetsen och bordiguisterna i Italien. I Frankrike hade bildats en sovjetfederation, ett kommunistparti där syndikalisten Péricat ställt sig nära anarkisterna.

Det är denna tendens som Lenin vänder sig mot och bekämpar med samma styrka som han bekämpat opportunisterna och centristerna i *Staten och revolutionen*. Men 'vänster'-kommunisterna är vänner, försvarare av Oktoberrevolutionen och partisaner i Tredje Internationalen. Och visserligen gör Lenin denna åtskillnad, men detta får honom ingalunda att hålla tillbaka sin kärva kritik mot uppfattningar som han vet är felaktiga och farliga, därför att de lätt kan framkalla ett slöseri med de krafter som arbetarklassen behöver för att segra.

Fastän boken var av en polemisk och kritisk natur, var den inte mindre rik på innehåll. Delegaterna läste den uppmärksamt. Den tillförde dem ett rikligt material för reflexioner och diskussioner. Bevisföringen var stadigt underbyggd, utan den omsorg om form eller komposition som vi är vana vid, men det är just Lenins sätt att sköta sin bevisföring. Han återkommer utan att förtrötts till det centrala i debatten, finner nya argument och nya möjligheter att framställa dem, slår på samma spik, och tvekar inte att tilldela sin antagonist nådstöten, när han är illa ute. Boken börjar med några allmänna betraktelser över 'ryska revolutionens internationella betydelse', understryker 'en av grundorsakerna till bolsjevikernas framgång' och drar upp linjerna för 'huvudetapperna i bolsjevismens historia'. Det är först efter denna innehållsrika inledning som han övergår till att kritisera vänsterkommunismen i Tyskland, vars huvudsakliga drag vi redan känner till. Om antiparlamentarismen uttryckte sig Lenin på detta sätt:

'Att demonstrera sin "revolutionära anda" bara genom att skälla på den parlamentariska opportunisterna och vägra att delta i parlamentariskt arbete är mycket lätt, men just därför att det är

kommunistpartiet. Jag hoppas att de anarkistiska kamrater som i kommunismen ser grunden till en rättvis social ordning skall följa mitt exempel. (*Bulletin communiste*, 22 juli 1920.)

alltför lätt är det ingen lösning på den svåra, ytterst svåra uppgiften. Att skapa en verklig revolutionär parlamentsgrupp i de västeuropeiska parlamenten är vida svårare än vad det var i Ryssland. Det stämmer. Men det är endast ett speciellt uttryck för den allmänna sanningen, att det var lätt för Ryssland att i den konkreta, historiskt sett högst originella situationen 1917 *björja* den socialistiska revolutionen, medan det kommer att vara svårare för Ryssland än för de västeuropeiska länderna *att fortsätta* den och att slutföra den. Redan i början av 1918 fick jag anledning att påpeka denna omständighet, och de följande två årens erfarenhet har fullständigt bevisat riktigheten av denna bedömning.'

Och till sist kom det argument som var svårast att vederlägga, att

'Karl Liebknecht i Tyskland och Z Höglund i Sverige t o m utan masstöd underifrån kunde ge prov på verkligt revolutionärt utnyttjande av de reaktionära parlamenten'

Om de italienska abstentionisterna sade han bara i en not: 'Jag har haft alltför liten möjlighet att lära känna "vänster"kommunismen i Italien. Otvivelaktigt har kamrat Bordiga och hans fraktion, "bojkottkommunisterna" (*Comunista astensionista*), orätt då de försvarar vägran att delta i parlamentet.' Lägg ännu en gång märke till Lenins skrupulösa intellektuella ärlighet. Eftersom han inte var tillräckligt informerad reserverar han sig. Han hade alltså inget gemensamt med attityden hos en 'chef' som vet allt, bestämmer allt, aldrig tar fel, är ofelbar.

Kommunisterna borde inte bara stanna inom de reformistiska fackföreningarna och där kämpa för att få sina idéer att triumfera, utan de borde envist hålla sig kvar även när de reformistiska ledarna ville jaga bort dem. De borde också ta till list för att tränga in i fackföreningarna när dessa ville förbjuda dem inträde.

'Miljoner arbetare i England, Frankrike och Tyskland går för första gången över från fullständig organisationslöshet till den elementära, lägsta, enklaste och (för dem som ännu är helt genomsyrade av borgerligt demokratiska fördomar) mest tillgängliga organisationsformen, just till fackföreningarna – medan de revolutionära, men oförståndiga vänsterkommunisterna står bredvid och skriker 'massan! massan!' – och *vägrar att arbeta inom fackföreningarna!!* Vägrar under förevändningen att de är "reaktionära"!! Spekulerar ut en splitter ny, ren och av borgerligt demokratiska fördomar obefläckad, från skrämmässiga och trångbröstat fackliga synder fri 'arbetarunion', som påstås skall bli (bli!) bred och där det för medlemskap krävs endast (endast!) 'erkännande av rådssystemet och diktaturen' ... 'Det är intet tvivel underkastat, att herrar Gompers, Henderson, Jouhaux, Legien & Co är ytterst tacksamma mot sådana "vänster"revolutionärer, som i likhet med den tyska "principiella" oppositionen (gud bevar oss för en sådan "principfasthet"!) eller några revolutionärer bland de amerikanska IWW-anhängarna predikar utträde ur de reaktionära fackföreningarna och vägran att arbeta i dem. Det är intet tvivel underkastat, att herrar "ledare" för opportunisten kommer att ta sin tillflykt till alla den borgerliga diplomatins knep, till de borgerliga regeringarnas, prästernas, polisens och domstolarnas hjälp för att utestänga kommunisterna från fackföreningarna, på alla möjliga sätt tränga ut dem därifrån, göra arbetet inom fackföreningarna så obehagligt som möjligt för dem, skymfa, trakassera och förfölja dem.'

Och det var i detta sammanhang som Lenin skrev de rader som man velat tolka som ett försvarstal för lögnen, som om den var själva grunden för bolsjevikernas propaganda och verksamhet:

'Man måste kunna hålla stånd mot allt detta, kunna bringa alla slags offer, t o m – om det behövs – tillgripa all möjlig list och slughet, illegala metoder, förtigande och döljande av sanningen bara för att kunna tränga in i fackföreningarna och stanna där samt till varje pris utföra kommunistiskt arbete där.'

Det är mycket betecknande att konstatera att denna mening, som sedan blivit berömd, inte chockerade någon av delegaterna som då läste den för första gången. Varför? Var de då inpiskade lögnare och föregångare till Hitlers klick som cyniskt hävdade ett flitigt och dagligt användande av lögnen? De var raka motsatsen. De talade och handlade uppriktigt, deras språk var klart och direkt och maskering var något okänt för dem. De var alldeles för stolta över att

få visa sig som de var. Men det är nödvändigt att sätta sig in i den tiden, 1920. De reformistiska ledare som Lenin fördömer hade övergivit arbetarna 1914, förrått socialismen, samarbetat med sina imperialistiska regeringar och under kriget tagit till alla den chauvinistiska propagandans lögnar och brott. De hade motsatt sig alla förslag till en 'förhastad fred.' Efter kriget använde de alla medel för att minska det revolutionära trycket. Särskilt i fackföreningarna tvekade de aldrig att bryta mot de demokratiska regler som de gjorde anspråk på att försvara varje gång de kände sig hotade av en öppen opposition, att använda våld för att behålla sin ledning mot majoritetens tydligt uttryckta vilja och genom hyckleri fortsätta sin politik att splittra fackföreningarna. Man måste förstå att en sådan situation trots allt är exceptionell, det var krigstillstånd och kriget medför list, framför allt när det gäller att kämpa mot en motståndare som själv är maskerad och har tillgång till statens alla medel att förtrycka.

Lenins verk var anmärkningsvärt, men det var inte i denna tillfälliga förställning av sanningen som hans originalitet låg. Det som var nytt var att han insisterade på taktiken.

'De revolutionära partierna måste slutföra skolgången. De hade lärt sig att gå till angrepp. Nu gäller det att inse, att denna kunskap måste kompletteras med förmåga att retirera på ett riktigt sätt.'

Ett slagord för den tyska 'vänstern' var 'Aldrig kompromissa' och man fann något liknande hos briter. Lenin svarar med att först påminna om vad Engels skrev 1874, apropå ett manifest utfärdat av trettiotre blanquistiska kommunarder:

'"Vi är kommunister" [skrev de blanquistiska kommunarderna i sitt manifest] "därför att vi vill nå vårt mål utan att stanna vid mellanliggande stationer, utan att göra kompromisser, som endast uppskjuter segerns dag och förlänger slaveriet." ... Vilken barnslig naivitet att utge sin egen otålighet som teoretiskt övertygande argument!'

Sedan tillägger Lenin själv:

'Att på förhand binda sina händer, att öppet säga fienden, som för tillfället är bättre beväpnad än vi, om och när vi kommer att slåss mot honom, det är en dumhet och inte revolutionär inställning. Att gå i strid när det uppenbarligen är fördelaktigt för fienden och inte för oss, det är ett brott, och de av den revolutionära klassens politiker som ej förstår att "manövrera samt sluta överenskommelser och kompromisser" för att undvika en uppenbart ofördelaktig drabbning, duger ingenting till.'

På detta sätt ställs alla frågor i ett nytt ljus av Lenin. Själva orden får en annan mening eller återfinner sin verkliga mening. 'Kompromiss' är för Lenin en intelligent försvarshandling för att bevara de krafter som omständigheterna kräver och för att förhindra att arbetarna går i fällor och luras in i den snara som en bättre beväpnad motståndare gillrat. Boken hade karaktären av en handbok i strategi och revolutionär taktik. Utan tvivel hade de olika socialiströrelserna och i synnerhet fackföreningsrörelsen aldrig varit helt okunniga i dessa saker. I praktiken hade arbetarna i sin egen kamp lärt sig vilket som kan vara det bästa tillfället att utlösa en strejk, eller under vilka omständigheter ett misslyckande är säkert, och att man ibland måste nöja sig med partiell gottgörelse, och till och med göra åtaganden. Men vad man också visste var att de försvarade sig dåligt mot arbetsgivarnas manövrer, och mer än en gång hade en stor arbetarseger följts av ett nederlag, då arbetarna i ett slag förlorade mer än de vunnit, bara för att de inte kunnat vägra att ta strid, när de i förväg var slagna. Men här var det första gången reglerna och de fundamentala principerna för taktiken urskiljts och tydligt, nästan brutalt formulerats. Till skillnad från de parlamentariska socialisterna som var mer angelägna att avlägsna revolutionen än att arbeta för den, och för vilka klasskampen bara var en tom fras, befinner sig Lenin mitt i revolutionen, och klasskampen är en kamp varje dag, där arbetarklassen dyrt får betala för de fel deras ledare begår. Slutsats: det är nödvändigt att lära sig manövrera.

Mot detta sätt att ersätta erfarenhet med teknik finns inget att säga. Denna speciella punkt i Lenins bok var den enda som inte kritiserades av någon. Och det var just den som dolde en

fara. Följande uttryck användes av en kommunist – det var belgaren War Van Overstraeten: ‘Vilken farlig bok’, sade han till mig. ‘Med Lenin är det ingen risk. Med honom kommer manövern alltid att tjäna arbetarklassen och kompromissen kommer alltid att omfatta dess intressen. Men tänk på de unga kommunisterna – och till och med på vissa som inte längre är så unga – utan erfarenhet eller praktik av arbetarstrider ... Ur denna handbok kommer de att ta saker av underordnad betydelse, det som är lättast och bekvämast för dem. De kommer att försumma studierna och arbetet. Om de inte har den solida bas på vilken de bör förankra manövrer och kompromisser, kommer de att frestas att i detta se det väsentliga, ett bekvämt rättfärdigande av sina handlingar.’¹ Att en sådan fara inte var inbillad skulle man snart bli övertygad om. Zinovjevs ‘bolsjevisering’ som satte igång så fort Lenin försvunnit, lockade fram den i alla sektioner av Kommunistiska Internationalen, och under Stalin reducerades ‘kommunismen’ enbart till manövrer.

Boken innehöll ett viktigt tillägg. Efter det manuskriptet sänts till tryckeriet mottog Lenin nya upplysningar, som fick honom att inse att ‘västern’ var starkare och mindre lokalt betonad än han trott, och att den polemik han förde mot den var otillräcklig för att bota kommuniströrelsen. Så här skrev han då: ‘Det är att frukta att splittringen med ‘vänstern’, med anti-parlamentarikerna (delvis även antipolitiker, motståndare till ett politiskt parti och arbete inom fackföreningarna), kommer att bli en internationell företeelse, liksom splittringen med ‘centern’ (eller kautskyanerna, longuetisterna, ‘de oavhängiga’ osv.). Nåväl, må det så bli. Splittring är likväl bättre än förvirring, som hindrar partiets såväl ideologiska, teoretiska och revolutionära tillväxt och mognande som dess eniga, verkligt organiserade, praktiska arbete, som verkligt förbereder proletariats diktatur.

Låt ‘vänstern’ pröva sig i praktiken både nationellt och internationellt, låt den försöka förbereda (och sedan också förverkliga) proletariats diktatur utan ett strängt centraliserat parti med järnfast disciplin, utan förmåga att behärska alla områden, grenar och slag av politiskt och kulturellt arbete. Den praktiska erfarenheten skall snabbt lära den.

Man måste uppbjuda alla krafter för att splittringen med ‘vänstern’ inte skall försvåra eller så litet som möjligt försvåra den inom kort oundvikligen förestående och oundgängliga samman slutningen till ett enhetligt parti av alla de deltagare i arbetarrörelsen, som ärligt och uppriktigt är för sovjetmakten och proletariats diktatur. I Ryssland var det synnerligen lyckligt för bolsjevikerna, att de hade haft 15 år till systematisk kamp och hunnit slutföra denna kamp mot mensjevikerna (dvs. opportunisterna och ‘centristerna’), liksom mot ‘vänstern’ redan långt före den direkta masskampen för proletariats diktatur. I Europa och Amerika får man nu lov att göra detta arbete i ‘forcerat tempo’. Enskilda personer, särskilt misslyckade ledarkandidater, kan (om det fattas dem proletär disciplin och ‘ärlighet mot sig själva’) länge envisas att vidhålla sina misstag, men när ögonblicket är inne kommer arbetarmassorna att lätt och snabbt ena sig själva och sammansluta alla uppriktiga kommunister i ett enhetligt parti, som är i stånd att förverkliga sovjetsystemet och proletariats diktatur.’

Några veckor efter det han skrivit dessa rader kunde Lenin dock övertyga sig om att hans farhågor varit överdrivna. ‘Radikalismen’ bestod, framför allt i Tyskland, men den samlade aldrig alla de element som hade kunnat lockas av den, och den viktigaste organisationen, Tysklands kommunistiska arbetarparti antogs i Kommunistiska Internationalen som sympatiserande medlem.

¹ När boken publicerades i Paris uttryckte Jacques Mesnil en liknande åsikt: ‘Lenin döljer aldrig svårigheterna i den uppgift som skall genomföras. Denna bok är en bok för alla medvetna och reflekterande militanter. Lenins metoder i händerna på förste bästa skulle kunna ge det mest beklagliga resultat. Man får inte underdånigt imitera honom, men allt han säger förtjänar eftertanke och reflektion.’ (*Bulletin communiste*, 10 mars 1921.)

Trotskyjs bok, *Kommunismen och terrorn* var av en helt annan karaktär. Den hade en form, en konstruktion och ett innehåll som vi var mer vana vid. Medan Lenin koncentrerade sig på partiet, taktiken, var på sin vakt mot revolutionära barnsligheter och slöseriet med krafter i klasskampen, angrep Trotsky de teoretiska och praktiska problem som ställts genom revolutionen, inbördeskriget och uppbyggnaden av det nya samhället.

Ända fram till världskrigets utbrott betraktades Kautsky allmänt som marxismens stormästare. Han hade stort anseende, t.o.m. hos ryska socialister, bolsjeviker såväl som mensjeviker. Det var egentligen bara Rosa Luxemburg som vågade betvivla kvaliteten på hans revolutionära anda och tala vanvördigt om honom. Hon hade länge arbetat nära samman med honom och mer än en gång stött på hans försiktighet i arbetarkampen. Hon kände honom bättre än de flesta. Hans heliga auktoritet hade inte förhindrat att han 1914 gick hand i hand med sina revisionistiska motståndare och de flesta av de tyska socialdemokratiska ledarna. Under kriget när solidariteten med högern blev outhärdlig, sträckte han sig inte längre än till den centrism, som nöjde sig med att göra reservationer angående ansvaret för konflikten och kritisera de ledare som liksom Scheidemann hade anslutit sig till den kejsrerliga regeringen. Men när det kom till kritan kunde han återfinnas bland dessa i varje viktig fas under kriget, röstade som de och förenade sig med dem för att bekämpa spartakismen.

I detta eländiga Weimar-Tyskland som fastnat på vägen mellan hohenzollrarnas regim och en socialistisk revolution, med sina regeringar som pryts upp med socialister, liberaler, kristna och högst upp 'sadelmakaren' Ebert, försökte Kautsky återta sin funktion som upprätthållare av den ortodoxa marxismen. Det var i dess namn som han deklarerade att Ryssland ännu inte var moget för en socialistisk revolution, att dess krafter ännu inte räckte till för det. Han talade om den 'röda terrorn' som borgerliga historiker talar om terrorn under franska revolutionen. Han målade en dystertavla över den sovjetiska ekonomin och kritiserade lärt den pågående revolutionen, liksom han vid ett tidigare tillfälle tagit itu med att vederlägga Bernsteins revisionism – från sin fåtölj.

Trotsky skrev svaret i sitt berömda tåg. Han försökte avsluta sitt arbete, fick avbryta det och återta det allt eftersom de Vita – ledda av mensjeviker och socialistrevolutionärer och understödda av de stora demokratier som Kautsky nu beundrade – lämnade honom i fred. Man kan inte bli förvånad över den våldsamhet, den bitande ironi och den revolutionära lidelse med vilken Trotsky försvarar revolutionen.¹

De socialister som var fientligt inställda till Oktoberrevolutionen anklagade vanligtvis bolsjevismen för att vara blanquistisk, inte marxistisk. Kautsky upptäckte dessutom proudhonism i den. När han talade om terrorn tvekade han inte att göra sig skyldig till de grövsta och dummaste lögnerna av samma slag som dem man kunde läsa i borgerliga tidningar och som korrespondenterna i Stockholm och Riga fabricerade. Han hade bland andra 'upplysningar' nåtts av en som rörde den s.k. 'socialiseringen av kvinnorna'. Det var lätt att visa att detta var falskt. Vi hade kunnat avslöja ett sådant påhitt.

Trotsky påminde Kautsky under vilka omständigheter terrorn hade fötts och utvecklats: 'Sovjeternas begynnande erövring av makten i början av november 1917 fullbordades i och

¹ Efter att ha presenterat sin bok som 'ett bidrag till revolutionernas historia' skrev Kautsky: 'Noske följer Trotsky blint i spåren, med den skillnaden att han inte anser sin diktatur vara proletariats.' För att framhäva betydelsen av kommunen 1871 stöder han sig på Louis Dubreuilh, 'den gode revolutionären', vars historia är den mest banala av dem som skrivits av socialister, och som 1914 hängav sig åt en överdriven chauvinism. Sedan tillfogade han som den inrotade pedant han var: 'De som exakt förstätt Marx' teori har alltid varit få. Denna teori förutsätter ett alltför stort intellektuellt arbete, ett alltför stort underordnande av personliga begär och behov vid undersökningar av de objektiva villkoren.' Slutligen: 'Om den aktuella tyska riksdagen har en borgerlig karaktär, måste skulden till stor del läggas på bolsjevikerens propaganda.'

för sig med små offer . . . I Petrograd störtades Kerenskijs regering nästan utan strid. I Moskva samlade sig motståndet huvudsakligen på grund av vår egen bristande företagsamhet. I de flesta städer ute i provinserna övertog sovjeterna makten på telegrafisk order från Petrograd och Moskva. Om detta varit det hela, skulle det inte kunnat bli tal om någon röd terror ... Helt visst var västerns imperialistiska regeringars inblandning behövlig för att inge den ryska kontrarevolutionen tro på sig själv och växande motståndskraft. Det inser man av fakta i stort och smått dagligen under sovjetrevolutionens hela förlopp . . . Kerenskijs och Krasnovs då av ententen anstiftade, äventyrliga frammarsch mot Petrograd skapade den första förbittringen i kampen. Trots detta blev general Krasnov på hedersord försatt på fri fot.

Hade vår Oktoberrevolution tilldragit sig några månader eller t.o.m. endast några veckor efter ett upprättande av en proletärstat i Tyskland, Frankrike och England, så skulle vår revolution, det råder inga tvivel om detta, ha varit den 'fredligaste', den 'oblodigaste' av alla på vår syndiga jord överhuvud möjliga revolutioner. Denna historiska ordningsföljd framstår strax som den 'naturligaste' och i vart fall fördelaktigaste för den ryska arbetarklassen, men den blev störd – inte genom vårt förvållande utan genom skickelserna – i stället för att vara det sista blev Rysslands proletariat det första, som skred till handling. Just den omständigheten var det som gav de förut i Ryssland härskande klassernas motstånd – efter den första perioden av villrådighet – en förtvivlad karaktär och tvang det ryska proletariatet att i ögonblick av yttersta fara, under angrepp utifrån och inre sammansvärjningar och upplopp, tillgripa statsterrorns hårda åtgärder.'

Den del av boken som för oss tedde sig mest ny och intressant var den där författaren drog upp de verkliga riktlinjerna för den sovjetiska ekonomin, karikerande Kautskys: organisationen av arbetet, sovjeternas och fackföreningarnas roll och användandet av specialister. Här nöjde sig Trotskij, för att svara Kautsky, med att citera den rapport som han presenterat vid den tredje allryska fackföreningskongressen och kompletterade den med ett antal passager ur andra rapporter som han underställt den allryska kongressen för sovjetisk folkeekonomi och det ryska kommunistiska partiets nionde kongress. Ett intressant kapitel rörde arbetsarméerna. Dessa blev dock kortlivade eftersom de försvann strax efter inbördeskriget. Men det märkligaste kapitlet var det som behandlade den ekonomiska planen. Vi måste komma ihåg att vi här befinner oss i mars 1920. Trotskij skrev då: 'Denna plan måste vara beräknad för en rad år framåt, för hela nästa utvecklingsskede. Den måste naturligtvis fördelas i perioder, motsvarande de oundvikliga etapperna på vägen till landets ekonomiska uppbyggande . . . Denna plan har stor betydelse inte endast som allmän riktlinje för våra ekonomiska organs praktiska arbete utan också som rättesnöre för propagandan bland arbetarmassorna angående våra ekonomiska uppgifter. Våra arbetsmobiliseringar skulle inte slå rot i levande livet, om vi inte träffar livsnerven, så att säga, allt det inom arbetarklassen som är ärligt, medvetet, besjälat och livsdugligt. Vi måste för massorna klarlägga den fulla sanningen om vårt läge och våra utsikter för framtiden, måste öppet säga dem, att vår ekonomiska plan till och med vid högsta aktivitet skall lämna obetydligt resultat, därför att vi i den därpå följande perioden måste rikta vårt huvudsakligaste arbete på att till förmån för ökad produktion förbättra produktionsmedlen ... Det behöver inte sägas, att vi alls inte eftersträvar en trång, 'nationell' kommunism: blockadens hävande och så mycket mer den europeiska revolutionen måste framkalla de väsentligaste förändringarna i vår ekonomiplan, förkorta dess utvecklingsstadier och ansluta dem till varandra. Men när sådana händelser inträffar, vet vi inte. I alla fall måste vi handla på så sätt, att vi kan hålla ut och stärka våra krafter i händelse av den minst gynnsamma, dvs. långsammaste utvecklingen av den europeiska revolutionen och världsrevolutionen.'

Många fler passager som behandlade utvecklingen och uppbyggandet av det nya samhället, som Trotskij då föreställde sig det, väckte vår uppmärksamhet. Men den vision som tycktes

oss djärvast var denna: 'Om den ryska kapitalismen inte utvecklade sig steg för steg utan hoppade över vissa utvecklingsfaser och ordnade amerikansk drift på de uråldriga stepperna, så är samma forcerade utvecklingsgång desto bättre tillrättalagd för den socialistiska ekonomin. Sedan vi övervunnit vår utarmning, samlat förråd av råmaterial och livsmedel, förbättrat transportväsendet, skall vi vara i stånd att hoppa över en hel räckta mellanfaser i utvecklingen, eftersom vi kan dra nytta av att ha lösgjort oss ur privatägandets bojor och alltså har möjlighet att ställa företag och ekonomigrenar under en statlig enhetsplans ledning.

Så kan vi t.ex. utan tvivel övergå till elektricitetens användning inom industrins alla huvudgrenar och för enskilt behov utan att passera "ångans århundrade" än en gång.'

Dessa 'debattinlägg' har inte förlorat sitt värde. Man kan även idag läsa dem med behållning, inte enbart för det historiska intresse de erbjuder. Många av de problem de tar upp är fortfarande aktuella. För delegaterna i Moskva 1920 var dessa texter en guldgruva. De studerade dem och diskuterade dem intensivt och deras författare åtnjöt stort anseende. Lenin och Trotskij dominerade framför andra Oktoberrevolutionen. En dag när jag påpekade detta för en grupp delegater, bland vilka befann sig John Reed, utropade denne, glad att höra någon annan uttrycka vad han själv länge tänkt: 'Tycker ni det också!' 'Vi var alla helt övertygade om att de vuxit med revolutionen, liksom alla de militanta vuxit med den. För mig var det lätt att konstatera, eftersom jag i Moskva återsåg män jag lärt känna i Paris. Det mest typiska fallet var Dridzo-Losovskij. Vi hade träffats mycket i Paris och han hade alltid varit en god kamrat, flitig och allvarlig. Att hans förmåga inte var särskilt stor och hans karaktär inte särskilt stark skulle händelserna efter 1924 visa. Men 1920 fann jag nya drag hos honom: säkerhet, självförtroende, beslutsamhet och tillförlitlighet.

11. Bland delegater vid Kommunistiska Internationals andra kongress

I de diskussioner som pågick före kongressen fanns en önskan och en uttalad vilja att nå enighet. För samtliga var Oktoberrevolutionen och den Tredje Internationals något gemensamt gott. De delegater var emellertid sällsynta som var redo att godkänna alla de teser som underställdes dem. Deras innehåll frångick vad man var van vid, och sättet att angripa problemen var också annorlunda. Man fick börja från början och studera problemen från grunden.

Staten och revolutionen hade i mångt och mycket underlättat ett närmande till syndikalister och anarkister vad beträffar de väsentligaste teoretiska uppfattningarna. Men problemet med proletariats diktatur, som hittills enbart varit av teoretisk natur, blev i praktiken det mest angelägna och konkreta. Det hade blivit så att man aldrig fördjupat sig i denna övergångsperiod – från kapitalism till socialism – och slingrat sig undan problemet när man stött på det. Man tog ett hopp från det kapitalistiska samhället rakt in i ett idealsamhälle som tillverkats i lugn och ro. Även sådana militanta syndikalister som Pataud och Pouget hade i sin bok, som de kallat *Comment nous ferons la Revolution* (Hur vi skall göra revolution), inte bidragit till att förtydliga hur en övergångsperiod skulle se ut, trots att titeln på deras bok gjorde anspråk på det. En kort generalstrejk, regimen störtades . . . och efter några dagars oroligheter och ett minimum av våld skulle syndikalisterna kunna påbörja uppbyggandet av det nya samhället. Men detta kunde bara förbli en dröm. I Moskva 1920 stod vi inför realiteter.

Även en så kraftlös borgerlighet som den ryska lät sig inte nedslås så lätt. Också den kunde använda sabotage när den kände sig hotad. Den fick stöd utifrån, ty borgerligheten i hela världen skyndade till hjälp. Revolutionärerna kunde långt ifrån börja ett fredligt arbete, utan fick i stället förbereda sig för krig, ett fruktansvärt krig, ty attacken kom från alla håll. De hade önskat fred. De hade varit generösa och storsinta gentemot sina fiender. De rebelliska generalerna hade befriats på hedersord. Allt hade varit förgäves. Bourgeoisien tvingade på

dem kriget; de befriade generalerna höll inte sina löften. Alla landets moraliska och materiella resurser, som redan var uttömda av kriget, fick ånyo uppåddas i ett krig. Att räkna med att det skulle kunna gå till på något annat eller lättvindigare sätt på annat håll var en oförlätlig illusion. Kampen skulle bli ännu hårdare eftersom bourgeoisien överallt var starkast.

Vissa delegater, som redan trodde sig vara helt överens med de teser som underställts kongressen, var ofta de som var mest avlägsna från dem. MacLaine, det brittiska socialistpartiets delegat, som skrutit med att kunna ansluta sig reservationslöst –han var överens om partiets roll, deltagandet i val, och överens om att man borde kämpa inom de reformistiska fackföreningarna – fick följande svar av Lenin: ‘Nej, det är inte så lätt, och om ni tror det, så beror det på att ni fortfarande är impregnerad med det socialistiska struntprat som var vanligt i Andra Internationalen, men som alltid hejdade sig inför revolutionär verksamhet.’ På tal om partiet sade Trotskij: ‘Det skulle säkert inte vara svårt att övertyga en Scheidemann om fördelarna och nödvändigheten av ett parti. Men i det parti som vi vill ha finns det ingen plats för en Scheidemann.’ Och Bucharin svarade häftigt en ung spansk kamrat som ivrigt att visa sin ortodoxa kommunism, hade utropat: ‘Vi för en obönhörlig kamp mot anarkisterna!’ ‘Vad vill det säga: bekämpa anarkister? Det finns anarkister som sedan oktoberrevolutionen har anslutit sig till proletariats diktatur. Andra har närmat sig oss och arbetar i sovjeterna och ekonomiska institutioner. Det handlar inte om att ‘bekämpa’, vi måste diskutera hjärtligt och uppriktigt se, om det går att arbeta tillsammans och avstå från det enbart i de fall vi möter en okuvlig opposition.’

I Moskva träffade jag återigen Jack Tanner. Ända fram till 1914 var det han som sände ‘Brev från London’ till oss på *Vie ouvrière*. Jag återsåg honom i Paris under kriget, där han arbetade i en fabrik i en förstad till Paris. Han och Ramsay representerade de ‘*Shop Stewards Committees*’ (ombud för verkstadsklubbar), som hade utvecklats och fått stor betydelse under kriget, i reaktion mot attityden hos flertalet fackföreningsledare som anslutit sig till regeringens politik. Jag var helt enig med dem. Kampen inom de reformistiska fackföreningarna var ingen nyhet för dem. De hade alltid varit anhängare därav och liksom jag själv hade de hittills varit mot parlamentarismen och politiska partier.

En varm sympati förenade oss med andra delegater fastän vissa meningsmotsättningar kvarstod mellan dem och oss. John Reed och hans vänner var överens med bolsjevikerna vad beträffar partifrågan, men de ville absolut inte höra talas om arbete inom de reformistiska fackföreningarna. De holländska ‘tribunisternas’ delegat, Wijnkoop, (tribunisterna var ‘vänster’ – socialdemokrater och hade hämtat sitt namn från tidningen *De Tribune*) skilde sig tydligt från ‘radikalerna’ Pannekoek och Gorter. Att sådana ‘centrister’ och socialistiska opportunisterna som Cachin och Frossard var med i Moskva fann de outhärdligt. Vid alla tillfällen protesterade de häftigt mot deras närvaro: ‘De har inte sin plats här.’

Dessa första kontakter mellan delegaterna var mycket värdefulla. Vi hade mycket att lära av varandra. Våra samtal och diskussioner varade till långt in på nätterna. Då och då avbröts de av besök på arbetar- eller soldatmöten. En dag tog Bucharin med sig några av oss till ett militärläger utanför staden. När vi närmade oss en hög talarstol utropade Bucharin: ‘Där är vår pansarvagn!’ – Vi förstod inte, och han förklarade: ‘När Judenitj var på väg från Estland mot Petrograd för att attackera staden, avancerade han snabbt tack vare de pansarvagnar som engelsmännen utrustat hans armé med. De unga rekryterna i Röda armén hade ännu aldrig sett en sådan fruktansvärd maskin och de kände sig alldeles försvarslösa inför dessa vidunder. En oundviklig förvirring och även panik uppstod. Inför detta mäktiga stridsmedel fick Röda armén tillgripa sina specialvapen; det viktigaste av dessa var den talarstol varifrån bolsjevikerna för soldaterna förklarade meningen med det krig de påtvingats. Soldaterna visste *varför* de slogs!’

I vår grupp den dagen befann sig den italienske socialisten Bombacci. Han var deputerad och spelade antiparlamentarisk, fastän han inte var anhängare till Bordiga. Men från sin extrema vänsterhållning, som han aldrig närmare preciserade, bidrog han till att isolera Serrati, som lämnades utan stöd på sin vänsterkant. Han var mycket stilig med sitt gyllenblonda hår. Skägg och hår glänste i solen. I talarstolen hade han en imponerande mimik och gestikulerade med hela kroppen och hängde ibland över räcket, så att man trodde att han var på väg att störta sig ner i tomma intet. Han hade alltid stor framgång och det var onödigt att översätta vad han sade. Vi tog honom inte på så stort allvar, men vi hade aldrig trott att han skulle sluta vid Mussolinis sida. I våra långa och allvarliga diskussioner saknades dock inte mer avspända ögonblick. Då kunde man se en grupp delegater förfölja Bombacci i korridorerna och ropa: 'Abbasso il deputato!' (Ner med deputeraden).

Våra relationer med en annan italiensk delegat var emellertid mindre hjärtliga och tillät inga skämt. Det var D'Aragona, sekreterare i *Confederazione Generale del Lavoro*. Hans kamrater från fackföreningsorganisationerna, Dugoni och Colombino visade sig knappast på våra möten. De reste ganska snart. Det är ingen överdrift att säga att de snarare kommit för att bekämpa bolsjevismen än för att bekräfta sitt partis anslutning till Tredje Internationalen. För att försöka rättfärdiga sin hållning sade de i enrum att de italienska arbetarna aldrig skulle uthärda de umbäranden som de ryska arbetarna blivit tvingade till under oktoberrevolutionen. Men eftersom D'Aragona hade skrivit under den appell som utfärdats av det provisoriska internationella rådet för de röda fackföreningarna, kunde han inte alltid smita undan och blev tvungen att underkasta sig våra frågor. De var skoningslösa, ty vi var övertygade om hans oärlighet. Han bara följde med strömmen liksom Cachin och Frossard i Frankrike. När han kände sig alltför pressad av oss gick han ofelbart och hämtade Serrati som hjälpte honom ut ur den återvändsgränd vi trängt in honom i.¹

12. Radek talar om Bakunin

I denna period före kongressens början hade jag en extra uppgift i valkommittén. Jag hade av exekutivkommittén blivit utnämnd att ingå i den tillsammans med bulgaren Sjablin och Radek, som då var sekreterare i Kommunistiska Internationalen.

Radek intog en särställning i Internationalen. Han var polack, hade verkat framför allt i Tyskland och var nu mer eller mindre russifierad. Han hade rykte om sig att vara en briljant och välinformerad journalist, men det var inte ovanligt att höra mindre smickrande omdömen om hans uppförande i de grupper där han arbetat. Under våra möten i kommittén och senare även i Internationalens exekutivkommitté fick jag tillfälle att lära känna honom väl. Efter vårt första sammanträffande i exekutivkommittén bad han mig besöka honom på Internationalens kontor, som då var installerat i den forna tyska ambassaden, den byggnad där ambassadören von Mirbach hade blivit mördad av socialistrevolutionären Blumkin. Radek gjorde anspråk på att behärska franska, men man kan knappast säga att han talade det, och vårt samtal ägde rum på engelska. Under en fängelsevistelse i Tyskland trodde han sig ha förbättrat sina engelska språkkunskaper. Han hade kanske lärt sig att läsa, men det språk han talade var förskräckligt.

¹ Följande rader visar hur D'Aragona och hans vänner uppförde sig efter återkomsten till Italien: 'Efter att ha annonserat en revolutionär höjdpunkt i den segerrika ockupationen av fabriker, visade sig plötsligt deras oundvikliga förfall. Man konstaterade oupphörligen att den ryska myten inte längre tände några sinnen. Medlemmarna av den socialistiska delegationen, som rest till Moskva i juli föregående år, och som när de återvände till Italien noga hade aktat sig för att avslöja sin djupa besvikelse, av rädsla för de röda extremisterna, hade återfått sitt mod och kungjorde vilket enormt misstag tillämpningen av Lenins doktriner hade varit i Ryssland. Förutom de intervjuer som herr D'Aragona, generalsekreteraren i *Confederazione generale* gav, publicerade man också en mycket effektiv anklagelseskraft: en dokumenterad rapport utgiven i en liten volym av två fackföreningsledare i metallorganisationen, Colombino och Pozzani, där bolsjevikernas hela enorma förstörelse av produktionsmedlen beskrevs. (Domenico Russo, *Mussolini et le fascisme*.)

Han var emellertid den ende som inte märkte det, ty han uttryckte sig med sin vanliga säkerhet. Vid detta första möte slösade han med artigheter och efter att ha frågat mig om den franska rörelsen, talade han om de arbeten han nyligen utfört, särskilt då en studie över Bakunin. 'I fängelset, sade han, har jag läst Bakunins viktigaste skrifter, och jag har blivit övertygad om att den syn som vi socialdemokrater har på honom i många stycken är felaktig. Det är ett arbete som man bör ta upp på nytt.' Jag fick det intrycket att det rörde sig om en oförutsedd eftergift åt syndikalismen och anarkismen, vilka såg Bakunin som en av sina stora föregångare.

Han återkom till förhållandena i Frankrike och bad få höra min åsikt om ledarna för socialistpartiet, i synnerhet Cachin och Frossard och deras informationsuppdrag. Han kände till Francis Delaisi genom dennes arbete *La démocratie et les financiers* och frågade ut mig om hans nuvarande verksamhet, hans ställning under kriget och om möjligheten att få över honom till kommunismen. Jag svarade att jag ingenting visste därom. Delaisi hade förhållit sig tyst under kriget, vars ankomst han dock förutsagt, liksom den karaktär det skulle få, i skriften *La guerre qui vient*.

Vårt uppdrag i kommittén var ganska enkelt. Vi kände till nästan alla de delegater som underställde oss sina mandat. Det uppstod knappast några tvister, bara en liten betydelselös incident beträffande den franska delegationen. Jacques Sadoul och Henri Guilbeaux hade deltagit i den första kongressen. Guilbeaux ansågs representera den franska 'Zimmerwaldvänstern' med avgörande röst. Sadoul, som fått sitt mandat av den Moskvakommunistiska gruppen, hade tilldelats konsultativ röst. Var det nödvändigt att ta med båda två i delegationen? Jag var då den ende delegaten som innehade ett mandat i Tredje Internationalens kommitté. Jag ansåg att Guilbeaux, genom den verksamhet han bedrivit i Schweiz, var kvalificerad för ett mandat med avgörande röst, medan däremot Sadoul som var knuten till socialistpartiet och bara var tillfällig anhängare, endast skulle ha konsultativ röst. Detta förslag gillades inte alls av Radek – han avskydde Guilbeaux av personliga skäl. Han meddelade Sadoul förslaget och denne sände omedelbart en kraftig protest till oss. Slutligen fick Sadoul och Guilbeaux hamna på samma nivå: båda fick konsultativa röster, vilket varken den ene eller den andre var nöjd med.

13. Smolnij – Andra kongressens högtidliga öppnande

Den 16 juli 1920 reste hela kongressen till Petrograd och sammanträde hölls dagen därpå. Det var i Petrograd som revolutionen börjat, och det var där som Kommunistiska Internationalens andra kongress högtidligen skulle öppnas, naturligtvis då i Smolnij, denna forna skola för adelsfröknar, som sedan blivit oktoberrevolutionens högkvarter. När Lenin steg fram i den stora salen där vi var samlade omringades han av de amerikanska och engelska delegaterna, förstärkta av några andra eftersom de själva inte var så många, som sjöng: 'For he's a jolly good fellow!', vilket för engelsmännen av tradition är ett sätt att betyga vördnad och beundran.

Efter några korta tal begav sig delegaterna, till vilka slutit sig några militanter från Petrograd, i kortege till Marsfälten där revolutionens offer låg begravda, sedan till Tauriska palatset, där duman haft sitt säte, och därefter till Petrograds sovjet, vars debatter vi så ivrigt följt från mars till november. Bolsjevikerna hade varit få till en början men sedan snabbt gått framåt och fått majoritet fr.o.m. september då de kunnat göra Trotskij till sin ordförande. Det var andra gången på tolv år som Trotskij presiderade över Petrograds sovjet. Det första tillfället hade varit under revolutionen 1905.

Sessionssalen påminde om de flesta salar där parlamentsförsamlingar i alla länder samlas (med undantag för England som offerar åt traditionen och helt fantasilöst håller sig med en

rektangulär sal där de högtravande talen nödvändigtvis är bannlysta). En högt placerad talarstol, en amfiteater där delegaterna tog plats och ett galleri för åhörare fanns i salen. Det var här som kongressens invigningssession ägde rum. Lenin höll talet.

Det är inte möjligt att inom ramen för denna bok ge ens en summarisk översikt över kongressens arbete och beslut, denna kongress som i själva verket var den Kommunistiska Internationalens första. Församlingen i mars 1919 hade framför allt haft till mål att proklamera den Tredje Internationalen. Eftersom Lenin varit otålig att få omsätta sina idéer i handling så snart han ansåg det möjligt och nödvändigt, hade han stått emot de invändningar som kom från Rosa Luxemburg och det tyska kommunistpartiet, vars enda verkliga delegat på kongressen – med undantag för ryssarna – hade anlänt med det formella uppdraget att motsätta sig proklamerandet av en ny International. Det var för tidigt, man kunde endast förbereda den än, menade Rosa Luxemburg. Men den andra kongressen blev i alla fall ytterst välbesökt. Delegater hade kommit från alla världens hörn, och på dagordningen fanns alla socialismens och revolutionens problem. Jag skall begränsa mig till huvudpunkterna i denna och de två andra kongressernas – de som samlades på Lenins tid – debatter och teser, göra ett försök att åter väcka den atmosfär som fanns medan de pågick och dra ut kontentan.

Lenins tal var mycket typiskt för honom och hans metod. Han tycktes inte bry sig om det högtidliga i att se en sådan församling på denna plats. Inga stora fraser, även om omständigheterna kunde ha tillåtit det. Förvåningen blev stor när man såg att han byggt sitt tal på engelsmannen John Maynard Keynes bok *The economical consequences of the peace*. Inte så att det var ett viktigt verk men bland alla experter på fredskonferensen hade Keynes varit den som sett klart, i vilket fall den ende som vågat visa medan tid var vilka ödesdiga konsekvenser Wilsons endast till hälften genomförda program skulle få för det nya Europa. Lenin utgick från denna bok, men han kom snabbt fram till vad jag tror för honom var det väsentliga. Under denna period dominerades hans tankar – vilket boken om 'radikalismen' hade visat – av fruktan för att de unga kommunistpartierna skulle betrakta revolutionen som något lätt och t.o.m. oundvikligt, och den idé han framför allt uppehöll sig vid var att det var farligt och falskt att säga att bourgeoisien inte hade någon chans efter världskriget. Han uppmanade till vaksamhet och enligt sin vanliga metod – som ger hans skrifter och tal en skenbar brist på sammanhang – återkom han sedan till samma ämne, utvecklade det i nya variationer på samma tema.

Medlemmarna i kongressstyrelsen höll korta tal. I Paul Levis tal fanns en otrevlig ton. Vid två tillfällen då han talade om den polska aggressionen, nyttjade han ständigt ordet 'schlagen'. Vi följde alla med glädje Röda arméns sätt att besvara Pilsudskis aggression. Tuchatjevskijs djärva marsch mot Warszawa fyllde oss med hopp, men vad vi framför allt väntade på var folkets resning och revolution i Polen. Men Levis ton och hans sätt att upprepa 'schlagen' avslöjade hos honom den chauvinism som är så vanlig hos tyskarna gentemot polackerna och det var inte en internationalist som talade på denna punkt.

På eftermiddagen hölls ett möte på den stora platsen framför Vinterpalatset, så rikt på minnen. Kerenskijs ministrar hade där funnit sin sista tillflykt. En talarstol var rest framför palatset, varifrån man kunde rikta sig till folkmassan som kommit för att lyssna på talarna. Man kunde inte undgå att tänka på en annan folkmassa, som letts av popen Gapone till Nicolaus II som svarat folket med gevärseld. Gorkij besökte oss en stund. Han var lång och kraftig med breda axlar. Man kunde dock märka att han var allvarligt sjuk och tvingad till stor försiktighet. Men det var roligt att till det yttre se honom så robust. Han hade i början bekämpat bolsjevikerna och oktoberresningen. Sedan hade han anslutit sig till regimen utan att avstå från sin kritik och sina reservationer och ägnade sin mesta tid åt att rädda de män som orättvist förföljdes, ingrep hos sovjetledarna, som länge varit hans vänner. Man sade att han var en av författarna till den pjäs som vi samma kväll skulle bevista urpremiären på.

Man kan knappast föreställa sig en vackrare inramning för den friluftsteater som hade valts. Det var peristylen på börsplatsen, och det var inte enbart för dess symboliska värde. Dekoren var grandios. Byggnaden i grekisk stil var omgiven av en lång rad kolonner. Den upptog övre spetsen i den triangel som Vasilij Ostrov bildar mellan Nevas två förgreningar. Man såg längs flodens kajer med sina marmorpalats ända bort till den dystra Peter-Paul-fästningen.

Scenen utgjordes av *peristylen* som man nådde via en hög trappa. Den enorma folkmassa som strömmat till för att se föreställningen rymdes med lätthet på den stora platsen. Inom denna fantastiska ram utspelade sig en serie spel som frammanade 'socialismens marsch genom strider och nederlag mot segern'. Historien började med *Kommunistiska manifestet*. Dess välkända ord ljöd högt uppifrån kolonnaden. 'Proletärer i alla länder, förena er! Det enda ni har att förlora är era bojor!' Scenen fick sitt ljus från starka strålkastare som placerats på byggnader i Neva. De tre 'stötarna' kom från kanoner i fästningen. Därefter följde Paris-kommunen med revolutionära danser och sånger, kriget 1914 med Andra Internationals ledare som förödmjukade sig inför sina regeringar och inför kapitalismen, medan däremot Liebknecht tog upp den röda fana de låtit falla och utropade: 'Ner med kriget!' 'Tsardömet fall skildrades på ett originellt sätt: bilar med beväpnade arbetare dök upp från olika ställen på torget och intog det kejsarliga palatset. En kort episod visade Kerenskij, snart ersatt av Lenin och Trotskij, två stora porträtt omgivna av en röd flagga och upplysta av strålkastarnas starka ljus. Inbördeskrigets hårda år fick sin symboliska sammanfattning då Budjonnijs kavallerister stormade in och utplånade alla spår av kontrarevolutionens arméer. Det var finalen och Internationals steg mäktigt upp i natten. Det var en trosakt som värdigt avslutade en dag fylld av starka känslor.

14. Debatterna på andra kongressen

Arbetet i kongressen började så snart vi återvänt till Moskva. Den ryska delegationen fick stor betydelse, dels genom sin storlek och dels genom medlemmarnas betydelse. Den bestod av Lenin, Trotskij, Bucharin, Radek, Rykov, Rjazanov, Dzerzjinskij, Tomskij, Pokrovskij och Krupskaja. Den första punkten på dagordningen var kommunistpartiets roll. För vissa delegater var emellertid frågan om det politiska partiet som sådant viktigare. De hade hittills aldrig tillhört något politiskt parti utan all deras verksamhet hade utvecklats inom arbetarorganisationerna. Jack Tanner förklarade från talarstolen hur 'shop stewards committees' utvecklats under kriget och den förnyade betydelse de fått genom att opponera sig mot den krigspolitik fackföreningsledarna understödde och förde tillsammans med den brittiska regeringen. Den hårda och inte helt riskfria kamp de fört under kriget hade helt naturligt lett till att fabrikskommittéerna fått ett revolutionärt program och att de förenat sig med Oktoberrevolutionen och Tredje Internationals. Men deras verksamhet hade alltid bedrivits utanför partiet och delvis även mot partiet, där vissa av ledarna ibland var identiska med de män de kämpade mot i fackföreningsstriderna. Deras erfarenheter under de gångna åren hade enbart stärkt deras syndikalistiska övertygelse: den mest medvetna och kunniga minoriteten kunde på egen hand orientera och leda arbetarmassorna i den dagliga kampen att få sina krav tillgodosedda och i de revolutionära striderna.

Det var Lenin som svarade Jack Tanner, och han sade i stora drag så här: 'Er medvetna minoritet av arbetarklassen, den aktiva minoritet som skall leda dess verksamhet, det är ju partiet. Det är vad vi kallar partiet. Arbetarklassen är inte homogen. Mellan det övre skiktet, den lilla minoriteten som kommit till fullt medvetande, och den kategori man finner längst ner, den som inte har det minsta begrepp eller kunskap och från vilken arbetsgivarna rekryterar strejkbrytare, finns den stora massan av arbetare som man måste kunna rycka med sig och övertyga om man vill segra. Men därför måste minoriteten organisera sig, skapa en

solid organisation och införa en disciplin som är baserad på principerna för demokratisk centralism. Då har man ett parti.’

En liknande dialog utvecklade sig mellan Pestaña och Trotskij. Till skillnad från Tanner, som representerade grupper som ännu inte var stora och utvecklade sig vid sidan av den centrala fackföreningsorganisationen, kunde Pestaña tala för ‘Confederacion Nacional del Trabajo’. Organisationen omfattade inte alla spanska fackföreningsanslutna. Det fanns också en annan fackföreningsorganisation där de socialistiska tendenserna dominerade, men C.N.T. kunde skryta med att räkna en miljon medlemmar. C.N.T. var säkert förankrad i landets industri-regioner, framför allt i Katalonien och inkarnerade exakt den anarko-syndikalistiska tradition som var så levande i Spanien. Pestaña talade också med större säkerhet än Tanner och i en skarpare ton. När det gällde partiet var han inte bara fientlig, utan också föraktfull. ‘Men det är möjligt att arbetarna i vissa länder vill gruppera sig i politiska partier, tillstod han. I Spanien behöver vi det inte. Och historien visar att revolutioner för att börja med den stora franska revolutionen, görs utan parti.’ Trotskij kunde inte låta bli att avbryta honom: ‘Ni glömmer jakobinerna!’

Trotskij tog i sitt svar åter upp partifrågan och var angelägen att först besvara Paul Levi som med sin vanliga högdragenhet hade deklarerat, att detta var en fråga som sedan länge var utagerad för den stora majoriteten arbetare i Europa och till och med Amerika, och att en debatt om detta knappast skulle öka Kommunistiska Internationals prestige. Utan tvivel, svarade Trotskij, om ni tänker på ett parti som Scheidemanns eller Kautskys.

‘Men om det är det proletära partiet ni har i tankarna, måste man konstatera att detta genomgår olika etapper i sin utveckling i olika länder. I Tyskland, den gamla socialdemokratis klassiska mark, ser vi en mäktig välutbildad arbetarklass som går framåt utan avbrott och tar med sig resterna av det som är värdefullt i de gamla traditionerna. Vi konstaterar å andra sidan att det är just dessa partier som överallt gör anspråk på att tala för majoriteten av arbetarklassen, dvs. Andra Internationals partier, och det är de som tvingar oss att ställa frågan: är partiet nödvändigt eller inte? Just därför att jag vet att partiet är oundgängligt och för att jag är övertygad om dess värde, och just därför att jag ser Scheidemann på ena sidan och på andra sidan amerikanska, spanska och engelska syndikalister som inte bara vill kämpa mot bourgeoisien, utan till skillnad från Scheidemann vill krossa den, säger jag av detta skäl att jag finner det i högsta grad nödvändigt att diskutera med dessa spanska, amerikanska och franska kamrater för att bevisa för dem att partiet är oundgängligt för fullbordandet av den nuvarande historiska uppgiften, störtandet av bourgeoisien. Jag ämnar försöka bevisa för dem, på grundval av min egen erfarenhet och inte Scheidemanns, att frågan inte är utagerad för länge sedan. Vi ser hur stort inflytande de antiparlamentariska tendenserna har i parlamentarismens och demokratins gamla länder, t.ex. Frankrike, England och annorstädes. I Frankrike kunde jag själv vid krigets början konstatera att de första djärva rösterna som höjdes mot kriget när tyskarna stod vid Paris portar, kom från en liten grupp franska syndikalister. Det var rösterna från mina ‘vänner Monatte, Rosmer och andra. Det var inte tal om att då bilda ett kommunistparti, sådana inslag var alltför fåtaliga. Men jag kände mig som en kamrat bland kamrater i sällskap med Monatte, Rosmer och deras vänner, av vilka de flesta hade ett anarkistiskt förflutet. Men vad kunde det finnas för gemensamt mellan mig och Renaudel som mycket väl förstod behovet av ett parti?’

De franska syndikalisterna utför sitt revolutionära arbete inom fackföreningarna. När jag diskuterar denna fråga med Rosmer befinner vi oss på samma mark. De franska syndikalisterna säger, utmanande om demokratins traditioner och besvikelser: ‘Vi vill inte ha politiska partier, vi är partisaner i fackföreningarna och en medveten minoritet som förordar och tillämpar metoder för direkt aktion.’ Vad menade de franska syndikalisterna med denna minoritet? Det stod inte klart för dem själva och förebådade den senare utvecklingen vilken,

trots fördomar och illusioner, inte hindrade samma syndikalister att spela en revolutionär roll i Frankrike och samla ihop denna lilla minoritet som kommit till vår internationella kongress.

Vad betyder denna minoritet för våra vänner? Det är en elitfraktion av den franska arbetarklassen, en fraktion som har ett klart formulerat program och en egen organisation, en organisation inom vilken alla frågor diskuteras, där man fattar beslut och där medlemmarna är bundna till en viss disciplin. Den franska syndikalismen kommer helt konsekvent att leda till att ett kommunistparti skapas dels genom kampen mot bourgeoisien, dels genom sitt eget lands och andra länders erfarenhet.

Kamrat Pestaña, som är sekreterare i den stora spanska syndikalistorganisationen, har kommit till Moskva därför att det bland oss finns män som i olika grad tillhör den syndikalistiska familjen. Andra är så att säga 'parlamentariker', åter andra är varken parlamentariker eller syndikalister, men förespråkare för massaktioner etc. Men vad erbjuder vi honom? Vi erbjuder honom ett internationellt kommunistiskt parti, dvs, sammanslagningen av alla avancerade element i arbetarklassen, vilka har kommit hit med sina erfarenheter, konfronterar dem ömsesidigt, kritiserar varandra och fattar efter diskussioner beslut. När kamrat Pestaña återvänder till Spanien, medförande de beslut som fattats på kongressen, kommer hans kamrater att fråga honom: 'Vad har du att rapportera från Moskva? Och han kommer att presentera frukterna av vårt arbete för dem, underställa dem våra resolutioner för omröstning och de av de spanska syndikalisterna som ansluter sig på grundval av våra teser kommer att utgöra ingenting annat än det spanska kommunistpartiet.

Vi har idag mottagit ett fredsförslag från den polska regeringen. Vad kan man svara på en sådan fråga? Vi har folkkommissariernas råd, men det måste vara underställt en viss kontroll. Vems kontroll? Arbetarklassens kontroll, som formlös, kaotisk massa? Nej, partiets centralkommitté kommer att sammankallas, undersöka förslaget och fatta beslut. Och när vi måste föra krig, organisera nya divisioner, samla ihop de bästa elementen – till vem vänder vi oss då? Vi vänder oss till partiet, till dess centralkommitté. Och det är samma sak med livsmedelsfrågor, jordbruksproblem och alla andra frågor. Vem skall besluta i dessa frågor i Spanien? Det spanska kommunistpartiet – och jag är övertygad om att kamrat Pestaña kommer att bli en av grundarna av partiet.¹

I Lenins ögon var den nationella frågan minst lika viktig som partifrågan. Kolonialfolken hade satts i rörelse av den ryska revolutionen. Deras kamp för oberoende skedde på gynnsamma villkor eftersom deras imperialistiska förtryckare inte hade några krafter kvar efter kriget. Kampen kunde bli avgörande, säkra friheten och försvaga de stora imperialistmakterna i motsvarande grad. Lenin var inte ovetande om att på denna punkt olika och ibland motsatta uppfattningar också skulle stå mot varandra på kongressen. Han hade redan före kriget polemiserat mot Rosa Luxemburg, som ansåg att socialismen stod ovanför nationella anspråk vilka alltid var mer eller mindre behäftade med chauvinism. Han hade därför skäl att tro, att ett visst antal delegater skulle inta denna ståndpunkt. Därför hade han också åtagit sig att redigera teserna och var angelägen om att framlägga dem på kongressen, efter debatterna i kommissionen. Det var i själva verket i kommissionen som den verkliga diskussionen ägde rum.

¹ Denna optimistiska förmodan kom dock inte att förverkligas. Efter sin återkomst till Spanien slöt sig Pestaña till dem av syndikalistledarna – majoriteten – som tog tillbaka den anslutning till Tredje Internationales som de beslutat 1919. Men historien slutar inte där för Pestaña. Han gick inte in i spanska kommunistpartiet, utan grundade tio år senare ett syndikalistparti som aldrig fick många medlemmar och fler intellektuella än arbetare, till största delen f.d. militanter i C.N.T. som brutit med den anarko-syndikalistiska organisationen. Vad beträffar den antiparlamentariska Pestaña valdes han 1936 till *Cortes* som deputerad för Cádiz och dog två år senare i Valencia.

Den hinduiska delegationen var ganska stor och leddes av en mycket skicklig man, Manabendra Nath Roy. Hans verksamhet i Indien hade lett till att han först satts i fängelse och därefter utvisats. Under Oktoberrevolutionen befann han sig i Mexiko, och han hade kommit till Moskva via Tyskland. Under sin resa hade han stannat på olika håll och informerat sig om situationen och hade därför en god överblick över den revolutionära rörelsen i världen. Han hade mycket bestämda åsikter om hur, striden mot den brittiska imperialismen skulle föras. Enligt honom var det det hinduiska kommunistpartiet som borde ta ledningen. Den hinduiska bourgeoisien hade visserligen sitt program för nationell frigörelse. Men i stället för att ena sig med den i kampen för oberoende, måste man bekämpa den på samma sätt som den brittiska ockupationsmakten, därför i det fall den skulle få egen makt – bourgeoisien ägde redan viktiga industrier inom textil och metall – skulle den också utgöra arbetarnas fiende, en lika hård utsugare som någonsin kapitalisterna i de självständiga demokratiska nationerna.

Lenin svarade honom tåligt och förklarade att för en kortare eller längre tid skulle det hinduiska kommunistpartiet vara ett litet parti som hade dåliga resurser och omöjligt kunde nå något större antal bönder och arbetare enbart med sitt program och sin verksamhet. Om man däremot baserade sig på anspråken om nationellt oberoende skulle det bli möjligt att mobilisera de stora massorna – det hade erfarenheten redan tydligt visat – och det var endast under denna kamp som det hinduiska kommunistpartiet skulle sammansvetsas och organisera sig, så att det skulle vara i stånd att angripa den hinduiska bourgeoisin när de nationella anspråken var tillfredsställda. Roy och hans vänner gjorde några eftergifter och medgav att under vissa omständigheter kunde man tänka sig en gemensam aktion. De viktigaste meningsskiljaktigheterna bestod emellertid, och när Lenin framlade sin tes för kongressen tillfogade han även Roys, så att det blev en gemensam rapport.

Frågan om fackföreningarna var den fråga som behandlades minst grundligt på kongressen. Inte så att den inte diskuterats länge: Kommissionen debatterade ännu när plenarsammanträdet skulle ta itu med den, och preliminära sammanträden hade ägt rum mellan Radek och de brittiska syndikalisterna redan före min ankomst. Radek hade utsetts att redigera teserna, fastän han inte hade någon särskild kompetens i dessa frågor. Han angrep detta svåra problem med en tysk socialdemokrats mentalitet, för vilken fackföreningarnas underordnade roll var en given sak, som det inte längre lönade sig att diskutera. Han skulle gärna här ha upprepat vad hans vän Paul Levi sade apropå partiet: en sådan diskussion var förödmjukande och föga ägnad att stärka Kommunistiska Internationalens prestige.

Han fick ett reservationslöst stöd från de andra socialdemokratiska medlemmarna i kommissionen, bland vilka Walcher visade sig höra till de minst förstående, medvetet eller omedvetet ignorerande det som karakteriserade fackföreningsrörelsen i t.ex. ett land som England, där den trots allt hade solida rötter och en lång historia. På ena sidan fann man alltså ofelbart Tanner, Murphy, Ramsey och John Reed som inte var överens på alla punkter, men som höll ihop för att kunna tillbakavisa som otillräckliga de framställningar som i själva verket begränsade sig till att ta upp det som förespråkades i Andra Internationalen. På andra sidan höll sig Radek och socialdemokraterna, helt förvissade om att de talade i sanningens namn. Man diskuterade i timmar utan att komma ett steg framåt. Men trots att man givit en ny betydelse åt partiets roll och erkänt nödvändigheten av ett centralt organ för att föra den revolutionära kampen vidare med det ryska kommunistpartiet som exempel, spelade fackföreningarna en avsevärd roll i kapitalistländerna för att bygga upp det socialistiska samhället. Man var inte okunnig om detta i Moskva, ty det var inte sällsynt att de ryska fackföreningarna kritiserades för sitt sätt att gripa sig an sina uppgifter, en kritik som fackföreningsledarna inte heller lämnade obesvarad. Nya problem dök upp. Under kriget hade fabriksråd uppstått i flera länder. Vilka speciella befogenheter borde de ha? Hur skulle deras relationer till fackföreningarna se ut?

När jag kom med i kommissionen hade den redan hållit flera sammanträden, men man hade kunnat tro att det var det första. Socialdemokraterna var så säkra på att de hade rätt, att de nöjde sig med att formulera sina ståndpunkter, i förväg beslutna att inte bry sig om sina antagonisters anmärkningar. Radek hörde på med ett halvt öra och packade upp den omfattande bunt tidningar som han just fått från Kommunistiska Internationalen. När han slutat läsningen av dessa avbröt man sammanträdet för att träffas på nytt efter hans godtycke. Det kunde inträffa att vi mitt under ett kongressplenium fick veta att kommissionen skulle sammanträda när plenarsammanträdet var slut – det var vanligtvis omkring midnatt. Man började då diskussionen på nytt till två, tre på morgonen, sedan gick man till sängs viss om att ha förspillt sin tid. Till och med den del av teserna där jag var enig med Radek – kampen inom de reformistiska fackföreningarna och motstånd mot all splittring – formulerades så brutalt och summariskt att de enbart kunde verka bortstötande och absolut inte övertyga någon. När resolutionen framlades för kongressen sökte John Reed upp mig. Han var mycket upprörd: 'Vi kan inte komma tillbaka till Amerika med ett sådant beslut, sade han. Kommunistiska Internationalen har bara partisaner och sympatier i I.W.W. (Industrial Workers of the World), och ni skickar oss till American Federation of Labor där den bara har oförsonliga motståndare.'

Förutom tesen om den nationella frågan, hade Lenin åtagit sig den som rörde 'Kommunistiska Internationalens uppgifter'. Han lade stor vikt även vid den, ty i själva verket berörde den på nytt och preciserade kongressens konklusioner i varje land. Den kommission som utsetts att studera dessa beslut var så stor att dess sammanträden liknade en hel liten kongress. Sammanträdena höll på mellan tio och fyra utan uppehåll.

En morgon när klockan redan var över tio och vi var kvar på hotellet, kom ett bud från Lenin som påminde oss om att mötet skulle börja klockan tio i Kreml. Det är onödigt att säga att vi var ganska förvirrade när vi tog plats runt bordet. Zinovjev och Radek hade givit oss dåliga vanor. Med dem drog man alltid över tiden och vi visste inte att Lenin och Trotskij – de liknade varandra också i detta – var mycket punkliga. Följande dag var vi också alla på plats klockan tio. Men denna gång var det Lenin som fattades. Han anlände mer än en kvart försenad, bad om ursäkt och det var hans tur att vara förvirrad. Han bodde då i Gorki, trettio vest från Moskva och ett motorstopp hade försenat honom. Vi återtog diskussionen där vi slutat föregående dag.

Den tes som Lenin sammanställt var väl upplagd för diskussion. Man tog den paragraf för paragraf, diskuterade, korrigerade, gjorde tillägg och stadfäste helt enkelt den föreslagna texten. 'Radikalismen' fanns fortfarande med i bilden. Man bad oss särskilt fördöma de organisationer och organ som var 'radikala', såsom tidskriften *Kommunismus* i Wien och den bulletin som publicerades i Holland av den västeuropeiska styrelsen för Kommunistiska Internationalen, som tidvis manifesterat sin 'radikalism'. Jag anmärkte att man inte kunde jämföra en tidskrift som leddes av österrikiska kommunister och balkankommunister och Kommunistiska Internationalens bulletin. Om man ville fördöma den, så var det Kommunistiska Internationalens ledning man fick klandra, eftersom den bar ansvaret. Detta tycktes mig så uppenbart, att jag inte kunde föreställa mig att en diskussion skulle uppstå, och när allt kom omkring var det ju bara en detalj. Men Zinovjev insisterade och Paul Levi stödde honom: det var bulletinen som skulle fördömas. 'Låt oss då rösta, sade Lenin. Men var är Bucharin, utropade han, vi måste hitta honom.' Man hämtade Bucharin – han försvann ofta. Lenin sade till honom: 'Sätt dig här bredvid mig och rör dig inte härifrån.' Kommissionen delade sig i exakt två delar: det var samma antal röster för och emot. Lenin hade följt händelserna utan att ta parti och lagt ned sin röst. Den blev utslagsgivande till vår fördel.

En oändligt mycket viktigare fråga tog därefter kommissionens uppmärksamhet i anspråk. Det var den italienska frågan. Det italienska socialistpartiet var så djupt splittrat att man knappast

överdriver om man säger att varje delegat representerade en riktning. Endast Serrati, isolerad i sin delegation, gjorde fåfänga försök att hålla ihop alla dessa element som strävade åt olika håll. I högerflygeln fanns de mest kända och kunniga ledarna, Turati och Treves. De var fientligt inställda till Tredje Internationalen. På yttersta vänsterkanten fanns Bordiga och hans vänner, som var varma anhängare till Internationalen, men abstentionister. Bombacci representerade en ostadig vänster, och Graziadei isolerade sig på teorins fredliga område. Den gamle partisekreteraren Lazzari var inte där, men jag hade träffat honom under hans resor till Paris och hört honom tala om den nya Internationalen utan sympati: 'Vi har ännu inte fått någon anslutning', hade han sagt. Det framgick klart att om det italienska socialistpartiet hade röstat för anslutning till den Tredje Internationalen, så var det för att dess styrelse inte hade kunnat motstå den starka press som kom från partiets bas, dvs. bönderna och arbetarna. Övergiven av alla var Serrati ensam kvar att ta emot alla stötar.

Men det fanns ytterligare en riktning. Den hade inga delegater på kongressen, men i den tes vi diskuterade sades det att denna grupp exakt uttryckte, i sina skrifter och genom sin verksamhet, Kommunistiska Internationalens tankar. Det var gruppen Ordine Nuovo i Turin, vars mest välkända förkämpar var Gramsci och Tasca.¹ När vi kom till den paragraf som rörde Italien var ingen italiensk delegat närvarande. Ingen hade velat komma. Just på grund av menings-skiljaktigheterna ansåg sig inte någon bemyndigad att tala i partiets namn. Man fick be Bordiga komma och berätta om och precisera Ordine Nuovos position – vilket han gjorde på ett hederligt sätt, fastän han som vanligt började med att markera sitt avstånd. De preciseringar han kunde komma med stärkte ytterligare Lenin i hans avsikt att ge 'investitur' till Ordine Nuovo och en enig Kommission godkände beslutet.

Till sist kom England och Labour Party. Kommunisterna bör ansluta sig, sade Lenin, men där stötte han på briterernas allmänt utbredda och absoluta fientlighet. Zinovjev stödde Lenin. Paul Levi gjorde det i en ton som på en gång uttryckte en tysks förakt för det reaktionära och deklinerade England och för dess ytterst små kommunistgrupper. Bucharin var hjärtlig och förstående. Men alla dessa hårda angrepp rubbade inte engelsmännen, som dessutom fick stöd från amerikanerna och holländaren Wijnkoop. Som ordförande i Kommissionen var jag siste talare, men man hade på båda sidor upprepat argumenten till den grad, att det inte längre fanns något att tillägga. Viss om att svara mot ett allmänt önskemål, sade jag att jag gärna avstod från att tala, och att man kunde skrida till omröstning. 'Nej, sade Lenin, man skall aldrig avstå.' Jag sammanfattade då de argument som framförts av britererna, ty de överensstämde med mina. Lenin hade mycket tydligt majoriteten av kommissionen med sig, men då han kände att en allvarlig opposition mot hans synpunkter dröjde sig kvar, ville han att frågan skulle dras inför kongressen, och trots att jag uttalat mig mot denna speciella punkt i hans tes, bad han mig ta hand om kommissionens rapport till kongressens plenarsammanträde.

Debatten följdes med stor uppmärksamhet i kongressen och även med en viss nyfikenhet, ty engelsmännen hade beslutat sig för att låta Sylvia Pankhurst försvara deras ståndpunkt. Hon var dotter till den berömda feministen som hade agiterat för kvinnlig rösträtt på ett revolutionärt sätt, men Sylvia var den enda i familjen som gått över från feminism till kommunism. Hon redigerade en veckotidskrift, gav ut broschyrer och hade visat sig vara en utmärkt propagandist. Det tal hon höll var inte ett kongresstal utan en agitators tal. Hon talade med hetta och rörde sig farligt fram och tillbaka i den smala talarstolen. Vi hade ingen god försvarare i henne. Till och med det känslomässiga skälet mot att gå in i ett parti som var misskrediterat i arbetarnas ögon, att där återfinna ledare som hade svikit under kriget, vilket

¹ Gruppen Ordine Nuovo utgjorde en verklig fraktion i Piemonte. Den utvecklade sin verksamhet bland massorna och förstod att etablera ett samband mellan partiets inre problem och det piemontesiska proletariats krav. (Gramsci, *Correspondance internationale*, 18 juli 1925.)

när allt kom omkring inte var ett likgiltigt argument, dränktes i ett flöde av ord. Lenins tes segrade även om minoriteten var betydande.

Jag har ännu ingenting nämnt om en fråga som emellertid senare kom att bli mycket diskuterad, nämligen den som rörde 'inträdesvillkoren i Kommunistiska Internationalen'. Dessa var 21 stycken. De ryska kommunisterna hade sammanställt dem ytterst noggrant. De menade, att de därmed i förväg svarade på kritiken som uttalats mot den metod de hade valt vid konstituerandet av Kommunistiska Internationalen. Dessa stränga villkor skulle utgöra en så solid barriär att opportunisterna aldrig skulle kunna komma över den. Att detta blott var en illusion skulle man snart komma underfund med. Man hade helt säkert en god kunskap om arbetarrörelserna i de europeiska länderna, och man kände också ledarna för dessa som man träffat i samband med Andra Internationalens kongresser. Men vad man inte visste och inte kunde veta var hur långt dessa män, som formats av en demokratisk parlamentarism, kunde gå när det gällde att manövrera. De hade fler knep i bagaget än de misstänksamma ryssarna kunde föreställa sig. Det franska kommunistpartiets sekreterare Frossard t.ex. skulle under två år ge dem lektioner i konsten att göra undanflykter. Rosa Luxemburg hade lärt känna dem i grunden eftersom hon tillbringat sitt militanta liv inom den tyska socialdemokratin, där hon med lätthet kunnat följa partilivet i grannländerna. Redan 1904 skrev hon en artikel som publicerats i *Iskra* (på ryska) och i *Neue Zeit* (på tyska), vilken hade kunnat göra dem som formulerade de 21 villkoren mer vaksamma om de bara kommit att tänka på den. Framför allt beskrev hon idén som ligger till grund för den överdrivna centralismen: 'viljan att stänga vägen för opportunism genom stadgar är helt och hållet felaktig ... Ett reglemente kan behärska små sekter och privata kottier, men en historisk strömning passerar genom det mest finmaskiga paragrafnät.' En framsynt kritik vars riktighet Kommunistiska Internationalens senare utveckling skulle visa.

Under ett av kongresssammanträdena kom en lång pojke i tjugooårsåldern fram till mig. Han var fransman, hade just anlänt till Moskva och önskade tala med mig. Det var Doriot. Han berättade sin historia. Han hade blivit förföljd och dömd till ett par månaders fängelse för en antimilitaristisk artikel. I stället för att låta sig sättas i fängelse hade han bestämt sig för att fly, då han föredrog Moskva framför en cell i Santéfängelset. Hans politiska utbildning var ganska summarisk, men han var reserverad, anspråkslös och flitig. Han tillbringade två år i Moskva, återvände till Frankrike för att bli sekreterare i *Jeunessees communistes* och blev vald till deputerad 1924. Genom sin brytning med Kommunistiska Internationalen, där han hade de 'goda och rätta kommunisterna' på sin sida – han hade nämligen vägrat att följa Stalin i hans 'vänstervridning av Kommunistiska Internationalens tredje period' – kunde han ha bildat och organiserat en sund opposition. Men under sin korta och briljanta karriär hade han lärt sig att manövrera, snabbt blivit en perfekt politiker och alltför allvarligt smittad av stalinismen för att kunna företa sig något som inte låg i hans eget intresse. Han ville bli 'chef' och det blev mycket lätt för honom, liksom för så många andra, att gå över från stalinism till hitlerism.

15. Trotskij håller det avslutande talet

Kongressen avslutades i samma högtidliga anda som den öppnats. Scenen var denna gång Moskva. Kongressen samlades för sista gången på Stora Teatern. Delegaterna satt i grupper på scenen, som helt avskärmades av ett långt bord bakom vilket Zinovjev och medlemmarna i exekutivkommittén hade tagit plats. Den stora salen var sprängfylld av glada och uppmärksamma människor: det var militanter för partiet, fackföreningarna och sovjeterna. Sammankomsten var till för dem. I Kreml hade diskussionerna alltid hållits på tyska, engelska eller franska. Nu var det dags att tala ryska. Trotskij skulle hålla det tal som var kongressens manifest, men ett manifest av annorlunda karaktär än man vanligtvis avser med denna benämning. Det var uppdelat i fem stora partier. Trotskij beskrev först den allmänna

situationen i världen, därefter de internationella relationerna efter Versailles-freden. En dyster tavla, men sådan som de oräkneliga krigsoffren börjat se den. Därefter gick han över till den ekonomiska situationen, produktionens utarmning och brist på organisation, som man försökte bota genom ingripanden från staten. Men i själva verket rivaliserade dessa statsingripanden i ekonomin bara med den elakartade verksamhet som spekulatörer bedrev, och förvärrade det kaotiska tillståndet hos den kapitalistiska ekonomin under dess förfallsperiod. Under denna nedgångsperiod hade bourgeoisien fullkomligt övergivit idén att försona sig med proletariatet genom reformer. Det fanns inte längre en enda stor fråga som avgjordes med folkets röst. Hela statsmaskineriet återvände allt tydligare till sin primitiva form: trupper av beväpnade män. Imperialismen måste bekämpas för att mänskligheten skall kunna överleva.

I mötet med en sådan döende regim hade Sovjetryssland visat att arbetarstaten kunde förena de nationella kraven med det ekonomiska livets krav, genom att skala av de första sin chauvinism och befria de senare från sin imperialism.

Trotskyj sammanfattade genom denna breda framställning debatterna, förklarade besluten och sammanfattade med följande ord: 'Kommunisten förblir i hela sin verksamhet, vare sig han är ledare av en strejk, eller organiserar hemliga grupper, är fackföreningsledare, deputerad, agitator, samarbetare, eller kämpar på barrikaderna, alltid trogen mot sig själv, en disciplinerad medlem av partiet, oförsonlig fiende till det kapitalistiska samhället och dess ekonomiska ordning, dess statsform, demokratiska lögn, religion och moral. Han är en hängiven soldat i den proletära revolutionen och förmedlar oförtröttligt budskapet om det nya samhället. Arbetare och arbeterskor! På denna jord finns det bara en fana under vilken det är värdigt att leva och dö och det är den Kommunistiska Internationalens fana.'

Denna man och hans ord, massan som lyssnade på honom, allt bidrog till att kongressens sista sammankomst fick en gripande storslagenhet. Talet hade varat i lite mer än en timme. Trotskyj hade talat helt utan anteckningar. Det var fantastiskt att se hur han organiserat detta stora ämne, gav det liv genom sin tankes klarhet och styrka och att samtidigt iakttå ansiktena som med intensiv uppmärksamhet lyssnade på hans ord. Parijanine – en fransman som bott i Ryssland sedan tolv år tillbaka – kom fram till mig. Han var djupt gripen: 'Måtte det bli bra översatt!' sade han, och uttryckte därmed något mer än omsorgen att få en trogen översättning: fruktan att något av denna storhet skulle gå förlorad.

Exekutivkommittén samlades dagen efter kongressen. Den skulle undersöka de praktiska följderna av besluten, anta resolutioner och vidta åtgärder som rörde deras tillämpning. Den första punkten på dagordningen var att utnämna ordförande och sekreterare. Zinovjevs årtal ifrågasattes aldrig vad beträffar ordförandeposten, men helt annorlunda var det med sekreterarposten; den ryska delegationen önskade utesluta Radek. Kommunistiska Internationalens första sekreterare hade varit Angelica Balabanoff. Hon hade ersatts av Radek i början av 1920. Han hade således innehaft denna post endast en kort tid. Han stod emellertid fast vid sin kandidatur och stöddes av några delegater, i synnerhet Serrati. En diskussion uppstod. Den blev ganska kort, ty det var bara en upprepning av den debatt som ägt rum i exekutivkommittén några dagar innan kongressen samlats.

Det var en viktig och central sak, ty den fråga som oförmodat ställts var följande: med vem skall vi bilda den Kommunistiska Internationalen? Med vilka partier? Med vilka grupper och revolutionära riktningar? Vem skall vi anta och vem skall vi tillbakavisa? Enbart de socialistiska partier som röstade för anslutning, alltmedan de inom sig behöll motståndare till Internationalen? Eller bara nya grupperingar som bildats under kriget och baserats på anslutningen till Tredje Internationalen? Det ryska partiet hade antagit en lösning som låg mittemellan: teserna för anslutning till Kommunistiska Internationalen, vilka innehöll 21

villkor, skulle samtidigt vara en garanti mot opportunisterna, en barriär som hindrade deras inträde och underlätta det oundvikliga urvalet av medlemmar från de gamla socialistpartierna.

Men Radek hade till allmän förvåning tagit upp en fråga som man trodde var löst och han hade tydligt tagit ställning mot ryska kommunistpartiets beslut. 'Kongressen kommer att samlas, sade han, och vem kan delta? Inte de nya organisationer som, trots att de konstituerats på grundval av anslutning till Tredje Internationalen, framför allt omfattar syndikalister och anarkister, utan enbart partidelegaterna, socialister eller kommunister, vilka är de enda som har rätt att utnämna delegater.' Serrati och Paul Levi stödde honom genast. Operationen var utan tvivel förberedd. Det italienska socialistpartiet och det tyska kommunistpartiet var utöver det ryska kommunistpartiet de två betydelsefulla partierna i internationalen. Radek hade tänkt sig att deras intervention till hans fördel skulle vara avgörande. Men han hade kalkylerat fel. Bucharin påminde honom om den ståndpunkt som det ryska kommunistpartiets centralkommitté intagit, och de upprop som kommunistiska internationalen sänt ut till arbetarna i alla länder. 'Vi har inget gemensamt med opportunisterna', sade han. 'Med de riktiga och uppriktiga revolutionärer som röstat för anslutning till Tredje Internationalen vill vi diskutera i all vänskap. Vi har själva gjort de revisioner i vårt program som blivit nödvändiga. För att använda Lenins uttryck, så har vi gjort oss av med vårt smutsiga socialdemokratiska byk för att konstruera kommunismen på en ny grund. Vi vill fortsätta våra ansträngningar för att få syndikalister och anarkister att för sin del göra den operation, som skall tillåta dem att sluta sig till oss i de nya kommunistpartier som är under bildande.' Bucharin slutade med att säga, att han inte kunde förstå varför Radek ifrågasatt de beslut som ryska kommunistpartiet och Internationalen fattat. 'Vad gör delegaterna för shop stewards och Workers' Committees här? Vad gör Pestaña? Vad gör Rosmer? Varför skulle vi kallar hit dem om man ändå varit besluten att stänga kongressportarna framför dem?' Det var så tydligt, att Radek inte kunde finna några andra anhängare än Serrati och Levi för den här manövern i sista minuten.

Jag har tidigare talat om dessa båda! Vad jag där har sagt förklarar deras attityd, framför allt Levis. Han avskydde alla anarkister och syndikalister, element i en 'opposition' som han ständigt kände sig förföljd av. Serratis motiv var annorlunda. Han fann det otillåtligt att Internationalen hjärtligt välkomnade de syndikalistiska och anarkistiska grupperingarna, samtidigt som den ständigt formulerade olika krav gentemot ett så stort parti som hans.

Exekutivkommitténs sammanträde stannade därvid, men det fanns naturligtvis en slutsats att dra av debatten, och den slutsatsen var enligt Kommunistiska Internationalens ryska delegation att Radek skulle avsättas från sekreterarposten. Debatten hade endast understrukt att detta var oundvikligt. Beslutet antogs dock inte omedelbart. Som Radeks ersättare föreslog delegationen en rysk kommunist vid namn Kobiétskij. Vi kände inte till honom. John Reed som inte kände honom mer än andra begärde emellertid att beslutet skulle uppskjutas. Han hade fått, sade han, vissa informationer som måste verifieras. Det skulle finnas i Kobiétskij's politiska förflutna vissa komprometterande saker som inte gjorde honom önskvärd, framför allt inte på en så betydande post. Det var inte svårt att förstå varifrån John Reed fått sina informationer. Radek höll sig envist kvar. Men Zinovjev anmärkte att ryska delegationens val var en garanti och affären reglerades. Efter erfarenheten med Radek som sekreterare var det nödvändigt att välja en mindre briljant men mer säker man.

Ett annat viktigt beslut fattades samma dag. På ryska delegationens initiativ, bad man varje delegation att utse en representant som skulle bli kvar i Moskva och direkt delta i Kommunistiska Internationalens arbete. En permanent förbindelse skulle på så sätt finnas och trygga en god ömsesidig information mellan Kommunistiska Internationalen och dess sektioner. För mig var detta beslut välkommet. Jag hade givit mig av inte bara för att delta i kongressen utan för att på platsen studera bolsjevikernas revolution och den sovjetregim som inrättats – något som kongressen knappast givit utrymme för. Dessutom var jag ivrig att följa

arbetet i De Röda Fackföreningarnas provisoriska internationella råd. Det var där jag kände mig mest hemtam och var säker på att kunna utföra ett nyttigt arbete.

Den taktik som Lenin energiskt försvarat i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom* mot 'vänstern' och som accepterats av majoriteten av kongressen kunde tyckas motsägelsefull. Man bad kommunisterna och de revolutionära arbetarna att stanna kvar inom de reformistiska fackföreningarna, samtidigt som man öppet orienterade sig mot en röd fackförenings-international. Reformistledarna i Internationella Fackföreningsfederationen missade inte tillfället att tala om, till och med skrika ut det, och med dem den borgerliga pressen. Vi anklagades för att splittra.

Men motsägelsen var bara skenbar. Splittrarna var inte på vår kant som händelserna snart skulle utvisa. Visst blev det splittring, men den framkallades av reformistledarna så snart de märkte att majoriteten började glida från dem. Till intet pris ville de låta den anslutna massan uttrycka sig, fritt bestämma enligt de demokratiska reglerna, när de fruktade att förlora ledningen över fackföreningsorganisationen. Deras tirader mot 'alla diktaturer', för demokratin var bara tomma ord. I själva verket var de fast beslutna att med alla medel behålla de poster som de kunnat sitta kvar på eller uppnå enbart på grund av kriget. Jag har redan haft tillfälle att visa i vilken utsträckning Lenin varit oböjlig när det gällde fackföreningstaktiken. Det var nödvändigt att kämpa och vara kvar där arbetarna var, dvs. nästan överallt i de reformistiska fackföreningarna eftersom reformistledarna lyckats behålla ledningen trots sin attityd under världskriget. Men där, liksom i de socialdemokratiska partierna, stred större eller mindre men alltid betydande minoriteter under Tredje Internationalens fana för att övertyga sin organisation och förmå majoriteten av medlemmarna att enas kring de begrepp som de själva öppet försvarade.

Om vår verksamhet inte alltid utvecklades som vi skulle ha velat berodde det på två typer av misstag. Det fanns å ena sidan, bland minoriteterna, sådana som var otåliga och s.k. 'teoretiker' som utan dröjsmål ville ha en egen fackföreningsorganisation. Men deras tafatthet eller deras misstag underlättade spelet för reformisterna som var roade av att stå inför sådana motståndare. Å andra sidan förstod man fortfarande inte exakt i Kommunistiska Internationalens styrelse vilken vår uppgift var. Man hade inte fattat hur viktig den var, utan all uppmärksamhet riktades mot utvecklingen av de unga kommunistpartierna. Men även om reformistledarna i fackföreningarna var sårbara, fick man se till att slå till på rätt ställe, ty de var listiga och slipade. Det var hos dem man träffade på lögnare och hyckleri. Oftast nöjde man sig med att överösa dem med okvädingsord som de utan tvivel förtjänade men som inte var särskilt effektiva.

I samband med ett möte i London för Fackföreningsinternationalens allmänna råd hade Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté beslutat att skicka ut en appell tillsammans med provisoriska internationella rådet till arbetare i alla länder och till de engelska arbetarna i synnerhet. Zinovjev och jag hade fått i uppdrag att var och en på sitt håll utarbeta ett förslag som skulle tjäna som underlag för den definitiva texten. Men våra båda förslag var så olika till både form och innehåll att vi blev tvungna att anta det ena eller det andra. Medan jag hållit fast vid att gruppera arbetarnas klagomål till en helhet som kunde göra intryck och övertyga, påminde om Amsterdamedarnas forna aktiviteter och underströk hur föga internationell denna federation var – chauvinismen härjade så till den grad att de nationer som ville ansluta sig klassades som allierade eller fiender precis som under kriget – nöjde sig Zinovjev med att skjuta av en salva förbannelser, ofta smaklösa, mot 'herrar svartfötter', etc. Man måste vara totalt okunnig om arbetarrörelsen och de brittiska arbetarna för att ett enda ögonblick föreställa sig att vi kunde få anhängare eller ens sympatier genom en sådan appell och underlätta de revolutionära minoriteternas uppgift. Zinovjev föreslog att vi skulle försöka

sammanfoga de båda texterna, men det var omöjligt. Appellen återgav ordagrant hans ord och det förargade mig att behöva sätta mitt namn under det.

Mitt arbete i Kommunistiska Internationalen var inte så krävande, fastän jag fått i uppdrag att representera Schweiz och Belgien, vilka länder inte kunnat lämna någon permanent medarbetare i Moskva. Jag hade under kongressen blivit vän med delegater därifrån. Den mest betydande belgiske delegaten från Belgien var Van Overstraeten, en allvarlig och skicklig man och en av grundarna till partiet. Han tog dock avstånd från kommunismen 1927 vid Zinovjevs 'bolsjevisering' av Kommunistiska Internationalen. Den schweiziske delegaten Humbert-Droz svek det förtroende man givit honom. Han hade varit pastor i London i början av världskriget och förföljts för sin opposition mot kriget. När han kom tillbaka till Schweiz hade han bidragit till att samla ihop zimmerwaldarna, organiserat propaganda till förmån för Tredje Internationalen och redigerat en utmärkt tidskrift. Mot all förmodan godkände han inte bara 'bolsjeviseringen' utan hela stalinismen, inberäknat 'Moskvaprocessen'. Det var först under andra världskriget han blev tvungen att lämna ett parti som blivit så helt olikt det han varit med om att skapa.

Liksom alla sovjetiska institutioner, både syndikala och politiska, hade Tredje Internationalen ett rekreationshem för sina arbetare. Det var en ganska stor egendom – storhertig Sergejs forna gods – som låg i Iljinskoje tjugo verst från staden på vägen till Klin. Huvudbyggnaden hade imponerande dimensioner men var i övrigt banal. Andra mindre byggnader låg spridda i parken. Arbetet och diskussionerna på kongressen hade fullkomligt tröttat ut delegaterna, och de som blev kvar i Moskva reste till Iljinskoje för att vila. Jag tillbringade en kort tid där och kunde göra intressanta iakttagelser. Först kontrasten mellan det yttre och det inre. Inredningen var mycket enkel t.o.m. torftig. Allt hade gått åt i kriget. Sängkläderna hade reducerats till en halmmadrass som låg på golvet och matsedeln var som vanligt ytterst enkel. Men vilken hjärtlig och trevlig atmosfär! Allt bidrog till den. Det var sommar och för att spara på ljuset tillämpade man sommartid och de behagliga kvällarna var långa. Efter middagen samlades man i huvudbyggnaden. Fantasin, infallen och den konstnärliga begåvning, som är så vanlig hos ryssar, gjorde att de improviserade den mest snillrika underhållning. Och överallt hördes i natten dessa ojämförliga ryska folksånger från grannbyarna.

En morgon träffade jag M. som jag inte sett sedan jag anlänt till Ryssland efter resan från Iamborg till Petrograd, under vilken han försökt övertyga mig om, att det var nödvändigt att utnyttja parlamentet för kommunistpropagandan. Hans hustru slöt sig snart till oss. Eftersom hon arbetade närmast Kollontaj i sektionen för arbete bland kvinnor var hon en betydande 'personlighet' i den sovjetiska 'hierarkien' (fastän naturligtvis ingen skulle komma på idén att använda ett sådant uttryck. Det krävdes Mussolinis fascism för att etablera uttrycket och stalinismen för att applicera det). Men trots sin ställning tyckte hon inte att allting var till det bästa i Sovjetrepubliken. Tvärtom kritiserade hon utan omsvep: en helt frispråkig käring mot strömmen. Detta kan bara förvåna i efterhand. Men då kunde man tala fritt och obesvärat och kamratskapet var perfekt. Under min vistelse i Moskva träffade jag ofta M. och hans fru. De hade ett rum på hotell Metropol och hur sent man än återvände hem på kvällen från något möte eller ibland från teatern lyste det i deras fönster. Man kunde vara säker på att bli bjuden på ett glas te – även om det var svagt – och då och då en karamell för att söta det, men alltid också på skarpa påpekanden om regimens otillräcklighet. Det var inte ett hus att umgås i för en vacklande kommunist, men på den tiden var kommunisterna motståndskraftiga.

Genom ett telefonsamtal från Trotskij fick jag reda på att han just fått den franska översättningen av manifestet från kongressen. Det var underlaget till en omfattande volym som samtidigt skulle publiceras i Petrograd och Paris. Översättningen tycktes vara god, men han ville ändå gärna att vi skulle gå igenom den, tillsammans. Genomgången tog flera kvällar i anspråk och i stället för att återvända till sitt sekretariat för att arbeta efter middagen, stannade

Trotsky under de här kvällarna kvar i Kreml. För mig innebar det ett tillfälle att fortsätta att ställa frågor i flera ämnen som jag vill fördjupa mig i och naturligtvis om själva kongressen. Jag frågade honom också om människorna som deltagit. Jag kände flera av dem mycket väl, medan många andra visste jag bara namnet på. Han berättade då om deras bakgrund på ett sätt som jag fann väl smickrande för dem, när jag hade tillfälle att själv verifiera. Han kände väl alla som han arbetade med både i partiets centralkommitté och de sovjetiska institutionerna. Det var många han inte tyckte om och bedömde strängt, men aldrig av personliga skäl utan därför att de var sin uppgift underlägsna eller skötte den dåligt: 'Var ni aldrig orolig för utgången av det långa inbördeskriget?' frågade jag honom en dag. 'Vilket var det hårdaste ögonblicket?'

'Brest-Litovsk', sade han omedelbart. 'Partiet var djupt förvirrat och upprört. Lenin var till en början nästan ensam om att acceptera att skriva under fördraget utan diskussion. Man kunde frukta en splittring och häftiga inre strider som skulle haft ödesdigra konsekvenser för Sovjetryssland i det tillstånd revolutionen då befann sig ... Inbördeskriget erbjöd andra faror. När vi fann oss pressade samtidigt i öst, väst och syd och när Denikin hotade Tula, är det klart att man inte kunde låta bli att ångestfyllt fråga sig om vår röda armé inte skulle duka under för detta tredubbla anfall. För min del tappade jag aldrig tillförsikten. Jag hade mycket gynnsamt utgångsläge för att uppskatta situationen: jag visste exakt vad man kunde begära av vår armé och tack vare mina resor genom landet och till fronten visste jag vad den kontrarevolutionära armén representerade. Den var bättre utrustad än vår. Judenitj hade t.o.m. tillgång till pansarvagnar när han anföll Petrograd. Men jag kände till deras grundläggande svaghet: i denna armé fanns ägarna till den jord som bönderna bemäktigat sig. Till och med de som inte var särskilt välvilligt inställda till oss blev allierade som vi kunde räkna med.'

16. De orientaliska folken på kongress i Baku

Efter den trefaldiga kuppen som riktats mot interventionisterna och efter det att Koltjak, Judenitj och Denikin hade eliminerats var kontrarevolutionen besegrad. Kvar var bara Wrangel som försökte samla ihop resterna av Denikins armé, men honom behövde man inte fästa så stor vikt vid. Andra kongressen hade efter fördjupade diskussioner preciserat de begrepp som borde utgöra grundvalen vid bildandet av kommunistpartier. Internationalens roll och uppgifter hade bestämts och blivit otvetydiga. Stort utrymme hade lämnats åt nationsfrågan, de koloniserade och halvkoloniserade folkens villkor. Revolutionen 1905 hade haft stora återverkningar på dessa folk, framför allt i länder som Turkiet, Persien och Kina. Revolutionen 1917 visade dem mera exakt den taktik de borde anamma och tillämpa för att befria sig. Moskva hade just visat dem hur ett relativt lite industrialiserat folk, som till största del bestod av bönder, kunde störta sin autokratiska regering och segerrikt motstå de imperialistiska makternas intervention. Exekutivkommittén beslöt, att som en logisk följd och ett nödvändigt komplement till andra kongressens arbete, sammankalla alla förslavade folk till en stor konferens. Den plats som valdes för detta var Baku, just i skärningspunkten mellan Europa och Asien. Zinovjev, Radek och Béla Kun skulle representera Kommunistiska Internationalen och åtföljas av delegater från länder som hade kolonier. Det var Tom Quelch för det brittiska imperiet, Jansen för Holland, John Reed och jag själv. Resan kommer att innebära en del risker, sade Zinovjev till oss. Färden är lång, eftersom vi skall resa tvärs igenom hela landet, och även om det för ögonblicket inte finns något organiserat motstånd kan man på vägen stöta ihop med en del band.

Det tog oss fem dagar att nå Baku, efter att ha stannat en dag i Rostov och flera kaukasiska städer. Vi ville maximalt utnyttja detta ovanliga tillfälle att se oss omkring. Resan var mycket intressant och utan faror. Vi fick tillfälle att verkligen se omfattningen av den förödelse som inbördeskriget hade förorsakat. De flesta järnvägsstationer var förstörda och sidospåren var överallt belamrade med skeletten av till hälften förbrända järnvägsvagnar. När de vita

besegrats, förstörde de så mycket som möjligt vid reträtten. En av de viktigaste stationerna i Ukraina, Lozovaja, hade alldeles nyligen återigen blivit attackerad av ett band, och vi kunde med egna ögon se de skador som dessa i den här regionen fortfarande vanliga attacker orsakade. Man kunde därför inse vidden av den uppgift som tillkom den sovjetiska regimen. Däremot fanns det i dessa förödda delar av landet tillgång till olika slags livsmedel. På perrongerna stod bondkvinnor som erbjöd oss ägg och t.o.m. stekta kycklingar, vilket var sällsynta delikatesser i Moskva. I hela Kaukasus fanns det bergsidor med lockande fruktträd: druvor, päron, fikon, dadlar och alla slags meloner. John Reed var min granne och kom ofta bort till mig och pratade. Så fort tåget stannade rusade han av och återkom med hela famnen full av frukt. Från och med Petrovsk, där järnvägen löpte längs Kaspiska havet, lämnade han tåget och kastade sig i havet vid de längre uppehållen. Han njöt av resan som bara en ung amerikan kunde göra. En gång hade han så bråttom att få på sig kläderna, att han rev sönder sina byxor: en tragisk situation eftersom han naturligtvis inte hade några andra.

Vi gick från stationen till teatern där ett möte sammankallats. Tåget hade blivit försenat i slutet av resan, och teatern var fullproppad sedan en timme tillbaka när vi anlände. Salen utgjorde en brokig tavla, och färgprakten i alla de orientaliska kostymerna sprakade emot oss. Talen som fick översättas till flera olika språk applåderades frenetiskt, och man lyssnade på dem med ett passionerat intresse. John Reed, som kunde pryda upp sina engelska med några ryska ord, gjorde en verklig succé när han frågade åhörarna: 'Vet ni hur Baku uttalas på amerikanska? Det uttalas *oil!*' Plötsliga skratt löste upp de allvarliga ansiktena.

Det var förskräckligt varmt, en tung och fuktig hetta som vi moskoviter ännu inte vant oss vid. Förutom kongressen var det också flera demonstrationer. Den mest imponerande var begravningen av de tjugosex folkkommissarier som engelsmännen tagit till fånga och fört till andra sidan Kaspiska havet för att arkebuseras. Deras kistor bars av militanta kommunister, och en vacker gripande dödshymn som sjöngs hela tiden, beledsagade dem.¹

Oljekällorna var i ett miserabelt skick. Revolutionen hade ännu inte haft tid eller möjligheter att ta itu med att återställa dem, och det som tsardömet lämnat efter sig var långt ifrån några exemplariska installationer. Arbetarna – till största delen perser var inhyta i eländiga kojor. Vägen som ledde dit var dammig och så gott som ofarbar. Ett par torn var igång, men för övrigt utgjorde dessa exceptionella källor till rikedom endast en plågsam tavla. Staden däremot var pittoresk och full av charm. Solen som sken obönhörligt kastade sällsamma reflexer i gränderna: intensivt vitt och intensivt svart. John Reed hade upptäckt butiker där man sålde magnifika sidentyger. 'Ni borde köpa något, sade han till oss, det finns fantastiska saker. – Men vi har inga pengar. – Be Zinovjev om några rubler. Som medlemmar i exekutivkommittén bör ni kunna få några.'

Vilka blev resultaten av denna kongress som obestriddligen var den första där man lyckats samla representanter från alla Orientens länder, raser och folkgrupper? Den gav inte omedelbart vad man hade kunnat förvänta sig. Under de följande månaderna skedde inga

¹ Sosnovskij skrev i en kommentar till en bok som handlade om kommissariernas avrättning: 'A. Tjajkin, före detta medlem av konstituerande församlingen, före detta medlem av det socialistrevolutionära partiets centralkommitté har just givit ut en ytterst intressant bok om avrättningen av 26 kommissarier i Baku (1916). Det är en djupgående studie över den engelska imperialismens politik i Kaspiska havsområdet vid inbördeskrigets början ... När de georgiska mensjevikerna gav den turkiska armén tillstånd att passera över deras territorium för att innesluta Baku, bad de styrande i denna stad engelsmännen om hjälp – de var förresten lydiga instrument i engelsmännens händer. Ledarna för den sovjetiska rörelsen arresterades och fördes till Kislovodsk där engelsmännen hade sitt högkvarter. Den 19 september fick 26 röda militanter lämna fängelset för att "överföras till Indien via Persien och behållas som gisslan" – detta var den officiella versionen. Sanningen är att de 26 militanterna fördes till en avlägsen plats och dödades genom halshuggning.' (L. Sosnovskij, *Correspondance internationale*, 18 mars 1922.)

viktigare resningar som kunde skaka och oroa de imperialistiska makterna. Det blev dock en djupgående omskakning, vars effekter inte märktes förrän senare. Det behövdes tid för att debatterna och resolutionerna skulle bära frukt, och för att samla ihop tillräckligt med medvetna krafter att leda kampen mot de hittills allsmäktiga härskarna.

Tvärtemot vad de antisovjetiska tidningarna försäkrade, deltog inte Enver Pascha i kongressen. Han fick endast tillstånd att på egen begäran utfärda en förklaring, i vilken han begränsade sig till att uttrycka sin sympati för det initiativ som Moskva tagit. Men hans spel avslöjades snart. En parad organiserades under kongressens sista dagar med en defileringsavdelning av delegaterna och de lokala och regionala organisationerna. Enver tänkte utnyttja tillfället att själv framstå som demonstrationens hjälte. Han placerade sig till häst på en liten kulle i hörnet av den plats där kortegen skulle komma och hälsades t.o.m. med bifallsrop. Hans manöver var tydlig, och han ombads att ge sig av. Från och med då reste han sig öppet mot Sovjetrepubliken och för sökte att skapa sig en muselmansk stat i Turkestan, där han do i augusti 1922. Nyheten om hans död mottogs med en viss skepsis, men ett 'ögonvittne' skrev i Pravda den 11 oktober att 'nyhetens exakthet inte kunde betvivlas'. Och han gav följande förtydliganden: 'Den 4 augusti omringade Röda arméns överlägsna styrkor, 12 verst från den lilla staden Baljouan, en liten kontingent av *basmatch* (muselmanska upprorsmakare) i vilken befann sig Enver Pascha och hans medarbetare, den muselmanske ledaren Daviet-Min bey. Efter en blodig kamp blev *basmatch* krossade. Man fann på slagfältet kroppen av en man som var klädd i engelsk kostym och fez. I hans fickor hittades Envers två personliga signetringar, hans korrespondens med sin hustru, ett brev från hans son daterat i Berlin, en bunt engelska tidningar från Indien och depescher skrivna i chiffer. Befolkningen kände igen Enver. *Basmatch* bekräftade igenkännandet.' (Correspondance internationale, den 30 oktober 1922.)

På återresan gick det alarm. När tåget for längs Kaukasus väcktes vi plötsligt tidigt en morgon. Det hade varit ett attentat på linjen. Rälsen hade slitits bort vilket gjort att lokomotivet som körde före oss sparat ur. Närmsta station, där vi stannade, var Naourskaja, som också anfallits. Vi var blockerade. Men bandet, som organiserat attentatet, hade inte tillräckliga medel för att följa upp den situation som urspårningen givit upphov till, ty i så fall skulle vi befunnit oss i ett ganska kritiskt läge. Man hade kopplat från loket på vårt tåg för att ge sig av och få en överblick över skadorna. När det återkom medförande de män som gjort undersökningen, blev vi inte förvånade att finna John Reed bland dem. För honom var det ett unikt äventyr.

Strax innan vi kom till Rostov mötte vi till vår förvåning Blumkin, den socialistrevolutionär som hade deltagit i attentatet mot den tyske ambassadören i Moskva, greve Mirbach. Detta attentat hade skapat stora svårigheter för den sovjetiska regeringen. Man hade varit tvungen att framföra sina ursäkter till regeringen i Berlin, som hotat med att ytterligare försvåra de stränga villkoren från Brest-Litovsk. Därefter hade Blumkin anslutit sig till bolsjevikerna, och när vi träffades var han på väg från ett uppdrag som regeringen anförtrott honom. Han hade bott en tid i Paris och talade lite franska. Han frågade ut mig om den socialistiska rörelsen i Frankrike, om ledarna som han hade lärt känna, särskilt då Jean Longuet som han ansåg absolut borde sändas till giljotinen. Flera gånger avbröt han sig plötsligt, utbrast 'Longuette' och gjorde en gest som om han lät bilan falla över Karl Marx' stackars barnbarn, som verkligen inte förtjänade ett sådant straff – och sedan brast han ut i skratt. Han inkarnerade ganska väl, tror jag, den blandning av heroism och barnslighet som var så vanlig hos socialistrevolutionärerna.

Vi stannade denna gång i Rostov enbart för att delta i en demonstration som avslutades med ett möte. Folkmassan fyllde en stor öppen plats där man rest talarstolar. Blumkin följde med mig till den talarstol där jag skulle tala och ville absolut översätta mitt tal. Jag avhöll mig från

att tala om Longuet, och han förde honom heller inte på tal i översättningen, men jag kan inte frigöra mig från tanken att han genom mig begärde några huvuden.

I Moskva väntade oss en tråkig nyhet. John Reed, som återvänt före oss, låg på sjukhuset i tyfus. Man sparade inga mödor för att rädda honom, men allt var förgäves. Några dagar senare dog han. Hans kropp ställdes på lit de parade i en stor sal i Fackföreningshuset. På begravningsdagen hade vintern redan kommit, och snön börjat falla. Vi var förkrossade. Under resan till Baku hade vi lärt känna honom väl. Innan dess hade jag läst och översatt de artiklar han under Kerenskijtiden skickat från Petrograd till den utmärkta amerikanska tidskriften *Masses*, vilken redigerades av Max Eastman. Dessa skarpsinniga, klarsynta och målande artiklar hade varit en utomordentlig information för oss. Han hade varit i Ryssland och i hela Europa under imperialistkriget, tillsammans med tecknaren Boardman Robinson. För en sådan ovanlig journalist som han, var dessa strövtåg äventyr som många gånger slutade i fängelse, särskilt i Polen och Petrograd. Han hade med andra ord mycket att berätta för oss, och vi fick från honom själv höra de berättelser som han publicerat i London 1916 under titeln *The War in Eastern Europe*. Men han talade ännu hellre om oktoberdagarna, om dessa 'Tio dagar som skakade världen', vilka han varit ett entusiastiskt vittne till, och som han när han senare kommit tillbaka till New York 1919, var en hängiven berättare av i den bok han då skrev. Hans vän Max Eastman berättade en dag för mig, att det inte tagit mer än tio dagar för honom att skriva boken. Han hade undanbett sig alla besök och installerat sig i ett rum i Greenwich Village. Där hade han lagrat ett betydande dokumentationsmaterial och bara gått ut för att i all hast inta sina måltider. Under resan hade vi sett honom full av liv och ungdom, men ibland också i plötsliga ögonblick av dysterhet, och det var mycket tomt efter honom i våra led. Hans uppriktiga och ibland till och med brutala inlägg på kongressen hade gjort att alla tyckte om honom . . . Man gav honom en plats längs Kremlmuren, i den sektion som var reserverad för hjältarna i den revolutionära kampen. Avskedsord framfördes för kommunistiska partiets centralkommittés räkning av Bucharin, och även Kollontaj och hans kamrater i exekutivkommittén talade. Luise Bryant, som kommit till Moskva och bara för att få se honom dö, var tillintetgjord av smärta. Stämningen präglades av en oändlig sorg.¹

Återkomsten till Moskva utmärktes av död och ångest. Kongressen hade redan börjat när tre fransmän anlände, kända för sitt allvar och kunnighet: Raymond Lefebvre, den talangfulle journalisten och författaren som hade gått över till kommunismen, Vergeat, verkstadsarbetare och syndikalist och Lepetit från vägarbetarsyndikatet som var anarkist. Det var ett utmärkt urval och denna delegation som även om den inte var stor till antalet representerade mycket väl de olika aktuella riktningarna i den franska arbetarrörelsen. Raymond Lefebvre var den mest entusiastiske och deltog med ungdomlig hetta i diskussionerna delegater emellan, frågade och skaffade sig information. 'Allt som vi gjort hittills måste göras om', sade han till mig en dag. Så sammanfattade han det han lärt och sett under sin vistelse. Vergeat var mer reserverad. Dels var hans temperament sådant, dels stod han utanför partiet. Han var en solid militant som inte talade utan att först ha tänkt. Han tillhörde de syndikalister som var helt och hållet hängivna den ryska revolutionen, men som ännu hade behov av att rådslå och undersöka sinsemellan det allvarliga problem som det utgjorde att ansluta sig till ett parti. Av de tre var Lepetit naturligtvis den mest kritiske. De brev som han skrev från Moskva och

¹ Luise Bryant skrev i ett brev till Max Eastman: 'Vi tillbringade en vecka tillsammans innan han blev sjuk, utsägligt lyckliga över att vara tillsammans igen. Han hade åldrats, var dystrare, mildare och lyste av en ovanlig skönhet. Hans kläder var i trasor. Lidandena omkring honom hade gjort ett sådant intryck på honom att han glömde sig själv. Jag blev verkligen orolig och kände mig oförmögen att själv nå upp till hans glöd. Vi besökte tillsammans Lenin, Trotskij och Kamenev. Vi gick på teatern och på balettföreställningar. Han brann av iver att återvända till Amerika.'

publicerade i *Libertaire* visade emellertid att hans skarpa kritik inte inkräktade på hans sympatier för den nya regimen.

Jag hade lämnat dessa tre i Moskva för att resa till Baku och var viss om att återfinna dem för att återuppta de samtal med dem som kongressarbetet inte givit tid till. Men de hade alla varit otåliga att återvända till Frankrike för att återuppta sin militanta verksamhet. Vid den här tiden gick återresan via Murmansk, varifrån båtarna styrde mot västvärldens hamnar. När de anlände till Murmansk härjade en svår storm, och havet var upprört. En båt skulle emellertid ge sig av, och de gick ombord. Sedan dess hörde man inget från dem, och vad som orsakade stor oro var att delegater som rest från Murmansk efter dem redan kommit fram till Paris. Vi klängde oss fast vid hoppet att återfinna dem. Man sökte överallt, men det var förgäves. De var försvunna vilket var en svår förlust för den franska arbetarrörelsen.

Pierre Pascal hade alldeles särskilt tyckt om två av dem, Vergeat och Lepetit. Han hjälpte dem, visade dem runt under deras vistelse i Ryssland, och lät dem dra nytta av sin egen kunskap om människorna, regimen och landet. Han skrev från Moskva: 'Vergeat och Lepetit har lämnat Ryssland ganska förändrade. De har här lärt sig en stor sanning som de inte kände till i Frankrike. De föreställde sig tidigare, mer eller mindre medvetet, att deras drömsamhälle utan klasser eller utsugning kunde inrättas från en dag till en annan och helt färdigt efterträda en kapitalistisk regim dagen efter revolutionen. I Ryssland har de lärt sig att detta samhälle tvärtom måste gjutas under många års svårigheter och ansträngningar ... Deras utbildning har kompletterats av Lenin personligen, både muntligt och skriftligt. De hade ett långt och hjärtligt sammanträffande med honom och läste den franska översättningen av hans verk *Staten och revolutionen*. Den boken blev en verklig upptäckt för dem ... Deras plikt känsla blev orsaken till deras död. De gick under i brådskan att i Frankrike få sprida kommunismens goda ord.' (*Bulletin communiste*, den 17 februari 1921).

17. De ryska fackföreningarna

Vi hade knappast mer än återvänt till våra rum på Djelovoj Dvor förrän man meddelade oss att vi skulle flytta till hotell Lux. Djelovoj Dvor var så väl anpassat för sitt ändamål att tanken att lämna det inte var särskilt angenäm. Vi blev heller inte gladare av att besöka vår nya bostad. Det var en enorm byggnad som låg på en av de livligaste och bråkigaste gatorna i staden, Tverskaja. Allt var smaklöst där, från fasaden till möblerna med spår av den 'lyx' som givit hotellet dess namn. Där fanns oanvändbara salonger som bara kom till nytta vid kongresser då man behövde utrymme för sängar överallt. När Amédée Dunois vistades en tid i Moskva fann jag honom i en av dessa förgyllda salonger. Eftersom han varit ganska kritisk redan vid sin ankomst, kunde ett sådant logement endast accentuera hans reservationer. 'Var är Kommunistiska Internationalen? frågade han. Tar Zinovjev med sig den när han reser till Petrograd?'

Jag bodde på Lux ett helt år ända till oktober 1921 och sedan även under kortare perioder varje gång jag blev kallad till Moskva. Det var alltid lika otrevligt. Men det kan ändå inte jämföras med vad det blev senare när stalinismen införde misstankar, spioneri och permanent polisövervakning. Margaret Beuber-Neuman beskriver detta i sitt vittnesmål i Kravtjenko-processen och i sin bok *Als Gefängene bei Stalin und Hitler*. Men även om dekoren förändrades fortsatte våra liv som tidigare med sammankomster, diskussioner, sammanställanden av rapporter och läsning. Tidningarna hade börjat komma, även om det var oregelbundet.

Varje dag begav jag mig till fackföreningarnas kontor där en lokal var reserverad för *De röda Fackföreningarnas provisoriska internationella råd*. Där fanns varken lyx eller spår av lyx utan allt präglades av en extrem enkelhet och det nödvändigaste som behövdes för att arbeta. Någon uppvärmning existerade knappast alls, och en förskräcklig lukt av fisksoppa impreg-

nerade hela huset: det tycktes vara den stående menyn i kantine. Fackföreningarna var trots allt de fattiga släktingarna, inte så att man inte tillmätte dem någon betydelse (de skulle snart bli centrum i en av centralkommitténs och partiets debatter), snarare tvärtom. Det fanns stora uppgifter för dem i uppbyggandet av det kommunistiska samhället. Men tonvikten låg ändå på partiet som innehade lejonparten av republikens resurser både när det gällde människor och möjligheter. Och ett dominerande faktum var att det saknades män. Kriget hade skördat de bästa, och de som fanns kvar kunde trots de ansträngande dagarna inte räcka till allt. Det var nödvändigt att välja, och fackföreningarna fick komma efter partiet (man bör dock påpeka att för ryska kommunister var skillnaden mellan fackföreningarna och partiet – och ibland oppositionen – som fanns på annat håll, ett okänt begrepp). Efter att ha tillbringat en dag på något av dessa utkylda kontor var man en aning stel och glad att komma ut i friska luften även om termometern visade minus 25 grader. Jag tyckte mycket om att förlänga vägen hem genom att följa boulevarderna ända bort till Pusjkins staty. Solen som gick ned bakom de svarta träden delade ännu med sig lite av sin goda värme.

Av en slump hade jag på ett av dessa kontor träffat en sekreterare, en ung polska, som hade studerat i Frankrike och kände flera av mina vänner. Hon erbjöd sig att hjälpa mig med översättningar och tillade genast: 'Men jag måste tala om att jag är mensjevik. – Det har ingen betydelse så länge ni utför ert arbete hederligt.' Tillsammans med henne kunde jag vara säker att inte förbli ovetande om medaljens baksida. Hon underlät aldrig att påpeka otillräckligheter och svagheter i regimen, och när hon översatte en text där mensjevikerna var illa behandlade, brast hon ut i svordomar: 'Det är falskt, det är lögn!' Hon bodde på *Djelovoj Dvor*, vår gamla bostad, som blivit tilldelad sekreterare och tjänstemän i fackföreningarna. En kväll gick jag dit med en brådskande översättning. Det var hemskt att se hur allting fått förfalla. Det hus som vi lämnat så prydligt och trevligt gick inte att känna igen. Det hade räckt med en slarvig och oduglig intendent för att orsaka ett sådant elände. Här och var var det hål i golvet, väggarna var nedfläckade, det var stopp i avloppen och lampor fattades. Det var inte längre Europa utan Orienten där man i allmänhet inte fäster så stor vikt vid att vårda och underhålla. Denna orientaliska vårdslöshet var ett av de negativa dragen i den ryska karaktärens annars så många attraktiva sidor.

Jag hade arbetat i flera månader med denna sekreterare när hon en morgon lät hälsa genom en av sina vänner att hon arresterats av GPU. Jag begav mig omedelbart till Losovskij för att förhöra mig om saken. Det rörde sig enligt honom endast om ett förhör, och man skulle bara ställa några frågor till henne. Hon hade flera gånger sammanträffat med polacker från Bund, en judisk socialistorganisation, som inte var särskilt vänlig stämd mot Sovjetrepubliken. Deras sammankomster hade tagit en hemlig, nästan konspirativ vändning. GPU, som hade vissa skäl att övervaka polackerna, hade då arresterat några personer, bland annat henne. Men det faktum att hennes ton var lugnare än vanligt och att hon talade om arresteringen utan vrede visade att GPU:s inskridande i hennes egna ögon inte saknade grund.

Jansen hette den holländske delegaten i exekutivkommittén Han var en mycket god vän och beundrare av Gorter, denne varme försvarare av det tyska kommunistpartiets (K.A.P.D.) uppfattning, som jag talat om vid flera tillfällen. Jag hade träffat Jansen i Berlin när vi båda sökt efter en väg att ta oss till Moskva. Han hade upprätthållit förbindelsen mellan Amsterdam och Berlin under och efter kriget och kände väl till den tyska arbetarrörelsen och dess män, vilka han inte var särskilt förtjust i. Han dömde dem strängt och ofta rättvist, men ett uns av tyskhat kunde också smyga sig in i hans värderingar. Vi träffades, utbytte tankar och diskuterade under långa promenader i moskvanätterna.

En dag hade vi som mål för vår promenad ett besök i en fabrik. En ung kommunist, som arbetat en tid i Belgien, följde med oss dit. Spårvagnen förde oss ett bra stycke ut i förorterna, men det var ändå ytterligare en bit att gå till fots. Det var molnigt men blåste inte, och då vi

var varmt klädda var det skönt att gå. En rad vagnar stod parkerade framför en handelsbod, och vi beslöt att gå in där för att kanske kunna få ett glas te. I vilket fall skulle det vara intressant att ta sig en titt på miljön och människorna. I staden fanns det fortfarande några kaféer, bland annat 'imaginisternas', men vi gick aldrig dit. Man satte fram svagt färgat varmt vatten. Tekannen och glasen var kantstötta, men man kunde åtminstone värma sig, och det var inte första gången det man kallade te inte bestod av något annat än varmt vatten.

Det är onödigt att tala om, att vår entré hade orsakat en viss nyfikenhet bland de övriga kunderna, och man verkade otålig att fråga oss: Vilka var vi? Varifrån kom vi? Vår unge kamrat började samtala med sin granne och kom på den olyckliga idén att avslöja våra funktioner som medlemmar i Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté. 'Då är det judar', svarade genast denne med förakt i rösten. 'Nej, det är inga judar!' Först blev mannen förvånad och tittade granskande på oss, men varken han eller hans vänner, som kommit till undsättning ville ge med sig: alla sovjetiska ledare var judar och männen generade sig på intet sätt att kritisera både dem och regimen. Det var mycket avslöjande. Sådana här händelser var värdefulla sonderingar i folkets mentalitet, och revolutionen hade en svår uppgift framför sig att befria dessa tröga hjärnor från det gift som tsardömet ingjutit i dem.

Av helt andra skäl skulle fabriksbesöket lämna kvar samma intryck av det enorma arbete som revolutionen hade framför sig, men här gällde det inte människor. Arbetarna och fabriksledarna var mycket sympatiska och helt hängivna regimen. De berättade lugnt om sina problem och de svårigheter de stötte på. Arbetet var väl organiserat, men man hade inte tillräckligt med verktyg, och outhärliga redskap saknades.

Vi var alldeles för trötta för att gå till fots hela vägen tillbaka och idén att återvända i släde tycktes lockande. Det var också i själva verket mycket trevligt i början, och en frisk vind piskade ansiktet, men det varade inte så länge. Vi var väl klädda, men tydligen inte tillräckligt för en sådan här resa och hade snart fått nog av vår första erfarenhet i släde.

Debatterna om det som hädanefter skulle vara det tyska kommunistiska arbetarpartiets (K.A.P.D.) program – ett massparti och inte ett ledarparti, mot parlamentarism och mot fackföreningarna – tycktes uttömda. Sista ordet hade sagts i frågan vid Kommunistiska Internationalens andra kongress. Men eftersom Hermann Gorter, den holländske kommunisten som var denna riktningens främste teoretiker, hade riktat ett 'öppet brev till kamrat Lenin' i vilket han åter tog upp diskussionen, beslöt Kommunistiska Internationalens ledning att inbjuda Gorter till en ny debatt i Moskva. Ett extramöte förbereddes i exekutivkommittén. Gorter var poet, en mycket stor poet till och med, och med honom skulle diskussionen oundvikligen få en litterär vändning. Hans öppna brev slutade med följande resumé:

För att mina värderingar skall underställas arbetarna i en så kort och koncentrerad form som möjligt, för att de skall kunna skapa sig en klar uppfattning om taktiken, sammanfattar jag dem i några teser:

Revolutionen i västvärlden måste använda en helt annan taktik än den ryska revolutionen.

Ty proletariatet är här helt ensamt.

Proletariatet måste således ensamt göra revolution mot alla klasser.

De proletära massornas betydelse är alltså relativt sett större och ledarnas roll mindre än i Ryssland.

Proletariatet bör här ha alla de bästa vapnen för revolutionen.

Eftersom fackföreningarna är bristfälliga vapen måste de avskaffas eller radikalt förändras, och i deras ställe inrättas företagsorganisationer, förenade i en generalorganisation.

Eftersom proletariatet ensamt bör göra revolution och eftersom det inte har tillgång till någon hjälp, måste det stiga högt i medvetande och mod. Det är att föredra att parlamentarismen åsidosätts i revolutionen.

Det var som vi ser hela K.A.P.D.:s program som på så sätt tagits upp. Den viktigaste frågan för Gorter var emellertid fackföreningsfrågan. När vi träffades sade han nästan burdust till mig: 'Jag hoppas att ni kommer att revidera era teser angående fackföreningarna.' Han blev förvånad när han fick höra att syndikalisterna var eniga med Kommunistiska Internationalens teser och inte alls med hans, och att han till och med hade gjort det svårare för sig med sin deklaration om strejker: 'Vi är få kvar och våra krafter i K.A.P.D. är så begränsade, att vi bör koncentrera dem på revolutionen, inte förspilla dem på strejker.'

Mötet ägde rum den 24 november. Gorter höll ett långt föredrag. De föregående diskussionerna hade varit så omfattande att det var omöjligt att framföra några nya argument. Allt var sagt på ömse sidor. Men diskussionen förnyades med Gorter och själva formen för hans föredrag. Det var välskrivet, men innehållet var inte utan brister. Det märktes redan då, och när man idag läser om sammanfattningen av hans 'Öppna brev' kan man inte undgå att frapperas av dess naivitet. Trotskij – som fått i uppdrag att gå i svaromål – vederlade med en briljans, som inte stod Gorters efter, hans bräckliga påståenden och underströk de mest flagranta motsägelserna som just rörde 'massorna': dessa återkom ofta i hans föredrag, han ställde dem mot ledarna och förebrådde samtidigt Kommunistiska Internationalen att 'springa efter massorna'. Att revolutionen skulle ta en annan form i västvärlden än i Ryssland var det ingen som kom på tanken att förneka. Lenin hade sagt och upprepat det. Men därför var det inte nödvändigt att som Gorter dela upp Europa i två skilda världar. Det fanns dock gemensamma anknytningspunkter mellan Ryssland och västvärlden.

Hélène Brion tillbringade just då en kort tid i Moskva. Militant och aktiv i *Fédération des syndicats de l'Enseignement* hade hon i Frankrike deltagit i fackföreningarnas minoritetsrörelse. På grund av denna verksamhet hade hon under kriget blivit förföljd och dömd. Hon följde debatterna med stort intresse, och när de var slut uttryckte hon sin förtjusning över att ha fått del av en debatt som hållits på ett så högt plan.

18. Anarkisterna – Krapotkins död och begravning

De ryska anarkisterna var liksom i alla andra länder uppdelade i flera grupper och riktningar – en uppdelning som ytterligare accentuerats av kriget – från kommunistiska anarkister till individualistiska, men i Ryssland mer än någon annanstans som Victor Serge påpekat i de artiklar han ägnat dem. I juni 1920 när jag kom till Moskva disponerade en av dessa grupper – det var universalist-anarkisterna – en stor lokal uppe på Tverskaja där de höll sina möten. Jag kände ingen av dem, men däremot var jag bekant med Alexander Shapiro, som tillhörde den anarko-syndikalistiska gruppen, och som jag träffat flera gånger i London, framför allt 1913 på den internationella syndikalist-kongressen. Han bodde för det mesta i London och hade kontakt med *Vie ouvrière*.

Jag hälsade på honom där hans grupp 'Golos Trouda' (arbetets röst) höll till i ett kyffe i närheten av Stora teatern. Som de flesta anarkister ägnade han och hans vänner sina krafter åt att ge ut publikationer. De ägde en liten tryckpress där de kunde trycka en bulletin och broschyrer, och då och då och med en bok. Jag fick flera exemplar av de broschyrer som de nyligen publicerat – det var texter av Pelloutier, Bakunin och Georges Yvetot. Deras ambition var att ge ut en rysk utgåva av *Histoire des Bourses de Travail* av Pelloutier. Men de hade små medel och papper fattades.

Shapiro var särskilt väl informerad om vad som hände i världen, ty han arbetade på utrikesdepartementet under Tjitjerin – där han läste och översatte depescher på kommissariatet. Han ville ha reda på detaljer om den franska fackföreningsrörelsen, och naturligtvis talade vi också om sovjetregimen. Det fanns mycket i den han inte kunde gilla. Hans kritik var omfattande och allvarlig, men han framförde den utan skärpa, och hans konklusion var att man kunde och borde arbeta med sovjeterna. En av hans kamrater som var närvarande var betydligt kärvare. Han var irriterad över hur dumt bolsjevikerna bar sig åt på landsbygden, påstod han, men han kom till samma slutsats som Shapiro. Vi bestämde att träffas och tillsammans undersöka deras problem, deras relationer till regimen och framför allt till kommunistpartiet, under vilka villkor de skulle ha möjlighet att fortsätta sitt arbete med klara papper på ömse håll.

Vårt samtal hade varit så hjärtligt, och lösningen tycktes oss så enkel att man kunde tro att problemet redan var löst. Det fanns hos anarkisterna, när det gällde regimen, olika attityder som motsvarade de olika inriktningarna, alltifrån dem som bekämpade regimen och kommunismen med attentat och bomber till dem som anslutit sig till bolsjevismen och gått in i kommunistpartiet – bland dem Alfa, Bianqui och Krasnotjéko. Andra innehade viktiga poster – till exempel Bill Sjatov som återvänt från Amerika, vid järnvägen – men höll sig utanför partiet. I återuppbyggnadsarbetet fanns det alltid plats för duglighet och självuppoffring, och en anarkist i spetsen för ett företag hade enorma möjligheter och stor självständighet. De centrala makthavarna lämnade då fritt spelrum för initiativ, alltför lyckliga att se välskötta företag. Anarko-syndikalisterna visste detta men ville ännu mer: att deras grupp skulle bli erkänd och få garantier för att de skulle kunna fortsätta och utveckla sin publikationsverksamhet. Samtalet utmynnade i att vi kom överens om att de skulle författa en deklaration där deras krav och attityd till regimen skulle preciseras, vilken jag sedan skulle underställa Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté.

Jag hade satt i gång den här affären på eget initiativ, och när jag berättade för Trotskij vad jag hade gjort uttryckte han sin belåtenhet och uppmanade mig livligt att fortsätta mina ansträngningar för att få till stånd en överenskommelse. Jag kände mig själv tillitsfull och glädde mig i förväg åt en uppgörelse som skulle få goda verkningar på fackföreningsrörelsen i alla länder. Men ingen kom till det avtalade mötet. På det utsatta klockslaget fick jag ett telefonsamtal, där man talade om att Shapiro och hans vän inte skulle infinna sig. Det var Sasja Krapotkin som ringde och detta var det enda hon sade. Varför var det just hon som framförde beskedet? Jag kände henne inte och hade aldrig träffat henne. Men det var inte alltför svårt att föreställa sig vad som inträffat. Man hade diskuterat och meningarna hade gått isär. Krapotkins närmaste vänner hade vissa invändningar som var mer eller mindre välgrundade och till sist var det de mest inskränkta, argsinta och hämndlystna som tagit hem segern. Ett idiotiskt beslut, ty de syndikalistiska anarkisterna stod mycket längre från individualisterna än från bolsjevikerna. Om de anarkister, som trots allt stod ganska nära kommunisterna och i vilket fall förstod att det var i deras eget intresse att delta i uppbyggandet av sovjeterna, drog sig undan, skulle man inte längre kunna skilja dem från individualisterna och andra sekter som predikade en oförsonlig kamp mot regimen. Deras attityd avhände revolutionen en värdefull samverkan på mer än ett sätt, men den skadade dem själva ännu mer. I den öppna kampen var de slagna på förhand utan att någon tjänat på det.

Krapotkin dog den 8 februari 1921. Han hade återvänt till Ryssland efter februarirevolutionen för att helt och fullt stöda den provisoriska regeringen och Kerenskij, vars regim ytterligare försvagades av Kornilov. För honom var det den logiska följderna av att han i början av kriget så totalt hade anslutit sig till en av imperialisternas grupperingar, dvs. de allierade som förde ett s.k. rättfärdigt krig mot den preussiska militarismen. Endast en liten del av anarkisterna hade följt honom i denna egendomliga utveckling, medan de andra med Malatesta i spetsen kallade Krapotkin och hans likar för 'regeringsanarkister'. Helt i konsekvens med denna

position eller kanske för att han var alltför invecklad i den, försäkrade Krapotkin att han var motståndare till sovjetregimen och understödde i allt Kerenskij och den provisoriska regeringen.

Just den dagen hade Guilbeaux avtalat ett möte med Lenin i Kreml. Han föreslog att jag skulle följa med. Guilbeaux redogjorde först för sitt ärende, varefter ett allmänt samtal inleddes som omedelbart kom in på Krapotkin. Lenin talade om honom utan agg och berömde hans verk om den franska revolutionen. 'Han har väl förstått och påvisat folkets roll i denna borgerliga revolution, sade han. Det är synd att han under sina sista år hängivit sig åt en sådan obegriplig chauvinism.'¹

När vi skulle gå frågade Lenin oss förebrående varför vi inte skickade in artiklar till *Humanité* och vände sig sedan till mig och sade: 'Kom på besök då och då. Er franska rörelse är på avvägar och den information vi har om den är otillräcklig. – Åh, svarade jag, jag tar redan alltför mycket av kamrat Trotskijs tid i anspråk. – Men ta då lite av min tid också.'

Krapotkins kropp hade ställts ut i den stora salen i fackföreningshuset – liksom John Reeds – och anarkister vakade vidare. Begravningen var bestämd till följande söndag. På kvällen dagen innan fick jag besök av sekreteraren i Kommunistiska Internationalen som talade om att jag blivit utsedd att tala i Internationalens namn. Detta verkade ganska otroligt och jag sökte upp Kabjetskij. Han bekräftade beslutet, och när jag anmärkte att en föregående diskussion eller åtminstone utbyte av synpunkter tycktes mig oundgängligt svarade han att man ansåg, det onödigt. 'Vi litar på dig', nöjde han sig med att svara.

Jag var perplex. Tala i Kommunistiska Internationalens namn om en man som bolsjevikerna oupphörligen bekämpat och som å sin sida ända till slutet betraktat sig som en okuvlig motståndare till oktoberrevolutionen. Sannerligen ett delikat uppdrag! Det var dock två saker som fick mig att betrakta min uppgift som mindre svår än jag från början trott. För det första samtalet med Lenin – verkligen försynens skickelse – i vilken ton han talat om Krapotkin och hans beröm av *Den stora revolutionen*. För det andra en sak som förvånat mig i början av min vistelse i Moskva. På en obelisk som stod vid ingången till Kremles trädgårdar kunde man läsa namnen på kommunismens pionjärer och arbetarklassens försvarare, och vad som slagit mig var den 'eklekticism' som dominerat valet av namn. 'Utopisterna' fanns alla där och förvånansvärt nog också Plechanovs namn. Häftig polemik och hårda kontroverser hindrade således på intet sätt att man erkände sina meningsmotståndares bidrag till mänsklighetens frigörelse. Dessutom hade jag ytterligare ett exempel på de grymma bolsjevikernas oförutsedda 'tolerans'. I början av oktoberrevolutionen tog sig revolutionen överdådiga uttryck på alla sätt och på alla områden, framför allt inom måleri och skulptur. Målarna hade tagit ett helt stycke av Tverskaja i besittning, och man kunde ännu 1920 se medaljonger av de stora revolutionärerna ingraverade i väggarna. Även Krapotkin fanns med i närheten av Stora teatern.

På söndagseftermiddagen bildades en lång kortege vid fackföreningshuset för att följa den avlidne till Novodjevitji-kyrkogården som låg i utkanten av staden. Svarta fanor vajade över skaran och den ena gripande sången avlöste den andra. På kyrkogården inträffade en kort men typisk episod under ett av de första talen. När en anarkist från Petrograd hade talat en stund höjdes undertryckta, men lidelsefulla protester: 'Dovolno, dovolno! (det räcker, det räcker)'.

¹ Enligt Sandomirskij – som trots att han hade helt andra åsikter hade intima och hjärtliga relationer med honom ända till slutet – var det kärleken till Frankrike som drev Krapotkin in i ententen och sedan in bland försvararna av februarirevolutionen, mot bolsjevikerna och oktoberrevolutionen. Det var emellertid engelsmännen som tagit emot honom på ett hjärtligt sätt och erbjudit honom en tillflyktsort, medan fransmännen däremot hade satt honom i fängelse och förjagat honom. Men för honom var Frankrike trots allt frihetens land, och tanken på att landet skulle krossas under preussiska stövlar var outhärdlig för honom.

Krapotkins närmaste vänner tolererade inte att man en sådan här sorgedag påminde om det som de flesta, om inte alla, anarkister betraktade som hans avfall 1914.¹

Kanske var det inte det rätta ögonblicket och kanske var det bättre att tåga? Det var en sak som anarkisterna fick göra upp sinsemellan men dessutom en förvarning till mig om jag skulle varit frestad att frammana denna kritiska period. Men jag hade lagt upp mitt tal på grundval av personliga minnen, på vad Krapotkin betytt för min generation, i Europa, i Amerika och överallt i världen, och tog fasta på hans viktiga bidrag till utvecklingsläran i *Inbördes hjälp* och på den personlighet i *En revolutionärs minnen* som det var omöjligt att inte känna en uppriktig tillgivenhet för. Jag kunde hålla mitt tal utan störningar även om jag kände att det inte bara var sympati omkring mig. 'Ett försonande tal', skrev långt senare Victor Serge, som om man av mina ord borde dra slutsatsen att de haft en exakt, politisk betydelse, som om innehållet i mitt tal övervägts av Kommunistiska Internationals exekutivkommitté. Men vi har sett att så inte var fallet. Han var dock inte ensam om denna uppfattning. Sa hade också andra närvarande uppfattat det.²

19. Det franska socialistpartiets kongress – Majoriteten röstar för anslutning till Kommunistiska Internationalen

När jag tidigare talade om Kommunistiska Internationals andra kongress kom jag in på det oberoende tyska socialistiska partiet, dess numerära betydelse och de tendenser som visade sig inom det. Anslutning till Tredje Internationalen försvarades av Däumig och Stöcker, medan Dittman och Crispian krävde en viss avvaktande hållning. De rapporter de framlade vid sin återkomst till Tyskland väckte livliga diskussioner inom partiet. Det tycktes som om det inte längre var möjligt att kompromissa, och att en delning var oundviklig. En extra kongress sammankallades. Den hölls i Halle från den 12 till den 17 oktober och de som kämpade för anslutning bad Zinovjev komma och tala i Internationals namn. Den tyska regeringen beviljade visum för en kort vistelse. Med Zinovjev följde sekreteraren i Kommunistiska Ungdomsinternationalen och för fackföreningarnas räkning Losovskij. Det var första gången medlemmar i Kommunistiska Internationalen kunde lämna Ryssland för att delta i en socialistisk kongress, och man ville utnyttja detta exceptionella tillfälle maximalt.

Vilka långa och heta debatter! Hilferding som ledde kampen för en anslutning stöddes av Martov och Abramovitch. Zinovjev var briljant och medryckande. Han visste och kände att partiets stora majoritet ville gå med i Tredje Internationalen, och var missnöjd med parti-styrelsens kryssande och avvaktande attityd. Vid omröstningen var det 236 röster för anslutning, medan motståndarna bara erhöll 156. Zinovjev återvände till Moskva i triumf. Kommunistiska Internationalen gav i all hast ut en innehållsrik broschyr med hans tal, *Tolv dagar i Tyskland*.

Under sin korta vistelse i Halle hade Zinovjev också kunnat ägna sig åt franska socialistpartiet. Detta parti befann sig i en liknande situation som det oberoende tyska: ett starkt tryck

¹ Låt oss här komma ihåg Malatestas attityd gentemot Krapotkin, vänner som de var sedan fyrtio år tillbaka. Så snart han fick kännedom om Krapotkins offentliga anslutning till trippelententen, för kriget, skrev han en artikel med titeln 'Har anarkisterna glömt sina principer?' Den publicerades i november 1914 på italienska, franska och engelska i *Volontá*, *Reveil* och *Freedom*. En andra artikel publicerades i *Freedom* i april 1916 under titeln 'Regeringsanarkister' och var ett svar på de sextons manifest (de sexton var Krapotkin och hans anhängare). Inför den oundvikliga brytningen med vännen skrev Malatesta: 'Det var ett av de mest smärtsamma och tragiska ögonblicken i mitt liv (och jag vågar säga även i hans) när vi efter en ytterst pinsam diskussion skildes som motståndare, ja, nästan fiender.' Pedro Krapotkin, *Recuerdos y críticos de un viejo amigo suyo*. (Montevideo, Studi sociali, 15 april 1931.)

² I den minnesbok ägnad Krapotkins begravning, som publicerades i Berlin 1922 av den anarko-syndikalistiska konfederationen antyds det att jag talade i Röda Fackföreningsinternationalens namn. Utgivaren kunde tydligen inte tänka sig att det var Kommunistiska Internationalen som givit mig uppdraget, som jag berättat ovan.

underifrån för en anslutning till Kommunistiska Internationalen, ett ihärdigt och formalistiskt motstånd från topparna. Dess öde blev också detsamma som det oberoende tyska partiets. Så snart Longuet-anhängarna fatt reda på att Zinovjev skulle resa till Tyskland hade de skickat en delegation att rådslå med honom. De 21 villkor som andra kongressen ställt upp för inträde i Internationalen var i deras ögon för stränga och skulle förhindra en massiv anslutning. Zinovjev gick med på en viss förlikning, och man skrev under ett avtal.

Socialistpartiets kongress samlades i Tours från den 25 till den 31 december, men Zinovjev hade denna gång ingen möjlighet att resa. Den franska regeringen tappade helt koncepterna när det gällde bolsjeviker. Men Kommunistiska Internationalen fann ett utmärkt språkrör i Clara Zetkin, som i hemlighet begav sig till Tours. Hennes framträdande i kongressens talarstol väckte entusiasm hos de flesta av delegaterna. Omröstningen gav samma resultat som i Dresden: 285 delegater disponerade över 4 575 mandat. 3 028 röstade för anslutning och 1 022 mot. Det fanns en betydande opposition mot anslutning framför allt hos parlamentarikerna. Efter en lång tvekan skilde sig Jean Longuet, Karl Marx' barnbarn, från sina vänner som röstade för en anslutning.

Sett från Moskva tycktes resultatet ännu gynnsammare. Man var mycket nöjd även om man inte fäste lika stor vikt vid det franska partiet och Frankrike som vid det tyska och Tyskland – långt därifrån. För mig, som väl kände några av dem som försvarat anslutningen, var det svårt att inte förbli skeptisk till deras uppriktighet. De följde med strömmen för att bli kvar i partistyrelsen. Men det nya partiet erbjöd dock vissa möjligheter sedan det befriats från tre fjärdedelar av sina parlamentariker, från dem som djupare komprometterat sig i imperialistkriget. Där fanns nya element, och för de unga i ledningen var det fritt fram. Det återstod bara för dem att bevisa sin kapacitet.

Till följd av att ett franskt kommunistparti bildats som en sektion i Kommunistiska Internationalen beslöt Internationalens exekutivkommitté att inkalla mig till den 'lilla styrelsen' där Zinovjev, Bucharin, Radek och Béla Kun satt (när jag skriver dessa namn idag märker jag att jag är den ende överlevande i denna begränsade kommitté). Denna lilla styrelse skulle vid tredje kongressen bli föremål för livlig kritik, särskilt när det rörde den olyckliga marsrörelsen i Tyskland. Man kallade den för en skvallerhåla där det anstiftades komplotter inte bara mot kapitalistiska regeringar, utan stundtals också mot sektioner i Internationalen. Men så var inte fallet. Dess huvudsakliga uppgift var att förbereda exekutivkommitténs arbete. Zinovjev bodde vanligtvis i Petrograd och kom bara oregelbundet till Moskva, med den påföljd att dagordningen på sammanträdena alltid var lång. Så snart Zinovjev annonserade sin ankomst blev det liv och rörelse: sammankomst i den lilla styrelsen, sammanträde i exekutivkommittén, diskussioner och beslut och man sammanträdde utan uppehåll.

Både i den lilla styrelsen och i exekutivkommittén hölls diskussionerna i en mycket hjärtlig ton, men det rådde större förtrolighet i den lilla styrelsen, och de timmar man tillbringade där var särskilt trevliga. Radek var angenäm som alltid då han befann sig bland män han betraktade som sina likar. Hos Bucharin fanns alltid samma vänlighet. Han gjorde alltid kvicka teckningar under våra sammanträden, bl.a. ett oräkneligt antal av Radek i balettkjol. Den som en gång sett Radek kan föreställa sig hur det såg ut ... Vi hade haft sammanträde en hel eftermiddag på Lux och skulle träffas i Kreml efter middagen i Zinovjevs bostad för att avsluta dagordningen. När jag anlände fann jag Zinovjev utsträckt på en divan. Bucharin låg på golvet och försvann nästan under sin *chouba*. Liksom många kommunistledare försökte de sova när tillfälle gavs. Lenins och Trotskijs liv var bättre reglerade, utom naturligtvis under inbördeskriget. Även när jag inte var överens med de teser som försvarades eller de beslut som fattades, hade jag alltid stor nytta av dessa debatter. Det var i Moskva man fick de bästa upplysningarna om arbetarrörelsen i hela världen och de styrandes allmänna politik genom

rapporter och tidningar och genom att tala med de besökare som nu kom i ganska stort antal från Europa och hela världen.

20. Den franska kommunistgruppen i Moskva

Eftersom Dridzo-Losovskij var gammal parisare kom han ofta till Lux för att prata bort en stund med mig. En kväll när han skulle gå sade jag: 'Jag följer med, jag skulle gå på ett möte hos den franska gruppen. – Jag tänker också gå dit', sade han genast. Den franska gruppen brukade träffas i ett hus med rent västerländsk komfort som låg på en gata med sin början på Tverskaja, inte långt från Lux. Det hade varit någon skandinavisk konsuls bostad. Guilbeaux, hans hustru och en fransk ingenjör bodde där. Ett stort rymligt rum, som förmodligen varit konsulns arbetsrum, lämpade sig väl som samlingsrum. Som man kan förstå var denna franska grupp mycket heterogen och dess medlemmar var av mycket olika ursprung. De flesta av dem hade befunnit sig i Moskva under Oktoberrevolutionen och hade då anslutit sig till kommunismen. Löjtnanten Pierre Pascal, som var ivrig katolik, hade gått över från den franska militärdelegationen på revolutionärernas sida just på grund av sin katolicism och inte trots den – detta räcker för att man skall förstå att det inte var fråga om någon vanlig katolik. Regimens spartanska karaktär var just vad som föll honom i smaken. Han hade en enorm arbetskapacitet – han arbetade hos Tjitjerin – beklagade sig aldrig eller bad om något. Under tredje kongressen kom jag vid ett tillfälle att besöka honom i hans arbetsrum och fann honom så trött att jag omedelbart förstod att det inte kunde stå rätt till. Vad kan det vara med honom, tänkte jag? . Man kunde inte räkna med att få något ur honom själv, men genom att ställa frågor till människor i hans omgivning fick jag reda på att han helt enkelt blivit bortglömd när matkupongerna delades ut . I Petrograd och Paris hade hans intelligenta och välskrivna artiklar och *Lettres de la Russie rouge* publicerats.

Rene Marchand var *Figaros* korrespondent i Ryssland när kriget bröt ut. På grund av sitt ursprung – han var son till en domare – och sitt yrke, hade man kunnat förmoda att han stod långt från kommunismen och den socialistiska revolutionen. Hur kom det sig att han anslutit sig? Han hade förklarat varför i en liten skrift med den långa titeln *Pourquoi je me suis rangé à la formule de la Revolution sociale*, en egendomlig och ganska försiktig titel. De ränker, manövrer, komplotter och attentat som förberetts på ententeambassaderna vid revolutionens början – många hade han själv bevitnat – hade upprört honom och med all säkerhet bidragit till att han ställt sig på andra sidan barrikaden. Även han var flitig när det gällde arbete. Han hade bett mig utverka tillstånd för honom att gå igenom utrikesdepartementets arkiv, för att studera den diplomatiska korrespondens som rörde den fransk-ryska alliansen, i synnerhet då brev och depescher från Isvolskij som varit ambassadör i Paris från 1910 till 1916. Det var dessa brev som översatta av honom gavs ut i Paris av arbetarbiblioteket under titeln *Livre Noir*. Det var säkert hans viktigaste bidrag till den ryska revolutionen och historien över huvud taget. Han försökte emellertid förneka att han haft med boken att göra tio år senare, när han så småningom 'anslutit' sig till andra 'formler', trots att jag i min ägo hade hans handskrivna översättning. Som människa, till temperamentet och som skribent kunde man inte föreställa sig en större kontrast till Pascal. Hans stora hunger var välkänd, och han unnade sig lyxen att hålla en stor hund på sitt rum på Metropol.

Det var snarare kaptan Sadoul jag bort likna vid Pascal. Kontrasten skulle inte ha blivit mindre, men av ett annat slag. Men jag har redan sagt allt som behöver sägas om Sadoul här, ty han behandlade den franska gruppen med förakt och kom aldrig dit. Han lämnade ganska snart Sovjetryssland, där han inte hittade något arbete som lämpade sig för honom.

Henri Guilbeaux hade närmat sig gruppen kring *Vie Ouvrière* i början av första världskriget. Så snart han blivit friskriven hade han kunnat resa till Schweiz, där Romain Rolland skaffat honom ett arbete på Internationella byrån för krigsfångar. När han lämnade Frankrike var han

‘rollandist’ som jag redan nämnt, men under inflytande av ryska socialister som han träffade i Genève utvecklades han ganska snart mot bolsjevismen. Han deltog i Kienthalkonferensen och blev så småningom arresterad och utvisad av de schweiziska myndigheterna, medan en fransk domstol dömde honom till döden för vägran att inställa sig inför rätta. Han har berättat allt detta i olika verk skrivna mellan 1933 och 1937, vilka man dock bör läsa med en viss försiktighet. Fastän han ofta insisterade på det lät jag honom aldrig representera oss i de internationella konferenserna. Jag erkänner gärna de stora förtjänsterna med tidskriften *Demain* som han redigerade och gav ut i Genève. Den kom varje månad med mycket nyttig information, och dessutom visade den stort kurage gentemot det koppel spioner och provokatörer som oupphörligen angrep den. Men vi kunde dock inte betrakta honom som en av de våra, och den fortsatta utvecklingen skulle också visa att han inte var absolut säker.

Ingenjören var, som jag redan nämnt, opolitisk. Pascals sekreterare var politiskt okunnig. Det fanns ytterligare några spridda personer i gruppen som höll sig till den enbart för att få del av den extra pajok som dess medlemmar tilldelades, och som hoppades att genom den lättare kunna återvända till Frankrike.

När Losovskij och jag kom in i samlingsalen rådde där en så spänd stämning, och ansiktena var så upprörda att det inte var svårt att förstå att diskussionen den kvällen varit långt ifrån hjärtlig. Losovskij vände genast om på klacken och sade: ‘Emigrationshistorier ... Jag känner till det där! Godafton.’ Men jag var tvungen att stanna. Kvällen blev pinsam. Skillnaden i temperament, för att inte tala om politiska åsikter, var så stor att de inte ens kunde bo ihop. Allt togs till förevändning för att återuppliva gammalt groll och anklaga Pascal för hans katolicism. Pascal nöjde sig då mycket värdigt med att läsa upp en text som han betraktade som sin trosbekännelse. Konflikten hade dragits inför kommunistiska partiets centralkommitté, men den kompromiss man utarbetat för att lösa eller åtminstone lugna ner tvisten visade sig oanvändbar. Jag tror att detta möte var den franska kommunistiska moskvagruppens sista; i vilket fall så visade den aldrig mer någon aktivitet.

Sådan var alltså den franska kommunistiska moskvagruppen 1920 och den överlevde snart sig själv. Men när den startades hade den haft storartade stunder och två av dess medlemmar hade tagits av kontrarevolutionen. För att inte lämna läsaren med intrycket kvar av gruppens pinsamma slut skall jag här återge ett stycke ur den korta historik som Pascal skrev över gruppen:

‘Den 30 augusti 1918 publicerade *Isvestija* följande annons:

”Alla fransktalande och engelsktalande kamrater som sympatiserar med kommunistiska partiets ideal inbjuds att delta i ett möte som äger rum lördagen den 31 augusti kl. 19.00 på Vozdvjenka 20. Dagordning: 1. Rapporter på engelska av kamraterna Price och Morgan Philips, på franska av kamrat Jeanne Labourbe. 2. Organisation av en engelsk-fransk grupp.”

Jeanne Labourbe var en pionjär. Under sin mödosamma ungdom hade hon vaktat boskap i sin by i Bourgogne, sedan tog hon tjänst i staden ända till den dag då ett brev från en värdinna fick henne att resa till Ryssland. Hon bodde hos en polsk familj där hon fick spela den plågsamma rollen av lärarinna och halvtjänarinna, vilket dock gjorde att alltmedan hon undervisade sin elev i sitt modersmål kunde hon komplettera sin egen utbildning. När revolutionen bröt ut 1905 fick hennes goda hjärta, hennes mod och absoluta hängivenhet för en rättvis sak henne att kasta sig in i befrielseströrelsen. Hon gav sig hel och hållen och levde bara för gruppen och för kommunismen. Den 12 mars 1919 mördades hon fegt mitt i natten i en ödlig förstad till Odessa av en grupp franska och ryska officerare som leddes av general Borius.’

Det var likaså i Odessatrakten, där franska styrkor bistod de vita, som det andra offret krävdes. I sina *Souvenirs de guerre civile* skriver Marcel Body:

‘Odessa är blockerat både från land och från havet . . . det finns inget bröd, inget vatten, inga livsmedel i staden; i stället finns det kontrarevolutionärer överallt. Situationen förvärras. Just när

jag börjar tala sticker en kamrat en biljett i handen på mig på vilken det står: 'Man väntar att staden skall ockuperas i natt. Förbered dig att fly till något hemligt gömställe.' Strax därefter ser jag Henri Barberey träda in i salen, beväpnad. Några ögonblick tidigare hade han på ryska hållit ett lysande tal. Om jag inte tar fel är han bara arton år, men inte desto mindre genom sin övertygelse en färdig man. Han är en av de första fransmän som anslutit sig till revolutionen. Vid den franska interventionens början skickade den franska kommunistgruppen honom tillsammans med Jeanne Labourbe till södra Ryssland för att göra krigstjänst. Hans mod gränsar till dumdristighet. I Sebastopol, där han befann sig när de franska sjömännen i den franska svartahavseskadern gjorde revolt, spelade han en avgörande roll. Förklädd till matros tog han sig ombord på de franska krigsfartygen för att agitera vilket också bar frukt ... På natten mellan den 30 och 31 juli ger sig Henri Barberey av tillsammans med en liten styrka frivilliga för att kämpa mot de upproriska, som redan håller på att massakrera kommunister och judar i Odessas förstäder. Han slåss med sin vanliga bravur. Hans kamrater försöker förgäves dämpa honom. Han ger sig av ensam som spanare – eller som förhandlare – och tas till fånga inför sina kamrater som inte har en chans att rädda honom. Vi skulle aldrig få se honom mer.' (*Correspondance internationale*, den 11 november 1922).

21. 'Trotskij's tåg'. Wrangel. Slut på inbördeskriget

I de fragmentariska berättelser som nådde oss om händelseutvecklingen i inbördeskriget talade man ofta om 'Trotskij's tåg'. Man såg det dyka upp här och där, i Ural eller Ukraina och uppmuntra soldaterna i Röda armén samtidigt som blotta åsynen av det demoraliserade kontrarevolutionens legosoldater. Det var en fantastisk bragd som oupphörligen upprepades och 'tåget' blev legendariskt.

Alexander Barmin som själv deltog i en av dessa bedrifter har berättat följande: 'Genom en ny attack kunde Haller (polsk general) bemäktiga sig Retchitsa och gå över floden. Gornel var nära att falla i fiendens händer när Trotskij anlände. Evakueringskonvojerna, med dessa bedrövliga vagnar där man lastat väskor, papper, rester av varulager drog redan fram på vägen mot Novozybkov, och ordförandena i exekutivkommittén och tjecken höll på att fly i bil – på stationen fanns bara ett bepansrat tåg kvar som vittnesbörd om de förlorade slag som hade letts av en rasande f.d. sjöman – när allt plötsligt förändrades, och vi märkte att händelseförloppet vände sig. Trotskij förde med sig färdiga lag av disciplinerade och viljestarka organisatörer, agitatorer och tekniker. Femte divisionen, som reducerats till några hundra bajonetter, hade just flytt för polackerna. Vår trupp gav sig i väg i gryningen och placerade sig vid bron framför Retchitsa. Striden blev häftig. Vi laddade gevären mot de prickskyttar som låg skyddade bakom en häck. En erfaren och oförskräckt officer ledde oss lugnt med revolvern i näven. Han var den förste som tog sig igenom häcken. Denna gång fick vi slåss mot soldater från världskriget vilka utbildats i Frankrike och Tyskland. Det var vår värsta strid. Av 240 man föll över hundra, och vi blev tillbakaträngda. Men Hallers infanterister kunde inte passera. De har svurit att ta sig ända till Moskva, hade man sagt oss. 'De skall inte ens få se Gornel', sade vi som överlevde till varandra . . . Trotskij besökte de främsta linjerna. Han höll ett högtidligt tal till oss och styrkte oss med den energi han alltid hade i tragiska ögonblick. Situationen som varit katastrofal för bara två dagar sedan hade förändrats som genom ett mirakel. I själva verket bestod underverket helt enkelt av organisation och viljestyrka. Jag har till alldeles nyligen bevarat Trotskij's tal på vår militärskola, tryckt med det röda armétågets typografi: (Vingt ans au service de U.R.S.S.)

Vid några tillfällen sökte jag förmå Trotskij att berätta om detta, men han gjorde det alltid helt kortfattat. 1 juni 1920, när jag anlände till Ryssland, var inbördeskriget så gott som avslutat och tåget stod på stationen. Jag kunde inte annat än glädja mig åt detta och bara beklaga att jag anlänt för sent.

Under höstens lopp fick man dock klart för sig att resterna av Denikins armé inte kunde negligeras i den utsträckning man trott. En ny kontrarevolutionär kapten, Wrangel, hade

lyckats samla ihop armén och utrusta den på nytt med Frankrikes hjälp. Amerika och England hade definitivt dragit sig ur spelet, men Frankrike höll sig ihärdigt kvar. Millerand, Poincaré och deras parlament skickade materiel, gav krediter och gick så långt att de erkände Wrangel, och det franska proletariatet visade sig odugligt att förhindra detta nya angrepp. Wrangel hade installerat sitt högkvarter på Krim, varifrån det var lätt för honom att starta räder i den omgivande trakten. Hans kolonner använde en överraskningstaktik och kunde efter attackerna dra sig tillbaka på halvön. Hotet blev överhängande, ty man kunde frukta att Wrangel skulle bli djärvare och anfälla oljekällorna vid Donetz.

Efter att ha studerat och diskuterat situationen, beslöt centralkommittén att göra slut på denna kvarleva av kontrarevolutioner. På samma gång ville man läxa upp den franska bourgeoisien, som hypnotiserad av återbetalningskraven av de tsaristiska lån som hela tiden beviljats, tydligen beslutat att hålla stånd. 'Tåget' skulle alltså ge sig ut på en ny resa. Trotskij förekom mig och föreslog att jag skulle följa med.

Den 27 oktober på morgonen kom vi till stationen. Tåget var redo, och efter en kort inspektion startade det. Folkkommisariens vagn var den som tsarens järnvägsminister haft. Trotskij hade anpassat den efter sina behov. Salongen hade gjorts om till arbetsrum och bibliotek. Den andra delen innehöll ett badrum, som på varje sida omgavs av ett litet rum där det precis fanns plats för en säng. Den efterföljande vagnen var sekreterarnas, därefter följde tryckeriet, biblioteket, restaurang, förrådsvagn, sjukvårdsvagn och till sist en vagn som gjorts i ordning speciellt för de båda bilarna. Det fanns allt som behövdes för arbete, försvar och t.o.m. anfall.¹

På tåget rådde hela tiden en intensiv aktivitet. Det hade sin egen tidning, *V Pouti* (På väg), som kom ut varje dag med ledare, kommentarer till händelser och de sista nyheterna. Så snart tåget stannade kopplade man det till linjen för att genast komma i kontakt med Moskva, och vid dessa tillfällen tog man också in utländska radiosändningar. 'Er T.S.F. är verkligen idiotisk, sade Trotskij. Berlin och London sänder intressanta nyheter, er radio bara oväsentligheter.' Trotskij arbetade hela tiden, och när de militära operationerna tillät det, mobiliserade han sina sekreterare, dikterade och reviderade maskinskrivna ark: 'Jag lade mig till med vanan att diktera under kriget', sade han och tillade att tidigare var det sekreterare som fattats. Härav bör man dock inte dra slutsatsen att det arbete som utförts på detta sätt var försummat och slarvigt. Ingen hade så stora krav på sig själv som Trotskij. Han avskydde slarv och tog tillbaka de utskrivna sidorna, läste om dem och korrigerade dem ibland både en, två och tre gånger. Men ofta lämnade honom inte fienden tillräckligt med tid för denna putsning och vissa texter behöll sin talspråksstil.

Arbetsbordet upptog större delen av ena väggen på vilken en stor karta över Ryssland hängde. Längs två andra väggar fanns hyllor som var fulla med böcker, mest encyklopedier och tekniska verk. Andra böcker av skilda slag vittnade om ägarens universella nyfikenhet. Det fanns t.o.m. ett franskt hörn, där jag hittade den franska översättningen av Antonio Labriolas marxistiska studier. Men jag blev inte heller förvånad över att finna Mallarmés *Vers et Prose*, med blåa pärmar från Perrins akademiska bokhandel.

Vi stannade två dagar i Kharkov där de sovjetiska arméernas högkvarter var beläget. Det var Frunze (som senare blev krigskommisarie) som ledde operationerna. Men vårt första besök gällde Rakovskij som då var ordförande i de ukrainska folkkommisariernas råd. Det var Trotskij närmaste vän. De två männen hade träffats vid tiden för balkankriget, när Trotskij följde krigshändelserna som korrespondent, sedan i Zimmerwald och i Ryssland efter Oktoberrevolutionen. Dessa två dagar gick åt till långa möten där alla slags frågor togs upp.

¹ Om 'tåget', se Trotskij, *Mitt liv*, t. III, s. 109-124 (fr. uppl.).

Rakovskij tog tillfället i akt för att få en lösning på alla tveksamma frågor när en medlem av politbyrån var närvarande. När han följde Trotskij tillbaka till tåget lyste hans alltid hjärtliga och välvilliga ansikte upp: 'Vilket arbete vi har klarat av!' sade han till mig.

Tåget fortsatte sin färd söderut. Trotskij hade haft konferenser med Frunze och förklarade i korthet för mig den operationsplan vars sista fas nu skulle inledas. Röda armén hade erövrat Nikopol vid Dnepr, som var en viktig punkt, och hade fast fot där. Från detta starka fäste, som Wrangel förgäves angripit, ämnade de sovjetiska styrkorna tvinga fienden att dra ihop alla sina styrkor på Krim. Sedan skulle de forcera Perekopnaset och jaga och kasta i havet vad som återstod av fiendens trupper. Det skulle denna gång vara slutgiltigt, men många dyrbara liv skulle komma att spillas. Naset var mycket smalt, knappt fyra kilometer brett, och det skulle bli lätt för fienden att organisera ett hårdnackat motstånd.

Tåget stannade i Alexandrovsk där en kommandant från Röda armén väntade på Trotskij. Han rapporterade om situationen. Man kunde fortsätta i bil ända till arméns högkvarter. Vägen var fri även om fiendepatruller fortfarande fanns i närheten.

Det var kallt och natten hade fallit på. Bilen rullade över slätten som var täckt av snö. Man såg inget spår av vägen, och jag frågade mig hur chauffören kunde hitta. Trotskij lovade mig ett glas te i popens hus: 'Varför hos popen? frågade jag förvånad. – Därför det brukar vara det enda hus där man kan hysa ett högkvarter.' När bilen stannade befann vi oss emellertid framför ett mycket blygsamt hus. I ett rum som belamrat med möbler höll Trotskij konferens med den röde kommandanten och sin stabsofficer. En karta var utbredd över bordet och ett levande ljus var det enda som lyste upp rummet. En diskussion uppstod mellan de båda männen. Kommandanten framlade sin ståndpunkt med en brinnande otålighet, ja nästan med vrede, medan officeren var mycket lugnare. Trotskij hade varit med om hundratals liknande situationer, då den tillfällige kommandanten stod mot en tekniker. Här var den unge kommandanten en arbetare från Petrograd, och som ofta var fallet var han fylld av mod och djärvhet, men otålig inför stabsofficerens observationer rörande provianteringen.

'En klassisk dispyt', sade Trotskij. 'Det är ett hinder som vi ofta har blivit tvungna att övervinna. Men utan detta samarbete mellan den revolutionära hettan och det tekniska yrkeskunnandet hade vi aldrig kunnat segra.' Detta illustrerade så att säga på gräsrotsnivå de svåra problem som funnits vid skapandet av Röda armén. Trotskij hade förordat att man skulle använda officerare från tsarens armé, vilka hade lovat att lojalt tjäna Röda Armén, men vid motgångar eller när någon officer visade sig vara förrädare stötte han på ett mycket aggressivt motstånd.¹

Vi steg åter in i bilen. Det rädde sträng kyla, vinden skakade bilen och trängde ibland in i den. 'Nå, sade jag till Trotskij, ni hade lovat mig ett komfortabelt hus och ett glas te. – Det är sant, svarade han leende, men i krig får man vara beredd på överraskningar.' I Alexandrovsk återvände vi till tåget. Trotskij läste de depescher som anlant medan han var borta, varefter vi startade resan mot Moskva, denna gång utan att stanna någonstans. Trotskij talade mer om kriget än han gjort hittills. 'Striden torde ha börjat nu. En hemsk strid. Det är nödvändigt att storma de positioner som är lätta att försvara. Vad krig är vidrigt! ' Sedan berättade han några episoder, bl.a. striden vid Kazan som avgjort Koltjaks öde. Belägringen hade blivit långvarig. Befälet ansåg att en fint var nödvändig för att lura fienden och för att på natten kunna förstöra dess flotta, anfälla batterierna vid stranden och framkalla panik i fiendetrupperna. Trotskij bestämde sig för att själv delta i operationerna, som skulle ledas av Raskolnikov. Strategin lyckades fullständigt. Men vilken risk! Jag kunde inte låta bli att uttala en förebråelse i efterhand: 'Men hade ni rätt att utsätta er för sådan fara?' Svaret kom genast, kort och

¹ Om denna fråga, se Trotskijs *Stalin*, s. 448-455 (fr. uppl.).

tveklöst: 'När man måste begära av männen att riskera sina liv, måste man också visa att man inte fruktar för sitt eget .

Tåget rullade fram med jämn men låg hastighet eftersom det var tungt lastat. Två lokomotiv krävdes för att dra det. När vi anlände till Moskva hade man just fått reda på, att de röda soldaterna hade stormat de sista försvarsposterna som stängde Perekopnaset. Wrangel flydde och övergav de män han dragit med sig i äventyret. Poincarés Frankrike hade spelat ut sitt sista kort och förlorat. Inbördeskriget var slut.¹

1921

1. Fackföreningsfrågan framkallar en stor debatt

Strax efter min återkomst till Moskva träffade jag Losovskij. Han berättade för mig om ett viktigt fackföreningsmöte som skulle äga rum samma kväll. Han antydde bara vagt vad man skulle behandla och det var svårt att förstå vad det verkligen rörde sig om. Men det påminde mig om ett samtal på tåget, då Trotskij anspelat på de bekymmer partistyrelsen hade när det gällde att organisera produktionen och särskilt fackföreningarnas roll i detta sammanhang. Detta möte följdes snart av andra på samma tema som tidningarna redogjorde för. Frågan fick snart en oerhörd betydelse, och olika grupper bildades inom centralkommittén, vilka offentligt ställde sig i opposition mot varandra. Det blev därmed möjligt att exakt fatta problemets art och följa den diskussion som skulle röra upp sådana virvlar och markera ett så viktigt datum i partiets historia.

Den regim som kallades 'krigskommunismen' och som fötts ur kriget borde ha dött med det. Men den överlevde kriget eftersom man tvekade om vilken karaktär den organisation borde ha som skulle ersätta den. Man sökte, trevade och beslutade ingenting. I rättvisans namn måste sägas, att efter den ansträngning och utmattning som kriget inneburit, kände man i alla lager av det sovjetiska samhället ett legitimt behov av att andas ut. Men krigskommunismens överlevnad utgjorde en allvarlig fara. Den hade bara namnet gemensamt med kommunismen – kommunismen förutsätter överflöd och det rådde nöd – och hade orsakats av det krig som påtvingats av de Vita och ententen. För att kunna motstå trycket från kontrarevolutionen under tre år och från engelska, franska och amerikanska interventioner hade det varit nödvändigt att utrusta Röda armén, och denna utrustning, hur summarisk den än varit, absorberade en enorm del av landets resurser. Allt i produktionen var orienterat mot kriget, och för att kunna föda armén hade man tagit ut naturaskatt på jordbruksprodukter på landsbygden. Denna utskrivning var brutal till själva sin natur – den både irriterade bönderna och gjorde dem modfällna, eftersom man bara lämnade kvar det de behövde för att klara sig själva. Ibland var den kanske mer än nödvändigt hårdhänt till följd av oförstånd och självtillräcklighet hos de unga bolsjeviker som berusats av den makt de plötsligt fått. Bönderna hade inte desto mindre härdat ut, men för stunden var deras tålamod och deras goda vilja uttömd. Det som man efter andra världskriget kallade återanpassningen av krigs-ekonomi till fredsekonomi, men som då skulle ha framstått som ett väl ambitiöst uttryck, var

¹ Men fransmännen var ännu inte färdiga med Wrangel. Den 10 december 1921 kunde man faktiskt läsa i *Europe nouvelle* detta brev från Konstantinopel: 'Sedan Wrangels armé evakuerade Krim har Frankrike utbetalat mer än två hundra miljoner francs för att underhålla ryska soldater och officerare i Turkiet. I början ansågs det än denna exilarmé var kapabel att ytterligare tjänstgöra i kampen mot sovjeterna, men snart fick det franska kommissariatet i Konstantinopel klart för sig att denna militära massa i sitt aktuella skick och med de ledare den hade, inte längre ägde den sammanhållning som bör utgöra basen i varje armé och var därför dömd att upplösas. Striden förlängdes mellan den franska regeringen och general Wrangel, vilken önskade behålla sin armé som militär styrka, men fortfarande hängde fast vid att han skulle ha högsta kommandot och till intet pris ville överge detta.

det problem som Sovjetrepubliken nu skulle lösa. Tiden var mogen att lossa på svångremmen.¹

Med en slående liknelse hade Trotskij karakteriserat den överdrivna centralisering som centralkommittén drivits till av inbördeskriget: 'Vi har placerat ett väldigt bläckhorn på Röda torget och alla måste gå och doppa sin penna där för att kunna skriva.' Ett organ hade skapats för att sköta landets ekonomi: Högsta ekonomiska rådet. Men av olika skäl skötte detta råd sin roll dåligt, och fackföreningarna, som hade en framträdande plats i det, utförde också sin uppgift dåligt. Trotskij, som vid den tiden var transportkommissarie och ansluten till industriarbetareförbundet, försökte reda ut orsakerna till detta och lät sig utnämnas till delegat för sitt förbund i Högsta Rådet för Allmänna Fackföreningskonfederationen och deltog på så sätt i deras möten. Vad som först slagit honom var den vårdslöshet som karakteriserade rådets arbetsmetoder. Ingen kom i tid utan medlemmarna anlände den ene efter den andre. Varje möte startade för sent. Han chockerades av detta eftersom han var van vid den exakthet som krigsdisciplinen framtvingat. Om en sådan vårdslöshet existerade i ledningen så kunde man ju föreställa sig hur det såg ut i basorganisationerna. Denna erfarenhet hade varit kort men avgörande och förmått honom att föreslå förändringar i fackföreningsstrukturen i en plan som han förelade centralkommittén.

I grund och botten fanns det inte någon som inte erkände att fackföreningarna befann sig i ett halvletargiskt tillstånd. Uppfattningarna skilde sig bara i fråga om orsakerna och botemedlen. Krisen gick inte att förneka, och man måste finna en lösning. Nu skulle man också demobilisera Röda armén och Trotskij frågade sig: Vad skall vi göra med alla dessa män som formats i armén, som är organisatörer och kunniga administratörer, exakta, punktliga, duktiga på att arbeta och vana vid lagarbete? Skall de bara kastas tillbaka i det sovjetiska livet utan att vi försöker utnyttja deras skicklighet till det bästa? Hans svar på frågan var, att man borde försöka inkorporera dem i lämpliga proportioner i fackföreningsledningarna, där de skulle verka stimulerande och införa sina värdefulla arbetsvanor. Det var där diskussionen hade börjat. Vissa medlemmar, främst Tomskij som var sekreterare i ryska LO, visade sig vara fientligt inställda och förnekade krisens existens. Andra tvekade och sökte efter en kompromiss. Problemet var så viktigt och så komplicerat att centralkommittén beslöt att en bred offentlig diskussion skulle äga rum i tidningarna och på allmänna möten, där varje riktning skulle kunna framlägga och försvara sin uppfattning.

Det fanns till en början fem riktningar: Trotskij, Bucharins, Sjljapnikovs (han var halvt om halvt syndikalist, men partimedlem och stod mycket nära partiet) och Saprionovs (demokratisk centralist), medan status quo försvarades av Tomskij, Zinovjev och Kamenev. Under kampanjens gång försvann alla mellanliggande nyanser. Trotskij, som insåg att en viss kritik mot hans plan var berättigad, modifierade den men reste sig energiskt mot dem som trodde sig se en militarisering av fackföreningarna i den. På ett möte, som jag deltog i, försökte Rjazanov ge en humoristisk tolkning av planen, genom att med mössan på svaj härma en ung högdragen militär som tog sig in i en fackföreningsstyrelse och gjorde anspråk på att diktera besluten. Trotskij blev arg och en stor del av församlingen protesterade med honom. Trotskij, Bucharin och Saprionov gjorde gemensam sak mot dem som ville upprätthålla status quo och stödde Lenin dock utan att engagera sig alltför mycket (Sjljapnikovs riktning var alltför svag för att kunna få någon plats mellan dessa två block). Man visste och förstod senare att vad Lenin hade emot Trotskij's förslag var framför allt att det var inopportunt. Han hade en annan lösning i tankarna som var oändligt mycket mera djupgående, eftersom den förändrade själva

¹ I denna fråga, se *Den nya kursen* av L. Trotskij. I en proposition som underställdes partiets centralkommitté i februari 1920 sade Trotskij: 'Det är tydligt att den nuvarande rekvisitionspolitiken efter konsumeringsnormer ... hotar att totalt bringa landets ekonomiska politik i oordning.'

strukturen för den sovjetiska ekonomins förvaltning på flera väsentliga punkter. Det var den lösning som partiet skulle göra till sin några månader senare: N.E.P.¹

2. Revolten i Kronstadt

Diskussionen drog ut på tiden och partikongressen skulle just samlas när revolten bröt ut i Kronstadt. Det var en hemsk och till en början otrolig nyhet. Kronstadt, som varit Oktoberrevolutionens mest hängivna hemvist, reste sig nu mot Sovjetrepubliken! Var det möjligt? Partiledarna själva hade slagits av förvåning. Vi var konsternerade. Som alltid i svåra och farliga situationer var det Trotskij som skickades till Petrograd av centralkommittén.²

Det var nödvändigt att studera och precisera revoltens natur och framför allt dess orsaker, ty det fanns tydliga sådana. Kronstadt 1921 var inte längre Kronstadt från 1917. I och med att sovjetregeringen flyttat till Moskva hade den tagit en stor del av de militanta med sig. Inbördeskriget hade tagit många. Arbetarförstäderna hade fått släppa till sin beskärda del. Oktoberrevolutionens Petrograd, det Petrograd där revolutionens alla faser utspelat sig gav nu intryck av att vara en huvudstad i onåd som förlorat sin ställning. Zinovjev bar ansvaret för staden, och han var den siste som var kapabel att administrera den metodiskt. Dessutom ägnade han all sin uppmärksamhet åt Kommunistiska Internationalen och dess sektioner. Staden och regionen hade lämnats åt sitt öde, arbetarnas villkor och arbetets organisation var så till den grad försummade att strejker brutit ut. I sitt utsatta geografiska läge var Petrograd också illa placerat för livsmedelsproviantering, när Ryssland var avstängt utifrån. Stadens läge var fördelaktigt i fredstid men desto mer utsatt i krigstid.

Det var bara naturligt att kontrarevolutionära element försökte utnyttja situationen, hålla missnöjet vid liv, förvärta anledningarna till klagomål och skapa ett motstånd mot partiet. Varifrån slagordet 'sovjeter utan bolsjeviker' kom är inte lätt att säga, men det lämpade sig mycket väl för att förena regimens motståndare, i synnerhet socialistrevolutionärerna, kadetterna och mensjevikerna, som var ivriga att få revansch. Man kan förmoda att det var de som var den tändande gnistan, och genom den propaganda de gjorde för sina krav kunde de nå sjömän och soldater, vilka till allra största delen var unga rekryter från landet, redan förbittrade över den brutala livsmedelsutskrivning de hört talas om i brev hemifrån. Till dessa slutsatser kom man genom en enkät som leddes av partiledarna. Då Andres Nin skrev om detta ett år senare hade han bött hela det gångna året i Ryssland och haft möjlighet att informera sig och verifiera. Även han drog samma slutsats.³

Bolsjevikmotståndarnas tes har lagts fram i olika skrifter, vanligtvis skrivna av anarkister. Man kan bl.a. träffa på deras tes i en skrift av Ida Mett från 1948 som bär titeln *La Commune de Cronstadt, crépuscule sanglant des Soviets*. Författarens konklusion framgår redan av titeln, men den förklaras vara skriven enbart för att återge den historiska sanningen om denna smärtsamma händelse. Har det lyckats? Författaren erkänner att vissa fakta saknats för en

¹ Vid det ryska kommunistpartiets tionde kongress, på sessionen den 8 mars talade han om denna stora debatt i följande ordalag: 'Jag skall nu gå över till en annan punkt: diskussionen om fackföreningarna som tagit så lång tid för partiet. Min åsikt är att en sådan lyx är otillätlig, och genom att tillåta en sådan diskussion har vi förvisso begått ett fel. Vi har satt i första rummet en fråga som objektivt sett inte kunde få uppta en sådan plats, och vi har låtit oss hänföras av den utan att göra klart för oss att den riktade vår uppmärksamhet från de verkliga och hotande frågorna i vår närhet.'

² Trotskij kände väl till Kronstadt och dess militanter. I *Ryska revolutionens historia* talar han om dem i följande ord: 'Trots att revoltflamman skoningslöst undertrycktes släcktes den aldrig riktigt i Kronstadt. Efter upproret flammade den hotfullt till ... Den 13 maj 1917 fattade sovjeten detta beslut: 'Den enda makten i Kronstadt är arbetarnas och soldaternas sovjet.' En exemplarisk ordning upprätthölls. Man stängde sprången ... Kronstadtmatroserna utgjorde ett slags revolutionens militanta orden ... 'De höga ledarna beslöt att ge Kronstadtborna en läxa. Det var Tseretelli som blev åklagare. Trotskij skötte försvaret.'

³ *Correspondence internationale*, 12 april 1922.

definitiv analys, då Röda arméns och sovjetregeringens arkiv inte kunnat konsulteras. Emellertid återger och kommenterar hon många viktiga dokument, men också många motsägelsefulla vittnesmål och uppskattningar som till största delen härrör från anhängare som är tydliga motståndare till bolsjevikerna.

Om ursprunget och orsaken till revolten skriver 1926 en av ledarna för den, Petritjenko, att det var regimen upprätthållande av krigskommunismen även efter inbördeskrigets slut, som irriterat arbetarna och drivit dem att resa sig mot sovjetregeringen. Men regeringen var lika angelägen som revoltörerna att gå över till en fredsregim. Dröjde man för länge med detta? Kunde man ännu tidigare ha infört den nya politiken, som sedan månader tillbaka höll på att utarbetas? Man studerade och prövade och den stora diskussionen om fackföreningarna faller just inom ramen för dessa studier. Det skulle vara ganska förmätet att tro att man skulle kunna ge svar på alla dessa frågor, när det är så svårt, ja, nästan omöjligt att rekonstruera exakt den allmänna situation som rådde.

Även om man skulle medge att revolten utgick från arbetare och matrosar som handlade helt självständigt, på eget initiativ och utan samband med kontrarevolutionärer, måste man erkänna att så snart revolten brutit ut strömmade alla bolsjevikernas fiender till: socialistrevolutionärer, både höger- och vänsterfraktionen, anarkister och mensjeviker. Den utländska pressen jublade och inväntade inte ens konfliktens aktiva fas innan den beskrev den. Rebellernas program intresserade den sig inte för, men förstod att revolten skulle kunna fullborda vad borgerlighetens förenade ansträngningar inte lyckats genomföra: störta en förhatlig regim vars fall den i många år förgäves väntat på.

Ett av de flygblad som delades ut i Kronstadt och var undertecknat med 'en grupp mensjeviker' slutar med dessa ord: 'Vilka är de riktiga kontrarevolutionärerna? Det är bolsjevikerna, kommissarierna. Leve revolutionen! Leve den konstituerande församlingen!' Enligt *Messenger socialiste*, de ryska socialdemokraternas officiella organ som publicerades utomlands, var mensjevikerna lösenordet i Kronstadt, medan Martov förnekar att mensjeviker och socialistrevolutionärer deltagit i rörelsen. Enligt honom ligger initiativet hos matroserna som bröt med det kommunistiska partiet på grund av organisationsfrågor, inte principfrågor.

De fakta som återges i broschyren visar att det är den provisoriska revolutionskommittén som tagit initiativet till militära åtgärder. På grundval av en falsk nyhet skyndade den sig att ockupera strategiska punkter, ta över statliga institutioner etc. Dessa operationer ägde rum den 2 mars, och det var först den 7 mars som regeringen, sedan den förgäves försökt komma fram till en fredlig lösning, måste besluta sig för att ge order om attack. Socialistrevolutionärerna hade tagit som sin uppgift att förhindra en sådan fredlig lösning av konflikten. En av deras ledare, Tjernov, som var en av dessa före detta ministrar i koalitionsregeringen som lett februarirevolutionen tillsammans med Kornilov och Kerenskij, utropade: 'Låt inte lura er genom att öppna underhandlingar med bolsjevikerna. De vill underhandla enbart för att vinna tid.' Det var med stor motvilja som regeringen satte igång den aktion som blivit oundviklig, vilket en av 'Arbetaroppositionens' ledare, Lotovinov, vittnar om. Han anlände till Berlin den 21 mars och deklarerade: 'De nyheter som den utländska pressen publicerar om händelserna i Kronstadt är mycket överdrivna. Sovjetregeringen är tillräckligt stark för att slå ner rebellerna. Att man dröjt med ingripanden beror på att man vill skydda befolkningen i staden.'

Lotovinov hade i onåd skickats till Berlin, och det faktum att han tillhörde 'Arbetaroppositionen' ger ett extra värde åt hans deklARATION.

Men om sovjetregeringen begick misstag, vad finns då inte att säga om Tjernov, som i Kronstadtrevolten inte såg något annat än ett tillfälle att ta revansch på bolsjevikerna för att dessa detroniserat honom från hans ordförandestol när de upplöste den konstituerande församlingen. Eftersom han visste att upproret var dömt att misslyckas gjorde han vad han

kunde för att hetsa upp matroserna och bidrog på så sätt till att en mängd liv offerades i onödan. Då situationen var som den var kunde striderna inte bli annat än blodiga när de kom igång. Förlusterna var stora på bägge sidor, både bland rebellerna och bland dem som slöt sig till Röda armén.

Vid flera tillfällen hade matroserna i Kronstadt visat att de hade en benägenhet att tappa tålamodet. Under den provisoriska regeringen hade de den 13 maj proklamerat att 'den enda makten i Kronstadt är sovjeten'. Det var då Trotskij som tog dem i försvar mot mensjevikministern Tseretelli. (Se not s. 67) Två månader senare, under den oroliga period som brukar kallas 'julidagarna' och som var en följd av den olyckliga offensiven som Kerenskij beslutat göra, efter påtryckningar från de allierade, kom Kronstadtmatroserna i mängder till Petrograd. Efter att ha demonstrerat på sin väg genom staden, begav de sig till Tauridpalatset där sovjeten hade sitt säte och krävde i en befallande ton att, de socialistiska ministrarna skulle stiga fram och förklara sig för dem. Det var Tjernov som först visade sig. 'Visitera honom! Försäkra er om att han inte har vapen!' ropade man genast från olika håll. Det var inget hjärtligt mottagande. 'I så fall har jag inget att säga', deklarerade Tjernov, vände massan ryggen och beredde sig att gå tillbaka in i palatset. Emellertid lade den upprörda stämningen sig. Han kunde hålla ett kort tal för att försöka lugna de protesterande. När han hade slutat steg ett par kraftiga matrosar fram och förde honom med sig till en bil för att föra bort honom som gisslan. Denna oförutsedda handling som både gillades och ogillades framkallade stor förvirring. Medan man diskuterade skyndade några arbetare in i palatset och ropade: 'Tjernov har blivit arresterad av några galningar. Vi måste rädda honom!' 'Inte utan svårighet utverkade Trotskij att Tjernov skulle befrias, tog honom sedan under armen och förde honom tillbaka till sovjeten. 1921 hade Tjernov fullkomligt glömt den fyra år gamla scenen. Han bara tänkte på att orättfärdigt hetsa upp bröderna till de matrosar som behandlat honom mer brutalt än bolsjevikererna någonsin gjort.

3. Lenin redogör för den nya ekonomiska politiken (NEP) vid Kommunistiska Internationals tredje kongress

Kommunistiska Internationals tredje kongress sammankallades till den 22 juni 1921 i Moskva. Den Röda Fackföreningsinternationalens konstituerande kongress skulle hållas samtidigt. Under det år som gått sedan den andra kongressen hade viktiga händelser inträffat. Nya kommunistpartier hade konstituerats och utvecklats enligt den taktik och de regler som antagits av Internationalen. Var stod de? Kongressen skulle inte försumma att diskutera detta. Men den debatt som skulle komma att dominera de övriga var den som ägnades marsrörelsen i Tyskland. Dess misslyckande, dess art och utveckling hade, som naturligt var, framkallat en djup oro framför allt i den tyska men också i andra sektioner av den Kommunistiska Internationalen. Den Röda Fackföreningsinternationalens kongress visade sig ha svårigheter. Bland såväl syndikalister som anarkosyndikalister, både hos dem som formellt anslutit sig och hos sympatisörerna, kunde man märka ett tydligt avståndstagande, reservationer av olika slag och till och med misstroende. Dessutom kunde inte Sovjetrepubliken i det läge den befann sig i början av sommaren 1921, när minnet av Kronstadt ännu var levande, och man stod inför allvarliga förändringar i den ekonomiska politiken – som skulle medföra kritik både från höger och från vänster – förjaga tvivlet och övervinna misstänksamheten hos delegaterna. Jag vet inte om Zinovjev var okunnig om allt detta, eller om han ville vara det. I vilket fall beslöt han sig för att be alla sektioner i Kommunistiska Internationalen att skicka stora delegationer. Och efter att ha fattat detta beslut, vars konsekvenser man på ett tidigt stadium kunde överblicka, brydde han sig inte om att tänka på var de skulle bo. När de första delegaterna anlände hade man förberett så gott som ingenting, och de kamrater som stod för

inkvarteringen befann sig i en löjlig situation. De frågade om jag inte kunde vända mig till Trotskij för att få hjälp – alltid sista utvägen.

Men även om jag insåg att snabba åtgärder var nödvändiga, vägrade jag att besvara Trotskij med att inkvartera delegater. Jag visste hur noga han var med att inte beträda sina kamraters områden, framför allt när det gällde 'gamla bolsjeviker' av Zinovjevs slag, som inte levde upp till sin upphöjda position. Men tiden var knapp, och jag accepterade att förklara situationen för honom. Som jag hade förutsett var hans första reaktion att vägra. Jag hade väntat mig det och blev inte alls överraskad. Inte desto mindre blev han bekymrad över saken, ställde några frågor till mig och beslöt sig sedan för att ringa till Zinovjev. Eftersom denne var okunnig om svårigheterna blev han förvånad och gick med på att bilda en kommission som skulle ledas av Schljanskij, Trotskij's adjutant i kriget. Med Schljanskij kunde man vara säker på att saker och ting skulle skötas ordentligt, och lokaler iordningställdes. Delegaterna kunde härbärgeras från sin ankomst.

En liten, men dock inte betydelselös incident inträffade med den franska delegationen. Av praktiska skäl hade man beslutat att inkvartera alla delegaterna på Lux. I Paris hade man skickat en översättarinna med delegationen. En av delegaterna hade lagt beslag på henne och gjorde dessutom anspråk på att ta med sig en amerikansk journalist. Ett riktigt följe med andra ord. Han kände till godtagna regler, men de kunde naturligtvis inte gälla för en sådan man som honom. Han blev rasande över det lugna motstånd han mötte och vände sig till olika 'auktoriteter'. (Den amerikanske journalisten var Lewis Gannett som då var redaktör för den liberala veckotidningen *The Nation* och idag är litteraturkritiker vid *New York Herald Tribune*.)

I spetsen för den franska delegationen stod Fernand Lorient och Boris Souvarine. De hade nyligen återfått friheten efter en tio månaders vistelse i Santéfängelset för 'komplott mot statens säkerhet'. Regeringen hade valt ut ur varje grupp som var kommunistisk eller sympatiserade med kommunisterna de två militanter som syntes och hördes mest. Allt som allt hade tio personer anklagats. För syndikalisterna hade det varit Monatte och Monmousseau, men juryn hade förklarat dem oskyldiga.

Paul Levi som lett den tyska delegationen på andra kongressen var inte längre med. Han hade blivit utesluten därför att han på ett oacceptabelt sätt hade kritiserat marsrörelsen, som han betecknat som en 'putsch'. Clara Zetkin hade inte följt honom utan stannat kvar i det kommunistiska partiet, men hennes kritik var inte mindre sträng.

Fastän Trotskij ålagts att utarbeta huvudrapporten över 'Världsekonominns kris och Kommunistiska Internationalens nya uppgifter', ägnade sig kongressen, dominerad som den var av de tyska händelserna, mest åt Kommunistiska Internationalens taktik. I själva verket var de båda frågorna intimt förbundna med varandra.

I början av året hade Trotskij fått besök av Béla Kun, som kommit för att samtala med honom om den taktik han ansåg att Internationalen borde anta. Det var absolut nödvändigt och angeläget, sade han, att engagera sig i en systematisk, offensiv taktik och ställa till förfogade alla de resurser som Sovjetrepubliken förfogade över. De borgerliga regimerna, framför allt Tysklands, är ännu svaga. Ögonblicket är inne att utan uppehåll attackera dem med en serie revolter och strejker. Senare skulle det vara för sent. Detta var hans tes. Trotskij förkastade den på ett ganska brutalt sätt, då han blivit bestört över att höra den uttalas. Han fick förgäves påminna Béla Kun om att det mest elementära i revolutionär verksamhet är att man inte sätter igång uppror när man själv vill och till varje pris, och att en rörelse som engageras mot alla odds och under mindre gynnsamma omständigheter kan få ödesdigra konsekvenser för arbetarklassen. Men Béla Kun lät sig inte övertygas, och hade fått många anhängare bland

betydande militanter i flera sektioner av Internationalen, framför allt den tyska och den italienska.

För att förstå betydelsen av marsrörelsen och de allvarliga följderna av denna, måste man jämföra med det militäruppror som ägt rum ett år tidigare i mars 1920, och som var känt under namnet Kapp-Lüttwitzputschen eller helt enkelt Kappputsch. En del av medlemmarna i generalstaben hade lierat sig med 'frikårerna' - dessa hade bildats av före detta tyska officerare, vilka friställts på grund av de indragningar som blivit följden av Versaillesfreden - och planerat att göra en kupp mot Weimarrepubliken. De två huvudsakliga ledarna för rörelsen var generalen von Lüttwitz och den högt uppsatte ämbetsmannen Kapp. Den 10 mars ställde general von Lüttwitz ett ultimatum till president Ebert: presidenten bör omedelbart ersätta den socialistiska regeringen med en regering bestående av 'neutrala experter' dvs. före detta höga ämbetsmän i kejsardömet. Riksdagen bör upplösas och Ebert avgå. Den nye presidenten skall väljas genom en folkomröstning. Slutligen erbjöd sig de sammansvurna att göra Noske till diktator - den socialistiska ledare som häftigt undertryckt arbetarupproren i november 1919. Då detta ultimatum förkastades drog väpnade styrkor mot Berlin den 13 mars. Ebert tillkallade generalerna Seeckt och Schleicher, men de var undvikande och ville inte marschera mot rebellerna. Regeringen flydde till Dresden och sedan till Stuttgart.

Karl Legien, ordföranden i Allmänna Arbetarkonfederationen, tycktes vara den som var den mest klarsynte i detta allvarliga läge, och den som bäst insåg faran och möjligheterna att omintetgöra upproret. Fastän han alltid hört till de mest moderata och försiktiga tvekade han inte att utlysa generalstrejk, detta arbetarklassens yttersta vapen, som han alltid hade fördömt. Han upprättade en allmän strejkkommitté med representanter för alla arbetarorganisationer, kommunisterna inbegripna. Denna första generalstrejk var ett mästerligt drag, och den tyska ekonomin blev plötsligt helt förlamad. Livet avstannade i hela landet. Rebellerna, som förvirrades av denna oförutsedda motstöt, tvingades att ge upp redan på tredje dagen.

Minnets av denna grandiosa manifestation och allmänna proletära uppslutning vilken så resolut hade tagit udden av de höga militärernas och hohenzollernanhängarnas försök till statskupp, levde starkt kvar i arbetarnas medvetande och dominerade en tid den tyska politiken. Just på grund av detta gav marsrörelsen, som var splittrad, oklar och oroande och dessutom kunde uppvisa ett förödmjukande nederlag, intryck av att vara en artificiell, illa förberedd och illa ledd rörelse. Den hade haft sitt ursprung i stenkolsområdet i Mansfeld i det centrala Tyskland, där en permanent agitation pågick. Omständigheterna var där gynnsamma för att starta en generalstrejk, och den blev också effektiv. Den var dock bara partiell i Chemnitz, i Thüringen och i Sachsen. Bomber hade detonerat i ett flertal städer bl.a. Breslau och Halle. Andra planerade attentat kom knappt i gång. Rörelsen tynade bort och repressalierna blev hårda.

Denna olämpliga revolts misslyckande tillät de borgerliga tidningarna och den socialdemokratiska pressen att från första dagen utan bevis fastslå, att den varit inspirerad och styrd från Moskva. Men de var inte ensamma om att tro det. Vissa ledare i kommunistiska partiet trodde det också, bland dem Paul Levi och Clara Zetkin. Levi betecknade det som en anarkistisk rörelse, som inspirerats av Bakunin och inte av Marx. Vänner till Levi, Malzahn och Paul Neumann som var ledare för metalls fackförbund i Berlin hade opponerat sig mot en solidaritetsstrejk. Utanför Tyskland fanns kommunister som var ivriga att fördöma vad de kallade en intolerabel intervention från Kommunistiska Internationalens sida. Sådana personer fanns i själva ledningen för det franska kommunistpartiet och även i Tjeckoslovakien.

Ända till Kommunistiska Internationalens tredje kongress, som sammankallats till den 22 juni, pågick en våldsam polemik mellan ledarna i det tyska kommunistpartiet. De flesta av dem hävdade stolt den roll partiet spelat och krävde att opponenter skulle uteslutas. Clara Zetkin teg och accepterade att bege sig till Moskva för att konferera med Lenin och Trotskij,

som man visste inte alls var benägna att reservationslöst gilla den taktik, som fört med sig en så äventyrlig revolt. Samtalen och diskussionerna före kongressen avslöjade att de stod inför en mycket stark opposition. Kanske skulle de bli försatta i minoritet. Den tyska delegationen som systematiserade och generaliserade sin taktik från mars förordade en 'revolutionär offensiv', och var säker på att få stöd från polacker, österrikare och italienare. Men Lenin och Trotskij var helt överens om att ett oböjligt motstånd måste göras mot en strategi som skulle bli förödande för arbetarrörelsen, accepterade att framstå som 'högermän' och t.o.m. riskera att se en majoritet av kongressen uttala sig mot dem.

Marsrörelsen hade för Béla Kun varit ett bittert misslyckande. Han var inte okunnig om att den ryska delegationen skulle attackera honom skoningslöst, och Lenin mer än Trotskij. I Tyskland hade han vunnit gehör för sin teori i båda kommunistpartierna, vilka för en gångs skull var överens, men han kvarstod som initiativtagaren och den mest ansvarige för den taktik som bestod av en 'revolutionär offensiv'. Han visste dock var han kunde få stöd och förberedde sitt svar. Under denna period besökte han mig ganska ofta – det var annars ganska långa mellanrum mellan våra kontakter – med *l'Humanité* i handen och med frågor om vissa personer, artiklar och händelser. Hans manöver bestod i att i förväg neutralisera eller åtminstone genera de delegater som lutade åt att fördöma honom – och han visste att fransmännen skulle befinna sig bland dem. Han samlade argument mot dem. Han sökte upp delegaterna så snart de anlät och mot det franska kommunistpartiet och mot *l'Humanité* lyckades han mobilisera delegationen från Luxemburg – deras språkrör var Eduard Reiland, som grundat och inspirerat partiet. Han fick även med sig belgarna, vilka var utmärkta kommunister och knappast några förespråkare för 'offensiven', men som inte saknade agg mot sin stora franska granne och inte kände till Béla Kuns avsikter. De fick tillfälle att göra sig hörda i en förstora d exekutivkommitté som man beslutat sig för att samla eftersom delegaterna redan var så många.

Den franska delegationen anlände med den fasta avsikten att avkräva exekutivkommittén fullkomliga förklaringar med anledning av händelserna i Tyskland. Några hade blivit alarmerade av en aktion med så misstänkta bevekelsegrunder, medan opportunisterna, dvs. de som hörde till Internationalen mot sin vilja, var glada över varje tillfälle att kunna fördöma en s.k. inblandning från Internationalens sida i den tyska sektionens liv. Sådana vanor skulle, om man inte tog itu med dem, bli ett hot även mot övriga sektioner, menade man. Att två partier som var så svaga till antalet gripit in i händelserna irriterade dem och blev för dem ytterligare en anledning att framhärda i sina krav.

Före den allmänna diskussionen uppstod en allvarlig hake. Debatterna hade, som brukligt var, öppnats med en rapport av Zinovjev över Internationalens aktivitet under det gångna året. Delegaterna avbröt, förklarade och svarade på kritik, och slutligen godkändes rapporten. Men som jag tidigare nämnde var den franska delegationen mycket upprörd, ty den var övertygad om att marsrörelsen hade beordrats av Internationalens styrelse. Man ville att denna omedelbart före allting annat skulle förklara sig och avlägga räkenskap. Det var där man måste börja. Delegationen vägrade att godkänna rapporten. Först blev det allmän förvåning. Sådana anspråk och tonen i vilka de framstälts stod i så dålig proportion till den prestige och auktoritet – som var tämligen liten – som det franska kommunistpartiet hade i Internationalen. Dessutom var den meningslös. Var och en visste att marsrörelsen skulle diskuteras grundligt och framkalla långa debatter. Zinovjev förklarade detta. Fransmännen envisades; tyskarna svarade med att säga dem otrevliga sanningar, och Radek blev arg och behandlade det franska kommunistpartiet som om det vore socialdemokratiskt eller opportunistiskt ... Därvid förklarade den franska delegationen att den skulle dra sig tillbaka och lämnade kongressalen. Det var löjligt. Radek var en delegat som alla andra och hade liksom dessa rätt att uttrycka sin åsikt, en rättighet som då betraktades som legitim och nödvändig. Medan sessionen upplöstes

fick jag fatt på Zinovyjev. 'Era vänner tycks tro att de befinner sig i parlamentet', sade han. 'De är ganska hopplösa med sina procedurfrågor.' – 'Men jag har inget med saken att göra och kan heller inte göra något åt den', svarade jag. 'Jag konsulteras inte innan de begår sina dumheter.' Delegationen tycktes ha anlänt med en överdriven fullmakt som dock var preciserad när det gällde Internationalens styrelse, och fruktade att mitt deltagande i denna styrelse skulle hindra dem från att tränga in i Internationalens hemligheter – om det nu fanns några hemligheter. Jag lät dem manövrera som de ville. Den Röda Fackföreningsinternationalens kongress gav mig tillräckligt med bekymmer och räckte mer än väl för att hålla mig sysselsatt.

Senare när kongressen tog itu med frågan försvarade den tyska delegationen med skärpa den tes som hade utarbetats om den 'revolutionära offensiven'. Det var nödvändigt, ansåg man, att hålla massan alert och bekämpa den passivitet som den lätt frestades att falla in i genom mer eller mindre påtvungna och upprepade aktioner. Denna tes var inte ny för Trotskij. Den var identisk med den tes som Béla Kun presenterat för honom och som han så energiskt hade tillbakavisat, vilket jag berättat om ovan. Men händelsen visade, att den inte var speciell för Béla Kun, utan hade anhängare i nästan alla sektioner i Internationalen. Detta förstod man av att en man som Thalheimer försvarade den med hetta och eftertryck, av att det tyska kommunistpartiet och det tyska kommunistiska arbetarpartiet som sällan var överens, var det i denna fråga och av att den fick stöd av delegationer från viktiga sektioner. Det räckte för att förstå att det inte gällde någon tillfällig teori som uppstått på grund av omständigheterna eller tillverkats i efterhand för att maskera ett misslyckande och intervention utifrån.¹ I de teser om taktiken, som underställts kongressen och som Radek redogjorde för, erkändes att marsrörelsen var ett steg framåt av kommunistiska partiet efter dess förening med majoriteten av de Oberoende (USPD), men man insisterade därefter på nödvändigheten av att basera aktionerna på ett seriöst studium av situationen förbereda dem minutiöst. Offensiven var inte alltid och i alla situationer den ratta taktiken. Den tyska delegationen och dess bundsförvanter var inte nöjda med detta. De krävde att kongressen skulle erkänna att marsrörelsen hade varit en massaktion som framkallats av arbetsgivarna och regeringens provokationer, att partiet hade tagit ledningen och modigt fullgjort sina skyldigheter och att det på detta sätt visat sin duglighet att leda arbetarklassen i dess strider ända fram till revolutionen.

Det var detta som Trotskij inte kunde gå med på. För att fastställa att det inledande, nödvändiga studiet av situationen inte varit seriöst räckte det med att lyssna på dem som varit ansvariga för offensiven. Någon försäkrade att situationen i mars varit tydlig nog: krigsskadestånden, hotet om ockupation av Ruhr, frågan om Övre Schlesien, den ekonomiska krisen, arbetslösheten och strejkerna gjorde situationen ytterligt gynnsam. För en annan hade situationen varit helt förvirrad. Arbetarna intresserade sig inte för Övre Schlesien, fackföreningarna var 'mot oss', arbetarnas grad av passivitet var otrolig och det var alltså nödvändigt att skaka om dem med ett revolutionärt initiativ. En tredje var överens om den 'otroliga passiviteten' liksom om den slutsats den föregående hade kommit till: 'man måste till varje pris gå till anfall'.

'Efter detta', sammanfattade Trotskij, 'borde ni förstå att när ni ber oss om ett totalt erkännande och avstår från varje diskussion eller analys av fakta, är det omöjligt för oss att ge er det. Ert största

¹ Thalheimer förblev för övrigt Béla Kun trogen, och flera månader efter kongressen lät han publicera denna notis i *Correspondance internationale* (4 januari 1922): 'Vid Kommunistiska Internationalens tredje kongress kritiserades Bela Kuns åsikter hårt av Lenin. Men för att en gång för alla göra slut på allt förtal som cirkulerade om Bela Kuns personliga karaktär, avslutade Lenin diskussionerna med att erkänna, tydligt och utan motvilja, Bela Kuns och hans vänners personliga integritet, mod och revolutionära hängivenhet. Detta skedde i kommissionen. Medan debatterna pågick hade Lenin hela tiden överöst Bela Kun med sarkasmer. 'Bela Kuns dumheter, Bela Kuns idiotier' var ord som ofta återkom på hans läppar.

bekymmer är att kunna återvända till Tyskland med en resolution som utesluter ens en skymt av kritik. Ni vill ha Internationalen bakom ryggen inför partiets massa. Men kritiken uppstår av sig självt genom era egna deklamationer, när ni efter att ha berättat om en tät mur av passivitet och allmän stagnation utropar: "Framåt!" Det är Kommunistiska Internationalens plikt att se till att dess sektioner är på sin vakt mot artificiellt framkallade rörelser. Kongressen bör tala om för arbetarna att ett fel har begåtts, och att partiets försök att ta på sig en ledande roll i en stor massrörelse inte har varit lyckligt.'

Italienarna hade för att stöda 'offensivtaktiken' sagt: 'Nu är vi fria, nu har vi gjort oss av med reformistledarna, nu kan vi fullfölja våra uppgifter och har möjligheter att starta massaktioner.' Dem svarade Trotskij på följande sätt:

'Det finns inte bara opportunisterna i världen. Ni har rensat ut dem från era led och det är bra. Men det existerar också ett kapitalistiskt samhälle, polis, armé, exakta ekonomiska villkor, en komplicerad värld ... Vi måste visa oss kapabla att förena statistikens kyliga språk med den revolutionära våldsamhetens passionerade vilja.'

Även om dessa fundamentala sanningar inte mottogs väl just då dröjde det inte länge innan de slog rot och bar frukt. I en studie om Klasskampen i Tyskland 1922 skrev Thalheimer apropå marsaktionen:

'Var den bara en skärmytsling som startats av avantgardet, ett föregripande av den kamp som ensam kan befria hela arbetarklassen? Den slutade med nederlag och ett tillfälligt försvagande av avantgardet. Majoriteten av arbetarklassen var ännu inte redo ... inte ens för de omedelbara och väl definierade målen. Kampvågen försvagades efter hand. Kapitalismen och dess förespråkare i arbetarklassen ville dra nytta av sin seger. De försökte att misskreditera och isolera avantgardet inom proletariatet ... och ledde sin offensiv mot åttatimmarsdagen, lönerna och strejkrätten ... Kommunistiska partiet reste sig och engagerade sig i en ny aktion efter att ha erkänt att marsaktionen var förhastad.' (*Annuaire du Travail* ss. 363-364.)

Hur viktig debatten om marsrörelsen än var blev den bara en illustration till det tema som Trotskij utvecklade i sin stora rapport om 'Den ekonomiska världskrisen och Kommunistiska Internationalens nya uppgifter'. Den fördjupade analys han där gjort hade tydligt klargjort det karakteristiska i den aktuella situationen. 'Tyskland av 1921 liknar inte Tyskland av 1918', hade en god observatör av förhållandena i Tyskland deklarerat. I Frankrike kunde *Temps* bekräfta att 'de framtida kriserna skulle övervinnas'. Han sammanfattade denna analys med att säga:

'Historien har skänkt bourgeoisien en frist där den kan hämta andan ... Proletariatets triumf alldeles efter kriget hade varit en historisk möjlighet som dock inte förverkligades. Bourgeoisien har visat att den kan dra nytta av arbetarklassens svagheter. Perspektiven förblir i grund och botten djupt revolutionära, och situationen kommer åter att bli gynnsam för oss. Samtidigt blir den mer komplicerad. Segern kommer inte automatiskt att bli vår. Vi måste utnyttja denna period av relativ stabilitet för att utsträcka vårt inflytande över arbetarklassen och vinna en majoritet innan mera avgörande händelser kommer till stånd.'

Förespråkarna för offensiven hade inte utan häftighet framfört sin kritik. Vare sig de var tyskar, ungrare, polacker eller italienare gav de uttryck för samma ungdomliga men farliga otålighet med slagord som 'det är med svärdet i hand och inte med statistik vi skall göra revolution ... vi skall inte bevisa att revolution är nödvändigt utan göra revolution ... efter NEP kan Sovjetryssland spela rollen av kapitalismens säkraste underpåve ... och Thalheimer förebrådde Trotskij för att han 'ställde proletariatets revolutionära energi på undantag'.¹

¹ Två år senare skrev Trotskij apropå dessa debatter: 'Kanske borde man påminna sig de grundläggande meningsskiljaktigheter som manifesterades vid Kommunistiska Internationalens tredje kongress. Det är nu tydligt att den omsvängning som kom till stånd under Lenins ledning, trots att en anmärkningsvärt stor del av

Trotsky svarade var och en med nya förklaringar och förtydliganden och sammanfattade på samma sätt som i taktikfrågan. Under sin redogörelse hade han insisterat på det viktiga, men hittills allmänt förbisedda eller förnekade faktum, att Amerika hädanefter skulle få en allt mer framträdande roll i de internationella relationerna. Amerika har intagit den plats som hittills upprätthållits av England, underströk han, och dollarn har blivit världsmarknadens härskare.

Den 7 juli presenterade Lenin sin rapport över 'Sovjetrysslands inre situation och det ryska kommunistpartiets uppgifter'. Inför kongressen hade han förberett en broschyr med titeln *Om naturaskatten*. Där tog han åter upp flera artiklar som skrivits vid olika tidpunkter och som bland annat ägnats åt den regim han kallade 'statskapitalismen, den socialistiska regimens första fas'. På våren 1918 hade han skrivit en viktig skrift över samma ämne, *Våra dagars huvuduppgift*, i vars mest betydelsefulla avsnitt han påminde om:

'... statskapitalism skulle vara *ett steg framåt* i jämförelse med det nuvarande läget i vår sovjetrepublik...

Ingen som studerat Rysslands ekonomi har väl ännu förnekat dess övergångskaraktär. Ingen kommunist har väl heller bestritt att termen socialistisk sovjetrepublik innebär sovjetmaktens beslutsamhet att förverkliga övergången till socialism, men inte alls ett erkännande av att de nya ekonomiska förhållandena skulle vara socialistiska.

Vad betyder då ordet övergång? Betyder det inte, tillämpat inom ekonomin, att det i ifrågavarande system finns element, partiklar, fragment av såväl kapitalism som socialism? Var och en erkänner att det förhåller sig så. Men inte alla som erkänner detta tänker över, vilka element av de olika samhällsekonomiska formationerna som förekommer i Ryssland. Det är emellertid det som är sakens kärna:

Låt oss räkna upp dessa element:

- 1) patriarkalisk bondehushållning, som till betydande del är naturhushållning;
- 2) småvaruproduktion (hit hör de flesta av de bönder som säljer spannmål);
- 3) privatkapitalism;
- 4) statskapitalism;
- 5) socialism.

Ryssland är så stort och så skiftande att alla dessa olika typer av samhällsekonomisk formation här sammanflätas med varandra. Det säregna i läget består just i detta...

Statskapitalismen skulle vara ett gigantiskt framsteg... ty det lönar sig att betala 'lärpengar', ty det gagnar arbetarna, ty segern över oordningen, förfallet och slarvet är viktigare än allt annat, ty den småborgerliga anarkins fortsättande är den största, den mest hotande faran, som (om vi inte besegrar den) *ovillkorligen* kommer att föra oss i fördärvet. Däremot kommer det inte att föra oss i fördärvet om vi betalar en större tribut till statskapitalismen, det kommer tvärtom att på den säkraste vägen föra oss till socialismen.

För det första står statskapitalismen *ekonomiskt* ojämförligt mycket högre än vårt nuvarande ekonomiska system.

För det andra innehåller statskapitalismen absolut ingenting som är farligt för sovjetmakten, eftersom sovjetstaten är en stat där arbetarnas och de fattigas makt är säkrad ...

För att göra frågan ännu klarare skall vi allra först anföra ett synnerligen konkret exempel på statskapitalism. Alla vet vad det är för exempel: Tyskland. Här har vi den moderna storkapitalistiska teknikens och den planmässiga organisationens "sista ord", *underställt den junker-borgerliga imperialismen*. Stryk de kursiverade orden och sätt i stället för den militära, junkeragrara, borgerliga, imperialistiska staten ävenledes en stat, men en stat av en annan socialtyp och med ett annat

kongressmajoriteten gjorde ett hårdnackat motstånd, bokstavligen talat räddade Internationales från att krossas och upplösas vilket var ett överhängande hot i dess väg mot 'radikalismen'.

klassinnehåll, en sovjetstat, dvs en proletär stat, och ni får hela summan av betingelser som behövs för socialism.’

NEP var en reträtt, och Lenin hade inte en tanke på att förneka det. Men det var en reträtt som återförde Ryssland på den väg som landet ändå skulle slagit in på om inte inbördeskriget tvingat det att resignera inför de olika åtgärder som man kallat för ‘krigskommunismen’. Delegerarna hade haft möjlighet att sätta sig in i definitioner och förklaringar. Lenin hade sålunda bara att framhäva de principer som hade rått vid utarbetandet av det kommunistiska partiets uppgifter. ‘Vi har alltid ansett, sade han, att vår revolution är före sin tid i Europa. Vi har räknat med en världsrevolution och följaktligen sett som vår historiska uppgift att förbereda denna revolution. De revolutionära massornas medvetande har inte varit tillräckligt starkt för att sätta igång revolutionen på annat håll. Men det har dock hindrat bourgeoisien från att attackera oss.’

‘Vi kan redan lära oss av våra erfarenheter. De har visat oss att bönderna genom själva sin natur inte kan existera annat än under ledning av bourgeoisien eller proletariatet. Den allians som proletariatet ingått med bönderna är av rent militär karaktär. Bönderna stöder arbetarna framför allt därför att de bakom de vita ser de gamla jordägarna, otåliga att ta tillbaka sina egendomar. Proletariatet har givit jord åt bönderna, ty även om bönderna förjagade godsägarna och tog jorden i besittning vid revolutionens början, så är det genom Oktoberrevolutionen som de kunnat få behålla det som deras spontana resningar gav dem. I gengäld fick bönderna leverera livsmedel till städerna: det var naturaskatten. I och med att inbördeskriget slutade uppstod en ny situation som innebar nya uppgifter. Den nya ekonomiska politiken har utarbetats för att dessa skall kunna förverkligas.’

Då Lenin besvarade den kritik som flera delegater riktat mot honom, vände han sig speciellt till Terracini som mot formuleringen ‘erövring av arbetarklassens majoritet’ hade ställt de aktiva minoriteternas roll och tagit upp ‘offensivisternas’ tes om ständigt upprepade aktioner. ‘Kongressen’, sade Lenin, ‘borde kategoriskt uttala sig mot dessa vänsterns barnsligheter. Terracini säger att vi bolsjeviker inte var många i oktober. Det är sant, men vi vann majoriteten av arbetar- och bondesovjeterna för oss, och åtminstone hälften av armén stod på vår sida. Förutsättningen för vår seger var tio miljoner arbetare och bönder i vapen.’

Alexandra Kollontaj hade framfört den vanliga kritiken från Arbetaroppositionen: teknikerna hade fått för stor plats på bekostnad av arbetarklassens initiativ och förmåga. Det var Trotskij som svarade henne. Lenin hade bett honom göra det för att markera att de var överens i denna fråga liksom i de övriga som diskuterats på kongressen.

‘Rent principiellt’, sade han, ‘går det inte att förneka att proletariatets initiativ och duglighet räcker mer än väl, och att mänskligheten i grunden kommer att förändras tack vare det. Men vi har aldrig hävdad att arbetarklassen kan bygga ett nytt samhälle omedelbart efter det den blivit medveten. Vad den kan göra är att skapa de nödvändiga sociala och politiska förutsättningarna. Genom sitt maktövertagande har proletariatet dessutom möjlighet att utnyttja alla nödvändiga behjälpliga krafter.’

En lång rapport om ‘kommunistpartiernas struktur, metoder och verksamhet’ som presenterades av tysken Könen, diskuterades och godkändes i den likgiltiga anda om utmärker slutskedet på kongresser. Målet med rapporten var att genom detaljerade instruktioner hjälpa nybildade kommunistpartier med deras svåra uppgift. I dessa nya partier kunde man finna stor hängivenhet och en brinnande, revolutionär uppriktighet. Kadreerna var dock otillräckliga, och deras brist på erfarenhet hindrade dem att till fullo utnyttja de krafter de disponerade över. Men vad Könen föreslog var dock inget annat än en enkel och servil kopia av det ryska kommunistpartiet. Det var en lättjefull lösning som skickligt undvek de reella svårigheterna och kringgick de verkliga problemen. Den kunde enbart göra skada, och Lenin skulle också fördöma den på nästa kongress.

De delegater som varit närvarande på förra kongressen kunde inte låta bli att med oro konstatera att inte mycket återstod av den revolutionära glöd som då dominerat. Skepticism

och tvivel låg i stället i luften. Zinovjev hade velat att delegationerna skulle vara stora. I dessa delegationer ingick journalister, professorer och författare av vilka många öppet tillstod att de inte var kommunister utan enbart kommit till Sovjet för att studera den eller den delen av verksamheten. De meningsskiljaktigheter som kommit i dagen apropå taktiken och de svåra misslyckandena i Polen, Italien och Tyskland favoriserade hos dessa observatörer ett slags dilettantism, som genom anmärkningar och avspända, nedlåtande kommentarer bidrog till att skapa en atmosfär av älskvärd skepticism. Dessa personer riskerade sannernligen inte att ryckas med av någon revolutionär lidelse.

4. Röda Fackföreningsinternationalen håller sin konstituerande kongress

Av olika anledningar öppnades Röda Fackföreningsinternationalens kongress under ogynnsamma omständigheter. Det förberedande arbete som pågått under året hade haft till syfte att förverkliga det program som bestämts när det Internationella Provisoriska Rådet bildades: att i en international ena de fackföreningsorganisationer som redan var på väg att ansluta sig blockvis och de minoriteter inom de reformistiska fackföreningarna som var grupperade efter anslutningsprincipen. Dessa minoriteters konstanta framsteg – de hade fortsatt att öka i antal och makt – hade gjort att man hoppades att de snart skulle kunna besegra motståndet från reformistledarna och föra in hela organisationen i den nya Fackföreningsinternationalen.

Men det blev helt annorlunda. Strax efter den Kommunistiska Internationalens andra kongress lämnade Pestaña, som var delegat för C.N.T. vid denna kongress och Armando Borghi, sekreterare i italienska *Unione sindacale*, Tredje Internationalen. Deras kritik av den sovjetiska regimen blev med tiden allt kärvare. Dessa båda organisationer hade emellertid röstat för anslutning till Tredje Internationalen, och utan dem och de syndikalistiska revolutionära element de representerade skulle en viktig plats stå tom. Men det var inte allt. Det var oundvikligt att Pestañas och Borghis hållning fick en allvarlig återverkan i syndikalistiska kretsar i alla länder, framför allt i Frankrike. Frågan om förhållandet mellan Kommunistiska Internationalen och Röda Fackföreningsinternationalen, liksom frågan om förhållandet mellan parti och fackförening blev dominerande. Man diskuterade inget annat än detta, oupphörligen, som om det gällde att ta reda på vem som skulle skapa regler för den andre. Redan före kriget hade dock C.N.T. gått med på att gå det socialistiska partiet till mötes och tillsammans med detta organisera stora nationella och internationella demonstrationer vid krigshotet. Under kriget hade också en vänskaplig kontakt spontant uppstått mellan de socialistiska och syndikalistiska minoriteterna, liksom med anarkisterna, när ledningen för C.G.T. och socialistiska partiet anslutit sig till regeringens krigspolitik. Zimmerwaldkonferensen hade hållits, sedan hade kommittén för återknytandet av de internationella relationerna bildats där socialister, syndikalister och anarkister kunde mötas för ett gemensamt arbete på samma program. Man hade därför trott att även om frågan om förhållandet mellan parti och fackförening fortfarande erbjöd svårigheter, så skulle det vara möjligt att komma över dem.

Men denna optimistiska förmodan slog inte alls in. Under diskussionerna och kontroverserna hade man lanserat uttrycket 'organisk förening' mellan de två Internationalerna, och det var denna formulering som polemiken gällde. I Frankrike hade s.k. 'rena syndikalister' uppfattat uttrycket så att fackföreningarna skulle underordna sig partiet, något som var absolut oacceptabelt för de revolutionära syndikalisterna. De hade mer av en slump hamnat i ledningen för den syndikalistiska minoriteten och bildade inför kongressen en delegation, där olika minoritetstendenser var representerade, men som hade det formella uppdraget att opponera sig mot alla förslag som förespråkade en 'organisk förening'.

I den dagordning vi upprättat för kongressen hade frågan om förhållandet mellan de två Internationalerna fått stor plats. Zinovjev hade utsetts att göra en rapport och även jag skulle

göra en. Även om vi i det väsentliga kom fram till samma sak, angrep vi frågan på olika sätt. Jag tyckte att man talade för mycket och utan förståelse om de 'syndikalistiska fördomarna', och jag ville påminna om att dessa 'fördomar' inte hade hindrat syndikalisterna från att stå i första ledet när det gällde motståndet mot kriget och försvaret av Oktoberrevolutionen. En djupgående förändring skulle bli nödvändig. Zinovjev, som hade visat föga klarsyn när Kronstadtrevolten bröt ut vid Petrograds portar, hade inte heller begripit den utveckling som pågick i syndikalistiska kretsar. Det var först när kongressen skulle börja som han förstod att han inte skulle möta mycket sympati. Med rätt eller orätt tyckte inte syndikalisterna om honom. Han beslöt sig därför för att dra tillbaka sin rapport och lämna kongressen. Losovskij framförde detta till mig och sade: 'I stället för två rapporter kommer det bara att finnas en, och det är er.' Jag svarade att det var omöjligt. Det innebar att mitt personliga arbete förstördes i ett slag, och att de ansträngningar, som jag räknade med att göra för att få till stånd en försoning av ståndpunkterna vilka inte var så olika och i vilket fall inte borde få hindra samvaron i en International, skulle vara förgäves. Man borde finna en gemensam grund för de människor som kom från olika politiska horisonter, men som alla var hängivna revolutionen och kommunismen. Men Losovskij insisterade, tillsammans uppsökte vi Tom Mann och Trotskij och det var de tre som fick avgöra. Jag fick ge med mig.

Den franska delegationen gick in för att komplicera min uppgift. Jag hade många goda vänner i delegationen som till fullo delade min inställning och de åsikter jag ville försvara, men de var inte i majoritet och hördes inte mest, även om de var de mest kvalificerade. De andra som var starka genom det de kallade 'delegationens imperativa mandat', valde som sitt språkrör en vankelmodig och nyckfull anarkist, en dittills okänd man som utnämnt sig själv till den revolutionära syndikalismens teoretiker. De inledde med att ta upp en procedurfråga: de menade att problemet om förhållandet mellan de två Internationalerna först borde diskuteras på Kommunistiska Internationalens kongress; en märklig inställning hos män som påstod sig vilja ignorera politiska partier. Då man inte brydde sig om deras anspråk drog de sig tillbaka. De upprepade den scen som partidelegationen just spelat upp på Kommunistiska Internationalens kongress. Det var tydligen mani hos fransmännen! Orsaken var i själva verket en helt annan, men det blev jag inte uppmärksam på förrän senare. Jag skall tala om det längre fram.

En överväldigande majoritet av kongressen började tycka att fransmännen var ganska outhärdliga, och när de 'rena syndikalisterna' ville framträda som talare, undervisa delegaterna och på ett pedantiskt sätt formulera de riktiga principerna för fackföreningsverksamheten blev kongressen uppretad. 'Ni talar alltid om generalstrejk, skrek man till dem, men ni sätter aldrig igång någon.' På detta hade de ingenting att svara. De franska arbetarna hade under denna upprörda efterkrigsperiod bara två järnvägsstrejker att peka på. Avsikten hade varit att den andra i ordningen av solidaritet skulle utlösa en generalstrejk, men Jouhaux och C.G.T:s ledare hade haft alla tillfällen att sabotera detta. Och bland deras underlåtelser fanns den skamliga undanflykten för den 21 juli 1919.¹ De bland de f.d. socialdemokraterna, som bevarat en viss ovilja mot syndikalisterna, reste sig mot vad de kallade fransmännens outhärdliga attityd. En av dem – det var bulgaren Dimitrov, som för första gången var i Moskva och bevistade sin första kongress – krävde helt enkelt att de skulle avstängas från kongressen.

Den spanska delegationen utgjorde däremot en stor tröst. Den var utsänd av C.N.T. Den hade fyra medlemmar som alla var unga, entusiastiska, hängivna och personligen mycket

¹ På detta datum skulle en internationell arbetaraktion äga rum mot de allierades interventionspolitik och det stöd de gav åt de kontrarevolutionära generalerna. Under hot från Clemenceau kapitulerade Jouhaux och C.G.T.'s styrelse. Italienarna lämnades ensamma, men deras strejkorder följdes i hela landet. Serrati påminde alltid de fransmän, som kritiserade honom, om detta.

sympatiska. Nin och Maurín kom från Katalonien, Arlandis från Valencia och Jesús Ibáñez från Biscaya. Pestaña hade blivit arresterad i Italien och inte återvänt till Spanien. C.N.T. skickade denna delegation men reserverade sig för sitt beslut. Man ville inte uttala sig definitivt förrän efter kongressen, i samband med rapporten. Det var en angenäm överraskning att konstatera att deras inställning sammanföll med den som jag försvarat inför kongressen. Arlandis var den ende som lätt påverkades av de 'rena syndikalisterna', och vid några tillfällen ställde han till besvär för oss. Han kom senare att sluta sin karriär som partimedlem och stalinist – liksom Pestaña slutade som partiledare för ett 'syndikalistparti' som grundats av honom själv. Anarkisterna hade också skickat en femte delegat, G. Leval. Man såg honom inte ofta. Han skilde sig genast från de andra delegaterna och förenade sig med motståndarna till anslutning.

Losovskij visade mig texten till den resolution som skulle sammanfatta dessa pinsamma debatter. Den var redan undertecknad av alla byråmedlemmarna, inklusive Tom Mann. En av paragraferna förordade en 'organisk förening' mellan de politiska partierna och fackföreningarna. Det var svaret på de 'rena syndikalisternas' irriterande attityd i den franska delegationen. Under andra omständigheter hade jag säkert lyckats få igenom en mindre sträng text. Den som nu förelåg var onödigt och farligt provocerande och gav Jouhaux och andra reformistledare ett vapen gentemot minoriteten, som de inte skulle vara sena att utnyttja. Detta stod alldeles klart för mig och mina vänner. Men allt jag lyckades genomdriva var att man inte gjorde ett absolut obligatorium av den 'organiska föreningen' utan enbart rekommenderade den som 'mycket önskvärd'.

Trots denna besvärliga debatt och den tid som gick förlorad på den, kunde kongressen genomföra sin dagordning och utföra nyttigt arbete. Den utarbetade ett helhetsprogram och studerade på djupet taktikfrågorna för den dubbla kampen: dels försvaret mot den kapitalistiska offensiven, eftersom bourgeoisien försökte förhindra de reformer den accepterat när revolutionen stod för dörren, dels aktionen mot reformistledarnas försök till splittring. Arbetslösheten hade i vissa länder antagit en ny form genom sin stora omfattning och sin tendens att bli permanent. Våldiga massor av arbetare fann inte längre arbete i sin industri. Det var nödvändigt för dessa att via fackföreningarna upprätthålla kontakt med de kamrater som fortfarande hade arbete.

Earl Browder, som på den tiden samarbetade med William Foster i *Trade Union Educational League* och skickats till Moskva för att representera denna vid kongressen, anlände flera veckor före kongressens öppnande och kunde på så sätt delta i de förberedande sammanträdena, när delegaterna konfronterade sina åsikter med varandra. Jag kände honom inte men Foster var jag däremot väl bekant med. Han var aktiv i I.W.W. och hade varit i Frankrike för att studera den revolutionära syndikaliströrelsen med vilken I.W.W. sympatiserade. Han hade blivit vän med C.G.T:s ledare, i synnerhet Pierre Monatte, som dessutom hjälpt honom att lära sig lite franska. Det han såg och lärde sig i Frankrike fick honom att modifiera sina idéer om taktiken. Han blev övertygad om att aktiviteten och hängivenheten inom I.W.W:s organisationer skulle kunna användas bättre för arbetarna i de fackföreningar som tillhörde *American Federation of Labor (AFL)*, vars reformism effektivare skulle kunna bekämpas inifrån än utifrån.

Browders hållning under dessa mindre sammanträden förvånade mig. Han yttrade sig bara med några få ord när han kunde ge sitt fullständiga gillande till de ståndpunkter som försvarades av Losovskij. Dessa stämde emellertid inte alltid överens med hans organisations, vilken erkände sig till den revolutionära syndikalismen. Jag påpekade detta vid upprepade tillfällen för att få igång en diskussion, men förgäves. Han nöjde sig tydligen med att godkänna dessa ståndpunkter och besvärade sig inte ens med att motivera dem. Jag förstod senare att Foster sänt honom som förelöpare för att bereda marken. Fosters närmaste förflutna

var ganska komprometterande. Under kriget hade han blivit proallierad, propagerat för Amerikas inträde i kriget och sålt 'frihetsaktier'. Efter kriget hade han med hjälp av AFL organiserat en stor strejk bland stålverksarbetarna. Arbetsgivarna inom metallurgin var då allsmäktiga. De lyckades inte bara övervinna arbetarnas motstånd utan uppnådde dessutom att förföljelser sattes igång mot dem som startat strejken. Foster hade blivit frikänd, men hans attityd inför domarna hade brustit så i fasthet att det framkallat stor munterhet bland reformistledarna. Han kom inte till Moskva förrän flera veckor efter kongressen och det talades inte mycket om hans besök . . . Med tiden blev Foster, och den som amerikanska militanter brukade kalla hans 'office boy', växelvis ledare för det amerikanska kommunistpartiet.

Bland mina vänner bland de franska delegaterna var Victor Godonneche. Han var en av de förste som anslutit sig till Kommittén för Tredje Internationalen och blivit dess sekreterare när Pierre Monatte arresterats och fängslats för 'komplott'. Efter splittringen i fackföreningarna hade han blivit biträdande sekreterare i *Federation du Livre de la Confédération Générale du Travail Unitaire*. En eftermiddag när han ensam kom till Kreml hörde han plötsligt att någon frågade: 'Är ni fransman?' Det var Lenin som kom ifatt honom för att byta några ord. Dialogen fortsatte ända fram till kongressalen där Lenin uppehöll Godonnèche ett ögonblick för att fråga honom om arbetarrörelsen, höra vad han tyckte om kongressen och vilka hans intryck var. Godonnèche berättade sedan för mig om detta i hans tycke enastående äventyr. Lenins enkelhet, hans hjärtliga ord och det faktum att de talat med varandra som två kamrater som stött på varandra av en slump hade gjort stort intryck på honom. För 'gamla moskoviter' var detta inget särskilt spännande, men jag kunde förstå min kamrats känslor när han berättade det för mig. Han skrev ner händelsen på min begäran, och det är egentligen här den borde ha återgetts. Jag sparade den nämligen, men fick aldrig tillfälle att publicera den. Den förstördes under kriget av ockupationsmakten tillsammans med så mycket annat.

5. Sjutton månader i Moskva – en sammanfattning

De flesta av delegaterna hade inte särskilt bråttom att ge sig av när kongresserna avslutats, framför allt inte sympatisörerna eller de nyfikna som tyckte livet i Moskva var intressant. De talade om debatterna och besluten som oengagerade observatörer och gjorde sig lustiga över Zinovjevs fasettröst. Ledarna hade gjort dem besvikna, i synnerhet Lenin som i sin hållning och framtoning varit så olik den ryska 'revolutionstyp' de stött på i västerlandet och förväntat sig att åter möta i Moskva. Det var dock nödvändigt att resa. När den matsedel man haft under kongressdagarna ändrades till den vanliga dieten blev det plötsligt kö hos byrån som organiserade avresorna.

Jag förlängde min vistelse en tid. Under sjutton månader hade jag samlat en mängd dokument och anteckningar som måste ordnas, och jag väntade fortfarande på att Marchand skulle avsluta översättningen av depescher och diplomatiska rapporter, som skulle med till Frankrike. På vår avresedag kom Trotskij på eftermiddagen till Lux. Han hade tänkt komma till stationen vid tågets avgång, men samma kväll var det ett viktigt sammanträde i Folkkommisariernas råd som han måste närvara vid. Jag bad honom att under inga omständigheter avbryta det. Jag blev emellertid inte särskilt förvånad, när någon på stationen meddelade att han kommit dit. Han bad mig bland annat hälsa till Pierre Monatte – han beklagade mycket att Monatte inte kunnat komma till kongressen – och till alla dem med vilka han hade arbetat i Paris under kriget i kommittén för återupptagandet av internationella relationer. Attityden hos den franska delegationen vid Röda Fackföreningsinternationalens kongress hade irriterat honom. Den deklaration som den syndikalistiska minoriteten i C.G.T. publicerat i Paris, och i vilken den avstod från att försvara anslutningen till Röda Fackföreningsinternationalen till följd av beslutet om en 'organisk förening' – den var undertecknad inte enbart av syndikalister utan

också av medlemmar i det kommunistiska partiet – var i Trotskijs ögon ett gravt misstag från de förras sida och en förvirrande hållning från de senare. Men detta inkräktade på intet vis på hans förtroende för det franska proletariatet.

Tåget förde oss till Reval där vi gick ombord på en trevlig liten båt som skulle föra oss ända till Stettin. Vi var ett dussintal delegater. Efter strävheten i Moskva kändes det som en stor lyx med en bekväm hytt, och en matsedel som innehöll ovanliga och varierade rätter. Havet var lugnt och båten gled fram utan rullningar. Vi dåsade i denna stillhet när ett dystert rykte spred sig: 'Vi är alla igenkända!' Vi slöt oss samman i små grupper och diskuterade vad vi skulle göra och vilka åtgärder vi borde vidta. Om arrestering väntade i Stettin var det bäst att vara förberedd. Bland oss fanns en polack som var särskilt orolig. Han var som en blekare avbild av Radek. Plötsligt for han ut som om han funnit en avledare för sin oro och nyckeln till sin olycka: 'Det är än en gång Trotskijs fel', sade han vänd till mig: 'Vad skulle han komma till stationen för?' Jag kunde bara sänka huvudet och känna mig ansvarig . . . Men i själva verket varade vår oro inte så länge. Vi fortsatte att äta med god aptit och alla utom den olycklige polacken återfick snart sitt goda humör. Vi gick i land i Stettin utan hinder. Men vem hade roat sig med att skrämma upp oss? En kurir från Kommunistiska Internationalen hade rest med oss. Jag kände honom, det var en vivör och en skeptiker, duktig i sitt yrke. Men hos ryssarna var delegaterna inte så populära. Det fanns flera orsaker till detta – man menade att passiviteten hos proletariatet i västerlandet lämnade de ryska kommunisterna ensamma – men man retade sig också på vissa delegaters otroliga krav. Det var lätt att gissa att vår kurir hade roat sig på vår bekostnad.

6. Återkomst till Paris – en annan värld

Jag återvände till Frankrike i oktober 1921. I februari 1922 kallades jag åter till Moskva för att delta i den förstörade exekutivkommittén, som skulle diskutera 'enhetsfronts'taktiken. Men jag hade dock haft tid att konstatera att situationen i Frankrike var sämre än jag anat. Efter min långa vistelse i hjärtat av revolutionen hamnade jag i ett land där den revolutionära entusiasmen, som varit så stark vid krigsslutet, betydligt hade dämpats. Överallt reservationer och passivitet som bromsade utvecklingen mot kommunism. Det konstiga var att det var i den syndikalistiska minoritetens ledning som jag fann de mest avskyvärda 'politikerna' – i den nedsättande betydelse som de själva lade in i ordet. De skrev och talade outröttligt om det rätta sättet att göra revolution – ty i deras ögon var Oktoberrevolutionen ingen riktig revolution. De byggde i ord upp det kommunistiska samhället, men allt detta doldes under ett smaklöst hyckleri. Och medan de självtillräckligt pratade på, förberedde C.G.T. splittringen.

I kommunistiska partiet och på *l'Humanité* hade de flesta av ledarna och skribenterna stannat inom partiet inte på grund av sin övertygelse utan av beräkning. Man beklagade sig – i enrum – över 'Moskva' och fann dess order outhärdliga. Man slingrade sig ifråga om Kommunistiska Internationalen i stället för att uppriktigt förklara sig. Det som man lättast kunnat acceptera av de tjugoen inträdesvillkoren och besluten från den andra kongressen, var det som rörde deltagande i val och parlamentarisk aktivitet. Man eftertraktade en deputeradeplats, inte så mycket för att det var en bra plats att kämpa från utan för att den innebar en bekväm position med många fördelar. Det var alltför ofta en fortsättning på det gamla socialistpartiet. Man myglade i hörnen när man visste att man befann sig bland likar och kunde tala öppet, och ansträngde sig att verka som om man var överens med Kommunistiska Internationalens beslut. Även där var hyckleriet legio. Ty massan var fortfarande hängiven den ryska revolutionen och Kommunistiska Internationalen. Den motstod den oupphörliga kritik som kom från kontrarevolutionära agenter, borgerliga tidningar och C.G.T.'s reformistiska ledare. Mensjeviker och socialistrevolutionärer som nu bodde i Paris ansträngde sig för att bedra arbetarna med en förfalskad och ofullständig information och förmå dem att vända sig mot

Sovjet. Men när kritik, historier och insinuationer däremot kom från syndikalister och anarkister blev de oroade och bekymrade.¹

1922

1. Återkomst till Moskva – Enhetsfronten, Sjljapnikov och Cachin

Kommunistiska Internationalens tredje kongress hade haft som lösenord för de kommunistiska partierna att 'gå till massorna' för att vinna arbetarklassens majoritet. Man räknade med att på så sätt förebygga att de kommunistiska partierna blev sekteristiska och hoppades att de skulle bli på sin vakt mot illa förberedda aktioner. 'Moskva' som man ibland anklagade för att ta avstånd från vissa drag i de demokratiska nationernas politik var bättre informerat, följde på närmare håll och förstod bättre både de fundamentala och sekundära förändringar som påverkade situationen i världen eller i varje enskilt land. I början av 1922 konstaterade man att de revolutionära perspektiven började försvinna. En viss tvekan märktes hos arbetarna medan däremot bourgeoisien, som nästan givit upp andan vid krigsslutet, hade återfått tillräckligt med självförtroende för att gå till anfall, vilket den också gjorde med en viss framgång. En lämplig taktik fordrade att man lade tonvikten vid arbetarnas omedelbara krav. Tack vare den skulle kommunistpartierna inte riskera att förbli isolerade i arbetarklassen. De skulle i stället ha möjlighet att samla den stora majoriteten kring sitt program.

För tillämpningen av denna taktik hade kongressen bara formulerat vaga anvisningar som lätt kunde missförstås och till och med nonchaleras. Eftersom Lenin var angelägen att få till stånd en praktisk uppföljning av tredje kongressens beslut, ansåg han att det var nödvändigt att man gav noggranna anvisningar för tillämpningen. Han kallade den nya taktiken för 'proletariatets enhetsfront': bourgeoisien skulle hädanefter stöta på motstånd från en samlad arbetarklass, i stället för en politiskt och fackligt splittrad.

Enhetsfrontstaktiken antogs av Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté på ett sammanträde den 4 december 1921. Zinovjev förklarade och försvarade den i ett viktigt tal, men det var framför allt i en artikel som Radek skrev som ursprunget och taktiken syfte på ett utmärkt sätt presenterades:

'Strax efter kongressen i Halle', skrev han, 'då det oberoende socialdemokratiska partiet splittrades och ett enat tyskt kommunistparti bildades, vände sig det senare till de två socialdemokratiska partierna och till fackföreningsledningen med ett "öppet brev" och inbjöd dem till en gemensam aktion för att försvara arbetarklassens omedelbara intressen. Merparten av kommunistpartiets medlemmar fann denna taktik utmärkt, men några av militanterna i partiet och till och med i Kommunistiska Internationalen blev chockerade. "Hur skulle vi, sedan vi delat oss och behandlat dessa män som förrädare, kunna föreslå dem en gemensam aktion!" Man var inte mindre chockerad över arten av krav som formulerats i det öppna brevet. Där stod inte ett ord om proletariatets diktatur. Med en moderat och resonlig ton undveks all överdriven propaganda . . . Med tanke på arbetsköparnas offensiv betraktade massorna all ny splittring som ett brott. Kommunisterna borde närma sig dem. Men hur? Genom att understryka nödvändigheten av proletariatets diktatur? Men stannade inte många arbetare kvar i de socialdemokratiska partierna därför att de fortfarande hyste tilltro till de gamla metoderna? Det enda sättet att närma sig dessa ickekommunistiska massor var alltså att utgå från deras nuvarande misär och stöda dem i deras omedelbara krav. Genom att ta på sig denna uppgift skulle det kommunistiska partiet mer effektivt än hittills bevisa nödvändigheten av att kämpa för proletariatets diktatur. Med tanke på den

¹ Så sent som i februari 1922 kunde man läsa i *Populaire*, det socialistiska partiets tidning som redigerades av Léon Blum och Jean Longuet, en artikel med rubriken 'Trotskij förskjuten av sin far' där författaren för att riktigt visa hela sin dumhet slutade med: 'Trotskij har för övrigt lämnat sin judiska religion genom att gifta sig med en ryska.'

kapitalistiska regimens aktuella upplösning, skulle massornas aktion för att höja lönerna och något kompensera sina ständigt ökande levnadsomkostnader, utmyнна i att de okuvliga motsättningarna mellan proletariatet och den borgerliga demokratin skulle komma i dagen och påskynda mera energiska krav, t.ex. arbetarnas kontroll över produktionsmedlen. Det skulle på samma gång tvinga de socialdemokratiska ledarna och fackföreningspamparna att orientera sig mot vänster under risk att annars misslyckas. Detta inte genom frågan om proletariatets diktatur eller demokrati, där det skulle vara lätt att skapa missförstånd, utan när det gällde det dagliga brödet, en helt otvetydig fråga för arbetarna.

De socialdemokratiska ledarnas och fackföreningsledarnas hårdnackade motstånd mot det tyska kommunistpartiets taktik blev det bästa beviset på att den var riktig. Visserligen tog kommunistpartiet ett steg tillbaka . . . Visserligen nöjde sig kommunistpartiet med att föreslå en aktion på basis av omedelbara krav. I stället för att minska blev partiets attraktionskraft märkbart större. Socialdemokraterna lyckades parera den första stöten, men partiet blev större och befäste sin position i fackföreningarna. Dess öppna brev reparerade den skada som marsaktionens misstag förorsakat ... Som alla stora partiers taktiska omsvängningar föddes inte heller denna ur några mäns teoretiska meditationer. Ingen har uppfunnit den. När partiets centralkommitté föreslog den för en samling sektionsrepresentanter konstaterades det att ett stort antal lokala organisationer redan arbetade i denna riktning. Denna taktik föddes ur den tyska rörelsens praktiska behov. Man erkände snart att den även svarade mot andra länders behov.'

Detta långa citat är nödvändigt. Det är värdefullt därför att det exakt beskriver syftet med en taktik som senare skulle bli mycket omdiskuterad. Låt oss bara lägga märke till att den ingenting hade att göra med den 'folkfront', som Stalin senare uppfann, inte heller med Dimitrovs 'trojanska häst' (av samma fabrikation), en enkel modell för att infiltrera sig hos fienden. Enhetsfronten gav sig uppriktigt ut för att vara vad den var: ett medel att samla arbetarklassen genom att utgå från dess omedelbara behov, men utan att dölja att det slutliga målet var den socialistiska revolutionen, mot vilken taktiken skulle leda genom rörelsens normala utveckling och genom att återge arbetarklassen dess självförtroende och dess revolutionära tro. Om den innebar ett hot mot reformistledarna, så var det bara mot dem som definitivt förenat sig med bourgeoisien genom att samarbeta, mot dem som ville hålla arbetaraktionen inom regimens ramar i det Europa som inte var livsdugligt efter Versaillesfreden, mot dem som accepterat att dela upp arbetarna i allierade och fiender under kriget. Enhetsfronten hjälpte till att avslöja dessa, men de var aldrig något annat än ett sekundärt och underordnat resultat av taktiken.

Enhetsfrontstaktiken blev mycket illa mottagen av de socialdemokratiska partiledarna och inom de reformistiska fackföreningarna. Än kallade de den för ett steg tillbaka av Kommunistiska Internationalen, alltså ett erkännande av sin svaghet, än som en manöver. Bitterheten mot den var stor. Denna fientliga inställning var knappast överraskande. Vad som var mera förvånande var det svar som de kommunistiska partierna gav på Internationalens appell. Taktiken fick även inom Internationalen en viktig men oförutsedd effekt, som ett slags reagens som rev ner fasader och blottställde partierna i deras verkliga tillstånd, särskilt då deras styrelsers.

På vilket sätt var dessa nya partier, som bildats på så olika sätt för knappt två år sedan, sektioner i en International, sektorer av ett och samma parti med samma program och en identisk verksamhet?

Man hade betonat den nya Internationalens utmärkande drag: ett starkt centraliserat parti som diskuterade sina problem På en kongress som samlades varje år eller oftare om det var nödvändigt, där debatterna skulle vara långa och fria, men besluten regel för alla. Ingenting gemensamt alltså med Andra Internationalen där varje parti hade frihet att handla som det ville. Genom det förakt man hyste för denna förrädarinternational hade man kunnat tro att alla de som kom till Tredje Internationalen var överens om denna grundläggande uppfattning.

Men så snart enhetsfronttaktiken förelades de kommunistiska partierna visade det sig att så inte alls var fallet.

De reaktioner den framkallade var olika alltifrån ett reserverat gillande – taktiken var nämligen inopportun – till ett absolut förkastande. Den kallades då för ett steg tillbaka, ett avsteg från kommunismens grundsatser. I Tyskland där den fick sin första tillämpning, där partiet hade en god arbetarbas och där spartakismens inflytande fortfarande levde kvar, utvecklade den sig utan alltför många störningar. Den framkallade dock, framför allt i Berlin, en aktiv opposition som lät mycket tala om sig.

Den mest originella inställningen till enhetsfronten hade det italienska kommunistpartiet. Partiet hade självt bildats på ett sätt som var olikt andra kommunistpartiers. Det hade inte gjutits i samma form. Ingen av ledarna för det gamla socialistpartiet satt i dess styrelse, som var helt i händerna på bordiguisterna eller åtminstone helt dominerad av dem. Helt fria från alla dragningar till höger eller mitten gav Bordiga och de kommunister som omgav honom sin prägel åt partiets program och aktivitet. De var unga, bildade och intelligenta, men helt vid sidan om eller ovanför arbetarrörelsen. För dem var kommunistpartiet revolutionens förtrupp, och dess styrelse utgjorde generalstaben. De trodde också att de lätt kunde svara på Internationalens appell. Enhetsfront i fackföreningarna? Vi har ingenting emot det. Kontakter kan etableras mellan de kommunistiska och reformistiska fackföreningsledarna med sikte på gemensamma aktioner för att genomdriva kraven. Men partiet kan inte göra något av detta slag. Det måste bevara sin revolutionära renhet. Det kan inte agera ihop med de gamla socialistledare, som det har eliminerat.

Det var inom det franska kommunistpartiet som man blev mest omskakad. Enhetsfronten ställde partiet inför en kris. Nästan hela dess styrelse förklarade den oacceptabel, ty den såg där ett tillfälle att öppet resa sig mot Kommunistiska Internationalens styrelse. Det parti som obestriddligen var det minst kommunistiska visade sig vara det mest fordrande. Om man undersökte sammansättningen av dess styrelse förstod man lätt vad denna paradox dolde. Styrelsen bestod framför allt av journalister och deputerade varav flera kom från det gamla partiet. Den hade dåliga kontakter med fackföreningsrörelsen. De mest uppriktiga styrelsemedlemmarna ägnade sig framför allt åt verbal aktivitet.

De flesta tålde inte kritiken från Kommunistiska Internationalen. Taktiken skulle tillåta dem, trodde de, att ta en lätt revansch i en debatt, där det skulle vara de som avslöjade 'opportunisten' och bristen på sammanhang hos Kommunistiska Internationalen. Partipressen laddade upp men gjorde ingen ärlig presentation av taktiken utan kritiserade den enbart på ett ironiskt eller indignerat sätt. Styrelsekommittén samlades för att diskutera. I den resolution som antogs nöjde man sig inte med att förklara taktiken 'omöjlig' att tillämpa i Frankrike. Man ansåg dessutom att taktiken för Internationalen utgjorde en 'fara mot vilken man borde skaffa sig garantier'. Partisekreteraren Frossard, var säker på att få ett mycket stort gillande, och sammankallade en extra konferens med de federala sekreterarna. Den hölls i Paris den 22 januari 1922.

Det fanns inom partiet en vänsterriktning som framför allt bestod av nykomlingar som var uppriktigt lojala mot den ryska revolutionen. Det var de som hade framtingat anslutningen till Internationalen, och de var fortfarande benägna att godta Internationalens beslut. Den här gången gjorde de det utan entusiasm. En av dess medlemmar steg dock upp i talarstolen för att försvara taktiken, vilken de federala sekreterarna, den ene efter den andre, fördömt (46) eller försiktigt godtagit (12). Han gjorde det på ett sådant sätt att hans inskridande blev en verklig katastrof. Det var han som vid detta tillfälle lanserade den formulering som skulle bli berömd: 'hönsplöckning'. Han förstod inte varför enhetsfronten framkallade sådan oro. Det var, förklarade han, bara en skicklig manöver för att dra till sig de socialistiska partiernas och de

reformistiska fackföreningarnas anhängare – man skulle plocka dem en och en liksom man plockar fjädrarna av en höna. Som man kan förstå började den nu förvarnade ‘hönan’ att flaxa, kackla och skrika, till åhörarnas stora glädje och den, oskyldige ‘plockarens’ förvåning.

På grund av denna förvirring, som framkallats av en låtsad eller verklig brist på förståelse, blev en allmän diskussion nödvändig. Kommunistiska Internationalens styrelse hade i förväg bestämt sig för att sammankalla en utökad exekutivkommitté. Dessa stora kommittéer, som blev allt vanligare, var i själva verket små kongresser. Till de ordinarie medlemmarna av exekutivkommittén slöt sig delegationer som särskilt utvalts av sektionerna. Detta gjorde tillsammans ett hundratal deltagare. Kommittén sammanträdde den 21 februari till den 2 mars 1922 i Kreml, i Mitrofanovskijsalen, samma sal där den första kongressen hållits, som i mars 1919 hade proklamerat den Tredje Internationalen. Debatterna blev mycket intressanta. Inramningen och arten av diskussion uteslöt all retorik och allt onödigt prat. Man var tvungen att komma med allvarliga argument för att rättfärdiga sin åsikt, sina tolkningar och framför allt sina utkastade anklagelser. Fransmännen, som varit särskilt aggressiva, var inte sena att lägga märke till detta. De av dem som var mest angelägna om en försoning, åtminstone till formen, understödde tesen att enhetsfronttaktik var meningslös för Frankrike. De försäkrade att de ‘oliktänkande’ – dvs. de som lämnat partiet efter det att man röstat för anslutning till Tredje Internationalen – numera bara utgjorde en liten grupp. De hade bara lyckats få med sig majoriteten av deputeraderna. Deras tidning hade en liten upplaga, ‘medan däremot vi med *l’Humanité* når hela arbetarklassen’. Samma sak var det med fackföreningarna, den splittring, som de reformistiska ledarna drivit fram, hade varit förödande för dem själva.

Det fanns en viss sanning i deras försäkringar, men tablån var ändå väl optimistisk. Den fackliga splittringen, som blivit definitiv vid början av året, hade till fullo visat att Jouhaux och hans vänner hållit sig kvar i ledningen för C.G.T. enbart genom manövrer och finter. De hade bara en begränsad styrka på sin sida som dock inte kunde nonchaleras. Och den proletära frontens enighet var nödvändig, ty genom den kunde man åter samla arbetarna inom fackföreningarna sedan de otåliga och besvikna lämnat de fackföreningsorganisationerna, vilket över en miljon hade gjort.

Dessa okuvliga bildade en egendomlig grupp som visade upp en hållningslös ‘vänsterism’ som framför allt var verbal. De blev ganska förvirrade när Trotskij – det var han som utarbetat rapporten – visade genom olika citat ur deras artiklar som skrivits i Paris, men som de inte haft mod att ta upp i Moskva, att deras s.k. revolutionära omedgörlighet inte avslöjade något annat än likgiltighet – frivillig eller inte – för arbetarrörelsen, en felaktig tolkning av den föreslagna taktiken och en djupt liggande fientlighet gentemot Kommunistiska Internationalen.

Italienarna kom dem till oväntad hjälp. Deras inställning var som vi sett en helt annan. De beklagade sig aldrig över Moskvas ‘diktatur’ – de hade gärna sett att den förstärktes. Bordiga hade inte kommit. Det var Togliatti – han hette då Ercoli – som ledde delegationen. Han hade tydligen sina uttryckliga instruktioner, ty han motstod attackerna som kom från alla håll. Den ryska delegationen ställde upp Lunatjarskij mot honom. Han hade ännu aldrig förekommit på Kommunistiska Internationalens kongresser, men han talade flytande italienska och kunde alltså tala med italienarna på deras eget språk. Men Ercoli rubbades inte av detta utan gick till och med på att underteckna en gemensam deklaration med fransmännen. I den resolution som kommittén antog, konstaterades att debatterna hade visat att enhetsfronttaktiken ingalunda betydde ett försvagande av oppositionen mot reformismen. I resolutionen fortsattes och utvecklades den taktik som utarbetats vid Kommunistiska Internationalens tredje kongress, och det gavs en exakt tillämpning åt lösenordet: ‘Gå till massorna.’ Kommitténs styrelse fick i uppdrag att fastställa, i samarbete med delegationerna, ‘de praktiska mått och

steg som utan dröjsmål måste vidtas i respektive länder för att tillämpa taktiken, vilken – det behöver inte sägas – måste anpassas efter situationen i varje land’.

Minoriteten avgav en deklARATION. Spanjorerna hade anslutit sig till italienarna och fransmännen. (Partidelegaterna från Madrid kunde dock inte som fransmännen göra anspråk på att enbart stå inför ett socialistiskt parti och skelettlänkande fackföreningar.) Den böjde sig inför majoritetsbeslutet med följande ord: ‘Ni kan vara förvissade om att vi nu liksom tidigare kommer att förbli disciplinerade och trogna Tredje Internationalens resolutioner.’

Exekutivkommittén nöjde sig inte med att bara diskutera taktikfrågan. Dagordningen innehöll många andra frågor, och man var dessutom tvungen att ägna sig åt en intern fråga i det ryska kommunistpartiet. Detta hade skakats av ett brev som undertecknats av 22 medlemmar i Arbetaroppositionen, om de åtgärder som vidtagits mot deras riktning. Att de bestämt sig för att vända sig till Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté, skrev de, var just därför att frågan om enhetsfronten borde diskuteras där. De tillade: ‘Vi förespråkar enhetsfronten sådan den tolkats i Kommunistiska Internationalens teser, och vi åberopar er med en uppriktig önskan att göra slut på alla hinder för att få till stånd enighet om enhetsfronten inom det ryska kommunistpartiet... Partibyråkraterna och fackföreningarna har förenat sina krafter för att missbruka sin makt och bryr sig inte om besluten på våra kongresser, som givit order om tillämpningen av arbetardemokrati. Våra fraktioner i fackföreningarna och till och med på kongresserna har frångått rätten att uttrycka sin vilja vid valet av centralkommittéer. Sådana metoder leder till karriärism och servilitet.’ Bland de undertecknade fanns några mycket gamla medlemmar i partiet – två stycken från 1892 – och nästan alla från före 1914.

Brevet skickades för en granskning till en kommission i vilken Clara Zetkin, Cachin och Terracini ingick. I en resolution som enhälligt antogs, förklarade denna: att kommissionen inte kunde erkänna de 22 kamraternas klagomål. De faror de pekade på hade alltid uppmärksamats av det ryska kommunistiska partiets styrelse, och det bästa sättet att bekämpa dem var att stanna i partiet och handla inom det som en disciplinerad medlem. ‘Det var Cachin som fick uppdraget att rapportera inför kommittén. Det var förvisso inget lyckligt val. Ingen var mindre kvalificerad än han att förmana och råda gamla ryska revolutionärer. Han var väl känd för sitt förtroliga umgänge med Mussolini i början av första världskriget, för sin chauvinism, sina attacker mot bolsjevismen och sin anmärkningsvärda förmåga att följa med strömmen. Sjljapnikov som bott och arbetat i Frankrike såg i detta val ytterligare en skymf. När han lämnade kommittén sade han vredgat till mig: ‘Hade ni inte kunnat välja något bättre än den där nollan att fördöma oss!’

Efter tre års imperialistiskt krig och tre års inbördeskrig låg Ryssland i ruiner. Man hade just kunnat sätta igång återuppbyggnaden och samla sina resurser för att organisera sin fredsekonomi, då landet drabbades av en ny katastrof. En ovanlig torka, som börjat på våren och varat hela sommaren igenom, hade förstört skördarna. Skoningslöst brände solen all vegetation. Följderna av ett sådant gissel skulle varit förskräckliga under vilka omständigheter som helst. När det nu inträffade efter sex års förstörelse blev det en ohygglig katastrof, och hungern ödelade hela landsdelar. Torkan var ingen okänd företeelse i Ryssland utan hade drabbat landet flera gånger under tsartiden, senast 1891. Detta hindrade dock inte Sovjetunionens fiender att lägga skulden på bolsjevikerna – vilket dessutom gav dem ett skäl att förbli döva inför de vädjanden om hjälp som Sovjetunionen riktade till världen, och till alla som bevarat sin mänskliga solidaritet. Men dessa var inte många. De män som räknat med väpnade interventioner för att slå ned regimen och misslyckats, gladdes nu. De såg i hungern en senkommen bundsförvant som skulle hjälpa dem att hämnas.

Även bland dem som inte var förblindade av hat och som helt enkelt vaktade på tillfället när sovjeterna skulle vara tvungna att förhandla med Västerlandet på dess villkor, talade man

öppet om det döende Ryssland. Det var i denna anda som *Europe nouvelle* publicerade en stor artikel med titeln 'Västerlandet inför det döende Ryssland'. Efter att ha försäkrat att västvärlden ville göra allt för att bekämpa detta gissel slutade författaren: 'En helhetsplan måste göras upp. Västerlandet bör bege sig till Ryssland liksom upptäckaren beger sig till kolonien, med järnvägsmateriel, sanitär utrustning och redskap. Endast då kommer arbetet att kunna bestå. Garantier måste självfallet krävas.'

I klartext menade man alltså att kolonisera Ryssland. Men dessa människor hade för bråttom. Sovjetryssland var grymt skadat, men inte döende. Landet hade redan gått igenom svåra prövningar och denna hade varit värre än andra. Men man klarade sig ur den.

2. Världsekonomisk kris – Lloyd George föreslår en konferens – Cannes

Sovjetryssland hade sina inre svårigheter. Kommunistiska Internationalen byggdes inte upp utan bakslag. Det var helt naturligt. Men under dessa fredsår lyckades inte heller stormakterna finna sin väg. Efter den korta period av konstlat välstånd hos de allierade, som kommit efter kriget, utvecklades en ekonomisk kris som var mer eller mindre allvarlig i olika länder. Det nya Europa sådant som det framstod efter förhandlingarna, erbjöd Frankrike möjligheten att på nytt bli kontinentens stormakt. Genom att man behärskade järntillgångarna i Lothringen kunde Frankrike bestämma sina villkor för att i Tyskland komma åt det oundgängliga kolet i Ruhr. Lilla ententen – Tjeckoslovakien, Jugoslavien, Rumänien och Polen – blockerade det amputerade Tyskland och garanterade Frankrikes säkerhet, samtidigt som fransmännens politiska och ekonomiska hegemoni i Centraleuropa och på Balkan var obestridlig. Men den franska bourgeoisien var inte vuxen en sådan roll. Antingen det nu berodde på att man försvagats av förlusterna i kriget – 1.500.000 döda – eller på att den kraft och den entusiasm som var nödvändig för stora åtaganden inte längre fanns, så förnedrade man sig med att sätta igång en envis och dum hämndaktion mot Tyskland. Dessa professionella nationalisterna var oförmögna att tänka på något annat än territoriella krav: Elsass-Lothringen, Sarre, Rhens vänstra strand, där de förgäves försökte locka fram quislingar. Och framför allt, Tyskland borde betala.

Några deklamationer gjorda av olika personer till Robert de Jouvenel är mycket instruktiva: Först Rathenaus uttalande: 'Fransmännen kan inte gå med på ett sådant system (dvs. Tysklands deltagande i stora gemensamma arbeten). De är som små butiksägare som lever i skräck för att se ett stort företag förverkligas, även om de tjänade på det, där det skulle se ut som om företagen tjänade pengar.' (La politique d'aujourd'hui.) Sedan Barres, litteratör och ordförande i Patriotiska Förbundet: 'Man har velat forcera vår industriella utveckling och vända våra bästa krafter till den ekonomiska expansionen. Man förfalskar på så sätt den franska lyckan.' Slutligen ett uttalande av Tardieu som inte upphör att förvåna: 'Dessa problem är framför allt moraliska.' 'Vår gruppering av naturliga krafter, det är lillaententen, det är Italien och Belgien.'

Med denna inskränkta politik var de ofta förekommande konferenserna på vilka de allierade försökte lösa efterkrigsproblemen dömda att misslyckas. Fransmännen fann sig ideligen isolerade och i opposition till amerikanerna som påminde dem om deras skulder, och engelsmännen som ivrigt försökte få till stånd det stora handelsutbyte som var nödvändigt för deras ekonomi. Med Italien grälade man om Syrien som de allierade tilldelat Frankrike i maj 1915 för att landet skulle gå med i kriget på deras sida.

Engelsmännen var otåliga då de hotades av en enorm armé av permanent arbetslösa. Man föreslog en konferens till vilken alla nationer skulle inbjudas för att studera återuppbygganden av den europeiska ekonomin. Ett förberedande sammanträde hölls i Cannes. Mot slutet inträffade en teaterkupp: Briand – som då var konseljpresident – blev plötsligt kallad till Paris

och tvungen att avgå. I hans frånvaro hade Millerand och Poincaré organiserat en intrig mot honom. Poincaré återfick makten, tog hand om utrikespolitiken och gjorde Barthou till vice konseljpresident. Briand hade genomfört ett kraftprov genom att regera i nästan ett år med *Chambre nationaliste du Bloc national*. Poincaré ville att man skulle ställa villkor för Rysslands deltagande i konferensen. Och även där ställdes pengarna i första rummet. Liksom Tyskland borde Ryssland betala, betala den gamla regimens skulder, betala krigsskulder och dessutom de summor som Frankrike lagt ut för att understöda de kontrarevolutionära företagen och deras olycksaliga generaler. En liberal engelsk tidning, *The Daily News*, frågade då Poincaré om han var villig att ge sina engelska och amerikanska fordringsägare de garantier som han krävde av Sovjetryssland. Som sammanfattning av sammanträdet i Cannes kan sägas att Sovjetryssland officiellt blev inbjudet att delta i den internationella konferens som skulle hållas i mars i Genua.

Radek underströk betydelsen av omsvängningen i stormakternas politik gentemot Ryssland: de erkände underförstått det definitiva fiasko som de kontrarevolutionära kampanjerna inneburit. 'Oförmögna att segra med vapen var de borgerliga regeringarna tvungna att tolerera Sovjetryssland och försöka förhandla med ryssarna.' Det var vad *Temps* å sin sida fick erkänna genom att skriva dessa melankoliska rader: 'Trots sina brott försvarar regimen landets självständighet och talar i det ryska folkets namn.'

Om president Wilson fått som han velat skulle en allmän konferens hållits efter kriget i början av 1919, där bolsjevikerna skulle ha deltagit. Förslaget stötte på motstånd från Pichon, Clemenceaus utrikesminister, som i stället för att vilja förhandla med bolsjevikerna ville störta dem med väpnad intervention. Bättre informerad och mera klarsynt än sina antagonister, försökte Wilson förgäves få dem att förstå att bolsjevismen inte kunde besegras med vapen. Han fick stöd av Lloyd George som vid denna tid kunde frukta en revolutionär rörelse i England. För att inte tappa ansiktet förklarade denne att bolsjevikerna inte borde få stå på samma plan som de andra medlemmarna utan att man skulle följa 'det romerska imperiets sed när det vände sig till statscheferna i angränsande skattskyldiga länder, för att dessa skulle avlägga räkenskaper för sina handlingar. Till sist blev bolsjevikerna inbjudna men inte som 'skattskyldiga', vilket skulle varit mer än löjligt. Konferensen skulle samlas på en ö i Marmarasjön, Prinkipo. Men den ägde aldrig rum. Representanterna för de s.k. ryska regeringar som inte var bolsjevikiska, vägrade att sammanträffa med bolsjevikerna, och det räckte för Clemenceau för att vinna tid och överge idén helt och hållet.

3. De tre Internationalernas delegater i Berlin

På detta sätt var stormakterna tvungna att på grund av sina inre svårigheter försöka lösa det fundamentala problemet med att bygga upp den europeiska ekonomin och även världsekonomin. Men hade arbetarorganisationerna inget att säga? Skulle de ännu en gång låta kapitalismakterna agera ensamma? Resultatet av deras konferenser var bara att de lyckats få den europeiska ekonomin att gå ur led. Skulle de inte frestas att återuppbygga ekonomin på arbetarklassens bekostnad, sedan de konstaterat sitt misslyckande? Internationella Unionen av Socialistiska Partier, som man kallade för två-och-en-halv-Internationalen, emedan den befann sig mittemellan den Andra och den Tredje, trodde inte det. Den tog initiativet till en konferens med representanter för de tre Internationalerna som skulle hållas på samma gång som stormakternas internationella konferens (det var den danske socialistledaren Stauning som kommit upp med förslaget) fullföljde sitt arbete, och den skulle parallellt utarbeta sitt program för Europas återuppbyggnad.

Efter förberedande sammanträffanden i Bern och i Innsbruck hade en 'Internationell union av socialistiska partier' hållit sin första konferens i Wien från den 22 till den 27 februari 1921. Dess program vilade på 'klassernas revolutionära kamp'. Den proklamerade nödvändigheten

av att försvara Sovjetryssland och att sätta igång en allmän aktion mot ententens imperialistiska excesser, 'ett mål som inte kan uppnås om inte det internationella proletariet enar sig på grundval av den revolutionära socialismens principer med den orubbliga viljan att fortsätta kampen, och om det inte åter samlar sina krafter i en mäktig internationell organisation'.

Denna organisation kunde inte vara Tredje Internationalen 'emedan denna gör anspråk på att underställa alla partier en allsmäktig kommitté'. Ännu mindre 'den så kallade Andra Internationalen' eftersom den är 'oförmögen att inom sig samla proletarietets levande krafter' och därför att den 'numera enbart utgör ett hinder för den internationella socialistiska enigheten'.

Unionen omfattade vid sitt grundande de socialdemokratiska partierna i Österrike, Jugoslavien, Lettland, Ryssland (mensjevikerna), de Oavhängiga i Tyskland, de socialistiska partierna i Frankrike, Förenta Staterna, Independent Labour Party i Storbritannien, det tyska socialistiska partiet i Tjeckoslovakien, en fraktion av det schweiziska socialistiska partiet och den judiska, socialistiska organisationen Poale-Zion. Den försäkrade att den inte var en International, men en union som skulle bli grunden till en International.

Unionen utgjordes av de socialistiska partier som inte velat sluta sig till Andra Internationalen. De ansåg att de inte kunde gå samman med Moskva, men vägrade att bilda partier med sådana personer som Noske, Scheidemann, Vandervelde och Henderson. De kritiserade dem mycket vederhäftigt och sakligt, men när allt kom omkring beblandade de sig med dem var gång ett viktigt beslut behövde fattas. De talade väl, men handlade illa eller inte alls: detta var den mensjevikiske ledaren Leon Martovs personliga tragedi.

När den utökade exekutivkommittén hade fått reda på initiativet från Internationalen i Wien, beslöt den sig för att ge sitt stöd och accepterade att skicka en delegation till det planerade mötet. Kommittén tillade att den för sin del skulle föreslå att alla fackföreningskonfederationer och fackföreningscentraler skulle delta i konferensen, såväl nationella som internationella, den internationella fackföreningsfederationen i Amsterdam, den röda fackföreningsinternationalen, C.G.T., l'Unione Sindacale Italiana, American Federation of Labor, de anarko-syndikalistiska organisationerna, I.W.W. och fabrikskommittéerna. Man föreslog likaså att till dagordningen skulle läggas 'förberedandet av kampen mot framtida imperialistkrig, återuppbyggandet av ödelagda landsdelar samt revision av de imperialistiska fördragen från Versailles och andra platser. Enhetsfronttaktiken bör göra sig gällande på ett så vidsträckt fält som möjligt.' Exekutivkommitténs resolution sade vidare att kapitalisterna världen över bereder sig för en systematisk kamp mot arbetarklassen. 'Överallt har lönerna sänkts, arbetsdagen förlängts och de arbetslösas situation förvärrats. Kapitalisterna försöker att på arbetarklassens axlar lägga bördan av den stora världsslaktens finansiella och ekonomiska följder.'

Sedan Andra Internationalen också accepterat förslaget från Unionen i Wien samlades man den 2 april i Berlin.

Kommunistiska Internationalen hade i spetsen för sin delegation sänt Radek och Bucharin som representanter för Internationalen och det ryska kommunistpartiet. Vojovitj representerade den kommunistiska ungdomsinternationalen, och Clara Zetkin det tyska kommunistiska partiet. Bordiga och Frossard hade kallats och begav sig direkt till Berlin för att representera de italienska och franska kommunistpartierna. Šmeral kom från Prag. Jag för min del representerade den Röda Fackföreningsinternationalen.

De tyska socialdemokraternas parlamentariska fraktion hade till vår disposition ställt den stora sal som de disponerade i Reichstag för sina överläggningar. Delegationerna grupperade sig runt

T-formade bord. Fritz Adler, som var ordförande, satt i centrum med delegaterna från wienerunionen, medan representanterna för Andra Internationalen satt vid T:ets ena stapel långt ifrån delegaterna för Tredje Internationalen, som satt i motsatt riktning vid den andra stapeln. Adler höll ett optimistiskt öppningstal, och sedan läste Clara Zetkin den deklaration som hon i enlighet med exekutivkommitténs instruktioner skulle underställa konferensen vid diskussionernas början. Det var en kommenterande förklaring till den resolution som exekutivkommittén antagit.

Andra Internationalen samlade fortfarande stora skaror: den tyska socialdemokratin, the Labour Party och ett parti som inte var så betydande till sitt antal, nämligen det belgiska arbetarpartiet, men vars ledare var Vandervelde, De Brouckère, Huysmans, ordförande och sekreterare i Andra Internationalen före 1914. Det var Ramsay Mac Donald som först tog till orda i Andra Internationalens namn. Tonen i talet var moderat, något av en predikan och knappast uppmuntrande, ty han ville ställa villkor för Kommunistiska Internationalens närvaro och för det fortsatta arbetet. Den Kommunistiska Internationalen, sade han, måste avstå från att angripa Andra Internationalens ledare. Den måste upphöra med infiltration. Slutligen bör de socialister som är fängslade i Ryssland frigges. Sedan talade Wels, den tyska socialdemokratins ledare och Vandervelde på ungefär samma sätt, och den sistnämnde opponerade sig dessutom mot att en revision av Versaillesfördraget var inskrivet på dagordningen. 'Vi riskerar att spela Stinnes i händerna', sade han.

Radek underströk det olämpliga i dessa anspråk. Vi har svarat på upproppet från Wien, och vi ställer inga villkor för någon. Vi bekymrar oss endast för att organisera arbetarnas försvar mot den kapitalistiska offensiven. Men 'vill ni ha en konferens med polemik och diskussioner är vi redo. Men vår konferens kommer då att te sig helt meningslös'.

Häftigheten, ja till och med brutaliteten i polemiken var ingen nyhet. Den hade förekommit redan i Andra Internationalens partier, i Tyskland mot Bernstein och hans revisionist-partisaner, i Frankrike under Dreyfusaffären, och sedan Millerand inträtt i ministären hade Guesdes anhängare överhopat sina motståndare med grova förolämpningar. Vid den kongress som hölls alldeles innan första världskrigets utbrott hade Guesde anklagat Jaurès för 'socialistiskt högförräderi', därför att denne givit sitt gillande åt Keir Hardie-Vaillantmotionen som förespråkade en generalstrejk mot kriget. Vad beträffar infiltrationen hade reformisterna aldrig tvekat att praktisera den när de ansåg att den var nödvändig för att försvara sin politik, men de gjorde det utan att erkänna det.

När ordföranden avslutade sammanträdet kunde man se Serrati inbegripen i en livlig konversation med Otto Bauer. Serrati satt illa till i det italienska socialistiska partiet sedan han berövats hela sin vänsterflygel. Han var nu mycket isolerad och sneglade alltid mot Moskva. Man sade om hans lilla grupp att det var en tre fjärdedels International. Just när de skulle skiljas höjde Otto Bauer rösten, och man hörde honom säga till Serrati: 'Jag är inte överens med er', i en ton som inte tillät någon motsägelse.

Under en översättning hade en gamling med vitt hår och rosiga kinder dykt upp i församlingen. Det var Kautsky. De av oss som ännu inte träffat honom var förvånade. Det var inte på detta sätt som de föreställt sig 'påven' från *Neue Zeit* före 1914, försvararen av ortodoxin.

Radek redigerade på egen hand vår delegations definitiva svar på diverse motioner som framlagts på konferensen. Det tycktes som om det bland oss inte kunde råda någon oenighet. Han samlade oss för att vi skulle få läsa det innan han lämnade det till Fritz Adler. Vi upptäckte till vår förvåning, att vi med denna text engagerade oss i en fråga som inte tillhörde vår kompetens. Som delegater från Kommunistiska Internationalens exekutivkommitté var vi helt fria att uttala oss för de två första villkoren eller förkasta dem. När det gällde det tredje

som rörde de fängslade socialisterna var det bara den sovjetiska regeringen som kunde bestämma. Bucharin påpekade detta. Det var ju helt klart och jag stödde honom, men Radek tappade behärskningen och for ut mot Bucharin. Denne hade varit mycket vänlig, men kastade nu dossiern i bordet med orden: 'Eftersom du kritiserar det jag gör, kan du åta dig svaret själv.' Man lugnade ner Radek, som återtog sin text, och därefter var det bara Bordiga som bad att få protokollföra sina reservationer vad beträffar enhetsfronten. Hans orubbliga envishet utvecklade sig till rena manin.

Som man mycket väl kunnat förutse, förebrådde oss Lenin vid vår återkomst till Moskva. 'Vi har betalat för dyrt', var titeln på den artikel i vilken han formulerade sitt omdöme om konferensen och dess resultat:

'Vad blir då slutsatsen härav? Slutsatsen blir framför allt att kamraterna Radek, Bucharin och andra, vilka representerade Kommunistiska Internationalen, handlade oriktigt. Vidare. Framgår det därav att vi måste bryta den överenskommelse vi undertecknat? Nej. Jag tror, att en sådan slutsats vore oriktig och att vi inte bör bryta den överenskommelse vi undertecknat. Vi bör bara göra den slutsatsen, att de borgerliga diplomaterna denna gång visat sig vara skickligare än våra... Kamraterna Radeks, Bucharins och andras fel är inte stort, eftersom det mesta vi riskerar är, att Sovjetrysslands fiender, uppmuntrade av Berlinkonferensens resultat, kommer att organisera ett par tre kanske framgångsrika attentat mot enskilda personer. Ty nu vet de på förhand, att de kan skjuta på kommunister, emedan de har den chansen att sådana konferenser som den i Berlin hindrar kommunisterna att skjuta dem.'

Överenskommelsen innebar att man skulle bilda en kommission med nio medlemmar – tre från varje International – som skulle följa arbetet på konferensen i Genua och därefter sammankalla en världsomfattande arbetarkongress. Andra Internationalens delegater hade bara undertecknat för formens skull. De ville till intet pris få till stånd en sådan kongress. De hade definitivt bestämt sig: det var tillsammans med bourgeoisien de ville arbeta. De manövrerade för att förhindra kommissionen att samlas. Den dog utan att man behövde sörja dess fränfalle, ty den hade i själva verket aldrig levat.

4. Genua och Rapallo

Den internationella konferensen i Genua fick stor betydelse bara genom det att den kom till stånd. Det var första gången sedan kriget som man runt samma bord kunde se representanter från alla nationer. Klassificeringen i allierade och fiender upphörde. Men detta betydde inte att man därför skulle kunna uppnå samförstånd eller förverkliga ens ett minimum av överenskommelser. Den lilla politiska operation, som avslutat sammanträdet i Cannes, visade att Frankrike ämnade bli hårdare i sin attityd som omedgörlig fordringsägare, något som i världens ögon fick Frankrike att framstå i Shylocks föga avundsvärda roll. Briand hade visat – kanske beroende på att han kom från den revolutionära socialismen – en förståelse för händelserna och den europeiska situationen, som man sällan träffade på hos franska politiska ledare. Det hade stått klart att Frankrike vid krigsslutet skulle vara utmattat, vilken utgång kriget än skulle få. Han hade föreslagit att man välvilligt skulle ta emot de tyska och österrikiska fredstrevorna. Senare drog han upp riktlinjerna för en europeisk federation, som dock stötte på motstånd från den inskränkta nationalism som kriget uppväckt. Poincaré hade alltså sina skäl att vara misstänksam mot honom, och för att vara säker på att själv vara företräd i Genua hade han skickat Barthou som hade samma politiska skolning som han själv: samma karriär, samma brist på förståelse för ekonomi, samma tyskhat och samma hat mot Sovjetryssland.

Det stod ganska snart klart att deltagarna i konferensen konstant skulle komma att stå inför ett Frankrike som med flit stängde vägen för en sund uppfattning av den europeiska ekonomin. England insisterade; man hade mer än någonsin behov av att etablera ett handelsutbyte. Kriget

hade inneburit en utmattning även för engelsmännen, och segern hade en bitter smak. Tillsammans med sina allierade hade de slagit sin kontinentala fiende, men endast för att se Amerika överta den angenäma och lönsamma herreroll som de själva så länge spelat i Europa. Engelsmännen kunde bättre se realiteterna, och de engelska politikerna hade alltid visat sig kapabla att anpassa sig till en ny situation. Även italienarna, som hade svårigheter med sysselsättningen stödde försöken till att nå en överenskommelse. Allt var lönlöst. Frankrike ville påtvinga Ryssland drakoniska villkor, värre än dem Tyskland fått gå med på i Versailles-freden. Fransmännen trodde att ryssarna var så försvagade att de skulle vara tvungna att acceptera dem. Resultatet blev ett annat. Eftersom de behandlades som paria – det ena landet därför att det var Tyskland och var besekrat, det andra därför att det var socialistiskt – ingick Tyskland och Sovjetryssland en överenskommelse, fördraget i Rapallo.

De franska chauvinisterna var rasande. Deras nederlag var fullkomligt. Representanterna för de övriga nationerna var irriterade på Frankrike, vars envishet och dumhet förhindrat att man uppnått enighet av något slag. Radek unnade sig nöjet att påpeka för Barthou, som författat en bok om Mirabeau, att denne folktribun en gång sagt: 'Folken uppnår inte självbestämmanderätt genom fördrag som undertecknas av tyranner.'

Amerika hade desavouerat Wilson. Amerikanerna hade inte velat gå in i Nationernas Förbund, men fortsatte dock att intressera sig för europeiska affärer och europeisk politik. De följde dem med så mycket större intresse eftersom merparten av staterna var deras gäldenärer, och de var inte heller sena att visa sitt missnöje när det gällde Frankrike. I början av januari 1922 'uppmanade senator MacCormick utrikesministern Hughes att upplysa kongressen om utgifterna i de europeiska länder som var skyldiga Förenta Staterna pengar, och orsakerna till deras ständiga kassabrist. Framför allt då vilka summor dessa länder lägger ner på militära utgifter och hur stor årlig ränta var och en av de europeiska gäldenärerna är skyldiga Förenta Staterna.' Och han förklarade: 'Den franska politiken har i allra högsta grad inte bara isolerat Frankrike från sina europeiska allierade, den har också förbluffat och desillusionerat Förenta Staternas folk under de senaste veckorna.'

Kommunisterna hade hoppats att konferensen i Genua skulle underlätta bildandet av en enad internationell arbetarfront, mobilisera socialisternas och arbetarnas organisationer för att dessa skulle förstärka sovjetdelegaternas aktion vid konferensen, genom att inför världen presentera den enda möjliga och solida basen för den europeiska ekonomins återuppbyggande. Därav blev intet. Arbetarklassen följde konferensen som åskådare. I Frankrike accentuerade motståndarna mot enhetsfronten sin kampanj mot Kommunistiska Internationalen, trots sina engagemang i exekutivkommittén, och gick så långt att de t.o.m. enrollerade Clara Zetkin i sina led. När den gamla kämpen hörde detta hade hon indignerat protesterat. Men hennes brev, som Publicerades i *l'Humanité*, gav tillfälle till fördubblade attacker mot Kommunistiska Internationalen. Amsterdaminternationalen höll samtidigt ett möte i Rom. Den inskränkte sig till en tvivelaktig verbal manifestation, som antog en motion förespråkande generalstrejk mot krig.

5. Processen mot socialistrevolutionärerna

Processen mot socialistrevolutionärerna, som varit på tal i Berlin öppnades i Moskva den 23 maj. Clara Zetkin meddelade Fritz Adler om den på följande sätt, i den Kommunistiska Internationalens delegations namn, den 8 maj:

'I vår delegations namn vill jag deklarerar följande:

1. De sex försvarare som ni nämnt i ert brev kommer att i denna egenskap lämnas tillträde till processen mot socialistrevolutionärerna i Moskva. Likaså kommer de tre socialistrevolutionärer som ni nämnt, att lämnas tillträde. Sovjetregeringen kommer att göra allt vad som står i dess makt

för att underlätta deras inresa i Ryssland. Resenärerna kommer att erhålla nödvändiga visa på den ryska ambassaden i Berlin. Processen är bestämd till den 23 maj. Ni ombeds att omgående vidarebefordra detta datum till de intresserade.

2. Vår delegation ber er att till den tyska socialdemokratins delegater i de nios kommission vidarebefordra följande: vår delegations handlingsfrihet i Tyskland är kringskuren av de tyska myndigheterna. Den preussiske inrikesministern har nyligen förbjudit kamrat Radek att tala offentligt i Düsseldorf, medan han givit tillstånd till herr Vandervelde, undertecknare av fredsfördraget i Versailles. Utrikesministern har gått ännu längre då han förbjudit kamrat Radek att bege sig till Düsseldorf.

3. En häktningsorder har utfärdats mot vår delegations sekreterare Felix Wolf, där han beskylls för att ha deltagit i marsaktionen 1921. Vi förväntar oss att den tyska socialdemokratin i de nios kommission omedelbart inskrider med all sin energi för att påtala dessa åtgärder. Om man skulle vägra ämnar vår delegation undersöka möjligheten av att de nios kommissions sammanträden förflyttas till Moskva, där dess representanter, vilken riktning de än tillhör, kommer att åtnjuta lika rättigheter.’

För att försvaret skulle få tillfälle att organisera sitt arbete uppsköttes den första sessionen till den 8 juni. De anklagade försvarades av Vandervelde, Rosenfeld, Theodor Liebknecht, Moutet, Wauters och flera ryska advokater bl.a. Jdanov, Muravjev och Taguer.

Anklagelseakten var förkrossande. Sedan socialistrevolutionärerna bestämt sig för att föra ett skoningslöst krig mot den sovjetiska regimen, hade de sökt samarbete med amiral Koltjak’ i Ural och med Denikin i södern, stödjande alla kontrarevolutionära företag. De hade bett om och fått hjälp från ambassaderna och på deras tillskyndelse gjort sig skyldiga till kriminella sabotage. De hade organiserat attentat mot sovjetiska ledare. De var ansvariga för bl.a. attentaten mot Uritskij, Volodarskij och Lenin. Allt de anklagades för var så grundligt bevisat att de knappast kunde förneka det. De försvarade sig emellertid med en utomordentlig kraft, tog upp procedurfrågor och gjorde in vändningar mot sekundära detaljer. De rättfärdigade sina handlingar med att det krig som de förklarat mot regimen var svaret på bolsjevikernas upplösning av den konstituerande församlingen. De presenterade sig som politiska motståndare, fast beslutna att ingenting förneka av sina idéer.

Pjatakov – domstolens ordförande – svarade Vandervelde, som ifrågasatt domstolens opartiskhet: ‘I alla tider har socialisterna vederlagt den grova lögnen om domstolarnas opartiskhet. I de borgerliga länderna är domstolarna de ägande klassernas åtalsorgan. I Ryssland försvarar de arbetarmassornas intressen. Inte desto mindre förstår de att objektivt undersöka de fall som underställs dem.’

Jag kan inte från denna första politiska process ge några personliga intryck. Jag hade varit tvungen att återvända till Paris när den började. Men alla vittnesmål var samstämmiga. De anklagade försvarade sig med stor energi under hela debatten och hade all frihet att göra det. Även om man kan ifrågasätta, deras skicklighet och diskutera deras politiska uppfattningar var’ det ingen som tänkte på att förneka deras personliga mod och offervilja, inte heller att förneka eller glömma deras partis historiska förflutna. Det var inte fråga om att förnedra dem, ännu mindre att tvinga dem att förnedra sig själva. De stod inför domstolen i sin fulla styrka och gjorde inte avsteg från sin övertygelse. Den som ledde dem var Gotz.¹

¹ ‘Gotz spelade en betydande roll, kanske framför allt bakom kulisserna, i den socialistrevolutionära fraktionen och i kärnan av sovjeten. Gotz var en terrorist från en välkänd revolutionär familj och var mindre pretentiös och mer handlingskraftig än de flesta av sina närmaste politiska vänner. Men eftersom man betraktade honom som ‘praktisk’, nöjde han’ sig med köksoperationer medan han överlämnade de stora frågorna till andra. Man måste för övrigt tillägga att han varken var talare eller författare, och att hans främsta tillgång var en personlig auktoritet som han skaffat sig under sina fängelseår.’ (L. Trotskij, *Ryska revolutionens historia.*)

Ett vittnesmål som gjorde stort intryck var Pierre Pascals. Då han tillhört den franska militärbeskickningen hade han på nära håll kunnat åse sina chefers underjordiska intriger för en kontrarevolution. 'Jag dechiffrerade själv, sade han, ett telegram i vilket det var tal om att använda terrorism. Jag kan bestämt försäkra att den franska beskickningen har uppmuntrat de attentat som verkställts i Ryssland. Dagen efter attentatet mot Lenin kom general Lavergne mot mig med en tidning i handen när jag anlände till beskickningen. – Har ni sett vad man säger om oss? frågade han. – Jag svarade ingenting. Han fortsatte: 'Jag vet inte om Lockhart¹ har med saken att göra, men jag har det i vilket fall inte.' Men när jag såg hur upprörd min chef var fick jag ett tydligt intryck av att hans förnekanden, för övrigt helt överflödiga i min närvaro om de hade varit uppriktiga, visade nervositeten hos en som var skyldig.' (Correspondance internationale, 23 juni 1922.)

Om attentatet mot Lenin uttryckte sig på följande sätt partiets centrala organ, som kom ut i Samara, där majoriteten av det socialistrevolutionära partiets centralkommitté befann sig: 'Straff inte hämnd' var artikelns rubrik.

'Ett förskräckligt slag har drabbat den bolsjevikiska sovjetiska makten: Lenin är sårad. Den alltför välkände ordföranden i Sovnarcom (Folkkommisariernas råd) är eliminerad för en tid om inte för alltid (kulan gick igenom lungan).'

'Det är ett slag mot sovjetmakten. Utan Lenin är den maktlös. Utan Lenin är denna makt feg och dum.'

'Vilka är de båda män som skjutit mot arbetar- och bondestatens chef? Det är vi okunniga om. Men eftersom handlingen utfördes efter ett arbetarmöte, förmodar vi att Lenin, liksom Volodarskij, har straffats av arbetarna. I vilket fall som helst är det demokratiska kretsar som utfört detta.'

I en artikel som publicerades före processen hade Trotskij gjort en kort historik över det socialistrevolutionära partiet. Han skrev:

'På nytt är det socialistrevolutionära partiet föremål för allmän uppmärksamhet, men på ett helt annat sätt än under februarirevolutionen. Det händer ofta att historien på detta sätt återkallar minnet av ett parti eller en man sedan det eller han begravts. 1917 dominerade det socialistrevolutionära partiet Ryssland i några månader eller kanske veckor. Sedan försvann det lika fort. Den aktuella processen ger oss tillfälle att göra en tillbakablick på detta partis växlande öden.

De första åren av detta sekel kallade Plechanov det socialistrevolutionära partiet för det socialreaktionära. Men i kampen mot tsaren och slaveriet spelade detta parti en revolutionär roll. Det fick bönderna att protestera, uppmanade studentungdomen till politisk aktivitet, grupperade under sin fana ett stort antal arbetare, som moraliskt och materiellt var knutna till landsbygden, och betraktade revolutionen inte från en proletär synpunkt, klasständpunkt, utan mera vagt från 'arbetets' synpunkt. Terroristerna sökte individuell strid och gav sina liv för att ta tsarens dignitärers. Vi kritiserar denna metod. Men under demonstrationerna hände det ofta att de mest hängivna marxistiska arbetarna kämpade mot polisen och kosackerna sida vid sida med 'narodnik' arbetare. Senare återfann de varandra i fängelset, på väg till Sibirien, i exil ... Alltsedan denna tid var det en klyfta som skilde den unge socialistrevolutionäre vävaren från Petrograd, alltid redo att ge sitt liv för arbetarklassen, från intellektuella som Avkantsiev, studenter från Heidelberg eller annorstädes, kantska och nietszscheanska filosofer, som på intet vis skilde sig från småborgerliga franska radikaler, kanske bara genom en mindre bildning och större illusioner.

Först kriget och sedan revolutionen påskyndade med en svindlande fart det socialistrevolutionära partiets förvittring. I synnerhet partiledarna föll hastigt då de stora händelserna krävde klara och precisa svar. Vi såg i Zimmerwald hur Tjernov plötsligt anslöt sig till den extrema vänstern och på så sätt avstod från den demokratiska bourgeoisie's 'nationalförsvar'. Sedan understödde samme Tjernov, som medlem av en borgerlig ministär juliöffensiven, i samförstånd med ententeländerna.

¹ Bruce Lockhart, Lloyd Georges personlige agent i Ryssland. Se hans bok, [Som politisk agent](#).

Slutet på förvittringsprocessen blev brytningen inom partiet: ledarna gick till Koltjak och Denikin medan arbetarna i mängder slöt sig till försvararna av den sovjetiska regimen.’

När debatterna var över dömdes fjorton av de anklagade till döden, men ett beslut från sovjeternas allryska exekutivkommitté specificerade ‘att straffet bara skulle utmätas om deras parti, genom uppror på landsbygden, spionage, attentat, förtal och förgiftande av samveten, fortsatte sin kriminella politik mot Sovjetryssland.’

6. Oktoberrevolutionens femte födelsedag – Kommunistiska Internationalens fjärde kongress

Enligt den regel Kommunistiska Internationalen antagit – en kongress varje år – borde den fjärde kongressen ha sammankallats till i juli. Man fördröjde den några månader för att den skulle sammanfalla med oktoberrevolutionens femte födelsedag, och den hölls i stället i Moskva mellan den 9 november och 15 december 1922. Men för den femte födelsedagen förflyttade sig kongressen ännu en gång till Petrograd, där den nya regimen utropats. Invigningsmötet ägde rum den 5 november klockan nio på kvällen i Folkets hus. Zinovjev lät de fem år som förflutit passera revy. Den 7 november ordnades möten i stadens alla kvarter. Det blev mer än tvåhundra. Jag blev utsedd att bege mig till Kronstadt tillsammans med Losovskij. Man förde oss först till Marinklubben. Fortfarande kunde man där se olika föremål som påminde om den fransk-ryska alliansen – ‘Kronstadtmatrosor’ hade förts från Toulon till Paris, när den ryska flottan besökt sin allierade i avsikt att elda folkets entusiasm för en allians som knappast kan betraktas som en sådan. Vi hade där ett bra tema för våra tal: igår regeringsallianser för kriget, idag proletariatens allians för att befria världen. Om det gångna årets smärtsamma händelser hade lämnat kvar något agg i sinnena hade vi under vårt korta besök inte tillfälle att ta reda på. Vi kunde bara konstatera entusiasmen hos åhörarna på mötena.

Vi återvände till Petrograd sent på kvällen. Dagen hade varit tröttsam, och när vi kom tillbaka till hotellet hade vi inte en tanke på annat än att vila oss. Men det var nationaldag. En födelsedagsceremoni pågick i våningen ovanför i festsalen, där en förskräckligt banal och bullersam orkester härjade. Vi var illa förberedda för detta slags nöjen, och efter att i anständighetens namn ha deltagit i banketten var vi glada att få dra oss tillbaka.

Dessa mottagningar och banketter var alltid ett allvarligt problem för de ryska kommunisterna, framför allt när det gällde att ta emot utländska delegater. Skulle man sätta dem på sovjetrysk diet eller skulle man behandla dem enligt den traditionella ryska gästfriheten? Frågan hade blivit aktuell för första gången på våren 1920 när en viktig arbetar- och fackföreningsdelegation anmälde sin ankomst. Centralkommittén övervägde frågan om menyn skulle innehålla vin . . .

En gång, emellertid, blev det en traditionell fest. Vissa frågor som stod på Internationalens exekutivkommittés dagordning hade gjort att ett ovanligt stort antal ryska kommunister sammanträdde. Sammanträdet hade pågått sedan morgonen när Zinovjev meddelade att man skulle göra en paus. Vi gick då in i en angränsande sal, där det var uppdukat ett stort smörgåsbord på bord täckta med vita dukar. Vi trodde det var hela menyn. Men det var bara det berömda ryska smörgåsbordet, efter vilket själva måltiden började. Vi hamnade vid Kollontajs bord. Vi hade redan träffat henne, men det var första gången vi fick tillfälle till ett riktigt samtal. Vi frågade ut henne om ‘Arbetaroppositionen’ vilken hon lett tillsammans med Sjljapnikov – en ganska egendomlig kombination, ty ingenting i hennes ursprung eller föregående verksamhet tycktes ha förberett henne för denna nästan syndikalistiska inställning. Men vi kunde inte få ut något av det. Arbetaroppositionen hade fördömts av det ryska

kommunistpartiet, beslutet hade ratificerats av Internationalen och händelserna utvecklade sig snabbare och snabbare. Det var en historia från det förflutna.

På morgonen den 13 november före öppningssessionen var salen i stora palatset, där kongressen skulle hållas mer än vanligt fullpackad. Alla delegaterna var på plats, och åhörarna satt samlade i den del av salen som reserverats för dem. De föregående sammanträdena hade ägnats åt Zinovjevs rapport och diskussion av den. Nu var det Lenin som skulle tala. Han hade drabbats av sin första hjärnblödning, under det här året, i början av maj. I partiet och i regeringen var man förkrossad. Lenin hade fått en sådan ställning att man inte kunde vänja sig vid tanken på att fortsätta revolutionen utan honom. Man hoppades och ville hoppas att hans robusta konstitution och läkarnas utomordentliga vård skulle övervinna sjukdomen. När vi nåddes av nyheten kan man säga att Lenin redan var konvalescent,¹ och när delegaterna anlände till Moskva var de böjda att tro att oron varit överdriven, eftersom Lenin skulle presentera sin rapport vid kongressen.

I vanliga fall var han inte ofta närvarande vid sessionerna även om han noga följde debattens gång. Han kom och gick alltid med samma diskretion, ofta utan att man lade märke till det. Den här morgonen var han förste talare. Delegaterna väntade spánt på honom. När han kom in reste sig alla spontant och sjöng Internationalen. Så snart han stigit upp i talarstolen, började han sin rapport med följande ord: 'Kamrater, jag har blivit utsedd till förste talare, men som ni kan förstå kan jag inte efter min långa sjukdom hålla något långt tal.' De som såg honom för första gången sade: Det är fortfarande Lenin. För andra var det annorlunda. I stället för den livlige Lenin, som de var vana att se, var mannen framför dem tydligt märkt av förlamningen, hans drag var stela och han rörde sig som en automat. Hans sätt att tala, som varit enkelt, snabbt och självsäkert, var nu tveksamt och hackigt. Ibland fann han inte orden. Den kamrat som skulle hjälpa honom gjorde det illa, och Radek sköt honom åt sidan och tog hans plats.

Men hans tankar var fortfarande klara och han redogjorde på ett mästerligt sätt för sina huvudprinciper. Han var tvungen, hade han sagt, att inskränka sig till att tala om de viktigaste frågorna, och den viktigaste var NEP, som nu hade arton månader bakom sig. Man kunde bedöma resultatet. Det som Lenin då sade är så väsentligt, så karakteristiskt för honom, hans teknik och metod – total avsaknad av onödigt prat och bluff – att jag ansett det nödvändigt att ge hans sammanfattning in extenso i slutet av boken. Det var också hans sista inskrifning i Kommunistiska Internationalens liv. I denna egenskap utgör hans tal ett dokument av ovanligt värde. Jag skall alltså här begränsa mig till att helt kort peka på de idéer han redogjorde för. Först och främst NEP:s allmänna betydelse som en reträtt, ty den gäller för alla och kommer att bli nödvändig för alla. Man måste överallt tänka på den, förutse och förbereda den. Om vi studerar resultaten, kan vi säga, att vi med framgång har klarat provet. Vi har stabiliserat rubeln – vi har nu behov av valuta för våra kommersiella transaktioner. Bönderna befrias från att betala naturaskatt – deras resningar som fötts ur missnöje har nästan fullständigt upphört. Småindustrin känner av ett allmänt uppsving och arbetarnas villkor förbättras. Det är bara för den stora industrin som situationen är svår. Det är det stora problemet. Men det måste lösas, ty storindustrins utveckling är nödvändig för uppbyggnaden av vårt socialistiska samhälle. De koncessioner vi givit åt privatkapitalet och som har bekymrat många kamrater – här och

¹ Zinovjev gav de detaljer som kommunisterna väntade på i en artikel som publicerades i *Correspondance internationale* den 7 oktober 1922: 'Lenin har alltid arbetat hårt, men han kunde också vila sig. Han älskade naturen, promenerade och cyklade. I Schweiz klättrade vi i bergen och i Galicien åkte vi skridskor. Men under de fem första åren – framför allt under de fyra första – var arbetsbördan så förkrossande att det inte fanns några möjligheter att vila. 1918 efter attentatet kämpade han i två veckor mot döden. Hans starka fysik triumferade till slut. Även idag triumferar den: när konvalescensen är över kommer kaptenen att återvända till kommando-bryggan. Var och en i besättningen, från den högste till den lägste, kommer att fatta mod ... Varje medveten arbetare i alla länder kommer att glädja sig med oss.'

annorstädes – är fåtaliga. Kapitalisterna närmar sig men ger sig sedan av, ty de finner inte här vad de söker: ett omedelbart botemedel för sina nuvarande svårigheter. Sådan är situationen. 'Det råder inget tvivel om saken, vi har gjort många dumheter och ingen vet det bättre än jag.' Efter en häftig kritik mot statsapparaten riktade han en lång attack mot den resolution som röstats fram av tredje kongressen om strukturen, metoderna och taktiken för kommunistpartierna: 'Den är utmärkt, men nästan helt och hållet rysk . . . vi begick ett stort misstag när vi röstade på den.' Och slutligen denna sammanfattning: 'Vi har ännu inte funnit någon form för att presentera våra ryska erfarenheter för arbetarna i andra länder.' En sista varning som skulle förbli död bokstav. De män som ersatte Lenin rättade inte till detta 'stora misstag'. De tog det i stället som utgångspunkt, upprepade det och förstörde det.

Åt Trotskij hade uppdragits att komplettera den rapport som Lenin bara hade kunnat skriva introduktionen till. Han talade en vecka senare. Det officiella protokollet börjar så här: 'Ordföranden öppnar sessionen klockan 18.15 och ger kamrat Trotskij ordet. Delegationerna reser sig och hälsar kamrat Trotskij med entusiastiska applåder.'

Trotskij påminde först om hur och under vilka omständigheter Oktoberrevolutionen hade utlöst. Att inbördeskriget inte kom förrän efteråt och blev långvarigt var för att vårt arbete hade varit för lätt:

'Ingen ville ta oss på allvar', sade han. 'Man trodde att ett passivt motstånd, sabotage och en snabb intervention från de allierades sida snart skulle få bukt med oss. När man fått klart för sig att det inte alls skulle gå på det viset mobiliserades alla kontrarevolutionens styrkor mot oss. Vi blev då tvungna att expropria mer än vi hade velat, mycket mer än vi hade glädje av. Med dessa fakta kan man formulera en första lag: man kan slå fast att för de västerländska partierna och för arbetarrörelsen i allmänhet kommer arbetet att bli mycket svårare före den slutgiltiga revolutionen, men mycket lättare efter. Vår krigskommunism uppstod ur själva inbördeskriget. Det var framför allt nödvändigt att ge bröd åt arbetarna och soldaterna, och från industrin, som var lämnad åt sitt öde av bourgeoisien, få fram allt det som armén behövde för att föra kriget ... Om proletariatet tagit makten i Europa 1919 skulle det fått ett utvecklade land i släptåg. Alla de surrogat vi blev tvungna att ta till var enbart för krigsindustrins skull.'

Denna krigskommunism har efterträtts av en statskapitalism. Trotskij använde inte gärna detta uttryck, som lätt kunde verka förvirrande. Reformisterna kan ha en statskapitalism genom att göra partiella nationaliseringar. Men Lenin hade för honom och för oss preciserat meningen med statskapitalismen. Trotskij analyserade den nya regimens komplicerade beskaffenhet. 'Vi har ungefär en miljon arbetare. Hur många finns det i de utarrederade företagen? 80.000. Utöver denna siffra finns det inte mer än 40.000-45.000 i de rent privata företagen och en del av dem var knutna till sovjetiska institutioner.' Vad beträffar de stora koncessionerna, vilka redan tidigare har berörts och som givits till stora utländska firmor, summerade han situationen så här: många diskussioner, få koncessioner.

Då Trotskij behandlade produktionens avkastning, sade han att socialismens fördelar bör visa sig genom en större avkastning.

'Det är ett bevis. som vi ännu inte kan framlägga, eftersom vi ännu är alltför fattiga. Men vårt Sovjetryssland är bara fem år gammalt, och om man jämför situationen med till exempel Frankrikes de fem första åren efter sin stora revolution, kan vi se att vi utgör en mindre dyster tavla. Låt oss låna några historiska fakta från den franske historikern Taine: 1799, tio år efter det att revolutionen brutit ut, erhöll Paris bara en tredjedel, ibland t.o.m. bara en femtedel av sin normala kvantitet mjöl. I trettiosju departement decimerades befolkningen på grund av hungersnöd och epidemier.'

När det gällde utsikterna för en världsrevolution visade sig den intuition, som Trotskij gav prov på så många gånger under sitt liv sedan den berömda essän *Proletariatet och*

revolutionen,¹ på ett utomordentligt sätt. Det var 1922 och Poincaré regerade i Frankrike. I England var den liberal-konservativa koalitionen vid makten. Trotskij förutsade en period då en utveckling av pacifism och reformism var oundviklig.

‘Efter krigsillusionerna och segeryran kommer Frankrike att få se pacifismen och reformismen blomma och i form av ett vänsterblock kommer den att få makten ... För Englands räkning förutser jag en analog utveckling: den liberala och konservativa regeringen kommer att ersättas av en demokratisk och pacifistisk regering. Vi kommer alltså i Frankrike att få en regering bestående av ett vänsterblock och i England en arbetarregering. Men vad kommer då att hända i Tyskland? De socialdemokratiska lungorna kommer att få lite frisk luft. Vi kommer att få en ny upplaga av wilsonismen, på en bredare bas, men med kortare varaktighet. Det är därför det är nödvändigt att vi inför denna period bygger upp solida, fasta kommunistpartier som är kapabla att motstå denna fas av fredligt och reformistiskt välbefinnande. Ty det är till dem som arbetarna kommer att vända sig när illusionerna ramlar. De kommer då att framstå som de enda partier som står för sanningen, den hårda och brutala sanningen, partier som inte ljuger för arbetarklassen.’

Frågan om Kommunistiska Internationalen stod på dagordningen. Olika förslag fördes fram och försvarades av sina upphovsmän. Diskussionen gav upphov till ett häftigt meningsutbyte mellan Bucharin och Radek. Radek hade utarbetat en rapport över kapitalets offensiv som var ganska dystert. Vänsterelementen förebrådde honom för att totalt sakna revolutionära perspektiv, vilket centristerna inte var sena att utnyttja i sina attacker mot kommunisterna. Bucharin kom i konflikt med Radek apropå arbetarnas omedelbara krav. Hade de sin plats i Kommunistiska Internationalens program? Bucharin uttalade sig energiskt mot, medan Radek med inte mindre energi talade för att de skulle innefattas i programmet. Det stod klart att frågan borde studeras ytterligare, och man beslöt till slut att hänskjuta alla förslag till en specialkommission som skulle avlägga rapport för nästa kongress.

1923

1. Poincaré låter ockupera Ruhr

Året 1923 blev ett avgörande år dels för Tyskland, dels för ententen som upplöstes, och också för världen kan man utan överdrift säga. Ockupationen av Ruhr fick den tyska nationalismen att vakna. Hitler hade redan börjat märkas. Det blev också ett avgörande år för Sovjetryssland och den proletära revolutionen. Lenin hade delvis kunnat återta sitt arbete under de två första månaderna. I början av mars drabbades han av en ny attack som förlamade honom ända tills hans död i januari 1924.

Den eviga skadestandsfrågan framkallade en kris. Den återkom ständigt från konferens till konferens utan att kunna avgöras. I Versaillesfördraget hade en speciell skadestandskommission upprättats, och det var den som var ansvarig för problemet. De villkor, som den efter hand påtvingade Tyskland, visade sig vara ohållbara, och som man kunde förvänta sig ansträngde sig Tyskland å sin sida för att förvärja svårigheterna. Versaillesfördraget hade inte fixerat hur stort skadestånd Tyskland skulle betala. Den 5 maj 1921 hade kommissionen bestämt sig för att värdera skulden till 132 miljarder guldmärk. Men hur skulle man kunna utkräva en sådan summa av Tyskland utan att samtidigt förstöra den europeiska ekonomin?

¹ ‘Fastän han levde utanför Ryssland, skriver en av Trotskij's levnadstecknare, kände Trotskij med en ovanlig skärpa massornas puls slå. Hans beskrivning av en revolutions förlopp, den roll han ger arbetarna, den icke-proletära befolkningen i städerna, de intellektuella och armén, hans uppskattning av krigets inflytande på massornas mentalitet – allt detta motsvarar exakt vad som hände under upproret 1905. När en historiker läser *Proletariatet och revolutionen* har han en känsla av att denna essä skrivits efter revolutionen, så nära följer den händelseförloppet. Inte desto mindre kom den ut före den 9 (22) januari 1905, det vill säga före St. Petersburg-proletariatets stora resning.’ (*Our revolution.*)

De allierades intressen var inte längre gemensamma utan gick emot varandra allt tydligare. I England rådde en ovanligt stor arbetslöshet, som tycktes ha kommit för att stanna. Två miljoner arbetare var utan sysselsättning. Industrin kunde inte absorbera dem och skulle heller inte kunna göra det i fortsättningen om man inte lyckades få den europeiska ekonomin på fötter. Den brittiska regeringen hade gjort ett försök i Genua men stött på motstånd från Frankrike, som envisades med att alltid återopå de förstörda landsdelar man krävde att Tyskland skulle betala för. Engelsmännen tillbakavisade detta med att även England hade ödelagda områden: det var de stora industricentra där fabrikerna fått stänga sina portar, och gruvdistrikten där arbetarna, hänvisade till sina arbetslöshetsunderstöd, inte kunde göra annat än att se På när det samlades stora lager av kol som inte längre fann några köpare på kontinenten.

I Tyskland förvärrades situationen hela tiden. De kontroller som införts av de allierade besvärade och förbittrade industrimännen, De enorma krigsutgifterna tyngde budgeten. Socialdemokraterna hade flera ministrar i regeringen, och ministerpresidenten var tidvis socialdemokrat. Sedan den revolutionära glöden slocknat efter de första dagarna nöjde de sig med att platoniskt utbe sig en 'rättvis fördelning av skadeståndsbördan'. Men Stinnes, som representerade den tunga industrins magnater, svarade nej och regeringen förblev maktlös alltmedan misären bredde ut sig. Valutan sjönk för varje ny kris. I början av 1922 hade det första allvarliga fallet fått marken att sjunka så djupt att man fick betala 650 för ett pund. Efter Genua kostade den 1 650 och tio dagar senare 2 500. I och med ockupationen skulle den fortsätta att falla. Nationalister av alla de slag kom i rörelse och blev aggressiva. De män som försökte komma överens med de allierade om vettiga, genomförbara villkor, stämplades som förrädare av nationalisterna. Walter Rathenau, före detta direktören för det mäktiga elektricitetsbolaget, som utnämnts till utrikesminister, hade i Cannes försäkrat att Tyskland var villigt att betala 'så långt det var möjligt'. Han blev mördad i juni (ledaren för det katolska mittenpartiet Erzberger, som gått med på att underteckna fredsfördraget, hade blivit mördad den 26 augusti 1921).

I Frankrike var situationen svår av andra skäl. Under kriget hade de olika regeringarna finansierat de enorma utgifterna nästan uteslutande med lån. Bourgeoisien ville gärna att kriget skulle fortsätta fram till segern, men den ville inte betala. Det överlät den åt följande generationer. De olika regeringarna hade endast för formens skull slagit ner på de stora vinster på kriget som företagare av olika slag gjort genom sina bulvaner. Statsbudgeten rasade ihop under de ökande utgifterna: gamla skulder, nya skulder, pensioner till krigsoffren etc. Kassa-bristen som redan var stor ökade alltmer, ty även om man tvingat Tyskland att nedrusta hade inte Frankrikes militärbudget reducerats. Den antog till och med sådana proportioner att regeringarna dolde en stor del genom olika konstgrepp. På det ökade missnöjet svarade de med att peka på 'Tysklands brist på medel'. Därför var jordmånen god för den chauvinistiska strömning, som hade fört en nationalistisk majoritet till generalförsamlingen, liksom för det tyskhat som kriget fått att kulminera.

Under 1922 blev spänningen mellan Frankrike och England allt större. Tyskland, som inte hade möjlighet att betala till den förfallodag som bestämts den 5 maj, bad om ett lån. Först då skulle man kunna betala. I augusti samlades en ny konferens i London där Poincaré gick med på det betalningsansånd tyskarna begärt, mot att man krävde nya och ännu strängare kontroll-åtgärder. I början av 1923 blev det nödvändigt med en ny konferens. England, Frankrike och Tyskland befann sig i samma läge. Det blev den sista konferensen av det här slaget. Poincaré hade alltför länge umgåtts med tanken att ockupera Ruhr för att inte också skrida till handling. Han hade bett 'militära och civila tekniker att noggrant göra upp en plan. Enligt honom och de män som omgav honom skulle denna åtgärd, som i själva verket betydde en fortsättning på kriget, äntligen tvinga Tyskland att bita i det sura äpplet. Det fanns risker. Brytningen med

England skulle bli oundviklig. Men han var säker på att motståndet i Frankrike skulle bli ringa. Även Briand hade ibland använt ett hotfullt språk – ‘skicka en utmätningsman till Tyskland’, ‘ta upp striden’ – och beordrat tvångsåtgärder i form av ockupation. Men denna ockupation hade inskränkt sig till tre nyckelstäder i området, Duisburg, Düsseldorf och Ruhrort, och den hade inte varat länge utan i själva verket varit mer en symbolisk demonstration.

Konferensen hölls mellan den 2 och 4 januari. Poincaré var omedgörlig och tillkännagav sitt beslut att ockupera Ruhr. All diskussion var hädanefter onödig. Engelsmännen, som inte var mindre beslutsamma, förklarade att Frankrike ensamt fick genomföra äventyret. De beklagade att de inte kunde delta, önskade lycka till som sig bör allierade emellan och dolde illa sin vrede över att ha en sådan omöjlig bundsförvant. Men Poincaré blev inte ensam. När franska soldater den 11 januari tågade in i Ruhr åtföljdes de av en kontingent belgare.

Det tyska rikets president sände ut en högtidlig appell om motstånd som riksdagen så gott som enhälligt undertecknade: hela befolkningen skulle göra passivt motstånd, och arbetarna skulle vägra att arbeta för ockupanten. Incidenterna blev alltfler. Den franska regeringen lät arresteras och döma Fritz Thyssen och andra stora industrimän.

I Frankrike blev det kommunistiska partiet, som knappt hade avslutat den omorganisation som var följden av de beslut som fattats på Kommunistiska Internationalens fjärde kongress, genast satt på prov. Kampen mot Ruhröckupationen åvilade helt och hållet partiet. Det socialistiska partiet opponerade sig bara till formen. Det gillade inte Poincarés politik, men deltog i Operationen som åskådare. De vägrade att kalla sina medlemmar till en aktiv opposition, därför att de inte öppet vågade attackera det farliga tyskhat som nationalisterna underblåste. Ännu mindre tänkte de på att koordinera sin aktion med den tyska socialdemokratin.

Det franska kommunistpartiets nya styrelse gick omedelbart in för att etablera ett samarbete med det tyska kommunistpartiet. Styrelsen var med om att förbereda en tysk-fransk konferens i hjärtat av Ruhr, i Essen. Poincaré svarade med att arresteras och kasta i fängelse konferensens franska delegater: Cachin, Treint, partiets nye generalsekreterare, och Monmousseau, generalsekreterare i C.G.T.U. Kommissionen för fabriksråden i Ruhr, som ersatt de slocknade fackföreningsstyrelserna, skickade ut en appell till olika internationaler, fackföreningsorganisationer, socialdemokrater och medlemmar av arbetarpartier. Man bad dem skicka delegater till konferensen som man föreslog skulle hållas i Köln. Konferensen ägde dock inte rum i Köln, på grund av de besvärligheter ockupanterna gjorde, utan i Frankfurt den 17 mars. Den fick inte den framgång som arbetarna hade hoppats, eftersom ledarna för reformistiska och socialdemokratiska organisationer hade beslutat sig för att bojkotta den och förbjuda sina medlemmar att delta. En ‘protestvecka’ i Frankrike, under vilken möten hölls i alla städer, hade föga framgång. Arbetarna var djupt fientliga till Poincarés politik, men hatet till Tyskland som underblåstes av nästan alla tidningar var större. De lät Poincaré genomföra sin operation. Kanske skulle de kunna rycka åt sig något från dessa tyskar som vägrade att gottgöra den ruin deras aggressivitet förorsakat.

Den kommunistiska ungdomen inskred modigt, trotsande alla risker. Den såg till att *l'Humanité* kom ut och distribuerades – den var förbjuden av de militära myndigheterna. Tidningen skrevs och redigerades i Paris och trycktes i Tyskland. Den spred en glödande propaganda bland soldaterna och uppmanade dem att fraternisera med de tyska arbetar-massorna. Denna propaganda fick sådant resultat att den franska regeringen blev alarmerad och vidtog polisiära åtgärder. Många unga soldater arresterades och dömdes till hårda straff. Inte desto mindre fortsatte propagandan och verksamheten.

I Tyskland fortsatte agitationen och bråket som ockupationen framkallat. Inflation gjorde att arbetarfamiljerna hade svårt att skaffa mat. Deras löner kunde inte följa priserna vad man än gjorde. Misär, arbetslöshet och hungerupplopp var följden. Vreden och revolten kom till uttryck i två olika riktningar. Arresteringarna av industrimän, borgmästare och de hårda pålagor städerna var tvungna att betala underblåste rekryteringen av nationalisterna. Dessas ledare ansträngde sig att få med sig människor ur alla lager, mot en ockupant som försökte skilja loss ett stycke från Tysklands territorium och favoriserade olika separatist rörelser, framför allt den som ville skapa en oberoende rhenrepublik.

För arbetarna var situationen mer komplicerad. De var förvisso mot ockupanten, men också mot Thyssen, Krupp och Ruhr-magnaterna, hårda herrar och stöttepelare i den regim som fört Tyskland in i krig. Spontana uppror förekom ofta, dök upp här och där, ibland i form av fabriks- och gruvockupationer, ibland i form av maktövertagande i städerna. En riktning bland de militanta i det kommunistiska partiet krävde att dessa rörelser skulle uppmuntras och understödjas, och att en direkt aktion från arbetarna skulle förordas. Men partistyrelsen betraktade dem som små resningar som var dömda att misslyckas och riskerade att avlägsna massorna från partiet. Arbetaraktionen skulle först och främst riktas mot ockupanten.

Nationalisterna hade organiserat sabotagegrupper, de förberedde attentat, sprängde broar, rev upp räls och försökte på alla sätt förhindra att fransmännen exploaterade områdets rikedomar. En av deras anhängare, Schlageter, greps, ställdes inför krigsrätt och dömdes till döden. Hans avrättning den 26 maj framkallade upphetsning i hela landet. Situationen blev allvarlig. Ockupationen fortsatte och förvärrades. Hur långt skulle den gå? Vart skulle den leda? Kommunistiska Internationals styrelse beslöt att sammankalla den större exekutivkommittén.

Resan till Moskva var på nytt lång och komplicerad. Man var tvungen att resa omkring de regioner där den franska militarismen regerade. En kommunistisk deputerad, som återvände från Moskva och inte var van vid 'oregelbundna' resor, följde dåligt de instruktioner han fått, och efter mycket om och men hamnade han hos polisen i Kehl, men i ett sådant tillstånd att polismyndigheterna vägrade att tro att det var en deputerad och ringde till Paris för att försäkra sig om det.

Den första sessionen hölls den 12 juni 1923. Efter den vanliga allmänna rapporten öppnade Clara Zetkin debatten med en lång redogörelse för 'kampen mot fascismen'. På eftermiddagen den 21 hade först Šmeral sedan Gyptner talat, när Radek steg upp i talarstolen. Hans uppsyn var inte den vanliga, och talet han höll var inte lite förvånande. Han började så här:

'Under hela kamrat Clara Zetkins tal förföljdes jag av Schlageters namn och hans tragiska öde. Denna den tyska nationalismens martyr bör inte förbigås med tystnad eller äras med endast några ord *en passant*. Han har mycket att lära oss och det tyska folket. Vi är inga sentimentala romantiker som glömmer hatet inför ett lik, eller diplomater som säger: vid en grav bör man lovorda eller tåga. Den tappra kontrarevolutionäre Schlageter förtjänar från oss revolutionens soldater, en uppriktig hyllning. Hans ideologiske kamrat Freks publicerade 1920 en roman med titeln *Le pelerin du néant* (Pilgrim förgäves), där han beskriver en officer som föll i kampen mot spartakisterna. Om de tyska fascisterna, som lojalt vill tjäna sitt folk, inte förstår meningen med Schlageters öde har han dött förgäves, och de kan på hans grav skriva 'Pilgrim förgäves'.

Delegaterna var förstummade. Vad betydde denna egendomliga inledning? Det som följde förklarade det inte, utan förstärkte tvärtom det första intrycket. Radek fortsatte sitt tal och framkallade bilden av ett slaget, krossat Tyskland. 'Bara galningar, sade han, kunde inbilla sig att ententen skulle behandla Tyskland annorlunda än Tyskland behandlat Ryssland. Schlageter är död. På hans grav har hans kamrater svurit att fortsätta. Mot vem? Med vem?'

Radek påminde nu om Jena: Gneisenau och Scharnhorst. Varifrån kom detta medelmåttiga tal apropå en nationalistisk 'hjärte'? Han var inte det första offret för ockupationen. Arbetare hade före Schlageter fängslats och avrättats. Andra hade blivit anfallna och brutalt behandlade av Schlageters vänner. När man lyssnade på Radek fick man intrycket att han läste upp en artikel, som han i en hast skrivit ned, och att det rörde sig om en rent personlig affär. Endast hans sammanfattning var rimlig: 'Vi tror att den stora massa som nu skakas av nationalistiska känslor inte tillhör kapitalisternas läger utan arbetarlägret.'

Det var i själva verket det som var problemet med den nationalistiska agitationen, som utvecklade sig på ett oroande sätt, understödd genom Poincarés politik.¹ Redan före ockupationen hade den utgjort ett bekymmer. I en artikel som var undertecknad H. Tittel och som publicerades i *Correspondance internationale* den 30 december 1922, preciserades det hot den utgjorde genom sin militära organisation och sitt demagogiska program. Den fascistiska faran är verkligen stor i Sydtyskland summerade artikeln. I Bayern och nyligen i Württemberg har det nationalsocialistiska arbetarpartiet fått ett klart och tydligt inflytande: brutala handlingar mot arbetarna och blodiga sammanstötningar i Stuttgart och Geislingen, en veritabel eldstrid i Göppingen. Det handlar om en metodisk kampanj som förs med hjälp av flygblad, affischer och möten. Den nationalsocialistiska rörelsen är antisemitisk och alltysk. Demagogin mot 'den judiska storfinansen, ockrarna och börsspekulanterna' gör att den ofta får ett alltför välvilligt mottagande hos de besvikna massorna. Sin militära organisation försvarar den med att den är ett parti. Den rekryterar sina anhängare först och främst från medelklassen och småborgarna. Vi skall dock inte förneka att den också har arbetare i sina led. Den får sitt viktigaste stöd från de stora industrimännen och kapitalägarna. De 'aktiva' medlemmarna har edsvurit sig att riskera livet om deras ledare så begär. Överallt drar de fördel av polisens välvilliga attityd och t.o.m. dess hjälp. Artikelförfattaren slutar så här: 'Nationalsocialisternas mod ger dem en viss prestige, framför allt i Sydtyskland. Det råder inget tvivel om att deras energi snabbt kan få deras styrka att öka och göra dem till en verklig fara för arbetarklassen.'

Även om man klart insåg och definierade den nationalsocialistiska faran var situationen oerhört svår. Det var inte längre fråga om arbetarnas klara och direkta kamp mot sina utsugare: ockupationen drev lager ur medelklassen och t.o.m. arbetarna mot nationalsocialismen. Radeks svulstiga tal underlättade knappast de militanta arbetarnas uppgift. Tvärtom hjälpte det i allra högsta grad de socialdemokratiska ledarna, som förblivit passiva inför nationalsocialisternas frammarsch och var lyckliga att ha en förevändning att framhäva 'samförståndet mellan de fascistiska och kommunistiska ledarna'. Deras tidningar hade skyndat sig att publicera Radeks tal och kommentera det, liksom också det tyska folkpartiets tidningar och *Vossische Zeitung*, den vördnadsbjudande liberal-demokratiska dagstidningen.

Radek var då tvungen att svara. Han gjorde det i en artikel som var avskalad på de lyriska utsvävningar som utmärkt hans tal, och i stället innehöll hans vanliga bitande skärpa och ironi. Efter att ha ägnat några rader åt redaktörerna i *Die Zeit* och *Vossische Zeitung*, tog han itu med *Vorwärts* som hade kallat sin artikel 'Radek hyllar Schlageter'.

'Fascismen utgör en allvarlig fara', skrev han, 'större än herrarna på *Vorwärts* anar, ty de har många gånger bevisat att de har svårt att räkna rätt ... Kommunistiska partiet är den enda kraft för närvarande som organiserar proletariats kamp mot fascismens väpnade anhang. Men det är löjligt att tro att man kan slå ned fascismen enbart med vapen i hand. Man kan slå ned små minoritets-

¹ Under en presskonferens för den utländska pressen förklarade Stresemann den 30 juni 1924: 'När Frankrikes ambassadör delgav mig Poincarés oro över den nationalistiska rörelsen i Tyskland, sade jag, sistlidna november, att det bara hängde på de allierade att utrota denna rörelse. Jag kommer ihåg att jag sade, att varje söndag Poincaré höll ett tal, vanns ytterligare hundratusen röster för nationalismen. Jag misstog mig eftersom siffran var ofantligt mycket större.' (*Les papiers de Stresemann*.)

rörelser genom regeringsterror. Men detta är omöjligt mot fascisterna i Tyskland av det enkla skälet att hela statsapparaten är i händerna på fascisterna eller sådana som sympatiserar med dem. Vad som måste göras är att för socialismen vinna medelklassen, som nu, genom sin moraliska och materiella nöd, drivs mot nationalsocialismen. Socialismen har aldrig enbart varit en kamp om ett stycke bröd för arbetarna. Den har alltid försökt vara en lysande fackla för alla som lider nöd. *Vorwärts* går med på att tyskarna bör kämpa mot de förslavande paragraferna i Versaillesfördraget men kommer aldrig att kunna tala om hur kampen skall föras eftersom den inte själv vet. Den arbetarregering som kommunisterna vill ha kommer först och främst att lägga de stipulerade skyldigheterna på deras axlar som kan bära dem, och den kommer att kämpa mot Versaillesfördraget, liksom ryssarna har kämpat mot alla försök till förslavande. Radek slutade på detta sätt: 'Ett av den tyska socialdemokratins största brott är att den förstör all tro på socialismen, allt förtroende för styrkan hos folkets massa.'¹

Denna artikel skrevs i Moskva den 2 juli 1923, endast tio dagar efter den fantastiska predikan över Schlageter. Den hade en helt annan ton och belyste klart problemen. Man kunde fortfarande undra över varför Radek hållit detta tal – det var dock av begränsat intresse.

2. Hamburg: fusion av Andra Internationalen och wienerinternationalen

Kommunistiska Internationalen förblev sin taktik trogen och vände sig med en appell till Andra Internationalen och till de socialistiska partiernas internationella union i syfte att till det yttersta mobilisera arbetarstyrkorna mot invasionen av Ruhr, mot Versaillesfördraget och mot nationalisternas farliga aktivitet. Varken den ene eller den andre svarade. Det är viktigt att lägga märke till att Andra Internationalen och dess sektioner under denna period förstärktes: vänsterelement, som lämnat dem, återvände efter att ha försäkrat att de aldrig skulle acceptera att samarbeta med de män som förrått socialismen under kriget. Deras tveksamhet inför avgörande handlingar i överensstämmelse med deras ord förde dem så småningom in i Andra Internationalen. De Oavhängiga i Tyskland hade redan anslutit sig till Scheidemanns och Noskes socialdemokrater. På konferenser hade fusionen mellan de båda Internationalerna förberetts och en kongress hade sammankallats till Hamburg.

För att göra ett sista försök hade Kommunistiska Internationalen beslutat att sända en delegation till Hamburg för att få göra sin stämma hörd på kongressen. Den polske kommunisten Waletski fick ledningen över den. Losovskij representerade den Röda Fackföreningsinternationalen, A. Andrejev ryska L.O., Heckert det tyska kommunistpartiet och Tom Bell britterna. Självt blev jag utsedd att representera det franska kommunistpartiet.

Vi tog oss till Hamburg på olika vägar. Delegationen höll ett första sammanträde för att organisera sitt arbete. Vi skulle se över texten till vår appell, texten till det brev, som skulle överlämnas till kongressens sekretariat, och koordinera de inlägg representanter för olika organisationer skulle göra i fall de blev auktoriserade att tala till kongressen. Detta arbete hade inte mer än påbörjats förrän några delegater för den kommunistiska ungdomen lät kalla på mig. Det kommunistiska ungdomspartiet höll just ett möte och en fransk kommunist deltagande under denna period av spänning mellan de franska och tyska regeringarna var av ett utomordentligt intresse. Mötet hölls i en teaterlokal ganska långt från den plats där vår delegation var samlad. Tåget som förde oss dit gick över vattendrag, längs bullrande kajer och genom livliga kvarter. Det var i skymningen och färden hade något överkligt över sig. Mötet var mindre upprört än man hade kunnat föreställa sig, salen var bara delvis fylld och det var tomt uppe på läktarna. Organisatorerna medgav att det inte var någon stor framgång. Man fick dock inte dra slutsatsen därav att befolkningen var passiv. Den nationalistiska strömningen var redan mäktig och blev större ju längre ockupationen av Ruhr pågick, och arbetarna hade

¹ *Correspondance internationale*, 10 juli 1923.

vid flera tillfällen satt igång betydelsefulla proteströrelser mot både chauvinisterna och mot Cunos regering, mannen från Hamburgs Amerikalinje.

Vår delegation fick snabbt klart för sig att alla ansträngningar skulle vara förgäves. Andra Internationalen hade sin inställning helt klar. Dess 'framgångar' gjorde den mer fordrande än någonsin, och wienerunionen hade inte längre någon möjlighet att utöva den minsta påtryckning. I sitt ångerköpta underläge borde den finna sig i allt, vilket den också gjorde. Under debatten kunde man bara höra en oppositionell röst och det var vänstersocialistrevolutionären Steinbergs. Han var nu fientligt inställd mot kommunismen, men föga benägen att ansluta sig till Andra Internationalens misskrediterade ledare. Han vederlade ett efter ett av de argument som förts fram för en fusion och förklarade: 'Man säger att vi bör förena oss med Andra Internationalen för att arbetarklassens stora massor är med den. Har vi inte under kriget sett stora massor gå över från socialdemokratien till socialpatriotismen? Fanns det i Zimmerwald och i Kienthal mer än en handfull militanter? Ni kommer alla här från legala reformistiska partier. De som inte har mod att starta revolutioner i sina egna länder bör vara lite försiktigare med sin kritik. Vad beträffar den reaktionära faran svarar jag: denna fara existerar förvisso, reaktionen existerar, men vi bör först söka den i våra egna partier. De socialdemokratiska partierna utgör den väsentligaste faktorn i den aktuella reaktionen. I Tyskland är det *Vorwärts* som mest energiskt försvarar bourgeoisieens intressen. Vet ni vad Andra Internationalen är? Den är och kommer att förbli nationalisternas International.' Hans ord mottogs med höga rop och framkallade stort tumult, men förklingade ohörda. De slutgiltiga besluten var redan fattade.

Väntan på svar från kongressen skänkte oss en del fritid. En eftermiddag föreslog Losovskij att vi skulle besöka hamnen. Andrejev var med oss. Han var på den tiden en blygsam kamrat och tog inte illa upp att man skämtade med hans namn: Andrej Andrejevitj Andrejev. Han var medlem i ryska LO:s styrelse och hade stött Trotskij i den stora diskussionen om fackföreningarna. När vi återvände till staden gick vi in på ett kafé. Mina vänner som gick före mig in visade med en blinkning på ett anslag på dörren: 'Tillträde strängt förbjudet för franska och belgiska hundar', och hundar var skrivet med stora bokstäver. Det var ingen varning utan grund. Vandervelde och hans vänner hade dagen innan ganska brutalt blivit ombedda att lämna lokalen. Det var inte det enda stället. På en rad olika etablisseman såg man liknande anslag. Invasionen av Ruhr och den misär den framkallat hade fått hatet till belgare och fransmän att kulminera.

I augusti månad utvecklade sig händelserna snabbt. En mäktig strejk, i vilken tryckarna för Reichsbank deltog, tvingade Cunokabinetet att avgå. Stresemann tog makten och bildade en stor regeringskoalition där representanter för fyra partier ingick. Dess program var: att inom landet obönhörligt bekämpa kommunismen. I utrikesfrågor skulle man orientera sig mot England för att bilda block mot Frankrike och uppnå fördelaktiga betalningsförhållanden, även om man var besviken på engelsmännen. De hade fördömt ockupationen, men var oförmögna att företa sig något som kunde göra slut på den.

3. Förvirring i Kommunistiska Internationalens styrelse – Revolutionär situation i Tyskland

Dessa långa kris månader hade djupt skakat själva strukturen i das Reich. Centralregeringens auktoritet sviktade allt oftare. Det nationalistiska Bayern som inte bara var separatistiskt, ville få sin vilja fram även i Berlin och hela Tyskland och förhånade öppet regeringen. I Thüringen och Sachsen däremot dominerade socialismen, och det var en vänstersocialism som revolterade mot det socialdemokratiska partiets styrelse. Situationen höll på att bli allvarlig. Berlin visade sig vara maktlös. De revolutionära styrkorna i Thüringen och Sachsen framstod som den verkliga kärnan i motståndet mot den reaktionära fara som hotade från Bayern.

Internationalens styrelse beslöt att inte sammankalla den större exekutivkommittén, utan en hemlig konferens i vilken delegater från Tysklands grannländer skulle delta för att koordinera sin aktion och organisera det stöd de ville ge den arbetarregering man föreslagit skulle upprättas i Sachsen: vänstersocialister och kommunister skulle utgöra det fäste varifrån den revolutionära verksamheten skulle ledas.

Jag kan inte lämna ett direkt vittnesmål från detta viktiga möte. Jag hade varit tvungen att stanna kvar i Paris eftersom jag då var ansvarig för partiets dagstidning, *l'Humanité*. Cachin var fortfarande chefredaktör men nonchalerade ledningen av tidningen. Han nöjde sig med att varje dag lämna en kort, ytlig artikel med allmän propaganda, undvek farliga ämnen och slingrade sig ihärdigt från sitt ansvar. Men när våra delegater återvände blev det ännu svårare att göra tidningen: de hade motsägande rapporter, så helt olika varandra att det var omöjligt att få reda på exakt vad som hänt i Moskva och vad som beslutats. Om man i överensstämmelse med en exakt upplysning förhöll sig reserverad inför förberedandet av revolutionen, anfölls vi av irriterade protester: Tyskland var nära revolution och de franska kommunisterna måste hålla sig beredda! Artiklar i *Bulletin communiste* hade rubriken: 'På tröskeln till en revolution i Tyskland.' 'Den proletära revolutionen är i sikte.' Men man kunde inte skriva detta varje dag när man inte hade andra fakta, andra tecken på revolution än att tre kommunister inträtt i Zeigners vänstersocialistiska regering. När man sedan förespätt revolution fick man ett hemskt och lakoniskt telegram att 'arbetarregeringen hade fallit utan motstånd och att die Reichswehr hade tågat in i Dresden med musik i spetsen.'

Vad hände då i Moskva i Kommunistiska Internationalens styrelse? Denna obeslutsamhet och brist på sammanhållning inför en situation som bedömts som revolutionär var alarmerande symptom som plötsligt avslöjade en oroväckande förändring, vars orsaker och art det var svårt att upptäcka. Betydelsen av händelserna i Tyskland hade gjort att händelserna på andra platser kommit i skymundan. Det var orsaken till att man inte ordentligt studerat det bulgariska kommunistpartiets attityd i två frågor av utomordentlig vikt.

Bulgarien hade en befolkning som till 80 eller 90 % bestod av bönder och utgjorde därför efter kriget en utmärkt jordmån för bondepartier. Regeringschefen Stambulisky var ledare för ett av dessa bondepartier, och hans politik var ett första försök till en antiborgerlig bondpolitik: han hade anklagat de forna ministrarna för att vara ansvariga för kriget, avskedat de borgerliga officerarna och skapat en bondemilis. Den 9 juni 1923 gjordes en statskupp på initiativ av professor Alex. Tsankov i Sofia, men hårda strider fortsatte och spred sig till landsbygden. Hela landet var engagerat i aktionen. Men kommunistpartiet intog en neutral hållning. 'Två fientliga klickar slåss, det har inte vi med att göra', förklarade dess styrande kommitté och bad arbetarklassen att hålla sig utanför. 'Tessniaki' ('de snäva') gjorde sig alltså förtjänta av sitt namn. De hade låtit bönderna krossas, och Tsankovregeringen konsoliderade sin ställning.

För att kompensera denna irriterande passivitet förberedde det bulgariska kommunistpartiets ledare på Zinovjevs initiativ en resning mot Tsankov. De organiserade en 'revolutionär krigskommitté, delade ut vapen och skickade ut ett upprop om en revolt för att upprätta 'en arbetar- och bonderegering.' Misslyckandet var totalt och förödmjukande. Kolarov och Dimitrov flydde till Moskva. Denna okloka passivitet hade åtföljts av en bedrövlig kupp, men för denna var det Kommunistiska Internationalen och framför allt Zinovjev som bar ansvaret.

När man rekapitulerade denna följd av nederlag och orsakerna till dessa, kunde man inte låta bli att fråga: vad hände i Moskva? Förklaringen kom helt bryskt när Zinovjev beslöt sig för att inför Internationalens sektioner framlägga de konflikter som utvecklats inom det ryska kommunistpartiets centralkommitté.

1922 hade Lenin bara kunnat arbeta under årets sista månader, och då kunde han bara till en del sköta de angelägenheter han tidigare ansvarat för. Som vi tidigare sett blev han tvungen att förkorta sin rapport till fjärde kongressen. Han talade inför kongressen den 13 november med uppbyggande av alla sina krafter, vilket förmodligen bidrog till att framkalla ett recidiv som mer var en varning än ett enkelt upprepanande av den första attacken. Han var övertygad om att han inte hade lång tid kvar och angrep de problem han ansåg väsentliga och brådskande. Hans första bekymmer var ledningen för partiet. Hur skulle den organiseras den dag han definitivt var borta från arbetet? Den 25 december dikterade han en not till centralkommittén med sina sista rekommendationer. Faran var att en brytning skulle uppstå, vilket man till varje pris måste motarbeta. Lenin ansträngde sig att exakt karakterisera männen i partiet och beskrev dem omsorgsfullt i så milda ordalag som möjligt. Han trodde att på så sätt skulle de gamla meningsskiljaktigheterna mildras eller förklaras, enigheten skulle underlättas och det kollektiva arbetet kunna fortsättas utan honom, liksom det pågick med honom. Bara när det gällde en enda av centralkommitténs 'medlemmar, Stalin, uttryckte han en fruktan för att denne 'skulle kunna missbruka den makt han skaffat sig som generalsekreterare i partiet. Denna fruktan var så stark, och förstärktes tydligen av nya alarmerande händelser, att Lenin tio dagar senare, den 4 januari 1923, dikterade ett postskriptum till sin not från den 25 december. Detta handlade enbart om Stalin och var denna gång brutalt och bestämt. Av ordalydelsen i detta postskriptum och de handlingar som åtföljde det i början av 1923, kan man utläsa Lenins tankegång. Ty han nöjde sig inte med denna åtgärd. Två månader senare inträffade en händelse av stor betydelse, just på grund av händelserna i Georgien, nämligen att Lenin bröt alla förbindelser med Stalin, dels de personliga och dels sina förbindelser med honom som partikamrat, En konflikt hade ställt Stalin mot de militanta georgiska kommunisterna. Lenin tog tydligt parti för de senare.

Den 6 mars skickade han följande telegram till dem: Till kamraterna Mdivani, Makharadze och andra (kopior till kamraterna Trotskij och Kamenev).

Kära kamrater, jag är med hela mitt hjärta med er i denna affär. Jag är djupt upprörd över Ordjonikidzes arrogans och Stalins och Dzerzjinskis hemliga samförstånd. Jag håller på att förbereda noter och ett tal till er fördel.

Lenin

Utöver dessa noter till centralkommittén och interventionen i den georgiska affären, hade Lenin under denna period i början av 1923 skrivit fem artiklar. När han återtagit arbetet efter den första attacken hade han blivit förskräckt över den utveckling byråkratin tagit. Fyra månaders frånvaro gjorde att han kunde överblicka situationen: en dyrbar, okunnig byråkrati tyngde den sovjetiska statsapparaten. Partiledarna var fortfarande bekymrade över det hot som den ökade byråkratin utgjorde. De hade skapat ett speciellt kommissariat: Arbetar- och bondeinspektionen. Detta namn visade exakt dess funktion. Arbetar- och bondeorganisationerna skulle övervaka byråkratin för att varsko om missförhållanden. Men detta kommissariat hade självt blivit en modell för inkompetens och ineffektivitet: 'Låt oss tala uppriktigt, skrev Lenin den 2 mars. Arbetar- och bondeinspektionen har idag inte den minsta betydelse ... det finns ingen värre institution hos oss idag än inspektionskommissariatet.' Där återfanns ännu en gång Stalin, ty den inspektionskommissarie som så illa skötte sitt uppdrag var Stalin. Stalin hade alltså allvarliga skäl att vara bekymrad över vad som skulle hända om Lenin ännu en gång skulle övervinna sin sjukdom, medan däremot andra orsaker tvingade honom att manövrera för att han skulle kunna behålla sin ställning i den hemliga ledande kretsen om Lenin skulle försvinna. Denna viktiga artikel skulle bli den sista. Den 9 mars drabbades Lenin av en ny attack från vilken han inte skulle komma att återhämta sig.

Under dessa månader då Lenin var helt eller delvis förlamad, upptogs vissa partiledares tankar helt av successionsproblemet. Ett triumvirat (trojka) hade bildats med Zinovjev, Stalin och

Kamenev. Man kan finna spår av dess existens redan i mars 1923, men det var först senare det blev en veritabel institution, även om det var helt utanför partiets legala ram. Det första trojkan ville göra var att eliminera Trotskij, vilken en enorm majoritet av kommunister och sympatisörer i och utanför Ryssland såg som den enda värdige efterträdaren till Lenin. Långa och subtila manövrer var alltså nödvändiga.¹

Emellertid uppstod svåra problem dels utanför Ryssland genom den nya situation som uppstått i Tyskland genom ockupationen av Ruhr, och dels i själva Ryssland där situationen fortsatte att vara bekymmersam. Bönderna hade befriats från naturaskatten. De kunde disponera över sitt överskott men skillnaden i pris mellan jordbruksprodukter och industriprodukter var sådan att de i realiteten inte hade någon glädje av det. Trotskij hade karakteriserat situationen med en slående liknelse: det var 'saxproblemet'. De två näringsgrenarna avlägsnade sig hela tiden från varandra. Det var nödvändigt att närma dem till varandra i väntan på att de skulle sammanfalla. Bönderna var missnöjda, de militanta inom partiet likaså. 46 eminenta bolsjeviker bland vilka befann sig Pjatakov, Saprnov, Serebrjakov, Preobrazjenskij, Osinskij, Drobnis, Alskij och V. M. Smirnov publicerade en deklARATION i vilken de gjorde följande uttalande:

'Den regim som har etablerats inom partiet är outhärdlig. Den upphäver allt initiativ inom partiet. Den ersätter partiet med en apparat ... som fungerar när allt är bra, men som oundvikligt vacklar under krisperioder och hotar att göra fullständig bankrutt inför den allvarliga utveckling vi nu står inför. Den aktuella situationen beror på det faktum att den fraktionella diktatur som utvecklades efter den tionde kongressen har överlevt sig själv.'

Olika oppositionsgrupper bildades. Alla protester var förgäves. Denna 'outhärdliga regim' var just vad triumvirerna ville påtvinga partiet. Det var enligt dem den enda möjliga regimen, något som de uttryckligen hade förklarat när Trotskij under ett sammanträde i politbyrå hade uttryckt sin åsikt om den – före de 'fyrtiosex' – och energiskt protesterat mot detta förnekande av Lenins läror och erfarenhet. De var helt överens i denna huvudfråga: diskussion var inte längre tillåten, apparaten skulle besluta och handla för partiet, även om man naturligtvis inte sade det högt. Tvärtom lät de den 5 december, för att tillfredsställa alla dem som protesterade, Trotskij och alla andra som krävde ett återinförande av demokratin i partiet, rösta fram en resolution av en helt enig centralkommitté i vilken demokratin högtidligen stadfästes. Men det var bara en fasad. På samma gång som den röstades fram förberedde de en taktik som innebar att all opposition skulle göras omöjlig: först mjukhet, sedan våld. Ty de som tagit texten den 5 december på allvar lät sig inte duperas. Konflikterna blev allt allvarligare.

Under diskussionen som under en tid varit offentlig hade Trotskij pekat på hur det 'gamla bolsjevikgardet' hade urartat, men Stalin svarade med sin vanliga grovhet: det 'gamla gardet' var heligt, att bara antyda att det urartat var helgerån. Han förbjöd att man tog upp saken. Medlemmar av politbyrå var då: Bucharin, Rykov, Kamenev, Stalin, Tomskij, Trotskij och Zinovjev. Stalin lät senare avrätta fyra av dem: Bucharin, Kamenev, Rykov och Zinovjev. Han drev Tomskij till självmord och efter att ha förvisat Trotskij lät han mörda honom genom en av sina professionella mördare.

Men även om triumvirerna var överens om att upprätta en regim som redan hade alla de utmärkande dragen för en totalitär regim, utkämpades en stum kamp mellan Stalin och Zinovjev. Den senare var övertygad om att han kunde ersätta Lenin. Kamenev var hans säkra

¹ 'Den 26 maj 1922 drabbades Lenin av sin första hjärnblödning. Partistyrelsen dröjde en tid med att offentliggöra nyheten. Lenin som själv alltid varit mån om sina partikamraters hälsa hade varit en aldrig sinande källa av vitalitet. Hans sjukdom var nu så allvarlig att man inte visste om han någonsin skulle kunna återuppta sitt arbete. Tronföljdsmanövrerna började omedelbart. Men just därför att Trotskij framstod som den utvalde ledaren slöt sig hans partikamrater samman mot honom. På detta sätt utvecklade sig de historiska omständigheter som gjorde att en man som Stalin kunde bli ledare.' (Ruth Fischer, *Stalin and German Communism.*)

bundsförvant och Bucharin stod på hans sida. I grund och botten trodde ingen – utom han själv – att Stalin ens kunde göra anspråk på den främsta platsen.

Alla dessa protester, resolutioner och rivaliteter var helt okända för Internationalen. Man fick höra talas om dem senare, lösryckt. Man mindes då vissa händelser, såg dem i ett annat ljus och förstod dem bättre. Jag kan här bara göra en kort resumé och nämna det som är nödvändigt för att förklara den villrådighet, brist på sammanhang och de katastrofer som utmärkte året.

Kampanjen mot Trotskij hade inletts redan i början av 1923. Hittills hade det stora argumentet mot Trotskij varit att han inte var en 'gammal bolsjevik'. Ett stort antal 'gamla bolsjeviker', med ett förflutet som inte var alltför lysande, hade svikit under kriget eller i oktober, medan Trotskij däremot kunde ställa sin roll 1905, i oktober och under kriget, mot deras. Detta hade ingen betydelse, han var ingen 'gammal bolsjevik'.⁽²⁾ Men ett rykte som nu gick överallt avslöjade en manöver som var väl förberedd och mindre oförarglig: 'Trotskij inbillar sig vara Bonaparte, Trotskij vill spela Bonaparte.' Detta rykte var i omlopp i hela landet. Kommunisterna som kom från Moskva berättade det ibland för mig. De förstod att något var på gång mot Trotskij och sade till mig: 'Du borde informera honom om det.'

På politbyråns regelbundna sammanträden ansträngde sig Trotskij att göra medlemmarna uppmärksamma på de problem som var aktuella för stunden och förvisso var allvarliga. Man lyssnade men beslöt ingenting.¹ Ty den riktiga politbyrå var inte den som partiet kände till. Trotskij var eliminerad därifrån. Kujbysjev hade ersatt honom. I maj 1923 kom jag att oförmodat delta i ett av dessa sammanträden. Den större exekutivkommittén var sammankallad för att studera den situation som skapats av ockupationen i Ruhr. Zinovjev hade bitt mig besöka honom på kvällen samma dag jag anlände till Moskva. Jag begav mig omedelbart till hans bostad. Han var i sällskap med Bucharin, och eftersom de båda tycktes vara förvånade och roade av att se mig komma frågade jag: 'Vad är det fråga om?' – 'Man besöker inte längre Zinovjev hur som helst, svarade Bucharin skrattande. Man måste gå över sekretariatet.'

(2) Under 1923 var Trotskijs deltagande i politbyrå reducerat till en enkel formalitet. Alla frågor studerades och alla beslut fattades i hemliga sammanträden där alla medlemmarna var närvarande så när som på Trotskij. (Ruth Fischer, *Stalin and German Communism*.)

Stora förändringar hade skett i det franska kommunistpartiet sedan fjärde kongressen och Zinovjev var otålig att fråga ut mig om detta. Det var det som förklarade hans ovanliga iver att träffa mig. Vi hade samtalat ganska länge när Kamenev anlände och sedan Tomskij och Rykov. Jag hann också skymta Stalins rävakiga ansikte – jag hade ännu aldrig träffat honom trots mina upprepade besök i Moskva – innan Olga Ravitj närmade sig mig och vänligt körde ut mig: 'Det kommer inte att bli så roligt för er nu. De kommer bara att tala ryska.'

Alla beslut fattades utan Trotskij, ibland av Zinovjev ensam, t.ex. i fallet med 'resningen' i Bulgarien i september. Trotskij hade varit okunnig om denna katastrofala operation. När han bad Zinovjev förklara sig fick han bara till svar: 'Det händer ibland att man förlorar en och annan division i kriget.'

¹ Lenin hade stött sig med detta slags 'gammelbolsjeviker' så snart han anlände till Petrograd i april 1917, och han talade om dem i följande ordalag: 'De bolsjevikiska parollerna och idéerna har i *allmänhet* helt bekräftats av historien, men *konkret* har det hela gestaltat sig *annorlunda* än någon (vem det än må vara) kunnat vänta – originellare, mer egenartat, brokigare. Att ignorera detta faktum, att glömma det, vore att ta efter de "gamla bolsjeviker", som vid flera tillfällen spelat en bedräglig roll i vårt partis historia genom att tanklöst upprepa en *inlärd* formel i stället för att undersöka den nya, levande verklighetens säregenhet.'

Man kan nu förstå varför de franska delegaterna kom med förvirrande och motsägande rapporter från det hemliga mötet i Moskva: det var på grund av den villrådighet och obeslutsamhet som rådde bland ledarna för det ryska kommunistpartiet och Kommunistiska Internationalen. De var alltför angelägna att tillskansa sig Lenins plats. Detta tvingade dem att tillgripa list, att hela tiden lura partiet och att ersätta allvarliga debatter med hemliga möten från vilka de mest dugliga partimedlemmarna var utestängda. Dessa överläggningar hölls så hemliga att även Trotskij misstog sig på Stalins inställning i den tyska frågan. Det var första gången denne deltog i Kommunistiska Internationalens liv. Hans hållning då avslöjades inte förrän långt senare när Brandler 1929 blivit utesluten ur Internationalen och för att rättfärdiga sig publicerade ett brev som Stalin skrivit till Zinovjev och Bucharin. Detta brev är viktigt om man vill studera händelserna i Tyskland och biografien över Stalin. Stalin uttalade sig till slut mot en resning. 'Det ligger i vårt intresse, skrev han, att fascisterna anfaller först. Detta kommer att samla hela arbetarklassen kring kommunisterna (Tyskland är inte Bulgarien). Dessutom är fascisterna enligt alla informationer svaga i Tyskland.' Denna debut utmärkte sig inte direkt för klarsyn. Zinovjev var snarare för resningen, men han tvekade. Han tänkte utan tvivel på vissa tidigare händelser som var föga uppmontrande. När man slutligen efter all denna tvekan bestämde sig för att sätta igång en revolt var det gynnsamma ögonblicket redan över, och man tvingade Brandler till en aktion som han var motståndare till. Kommunistpartierna i angränsande länder, som låg i beredskap blev bestörta över denna kapitulation utan strid. Stalin och Zinovjev var överens om att skulden skulle skjutas från Internationalen, och att Brandler ensam skulle göras ansvarig. Det var första gången 'syndabockstaktiken' användes, men den blev så småningom regel.

1924

Lenins död

Kommunismens upplösning var redan tydlig när Lenin dog den 21 januari 1924. Efter hans död gick denna upplösning ännu snabbare. Sista gången Lenin framträtt på Kommunistiska Internationalens kongress hade han varnat kommunisterna i alla länder för en mekanisk och servil imitation av de ryska metoderna. Zinovjev gjorde denna imitation till en obligatorisk regel. Han införde dessutom, under förevändning att 'bolsjevisera' partierna, ett totalitärt styre i hela Kommunistiska Internationalen. Via sändebud som han skickade ut till sektionerna undertryckte han redan före kongressen all opposition. Överallt där motstånd visade sig, använde han olika medel för att minska det. Det var ett utnötningskrig, där arbetarna i förväg var slagna av funktionärerna som hade tid att hålla på med ändlösa debatter. Det var ett tröttande krig, där alla som tillåtit sig att framföra kritik antingen gav med sig eller sedan de överväldigats av Internationalens tyngd och auktoritet, lämnade den.

Vid Kommunistiska Internationalens femte kongress i juli 1924 utropade Zinovjev strålände av glädje: 'Vi har förverkligat 'bolsjeviseringen till hundra procent.' Han trodde att han nu satt säker. På höjden av sin personliga triumf kunde han inte fatta att den mest obemärkte av triumvirerna skulle dominera över honom inom två år och låta döda honom med en kula i nacken tio år senare i *Ljubjankas* fängelsehålor.

Det var hädanefter ett Moskva utan Lenin.

Appendix

I

Lenins sista rekommendationer till ryska kommunistpartiets centralkommitté, vilka anses utgöra hans politiska testamente.

Med centralkommitténs stabilitet, som jag ovan talade om, menar jag åtgärder för att motverka en sprängning, försåvitt sådana åtgärder överhuvud taget kan vidtas. Ty det är klart att vitgardisten i Russkaja Mysl (det var visst S Oldenburg) hade rätt, när han i vitgardisternas spel mot Sovjetryssland för det första satsade på en sprängning av vårt parti och när han för en sådan sprängning för det andra satsade på högst allvarliga meningsskiljaktigheter inom partiet.

Vårt parti stöder sig på två klasser, och därför skulle dess stabilitet rubbas och dess sammanbrott vara oundvikligt om dessa klasser inte kunde komma överens. I så fall vore det gagnlöst att vidta några åtgärder eller alls resonera om vår centralkommittés stabilitet. I så fall skulle inga åtgärder överhuvudtaget kunna förebygga en sprängning. Men jag hoppas att detta är något som tillhör en så avlägsen framtid och är så otroligt att man inte behöver ta upp det.

Vad jag syftar på är en stabilitet som skulle bli en garanti mot en sprängning inom den närmaste framtiden, och jag vill här lägga fram en rad synpunkter vad beträffar rent personliga egenskaper.

Ur denna synvinkel tror jag att frågan om stabiliteten framför allt rör sig om sådana centralkommittémedlemmar som Stalin och Trotskij. Det är förhållandet mellan dem som enligt min mening till största delen ligger bakom faran för en sprängning, som skulle kunna undvikas och till vars undvikande enligt min åsikt bl a en utökning av centralkommitténs medlemsantal till 50 eller 100 skulle bidra.

Efter att ha blivit generalsekreterare har kamrat Stalin i sin hand koncentrerat en gränslös makt, och jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna bruka denna makt tillräckligt varsamt. Å andra sidan utmärker sig kamrat Trotskij, såsom redan hans kamp mot centralkommittén i frågan om folkkommisariatet för järnvägsväsendet visade, inte endast för enastående begåvning. Personligen är han måhända den talangfullaste medlemmen i den nuvarande centralkommittén, men han är också behäftad med alltför stor självsäkerhet och lägger alltför stor vikt vid den rent administrativa sidan av saken.

Dessa två karaktärsdrag hos två framstående ledare i den nuvarande centralkommittén kan oavsiktligt leda till sprängning, och om partiet inte vidtar motåtgärder kan en sprängning inträffa helt plötsligt.

Jag skall inte vidare karakterisera de andra medlemmarna i centralkommittén efter deras personliga egenskaper. Jag vill bara påminna om att oktoberepisoden med Zinovjev och Kamenev givetvis inte var någon tillfällighet, men att den lika litet kan läggas dem personligen till last som Trotskij hans ickebolsjevism.

Beträffande de unga medlemmarna i centralkommittén vill jag säga några ord om Bucharin och Pjatakov. De är enligt min mening de mest framstående krafterna (bland de allra yngsta), och i fråga om dem bör man beakta följande: Bucharin är inte bara en av partiets mest värdefulla och betydande teoretiker, utan avses också med rätta som hela partiets favorit, men hans teoretiska uppfattningar kan endast med mycket stor tvekan betecknas som fullt marxistiska, eftersom det hos honom finns ett visst skolastiskt drag (han har aldrig studerat och, tror jag, aldrig helt förstått dialektiken).

Den 25 december. Vidare Pjatakov – förvisso en man med enastående viljestyrka och enastående förmåga, men han är alltför fängslad av administrering och sakens administrativa sida för att man skall kunna förlita sig på honom i en allvarlig politisk fråga.

Båda dessa anmärkningar gör jag naturligtvis endast för den nuvarande tidpunkten och försåvitt dessa två framstående och hängivna funktionärer inte finner tillfälle att utöka sitt vetande och övervinna sin ensidighet.

Tillägg till brevet av den 24 december 1922

Stalin är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull osv. Denna omständighet kan förefalla att vara en oväsentlig småsak. Men med tanke på att förebygga en sprängning och med hänsyn till vad jag tidigare skrev om förhållandet mellan Stalin och Trotskij så tror jag att det inte är något småsak eller att det är 'en sådan småsak som kan få avgörande betydelse.

Lenin

Upptecknat av L F
Den 4 januari 1923

II

Dessa anteckningar var till en början och under mer än ett år bara kända av två personer: sekreteraren för vilken Lenin hade dikterat dem, M. Voloditjeva, och Lenins hustru Krupskaja som omsorgsfullt höll dem inlåsta så länge som det fanns ett hopp om tillfrisknande eller åtminstone en förbättring från sjukdomen ... Lenin dog den 21 januari 1924. Krupskaja överlämnade då testamentet till det ryska kommunistpartiets centralkommitté för att det, som Lenin velat, skulle vidarebefordras till nästa partikongress, den trettonde.

Trojkan (Zinovjev, Kamenev och Stalin), som hade tillskansat sig makten under Lenins sjukdom, hade först planer på att hemlighålla dokumentet, på samma sätt som den planerat att hemlighålla den artikel som förkastade den byråkratiska apparatens missförhållanden. Genom Krupskajas enträgenhet vidtog trojkan följande åtgärder: ledarna för landsortsdelegationerna vid kongressen skulle sammankallas. Kamenev skulle läsa upp testamentet – vilket han gjorde före sammanträdet den 22 maj 1924. Därefter skulle det läsas upp för varje delegation var för sig. Det skulle vara förbjudet att göra anteckningar under uppläsningen, liksom att referera till testamentet i något sammanhang under plenarsammanträdet. Krupskaja anmärkte att en sådan procedur var mot Lenins vilja. Genom kongressens förmedling borde frågan tas upp i partiet. Trojkan hade visat sig vara omöjlig att kuva och stod fast vid den ordning den ville framtvunga.

Men testamentet var numera känt. Det var omöjligt att förhindra att man talade om det i Ryssland och utanför Ryssland, och till och med förhindra att texten publicerades. Triumvirernas metod var då att helt enkelt förneka testamentets existens: det s.k. testamentet var bara ett falsarium och påfund av oppositionen. Ögonblicket kom dock då en sådan taktik inte längre var möjlig och inte heller nödvändig. Det var nödvändigt att bekänna färg och dokumentets autenticitet bekräftades av Stalin. I ett tal hållet vid ett plenarsammanträde för centralkommittén och kontrollkommissionen i Sovjetunionens kommunistiska parti i oktober, förklarade han:

‘Man vill påstå att Lenin i detta testamente föreslagit partikongressen att undersöka möjligheten att ersätta Stalin som partiets generalsekreterare med en annan kamrat. Det stämmer.’

(*Correspondance internationale*, den 12 november 1927).

Han hade väntat med att tala till det ögonblick då han regerade ensam, efter att ha avlägsnat sina två kolleger Zinovjev och Kamenev, hade sina förtroendemän på alla viktiga poster i partiet och inte längre någonting att frukta: ingen röst kunde längre höjas mot honom.

III

Lenins sista tal inför Kommunistiska Internationalen (Fjärde kongressen – den 13 november 1922).

Jag sade att vi har gjort en väldig massa dumheter, men i detta avseende måste jag säga ett och annat även om våra motståndare. När våra motståndare mästrar oss och säger, att Lenin ju själv erkänner att bolsjevikerna har gjort en väldig massa dumheter, så vill jag svara: ja men, vet ni, våra dumheter är ändå av ett helt annat slag än era. Vi har endast börjat att studera, men vi studerar så systematiskt att vi är övertygade om att uppnå goda resultat ...

Det är inte svårt att bevisa. Ta exempelvis det fördrag som Amerika, England, Frankrike och Japan slöt med Koltjak. Jag frågar er: finns det mer upplysta och mäktiga stater i världen? Och vad blev resultatet? De lovade Koltjak hjälp, utan att räkna efter, utan att reflektera och utan att se sig för. Det var ett fiasko som det enligt min mening t o m är svårt för en förnuftig människa att förstå.

Eller ett annat exempel, ännu närmare och viktigare: Versaillesfreden. Jag frågar er: vad gjorde här de "ärekrönta" "stor"makterna? Hur skall de nu kunna hitta en utväg ur detta kaos och denna meningslöshet? Jag tror inte att det är någon överdrift att upprepa att våra dumheter är ingenting jämfört med de dumheter som de kapitalistiska staterna, den kapitalistiska världen och Andra internationalen samfällt begår. Därför anser jag världsrevolutionens perspektiv ett tema som jag i korthet måste beröra --- vara gynnsamma. Och jag anser att de under en viss bestämd förutsättning kommer att bli ännu bättre. Om detta skulle jag vilja säga några ord.

År 1921 antog vi på tredje kongressen en resolution om de kommunistiska partiernas organisatoriska uppbyggnad samt om deras arbetsmetoder och om arbetets innehåll. Resolutionen är utmärkt, men den är rysk nästan heltigenom, dvs allt är hämtat från ryska förhållanden. Häri består dess goda sida men även dess svaghet. Svaghet därför att jag är övertygad om att knappast en enda utlänning kan läsa igenom den – jag har på nytt läst igenom resolutionen innan jag säger detta. För det första är den alltför lång, den innehåller 50 paragrafer eller mer. Sådana saker kan utlänningar vanligen inte läsa igenom. För det andra begriper ingen utlänning den, även om han läser igenom den, just därför att den är alltför rysk. Inte därför att den är skriven på ryska – den är utmärkt översatt till alla språk – men den är helt genomsyrad av rysk anda. Och för det tredje kan ingen utlänning genomföra den, även om en och annan undantagsvis skulle begripa den. Det är dess tredje brist. Jag har talat med några delegater som kommit hit, och jag hoppas få tillfälle att utförligt tala med fler delegater från olika länder under kongressens fortsatta gång, ehuru jag inte personligen kan delta i den – det är tyvärr omöjligt för mig. Jag har fått intrycket att vi gjorde ett stort fel med denna resolution, nämligen att vi själva för oss skar av vägen till vidare framgång. Resolutionen är som jag redan sagt utmärkt författad, jag skriver under alla dess 50 eller fler paragrafer. Men vi förstod inte hur vi skulle närma oss utlänningarna med våra ryska erfarenheter. Allt som sägs i resolutionen har förblivit en död bokstav. Och om vi inte begriper detta, kan vi inte gå vidare. Jag tror att det viktigaste för oss alla, såväl för de ryska som för de utländska kamraterna, är att vi efter fem års rysk revolution måste studera. Först nu har vi fått möjlighet att studera. Jag vet inte, hur länge denna möjlighet kommer att bestå. Jag vet inte, hur länge de kapitalistiska stormakterna ger oss möjlighet att studera i lugn och ro. Men varje ögonblick som är fritt från militära operationer, från krig, måste vi utnyttja till studier och då börja från början.

Detta bevisas genom den kunskapsstörst som uppvisas av hela partiet och alla skikt i Ryssland. Denna strävan till studier visar, att vår viktigaste uppgift nu är att studera och åter studera. Men även de utländska kamraterna måste studera, fast inte i samma mening som vi måste lära oss läsa, skriva och förstå det lästa, vilket vi ännu har behov av. Det tvistas om, huruvida detta hänför sig till proletär eller borgerlig kultur. Jag lämnar den frågan öppen. I varje fall är det obestridligt, att vi framför allt behöver lära oss läsa, skriva och förstå det lästa. Det behöver inte utlänningarna. Deras behov innebär redan någonting högre: hit hör framför allt även det, att de också skall förstå vad vi skrivit om de kommunistiska partiernas organisatoriska uppbyggnad, något som de utländska kamraterna skrivit under utan att läsa och utan att förstå. Det måste bli deras första uppgift. Denna resolution måste omsättas i handling. Det kan inte ske över en natt, det är absolut omöjligt. Resolutionen är alltför rysk: den återspeglar Rysslands erfarenheter. Därför är den helt obegriplig för utlänningarna, och de kan inte nöja sig med att hänga upp den i ett hörn som en ikon och tillbeden: Därigenom kan inget uppnås. De måste anamma en del ryska erfarenheter. Hur det skall gå vill jag inte. Kanske exempelvis fascisterna i Italien kommer att göra oss en stor tjänst genom att klargöra för italienarna, att dessa ännu inte är tillräckligt upplysta och att det i deras land ännu inte

finns någon trygghet mot svarta hundraden. Det kommer kanske att bli mycket nyttigt. Vi ryssar måste också söka efter sätt att klargöra denna resolutions principer för utlänningarna. Annars är de absolut inte i stånd att omsätta resolutionen i handling. Jag är övertygad om att vi i detta avseende måste säga inte bara de ryska, utan också de utländska kamraterna, att studier är det viktigaste under den nu inträdande perioden. Vi studerar i allmän bemärkelse. De däremot måste studera i speciell mening för att verkligen begripa det revolutionära arbetets organisation, ordning, metod och innebörd. Genomförs detta är jag säker på att världsrevolutionens perspektiv inte endast blir goda, utan rentav utmärkta.

Sammanfattning

‘Gläder du dig över ryssarna? Naturligtvis kommer de inte att kunna hålla sig i denna häxsabbat – inte därför att statistiken uppvisar en alltför efterbliven ekonomisk utveckling i Ryssland, som din förståndige make har räknat ut, utan därför att socialdemokratien i det högt utvecklade Västerlandet består av eländiga, fega stackare, som lugnt kommer att se på hur ryssarna förblöder för dem. Men en sådan undergång är bättre än ‘bli vid liv för fosterlandet, det är en världshistorisk bragd, vars spår inte kommer att utplånas i eoner. Jag väntar ännu mycket stort under de närmaste åren, jag skulle bara inte vilja beundra världshistorien enbart genom galler ...

Rösa Luxemburg, brev till Luise Kautsky, Breslau.

Fängelsebrev, 24 november 1917.

Proletariatets triumf kunde ha varit en historisk realitet dagen efter kriget. Men denna möjlighet har inte förverkligats, och bourgeoisien har visat att den förmår utnyttja arbetarklassens svagheter.

L. Trotskij

Tal vid Kominterns tredje kongress, juli 1921.

Jag hade för avsikt att skriva ordet ‘Slut’ efter sista raden i min berättelse. Jag tyckte mig ha rapporterat tillräckligt många fakta, texter och debatter för att väcka till liv den epok jag velat beskriva, för att rensa bort legender och falska tolkningar och helt enkelt dra fram den ur glömskan. När det gällde slutsatserna av den kunde jag ha lämnat till läsaren att själv formulera dem, så tydligt tycktes det mig, att det hädanefter skulle vara omöjligt att förväxla den ryska revolutionen i dess första fas med det den blev efter Lenins död, allteftersom Stalin slog in på sin väg av absolut, personlig makt. Men det kanske kan vara till nytta att stanna vid vissa punkter och åter ta upp de problem som revolutionen hade att lösa och som bättre kan förstås på trettio års avstånd.

Det sätt varpå man i dag skriver den tidens historia är sådant, att man kanske kunde tro när man i min bok märker frånvaron av vissa namn och närvaron av andra, att även jag har haft behov av att utelämma, förfalska och deformera. Men jag kan bara säga att så inte är fallet. Jag har inte haft någon ‘tes’ att försvara, endast texter och fakta att rapportera och belysa. Om Stalins namn inte dyker upp i min berättelse är det för att han aldrig nämndes i debatterna som ändå var av så skiftande slag och tog upp alla aspekter av arbetarrörelsen under de fyra år de pågick. Han förekommer inte heller i *Tio dagar som skakade världen*, John Reeds bok, emedan författaren, ögonvittnet, inte återfann Stalin bland hjältarna under dessa minnesvärda dagar. Från 1920 till 1924 såg jag bara Stalin som hastigast i det sammanhang jag berättat om, när han intrigerade mot Trotskij tillsammans med Zinovjev och Kamenev, och en andra gång i Kremls korridorer under Kommunistiska Internationalens femte kongress. Man hade aldrig sett honom där förut, men lade märke till honom så mycket mer eftersom han bar uniform, trots att inbördeskriget var över sedan fyra år tillbaka, och för att han bar stövlar trots att det var mitt i juli. Han deltog för övrigt inte alls i diskussionerna, utan ville helt enkelt ta en första kontakt med delegaterna i Internationalens sektioner, förmodligen redan med tanke på att skaffa sig anhängare bland dem.

De viktiga världshändelser, som med accelererad hastighet följde på varandra efter första världskriget, hade till följd, att den uppmärksamhet man behövt ägna åt var och en av dem för att förstå deras förlopp och betydelse, splittrades och gjorde det svårare att lära något av dem. Aldrig har man haft så riklig tillgång på väsentliga erfarenheter, och aldrig har arbetarklassen mindre utnyttjat denna erfarenhet. Den sociala omvandling, som utgick från en socialistisk revolution och som skulle leda till människans befrielse och till ett klasslöst samhälle, förföll så småningom i Ryssland till totalitär regim, medan hitlerismen och fascismen utvecklades parallellt utanför Ryssland. Det är denna fråga som dominerar vår tid och intresserar var och en av oss. Hur kunde detta vara möjligt?

De fyra avgörande årens historia lämnar svaret. De två korta texter som jag lämnat som motto belyser och förklarar utvecklingen under hela den period som följer efter första världskriget. Anarkisternas vaksamhet, som jag citerat, bara bekräftar och preciserar detta. 'Om vi låter det gynnsamma ögonblicket gå förlorat (för att göra revolution) kommer vi sedan att med blodstårar få betala för den rädsla vi nu inger bourgeoisien.' Bourgeoisien var uppskrämd ända fram till 1920. Men proletariatet i Europa lämnade ryssarna ensamma. Borgarna återfick självförtroendet, och konsekvenserna av detta var hitlerismen, fascismen, den stalinistiska totalitarismen och andra världskriget. Lenin och Trotskij tog miste – men vilket proletariat i västerlandet skulle våga förebrå dem för det? De kunde inte mer än förstå att arbetarna i västerlandet, framför allt de i Tyskland, som just lämnat bakom sig en slakt som de nu insåg hela den tragiska meningslösheten med, skulle sakna tillräcklig revolutionär djärvhet för att slå ned en regim som krigsåren hade skakat i sina grundvalar. De såg i ryska revolutionen endast den tyska och europeiska revolutionens avantgarde, och det var för dem ett så konkret exempel att de redan förberedde sig för de nya uppgifter de hade att fylla. 'Det ryska proletariatet, skrev Lenin, måste sätta till alla sina krafter för att hjälpa de tyska arbetarna. Vi måste skapa en spannmålsreserv för den tyska revolutionen.' Men på samma gång gav Lenin och Trotskij folken en sista varning – och här misstog de sig inte. 'Kommunism eller barbari: om arbetarklassen visar sig inkapabel att svara på revolutionens appell kommer världen att falla tillbaka i barbari.' Men om de överskattade den revolutionära viljan hos arbetarna i västerlandet, så spådde de rätt när det gällde konsekvenserna av deras passivitet.

Rosa Luxemburgs pessimistiska omdöme, formulerat i stränga ordalag har bekräftats av fakta. Socialisterna i västerlandet följde inte lugnt de häftiga strider som den ryska revolutionen gav upphov till. De visade genom högtidliga demonstrationer sin solidaritet med det ryska proletariatet, med oktoberrevolutionen och sovjeterna. De avbröt arbetet i ammunitionsfabrikerna, hindrade vapentransporter avsedda för ententens legosoldater. Det var inte tillräckligt, och när allt kom omkring förblev de åskådare som vägrade att ta risken av en avgörande revolutionär handling. Varför? Förmodligen vilar en stor del av ansvaret på de socialistiska och syndikalistiska ledarna som under kriget gjorde sak med sina regeringar och vid fredsslutet erbjöd sina tjänster åt borgarna. Till och med i Italien, där situationen var särskilt gynnsam eftersom det socialistiska partiet och fackföreningarna hade bekämpat regeringens interventionistiska politik, slutade ockupationen av fabrikerna 1920, vilken logiskt sett inte kunde vara något annat än ett förspel, till arbetarnas revolutionära maktövertagande, helt intetsägande med en kompromiss som demoraliserade arbetarklassen. Vägen var fri för Mussolini och hans fascistanhäng. I Tyskland var det Weimarrepubliken. De socialistiska ledarna var ministrar och ibland konseljpresidenter. Tillsammans med Noske gick de till och med så långt som till massaker på revolutionära arbetare. De var så till den grad förblindade, att de trodde att fascismen enbart var en italiensk uppfinning och oförmögna att se att de en dag skulle få känna på värre med Hitler.

Men vilket än ledarnas ansvar var måste man gå längre i sökandet efter orsakerna till arbetarnas relativa passivitet. Om trycket som kom underifrån varit beslutsamt och häftigt

skulle det ha stött tillbaka och kastat omkull alla dem som försökte att krossa eller hämma det. Skall man härav dra slutsatsen att arbetarna i västerlandet är oförmögna att gå så långt som till en revolutionär resning? En annan idé som Lenin och Trotskij återkom till vid flera tillfällen var att det skulle vara svårare att börja en revolution i västerlandet, men lättare att fortsätta den. Detta var så tydligt att alla var eniga på den punkten. Men då måste man återigen ställa frågan: varför? Vilka var dessa svårigheter som måste övervinnas i starten? Kanske den huvudsakliga orsaken fanns att söka i den långa parlamentariska bakgrunden, i de mer eller mindre reella demokratiska vanorna. I arbetarrörelsen i Europa före 1914 var ordet 'revolution' vanligt, men allteftersom de socialistiska partiernas kadrer växte och deras parlamentariska representation blev alltmer betydande; handlade det knappast om mer än ett rituellt ord, utan exakt innebörd, avskalat det engagemang det underförstodde, och tanken insmög sig och etablerade sig så småningom att en resning hädanefter inte skulle vara nödvändig för att få makten, att det skulle vara möjligt att bespara sig en revolutions alla fador, lidanden och förluster av människoliv. Bara syndikalisterna, anarkisterna och några socialistiska grupper stod emot 'nersövarnas' påverkan. Det var de som först svarade på oktoberrevolutionens appell.

Sovjetrepubliken blev kvar med enbart sin styrka. Men ännu kunde man inte utnyttja den som man önskade. Man eftersträvade freden hett och koncentrerade sina tankar på att bygga upp ett nytt samhälle, men såg sig nödsakad att sätta in nästan alla sina krafter i kriget. Detta lär oss en sak som är lätt att förbise: en revolution utvecklar sig inte som den vill. De som förlorat sina privilegier angriper den med alla medel, öppet eller med list. De vänder sig till de privilegierade utomlands för att få hjälp. Revolutionen måste försvara sig, en uppgift som inte blir lättare av att den fötts ur ruiner. Den måste skapa sig en väpnad styrka och en organism för att undertrycka de kontrarevolutionära ränkerna: komplotter, attentat, sabotage. Åtgärder som den än en gång vidtar inte för att den så önskar, utan för att den ser sig tvingad därtill. I början, under de första dagarnas entusiasm, är den generös och mild. Den befriar på hedersord den gamla regimens generaler, som den dock snart skall finna i spetsen för de kontrarevolutionära styrkorna. Den franska borgarklassens revolution genomgick en identisk process, och när socialisten Renaudel förebrådde bolsjevikerna för deras diktatur, var det just denna revolutions historiker Albert Mathiez som påminde honom om att revolutionen 1789 hade tillgripit samma räddningsåtgärder och samma diktatur.

Men revolutionen behöver inte bara beväpna sig och slåss hemma och borta. Genom kriget och repressionen löper den andra risker. Den hårda regimen under denna period, som bär namnet krigskommunism, innebar spannmålsutskrivningar – städerna och armén måste ha mat. Men utskrivning är alltid en impopulär och nedslående åtgärd. Genom att denna ordning dröjde kvar även efter inbördeskriget blev den farlig för själva republiken. Revolten i Kronstadt blev det mest tragiska beviset på detta ... Men oktoberrevolutionen hade ännu inte förlorat sin must, vilket händelserna i fortsättningen skulle komma att visa. Långt ifrån att finna något nöje i och förhårliga denna repression, som motvilligt satts igång – något som man senare skulle se efter mordet på Kirov, till exempel – studerade bolsjevikerna orsakerna till revolten, med den avsikten att råda bot på de misstag som hade framkallat den, genom åtgärder som kunde förhindra att den upprepades. Det är dessa åtgärder sammantagna som utgjorde den nya ekonomiska politiken (NEP). Utskrivningen upphörde och återupprättandet av en privat sektor underlättade livsmedelsförsörjningen och återupptagandet av den industriella verksamheten.

Samma år gjorde ledarna för Kommunistiska Internationalen ett energiskt motstånd mot det ganska stora antal sektioner, som förespråkade en allmän offensiv från arbetarklassen i alla länder men med stöd av Kommunistiska Internationalen och Sovjetryssland, utan att bry sig om de speciella villkoren för denna. I stället utarbetade de enhetsfronttaktiken för arbetarna,

avsedda att samla arbetarna kring ett gemensamt program med gemensamma krav. I november 1922 vid Kommunistiska Internationals fjärde kongress tog Lenin till orda för sista gången och gjorde en sammanfattning. NEP hade arton månader bakom sig och hade motsvarat de förväntningar man ställt. Inte för situationen bara hade gynnsamma utsikter att bjuda. Lenin tillhörde inte det slags demagoger som alltid förklarar att allting är till det bästa, och som försäkrar att ett tydligt bakslag är en säker seger. När han analyserade en situation gjorde han systematiskt bilden lite mörkare än den i verkligheten var. På samma sätt var den sista artikel han kunde skriva, en obarmhärtig kritik mot de byråkratiska vanor som invaderat den sovjetiska statsapparaten, och slutsatsen av hans sista tal vid kongressen var en kraftig varning för ett slaviskt imiterande av de ryska kommunisterna.

Allt detta försvann med Lenin. De ryska arbetarna och de utländska delegaterna skulle aldrig mer få höra sådana ord. Kongresserna skulle för övrigt bara sammankallas med långa mellanrum, man skulle inte längre diskutera på dem, de skulle enbart bli totalt eniga församlingar för att glorifiera 'ledaren', den nye personligheten i den kommunistiska världen.

Övergångsperioden från den svaga regim som revolutionärerna bara har att avsluta till det nya samhället som måste byggas är den svåraste prövningen. Kriget blir långt och svårt, och de utländska interventionerna favoriserar utvecklingen av intriger och vanor, som är farliga för revolutionen. Ledarna riskerar då att förlora kontakten med massorna. Partiet vid makten förlorar känslan för det ansvar, som dess situation som enda parti ger det. Om det inte längre uttrycker förhoppningarna och ignorerar behoven hos de människor som accepterat dess ledning, kan man inte längre tala om proletariats diktatur. Det kommer då bara att handla om en partidiktatur, en liten grupp mäns diktatur, som blir outhärdlig för dem som bör vara det socialistiska samhällets grundstomme. Maktutövandets alla lyten kommer då i dagen. Varför diskutera med en motståndare när man kan sätta honom i fängelse?

Lenin levde fortfarande, när en brytning uppstod i hjärtat av det kommunistiska partiets ledning. På ena sidan stod de min som ville anstränga sig för att fortsätta den fria diskussionen i partiet och den revolutionära djärvheten, med dess möjligheter till misstag som man kunde rätta till. På den andra sidan stod de som ville göra gällande att en sådan politik inte längre var möjlig, att den innebar för stora risker, låt oss säga att den var för svår. För dessa senare var det inte längre möjligt att regera utan stöd av en repressiv och polisiär apparat. Deras diktatur etablerade sig till och med inom partiet, i dess centralkommitté. En opposition bildades som vägrade följa dem i vad de ansåg vara ett förräderi mot oktoberrevolutionen. Oppositionen angreps och förföljdes. Stalin använde sig av Zinovjev och Kamenev – med vilka han bildat en trojka – för att eliminera Trotskij, sedan av Bucharin för att göra sig av med sina två bundsförvanter. Därefter var han ensam. Den triumferande stalinismen klev över liken på Lenins trogna kamrater.

Lenin förutsåg sitt eget öde när han skrev apropå Marx, att efter de revolutionära ledarnas död försökte man förvandla dem till ofarliga ikoner. Stalin lät Lenin dyrkas av massorna och gjorde anspråk på att vara hans ödmjuka lärjunge, medan han i själva verket förrådade både mannen och revolutionären. Men det saknas inte författare, historiker och socialister som försäkrar att Stalin fortsätter Lenins verk, att det i vilket fall finns en direkt idésuccession. Stalinismen skulle vara en 'logisk och nästan oundviklig utveckling av leninismen'. Det är, säger de, fortfarande samma enpartiregim, diktatur, frånvaro av demokratiska friheter och om förtryckarapparaten i dag heter M.V.D. så kallades den tjejan på Lenins tid.

De utgår från en kvickhet, isolerade fakta och andra- eller tredjehandsinformationer och ser verkligheten genom de deformerade glasögon som de alltid tar på sig, när det handlar om oktoberrevolutionen, lyckliga över att kunna visa att stalinismen är av samma slag som bolsjevismen. Den förhatliga stalinistiska regimen blir för dem ett slags försenat rättfärdigande av

deras egen politik. Deras metod att beskriva eller tolka historien använde redan Taine. När han företog sig att skriva den franska revolutionens historia, läste och studerade han källtexterna enbart genom den franske borgarens glasögon, vilken blivit skrämmd av Kommunen och fortfarande darrade, trots segern över denna. Man kan bara skriva en revolutions historia om man sympatiserar med den. I annat fall kan man samla en mängd fakta utan att förstå deras betydelse. Om man behandlade Kommunens historia på det sättet skulle inte mycket återstå för socialisterna, ingenting annat än lite vagt prat när det gällde att handla, diktatorer som lekte jakobiner, tagande och arkebusering av gisslan. Ändå misstog sig arbetarna inte. De visste att Kommunen, trots sina fel och svagheter var en stor händelse i arbetarrörelsen. Och revolutionärerna i alla länder, som svarade på oktoberrevolutionens appell, skulle varit bra dumma eller blinda – om de tagit för en socialistisk revolution något som i verkligheten inte skulle varit annat än ett embryo till en totalitär regim och personlig diktatur.

En räddningsåtgärd, vars villkor är att den är kortlivad, blir ödesdiger om den består. Den centralisering av alla revolutionens krafter som är nödvändig för ett segerrikt försvar, förkväver dessa krafter om centraliseringen inte utgör annat än ett bekvämt medel att regera med. Solen kan både få skörden att mogna och sveda den, och det är samma vatten som gör jorden bördig och översvämmar den. Det är alltför lätt att uttala sig mot all diktatur, att kräva fullt utövande av friheter, men för en revolutionär är det att prata bort saken och skickligt undvika det verkliga problemet, som är lättare att fuska bort än att lösa. Detta problem har den italienske anarkisten Berneri påvisat i utmärkta ordalag. Han var i Spanien i början av inbördeskriget. Vissa konsekvenser av den 'heliga unionen' mellan alla antifascistiska styrkor mot Franco oroade honom, och han konstaterade bekymrat 'en viss eftergivenhet hos C.N.T' – den mäktiga anarkosyndikalistiska fackföreningsorganisationen. Han skrev då: 'Det är nödvändigt att förena 'nödvändigheten' av kriget med 'viljan' till revolution och anarkismens 'strävanden'. Detta är det verkliga problemet och detta problem måste lösas.

Uppfattningen om statens betydelse är av grundläggande betydelse. Lenin skrev en bok för att påvisa den: socialismen och staten utvecklas parallellt, men i olika riktningar. Den enas uppkomst sammanfaller med den andras fall, och statens död markerar socialismens ankomst. Stalin har här förnekat sin 'mästare' så totalt och öppet, att han måste erkänna det. Hans stat är ett monster av allsmäktighet, och det är genom den som socialismen skulle förverkligas.

Processen mot socialistrevolutionärerna ägde rum 1921 när inbördeskriget just hade upphört. De anklagade var uttalade motståndare till regimen. De var i öppet krig mot denna, alltsedan upplösningen av konstituerande församlingen och förberedde attentat. De dömdes offentligt och hade som försvarare de socialistiska ledarna från Belgien, Frankrike och Tyskland. De försvarade sina handlingar med stolthet. Det var en sådan process som man kan få bli åskådare till under alla revolutioner, men aldrig någonting som kunde jämföras med 'Moskva-processen' 1936-37, när Stalin bragte gamla revolutionärer att anklaga sig själva för brott som de inte hade begått. Det var osmakliga och förödmjukande scener av den orsaken att något liknande inte förekommit i någon revolution.

Lenin ville själv presentera den ryska översättningen av John Reeds bok *Tio dagar som skakade världen*. Efter att 'med största intresse' och 'med spänd uppmärksamhet' ha läst den, rekommenderade han arbetarna i alla länder att göra detsamma. Han ville att den skulle översättas till alla språk och publiceras i miljonupplagor. Det är en trogen och levande redogörelse för de händelser som är viktiga för att förstå vad den proletära revolutionen och proletariatets diktatur i realiteten innebär. Stalin delade inte denna åsikt. John Reeds bok placerades av honom på svarta listan, och det var ett brott att läsa den. En eftersträvad internationalism fick lämna plats för en inskränkt nationalism, en vedervärdig chauvinism och åt ett tillfälligt uppblomstrande av panslavismen. Och mellan Tjitjerin och Vysjinskij fanns det varken likhet eller släktskap.

Uppdelningen av revolutionen i två faser, där den senare konstant avlägsnar sig från den första för att bli dess absoluta negation, är varken godtycklig eller tendentiös. Den motsvarar verkligheten. Men måste man därför dra slutsatsen, eller tro att jag skulle vilja göra det, att den sovjetiska politiken ända fram till 1923 var utan fel och brister, att man enbart kan beundra den och gilla den? Lenin skulle varit den förste att brista ut i skratt inför ett sådant påstående.

Många frågor skulle kunna beröras här, bland annat människornas roll och plats i en revolution, ja, allt som förknippas med en revolution, och från mer allmän synpunkt alla de problem som människor måste lösa i dag, om de vill bryta den infernaliska kedjan av världskrig, om de vill skaffa sig garantier mot ett återfall i det barbari, som man redan kan se alltför många tecken på. Oktoberrevolutionen har varit ett försök i denna riktning. Dess målsättning var att göra slut på samhällets uppdelning i klasser, som är en källa till konflikter och häftiga strider. Den kommer att inta sin plats i raden av revolter och arbetarrevolutioner under förra seklet, en ny Kommun som täckte ett helt land och spred sig över hela världen, till Europa och Amerika, drog med sig de förslavade folken i de underutvecklade länderna lika väl som arbetarna i de stora kapitalistfabrikerna. De ryska revolutionärerna kände väl till dessa rörelsers historia. De hade ivrigt studerat dem för att lära av dem, deras segrar och nederlag. De har i sin tur skrivit ett kapitel i denna historia, som vi bör studera för sig och i belysning av andra arbetarrörelsers utveckling, särskilt det spanska inbördeskriget, där tvärtemot vad som tilldrog sig i Ryssland, 'antifascisterna' kämpade på spridda led, men under en regering där anarkisterna satt tillsammans med stalinistiska agenter.

Det är inte alltid lätt att urskilja när en revolution blir kontrarevolution. Dess motståndare går vanligtvis tillväga med successiva amputationer och avskaffande av människor och institutioner, och har efter en viss tid fullgjort sitt förstörelseverk. I Napoleons Frankrike dök ordet 'republik' fortfarande upp, och han blev inte av med det definitivt förrän 1808, genom ett dekret som stipulerade att 'de mynt som präglades från och med den 1 januari 1809 skulle som inskrift på baksidan bära orden franska kejsardömet i stället för franska republiken'. Rojalistattentatet på rue Saint-Nicaise hade tjänat som förevändning för att röja republikanerna ur vägen på hans marsch mot kejsartronen. Stalin, som lyfte sig själv upp till makten med andra medel, har ännu inte kunnat göra sig av med revolutionens vokabulär, för honom räckte det att vanställa den.

Stalinismen har för att behålla sitt inflytande över arbetarklassen behov att framstå som det som fortsätter och upprätthåller den socialistiska revolutionen, som inkarnationen av den ryska revolutionen. Detta är en lögn. Den är varken det ena eller det andra. Varför tillåta Stalin att åberopa sig på en revolution som han har förrått? Identifiera hans totalitära stat med oktoberrevolutionen är att tjäna honom och ösa vatten på hans propagandakvarn. Ty hans imperium skall inte rasa förrän den socialistiska mask han styrt ut sig med slitits av honom, och arbetarna, då de sett honom som han är i sin totalitära nakenhet, upphört att ge honom sitt stöd.

Jag har uppnått mitt mål om jag lyckats återskapa intresset för en glömd epok och mitt bidrag är till någon hjälp för förståelsen av denna epok.

December 1952.

Korta biografier

Bauer, Otto (1881-1938). Född i Wien. Grundade tillsammans med Friedrich Adler, den socialistiska tidskriften *Der Kampf*. Studerade i sitt första verk nationalitetsfrågan i Österrike-Ungern. Krigsfånge i Ryssland. Vid sin återkomst till Wien blev han ledare för vänsterflygeln

i socialdemokratiska partiet. Utrikesminister från 12 november 1918 till juli 1919. I exil från och med 1934. Död i Paris den 4 juli 1938.

Beneš, Eduard (1884-1948). Bondson. Studier i Paris och i Dijon. Professor vid universitetet i Prag, där han samarbetade med Masaryk under första världskriget i den nationella befrielse-rörelsen. Efterträdde Masaryk som republikens president men avgick efter München. 1945 gick han med på en koalitionsregering med kommunisterna. Den 25 februari 1948 accepterade han bildandet av Gottwaldregeringen. Död den 3 september i Prags omgivning.

Engels, Friedrich (1820-1895). Son till en textilfabrikör i Barmen. Kom i London 1924 i kontakt med owenisterna och chartist-rörelsen. 1844 lärde han i Paris känna Marx och startade ett allt intimare samarbete med honom.

Gompers, Samuel (1850-1924). Född i London. Emigrerade till Amerika 1863. Ägnade sig åt fackföreningsrörelsen. President i the American Federation of Labor (1881) ända till sin död.

Gorter, Hermann (1864-1933). En av Hollands stora poeter. Översättare av Spinoza. En av grundarna av kommunistpartiet. Försvarede mot Lenin det tyska kommunistiska arbetarpartiets politik.

Henderson, Arthur (1863-1935). Invald i underhuset 1903. Var under första världskriget medlem i koalitionsregeringen. Avgick 1917. Utrikesminister i den första arbetarregeringen som leddes av Ramsay MacDonald.

Kautsky, Karl (1854-1938). Född i Prag. Ledde den socialistiska tidskriften *Die Neue Zeit*. Bekämpade Bernsteins revisionism. Under första världskriget lämnade han majoritetsfraktionen i det socialdemokratiska partiet och grundade tillsammans med Bernstein och Haase ett oavhängigt socialdemokratiskt parti. Motståndare till oktoberrevolutionen. Flykting i Wien, sedan i Prag och Amsterdam där han dog.

Krassin, L.B. (1870-1926). Ingenjör. I sin ungdom deltog han aktivt i hemlig verksamhet. Efter oktoberrevolutionen blev han ordförande i den delegation som signerade det engelsk-sovjetiska handelsavtalet. Ambassadör i Paris och sedan London.

Legien, Carl (1861-1920). Svarvare. En av ledarna och så småningom ordförande i den centrala tyska fackföreningsorganisationen och ordförande i internationella fackföreningsfederationen från och med 1913.

Liebkecht, Karl (1871-1919). Född i Leipzig. Son till Wilhelm L., en av grundarna av den tyska socialdemokratin. På grund av sin antimilitaristiska verksamhet ställde han sig till vänster i partiet. Vald till preussiska lantdagen 1908 och till tyska Reichstag 1912. Ledde oppositionen under första världskriget och grundade Spartacus-gruppen. Inkallades och sattes i fängelse. Arresterades i januari 1919 under arbetarupproret i Berlin och mördades på väg till fängelset.

Luxemburg, Rosa (1870-1919). Född i Polen. Emigrerade till Tyskland 1895. Samarbetade med Kautsky i *Die Neue Zeit*. Stod i spetsen för oppositionen under kriget tillsammans med Liebkecht. Sattes i fängelse för sin verksamhet under kriget, mördades på samma gång som Liebkecht under samma omständigheter. Hennes främsta verk är *Die Akkumulation des Kapitals* (1913) och *Fängelsebrev* (1920).

Malatesta, Enrico (1853-1932). Militant anarkist som på grund av sin verksamhet upprepade gånger sattes i fängelse eller fick gå i landsflykt. Ledde ett flertal tidskrifter och dagstidningar. Författare till propagandabroschyrer som översatts till många språk.

Masaryk, Tomas (1850-1937). Student vid universiteten i Prag och Leipzig. Professor vid universitetet i Prag. Flyttade 1914 utomlands och ledde den tjeckoslovakiska nationella

befrielse rörelsen. Valdes till president i republiken 1918, återvald 1927 och 1934 och drog sig tillbaka 1935.

Nettlau, Max (1865-1944). Född i Neuwaldegg nära Wien, död i Amsterdam den 23 juli 1944. I London anslöt han sig 1885 till The Socialist League. Mötte P. Krapotkin 1888. Gick över till anarkismen och ägnade sig därefter åt att samla dokument över den internationella befrielse rörelsen. Författare till en biografi om Michail Bakunin.

Noske, Gustav (1868-1946). Från början vedhuggare. Socialdemokrat. Journalist och chef-redaktör för *Volksstimme* i Leipzig. Ledamot i Reichstag 1906. Riksförsvarsminister i Scheidemanns regering. Krossade spartakiströrelsen. Pensionerades av Hitler.

Pannekoek, Anton (1873). Gick in i det holländska socialdemokratiska partiet 1900. Undervisade i marxistisk teori vid partiskolan i Berlin och Bremen. Deltog i grundläggandet av det holländska kommunistpartiet från vilket han drog sig tillbaka 1921. Författare till ett verk om arbetarråd. Medlem i internationella astronomiska unionen.

Pilsudski, Jozef (1867-1935). Född nära Wilno. Deporterad fem år till Sibirien. Anslöt sig till det polska socialistpartiet. Kämpade 1914 först med österrikarna. Återvände till Warszawa som riksföreståndare 1918 och fick så småningom diktatorisk makt. Förde krig mot sovjetrepubliken med den franska regeringens stöd.

Pjatakov, G. L. (1890-1937). Militant bolsjevik sedan 1910. Deporterad till Sibirien, därefter i landsflykt. President i den första sovjetiska regeringen i Ukraina. Medlem i bolsjevikpartiets centralkommitté sedan 1921. Ägnade sig åt ekonomiska problem. Dömdes som skyldig i den andra Moskva-processen (januari 1937) med Radek, Sokolnikov och Muralev . . . Dömdes till döden och avrättades.

Rjazanov, D.B. (1870) Med i arbetarrörelsen i Odessa 1895. Satt i fängelse i fem år som medlem av 'Arbetets befrielse'. Deporterad och sedan emigrant. Samarbetade med Lenin i Iskra. Deltog aktivt i revolutionen 1905 och organiserade järnvägsmännens fackförbund. Gick in i bolsjevikpartiet under Julidagarna 1917. Professor vid universitetet i Sverdlov. Organiserade Marx-Engels institutet. Arresterad och sedan deporterad.

Rykov, A.I. (1881-1938). Född i Saratov. Bondson. Fängslad för sin revolutionära verksamhet. Flydde. Mötte Lenin i Genève. Valdes till medlem i partiets centralkommitté 1905. Efter oktoberrevolutionen ordförande i högsta ekonomiska rådet. Efterträdde Lenin som ordförande i Folkkommisariernas råd. Utesluten ur kommunistpartiet 1937. Anklagad i den tredje Moskvaprocessen (mars 1938). Dömd till döden och avrättad.

Scheidemann, Philipp (1865-1939). Ledamot i Reichstag sedan 1902. Ledare för den socialistiska majoritet som stödde den tyska regeringen under första världskriget. Utropade republiken den 9 november 1918 och var en av de tre socialistiska medlemmarna i den provisoriska regeringen. Ministerpresident i Weimarrepublikens första regering, men drog sig ur den på grund av att han inte accepterade Versailles traktaten. Lämnade Tyskland 1933.

Vandervelde, Emile (1866-1938). Socialist sedan 1886 och deputerad 1894. Ordförande i Andra Internationalen. Statsminister 1914. Flera gånger utrikesminister i de social-katolska koalitionsregeringarna.

Zetkin, Clara (1857-1933). Socialdemokrat, ledde ända fram till 1914 *Gleichheit*, partiets kvinnotidskrift. Anslöt sig till spartakiströrelsen och sedan till kommunistpartiet. Medlem i Kommunistiska Internationals exekutivkommitté.

Zimmerwaldkonferensen, 5-8 september 1915. Zimmerwald är en by i närheten av Bern. Där samlades för första gången under första världskriget delegater för socialistpartier och

fackföreningsorganisationer i Europa, vilka tagit ställning mot kriget och förblivit trogna den proletära internationalismen.